

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

ABD BASININDA ERMENİ MESELESİ (1918-1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazel KUL

TEMMUZ-2014

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

ABD BASININDA ERMENİ MESELESİ (1918-1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazel KUL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet OKUR

TEMMUZ-2014

TRABZON

ONAY

Hazel KUL tarafından hazırlanan “ABD Basınında Ermeni Meselesi (1918-1920)” bu çalışma 02/07/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilimdalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet OKUR (Danışman, Başkan)

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU (Üye)

Doç. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... / ....

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Hazel KUL

02/07/2014

ÖNSÖZ

“ABD Basınında Ermeni Meselesi” adlı bu çalışmada özellikle 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nden 2/3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması’na kadar geçen süreçte Amerika Birleşik Devletleri basınıının Osmanlı Devleti’nin son döneminde ortaya çıkan Ermeni olaylarına ve uluslararası bir sorun haline gelen Ermeni Meselesi’ne yaklaşımı üzerinde durulmuştur.

I. Dünya Savaşı sonrasında büyük devletlerin Osmanlı’yı parçalama aşamalarının en kritik zaman diliminde gerek Ermenileri destekleyerek Türkiye üzerinde bir manda tesis etmek isteyen ABD, gerekse ABD’nin çatısı altına sığınarak bağımsız Ermenistan ideasını gerçekleştirmek isteyen Ermeniler bu hususta basını çıkarları uğrunda etkili bir araç olarak kullanmıştır. Bu anlamda ABD basını da Ermenilerin Türkler tarafından katledildikleri yönünde yayınlar yaparak kamuoyunu ve hükümeti önemli ölçüde etkilemiştir.

Osmanlı topraklarını tamamen işgale ve taksime açık hale getiren Mondros Mütarekesi sonrası ABD’nin Osmanlı mirasından Ermeni iddiaları üzerinden siyasi nüfuz ve ticari çıkar elde etmeye, Ermenilerin ise ABD’nin nüfuzu ve koruması ile Bağımsız Ermenistan hayallerini gerçekleştirmeye çalışma süreçlerinden, tüm bu girişimlerin akim kaldığı 2/3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması’na kadar olan dönemin ele alındığı bu eser, öncelikle ABD basınında önde gelen bazı gazeteler, arşiv kaynakları, başvuru ve araştırma eserleri ile çeşitli sempozyum ve kongre bildirilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tehcirin 100. yılına girdiğimiz şu günlerde Ermeni meselesinin anlaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla ABD basınıının konuya yaklaşımını ayrıntılı şekilde irdeleyerek yaptığım bu çalışmada benden tecrübelerini ve emeğini esirgemeyen, her zaman hissettiğim desteğinden güç alarak çalıştığım ve bilimsel kişiliği ile örnek aldığım danışman hocam Prof. Dr. Mehmet OKUR’a teşekkürü bir borç bilirim.

Hazel KUL
Temmuz-2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
EKLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1-7

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ERMENİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKMASI VE TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİNDE ERMENİ MESELESİNİN ETKİSİ.....	8-46
1.1. Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkması.....	8
1.2. Türkiye - ABD İlişkilerinde Ermeni Meselesinin Etkisi.....	19
1.2.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Başlaması.....	19
1.2.2. ABD'nin Ermenilerle Temasa Geçmesi.....	20
1.2.3. ABD'li Misyonerlerin Ermenilerle Temasa Geçmesi.....	21
1.2.4. ABD'ye Ermeni Göçünün Başlaması.....	24
1.2.5. ABD'de Ermeni İhtilalci Örgütlerinin Oluşması ve Propaganda Faaliyetleri....	26
1.2.6. ABD'li Misyonerler İle Ermenilerin Propaganda Faaliyetleri.....	27
1.2.7. I.Dünya Savaşına Giden Süreçte Türkiye-ABD İlişkileri ve Ermeni Meselesi..	29
1.2.8. Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Ermeni Meselesi ve ABD'ye Yansıması.....	30
1.2.9. Müttefiklerin ABD'yi Savaşa Dâhil Etme Çabaları.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

2. MONDROS MÜTAREKESİ VE PARİS BARIŞ GÖRÜŞMELERİ SÜRECİNDE

ERMENİ MESELESİ VE ABD BASINI.....	47-94
2.1. Mondros Mütarekesi Sürecinde Ermeni Meselesi ve ABD Basını.....	47
2.1.1. Mütareke Döneminde ABD’li Misyonerlerin Ermenilere Yönelik Faaliyetleri ve ABD Basını.....	49
2.1.2. Türk Askerlerinin Batum’dan Çekilmesi ve Bölgedeki Ermeni Faaliyetlerinin ABD Basınına Yansımaları.....	51
2.2. Paris Barış Konferansı Öncesi Ermeni Meselesi.....	52
2.2.1. Ermenilerin ABD’de Kamuoyu Oluşturma Çabaları.....	52
2.3. Paris Barış Konferansı Sürecinde Ermeni Meselesi.....	53
2.3.1. Osmanlı Hükümetinin Ermeni İsteklerine Yaklaşımı ve Paris Barış Konferansı’na Gönderdiği Muhtıra	54
2.3.2. Ermenilerin Siyasi Destek Arayışları ve “Büyük Ermenistan” Talepleri.....	55
2.3.3. Büyük Ermenistan için ABD Basınında Propaganda Faaliyetleri.....	57
2.3.4. Ermenilerin Nüfus İddiaları.....	67
2.3.5. Manda Tartışmaları ve ABD Basını.....	71
2.3.6. General Harbord Heyeti’nin Görevlendirilmesi ve ABD Basını.....	78
2.3.7. İngiliz Birliklerinin Kafkasya’dan Çekilmesi.....	80
2.3.8. ABD Askerlerinin Ermenistan’a Gönderilme Tartışmaları.....	86
2.3.9. ABD’ye Amerikan Desteği Sağlamak İçin Ermeni Heyeti’nin Gönderilmesi.....	90
2.3.10. General Harbord Heyeti’nin Görevini Tamamlaması.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SEVR ANTLAŞMASINDA ERMENİ SORUNU VE ABD BASINI.....95-138

3.1. Londra Konferansı Öncesi Genel Durum ve ABD Basını.....	95
3.1.1. Londra Konferansı’nda Ermenistan Mandası Meselesi ve ABD Basını.....	97
3.1.2. Fransızların Kilikya ve Maraş’tan Çekilmesine ABD Basınına Yaklaşımı...101	
3.2. San-Remo Konferansı Sürecinde Ermeni Meselesi ve ABD Basını.....	106

3.2.1. Erzurum'un Ermeni Devleti Sınırlarına Dâhil Edilmesi Meselesi.....	108
3.2.2. Ermenistan Sınırlarının Belirlenmesi Yönünde ABD'ye Yapılan Teklif.....	110
3.2.3. ABD'nin Arabuluculuk Görevini Kabul Etmesi.....	112
3.2.4. Ermenistan Sınırlarının Belirlenme Meselesi.....	114
3.2.5. ABD'nin Ermenistan Mandasını Üstlenmesine Yönelik Tartışmalar.....	116
3.2.6. Başkan Wilson'un, Senato'ya ABD'nin Ermenistan Mandasını Kabulüne Yönelik Gönderdiği Öneri.....	121
3.2.7. ABD Senatosu'nun Başkan Wilson'un Ermenistan Mandasına Yönelik Teklifini Reddetmesi.....	126
3.2.8. Batum'un Gürcistan'a Verilmesi.....	132
3.3. Sevr Antlaşması'nın İmzalanması ve Ermeni Meselesi.....	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TBMM HÜKÜMETİ'NİN DOĞU HAREKÂTI VE ABD BASINI.....	139-154
4.1. ABD Yardım Heyetlerinin Faaliyetleri.....	139
4.2. Doğu Harekâtının Başlaması ve ABD Basını.....	141
4.3. Doğu Harekâtı Sürecinde Yakın Doğu Yardım Çalışanlarından Gelen Haberler.....	143
4.4. TBMM Hükümeti ile Ermenistan Arasında Ateşkes İmzalanması ve ABD Basını...145	
4.5. Gümrü Antlaşması'nın İmzalanması.....	153
4.6. Ermenistan'da Bolşevik Yönetiminin Kurulması.....	155
SONUÇ.....	157
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	161
EKLER.....	171
ÖZGEÇMİŞ.....	185

ÖZET

Önemli bir basın aracı olan gazeteler, tarih boyunca hem halkı eğitmek, hem kamuoyu oluşturmak hem de kamuoyuna yön vermek anlamında en etkili yöntem olmuş ve devrin büyük devletleri tarafından etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı devleti ile olan ilişkileri 1786'ya kadar uzanan ve daha ziyade ticari unsurlara dayanan ABD, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı resmen savaş ilan etmemiş olmasına karşın savaş süresince ve sonrasında ABD basınında yer alan haberlerle Türkiye'nin doğusunda Ermeni Devleti fikrine sıcak bakan bir Amerikan kamuoyu yaratılmıştır.

1915 Ermeni Tehcirinden itibaren Ermenilerle yakından ilgilenmeye başlayan ABD basınında, bölgedeki Amerikan misyonerlerinden, Yakın Doğu Yardım çalışanlarından ve Ermenilerden gelen ancak gerçeklikle ilgisi olmayan haberler üzerinden sürekli ve programlı bir şekilde yapılan Ermeni propagandası ile ABD kamuoyunda bir Türk karşıtlığı oluşturulurken Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu faaliyetlerin bir sonucu olarak 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile ABD basınında başlayan "Büyük Ermenistan" propagandası Paris, Londra ve San-Remo Konferanslarında Ermenistan mandası ile birleşerek devam etmiş ve Türk topraklarında bir Ermeni devleti için yapılan propaganda faaliyetleri ancak 2-3 Aralık 1920 Gümrü Antlaşması ile anlamını kaybetmiştir.

"Amerikan Basınında Ermeni Meselesi (1918-1920)" adlı çalışma, araştırma kapsamına giren dönemde ABD basınında yer alan haberler, konu ile ilgili arşiv belgeleri, çeşitli kitap ve dergiler ile bu konu hakkında yapılmış tezlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Meselesi, Ermeni Propagandası, Büyük Ermenistan, ABD Basını, Amerikan Misyonerleri

ABSTRACT

The newspapers as a important tools of media have been used effectively both to educate the public and create public and affect public opinion. Relation between United States and Ottoman Empire dating back to 1786' and relation between each states were based on commercial factors. In the First World War, despite U.S. had not officially declared war against the Ottoman Empire, with the news that in the American press, has created public that favours Armenians and Armenian goverment.

From the Armenian deportation in the 1915, U.S. began close involvement with the Armenian and in the U.S. press was published news that from American missionaries and The Near East Relief worker in Turkey and Armenians, but that was unrelated to realitiy. Thus, in the U.S. public was created opposition to Turkish and was propaganda to direction of establishing and independent Armenia. As a result of these activities for propaganda of "Greater Armenia" has gained momentum with on 30 October 1918 Moudros Armistice.

This proress has continued at the Conference of Paris, Londra and San-Remo by combine with idea of Armenian mandate. Propaganda activities that had been an Turkish soil for greater Armenia State, the work has lost its meaning with the on 2-3 December 1921 Treaty of Gyumri. During this period we see the most obvious examples of anti-Turk sentiment in the U.S. news.

This study which the name of the "The Armenian Question in the U.S. Press (1918-1920)", was made by used press reports in the U.S., archive documents on the subject and thesis and various boks and magazines.

Key Words: Armenian Question, Armenian Propaganda, Greater Armenia, U.S. Press, Amerikan Missionares.

EKLER LİSTESİ

<u>Ek Nr:</u>	<u>Ek Adı:</u>	<u>Sayfa Nr:</u>
1	Ermeni Ulusal Heyeti'nin Paris Barış Konferansı'na Sunduğu "Büyük Ermenistan" Haritası.....	
2	Başkan Wilson'un Büyük Ermenistan Haritası.....	169
3	The Christian Science Monitor, Nov 25, 1918.....	170
4	The New York Tribune, July 20, 1919.....	171
5	The Odgen Standard, Oct 14, 1919.....	172
6	The Christian Science Monitor, March 18, 1919.....	173
7	The Chicago Daily Tribune, Oct 2, 1920.....	174
8	The Christian Science Monitor, Apr 10, 1920.....	175
9	The Washington Times, March 17, 1920.....	176
10	American Committee Relief in The Near East, " Lets We Perish" Sloganlı Yardım Afişi.....	177
11	American Committee Relief in The Near East'in "Give Or We Peril" Sloganlı Yardım Afişi.....	178
12	American Committee Relief in The Near East'in "They Shall Not Perish" Sloganlı Yardım Afişi.....	179

KISALTMALAR LİSTESİ

AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ABCFM	: American Board of Commissioners for Foreign Mission
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKDTYK	: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
ATBD	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CTAD	: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
NARA	: The National Archives Public Record Office
NER	: Near East Relief
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar Arası
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
U.S.	: United States
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Farklı zamanlarda değişik kavramlarla ifade edilse de propaganda, tarihin hemen her devrinde devletlerin veya toplumların başvurdukları başlıca siyasetlerden biri olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın başından itibaren kullanılmaya başlanan bu siyaset, zaman zaman en güçlü ordulardan daha etkili olmuş, devletlerin özellikle de imparatorlukların yıkımına zemin hazırlamıştır.

XIX. yüzyılının ikinci yarısında sert bir rekabete dönüşen sömürgecilik yarışında dönemin büyük güçleri, kontrol alanlarını genişletmek ve korumak amacıyla halkı yönlendirmeye ve çıkarları doğrultusunda bir kamuoyu yaratmak için sessiz ve etkili bir silah olan propaganda faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Bu faaliyetlerin yürütülmesinde ise en etkili unsur basın olmuş ve basın gerek büyük güçlerin gerekse bağımsız devlet kurma hayallerine kapılan Osmanlı Devleti içerisindeki azınlıkların sıklıkla başvurduğu yollardan birini oluşturmuştur.

I. Dünya savaşı sürecinde ayakta kalabilmek için İtilaf Devletleri ile savaşan Osmanlı Devleti, kendini bu devletler tarafından desteklenen ve amacına ulaşmak için her türlü propaganda faaliyetlerini kullanmaktan çekinmeyen Ermenilerle karşı karşıya bulmuştur. Osmanlı Devleti, savaş sebebiyle genel hukuk kurallarının askıya alındığı bu dönemde, devlet bekası gereği her cinsten ve her yaştan Ermeni'nin katıldığı bu mücadeleye karşı önlem almak zorunda kalmış ve 1915 Tehcir Kanunu ile isyanda yer alan Ermenilerin yerlerinin değiştirilmesine karar vermiştir. Ermenilerin büyük devletlerden yardım görmesi ve davalarını haklı nedenlere dayandırma çalışmalarında onlara en büyük fırsatı bu olay vermiştir. Bu olay aynı zamanda Amerika'yı kendi safında savaşa çekmek isteyen İngiltere için de büyük bir fırsat olmuştur. Çünkü İngiltere'nin Hindistan sömürgelerine giden yolu Bolşevik Rusya'nın tehdidinden koruması için o bölgede tampon bir devlete ihtiyacı vardı. Ancak oluşturulacak bu yeni devleti ne askeri ne de ekonomik yönden destekleyecek gücü kalmamıştı. Bu sebeple insan hakları savunucusu olarak ortaya çıkan ABD, İngiltere için en uygun adaydı. Zaten ABD 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren

misyonerler yolu ile Ermenilerle temasa geçmişti ancak tehcir olayından sonra bu ilgi giderek yoğunlaşmıştır. Uzun yıllar sistemli bir şekilde yapılan propaganda faaliyetleri sonucunda ise Türkler aleyhine olan ve Ermeni davasına gönülden destek veren bir ABD kamuoyu yaratılmış ve oluşturulan mazlum Ermenistan teması için dünyanın her yerinde yardım fonları kurulmuş ve bu çalışmalarda önde gelen kuruluşlar *The Near East Relief* ve *American Red Cross* olmuştur.

Öte yandan dünya nezdinde Türk imajını lekelemeye çalışan Ermeni yayınlarına destek vermeye başlayan ABD basınında genellikle ilgili bölgelerdeki Yakın Doğu Yardım çalışanları ve bu çalışanlara bölgedeki yerel halk tarafından aktarılan bilgiler, bölgedeki ABD Büyükelçileri ve Misyonerleri ile Ermeni rahipler vasıtasıyla aktarılan haberlere yer vermeye başlanmıştır. Ermenilere ayrılan geniş sütunlarda yer alan haberlerde sıklıkla işlenen konular Ermenilerin sürekli bir Türk zulmü ve katliamına maruz kaldıkları, Türkler tarafından yurtlarından çıkarıldıkları –ki Ermeniler müstakil bir toprak parçasına sahip değillerdi-, bir parça ekmeğe muhtaç oldukları, Hristiyan oldukları için bilinçli bir kıyıma tabi tutuldukları ve bu yüzden medeni dünyanın insanlarının yardımına ihtiyaç duydukları yönünde olmuştur. Tüm bunların yanı sıra yine gazetelerde yapılan yayınlarda Ermenilere çeşitli yardım fonları kurulması, Amerika Birleşik Devletleri tarafından maddi ve manevi olarak özellikle de Türkiye'nin doğusunda bağımsız bir Ermenistan devleti kurulması hususunda Ermenilerin desteklenmeleri gerektiği yönündeki haberlere de sıklıkla yer verilir olmuştur.

Türkiye aleyhine girişilen böylesi sistemli bir propaganda mevcutken ülkemizde yabancı basın hakkında özellikle de Ermeni meselesine yaklaşımları noktasındaki çalışmaların yetersiz, yapılanların ise yüzeysel kaldığı konunun uzmanlarınca dile getirilmektedir. Bununla birlikte Ermeni meselesi hakkında makale ve kitap anlamında oldukça fazla yayın yapılmış olmasına rağmen yayınların büyük bir bölümünün konuya yenilik getirmekten ziyade birbirini tekrar etmekten öteye gidememesi ve farklı bir başlık altında aynı konuların tekrarlanması gibi faktörler kaynak taraması esnasında zorlukların yaşanmasına ve ek olarak da ilgili konu alanında bilgi kirliliğine neden olmaktadır.

ABD basını ve Ermeni meselesi ile ilgili yapılmış olan Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinin de Ermeni meselesi ile ilgili mevcut bilgilerin bir özeti şeklinde oldukları ve

ABD basını üzerinde yapılan çalışmalarda ise söz konusu dönem yahut olayın ele alınmasında yalnızca *The New York Times* gazetesi esas alınarak bu gazetenin haberleri üzerinden olayların değerlendirilme yaklaşımına gidildiği görülmüştür. Bu unsurlara ek olarak basın üzerine yapılan tezlerin bir kısmında konu ile ilgili genel bir değerlendirmenin ardından yapılan gazete çevirileri ayrı bir bölüm halinde verilmiş, haberlerin değerlendirilmesi yapılmadığı gibi haberlerde yer alan iddiaların gerçekliği sorgulanmamış ve hangi olay üzerine basında yer aldıkları hakkında bir bilgi verilmemiştir.

Tarafımızca hazırlanan bu çalışmada *The New York* gazetesinden başka ABD’de ulusal ve yerel anlamda yayımlanan daha fazla gazeteye ulaşılarak, bu ülke basınının Ermeni meselesi üzerindeki etkisi daha kapsamlı bir şekilde irdelenmeye çalışılmıştır.

Kapsam olarak 30 Ekim 1918- 2/3 Aralık 1920 arası dönemin esas alındığı “ABD Basınında Ermeni Meselesi (1918-1920)” adlı bu çalışmada taraması yapılan ABD gazeteleri şunlardır: *The New York Times, The Los Angeles Times, The Chicago Daily Tribune, The Christian Science Monitor, The Washington Post, The Boston Daily Globe, The Atlanta Constitution, Wall Street Journal, The Sun, The Washington Times, The Washington Herald, The Mansfield Mirror, The Odgen Standard, Lincoln County Leader, The Daily Ardmoreite, The Oklahoma City Times, The Maui News, The Bisbee Daily Review, Tulsa Daily World, The Evening Caledonian, The Evening World, The Kentucky, The New York Tribune, The Evening Missourian, The Hays Free Press, The Hartford Courant, The Evening Public Ledger, The Bennington Evening Banner, The Bemidji Daily Pioneer, The Oklahoma Miner, The Sun and The New York Herald, El Paso Herald, The Odgen Standard-Examiner, The Citizen, The Laurens Advertiser, The Standard Examiner, The North Platte Semi-Weekly Tribune* gazeteleri taranmış ve çalışmanın dayandığı temel kaynak olmuşlardır. Belirtilen bu gazetelerde 1217 adet habere ulaşılmış, bunlar arasından doğrudan Ermenilerle alakalı olan makaleler ile mükerrer makaleler arasından ise en tafsilatlı olanları tasnif edilerek 432 adet haberin Türkçeye tercümesi yapılmıştır.

Konumuzla ilgili belgelerin Türkçeye tercümesi esnasında Hamit Atalay, **İngilizce-Türkçe Sözlük**, AKDITYK Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,1999 ve **Red House İngilizce-Türkçe Sözlük**, (Haz.: Robert Avery-Serap Bezmez-Anna G. Edmonds-Mehlika Yaylalı), Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2003 sözlüklerinden

yararlanılmıştır. Aynı zamanda söz konusu yıllar arasında tarafımızca Türkçeye tercümesi yapılan haberlerle ilgili Türkiye'deki birincil ve ikincil kaynaklar da taranmıştır.

Yapılan kaynak taraması sonrasında toplanan verilerin bir araya getirilerek tasnif edilmesinin ardından çalışmanın ana başlıkları oluşturulmuş ve elde edilen bilgiler bu başlıklara göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

Dört bölüm halinde oluşturulan bu çalışmanın giriş kısmında çalışmanın amacı, kapsamı, kaynak tahlili ve bölümler hakkında genel bir bilgilendirme yapılmıştır.

Birinci Bölüm'de Ermeni meselesinin ortaya çıkması ile ilgili tarihi süreç ele alınmıştır. Ardından Türk- Amerikan ilişkilerinin başlaması, ABD'nin Ermenilerle temasa geçmesi ve ABD'li Misyonerlerin Ermenilere yönelik faaliyetlerine değinilmiş, Ermeni meselesinin Türk-Amerikan ilişkilerinde etkisine yer verilmiştir.

İkinci Bölüm'de Mondros Mütarekesi ile başlayan ve Paris Barış Konferansı ile devam eden süreçte yaşanan olaylara değinilmiş, bu süreçte ABD'li Misyonerlerin ve bağımsız Ermenistan yönünde talepte bulunan Ermenilerin propaganda faaliyetlerinin ABD politikasına yansımaları incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Ermenistan üzerinde ABD mandası tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı süreç de ABD basınında yer alan haberler doğrultusunda ele alınmış ve belgeler üzerinden gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de ise ABD'deki Ermeni propagandaları sebebi ile Ermeni meselesinin yeni bir boyut kazandığı dönemde Ermenilerin bağımsız devlet talepleri, Londra ve San-Remo Konferansları ile Sevr Antlaşması sürecindeki Ermeni propaganda faaliyetleri ele alınmış, ABD basınında yer alan iddialar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Dördüncü ve son Bölüm'de de TBMM Hükümeti'nin Ermeni harekâtı ve bu harekâtın ABD basınına yansımaları incelenmiştir.

Çalışmamızın ana kaynağını yukarıda isimleri belirtilen gazeteler oluşturmaktadır. Bu sebeple 1918-1920 arası dönemde ABD basınında yayınlanan haberler doğrultusunda

bu ülkenin Ermeni meselesine etkisini ve bakışını ortaya koymayı amaçladığından, çalışmada kullanılacak diğer belge ve kaynaklar da Ermeni meselesi, Ermeni iddiaları ve bu unsurların Türkiye - ABD ilişkileri etkisini irdeleyen konular arasından seçilmiştir. Diğer kaynaklar olarak belirttiğimiz bu eserlerden özellikle ilgili konuların alt yapısının oluşturulması ve haberler arasında geçişin sağlanması aşamalarında yararlanılmıştır. Bu bağlamda Türkiye, İngiltere ve ABD Arşivlerinin konuyla ilgili belgeleri, Esat Uras'ın, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi* ile Mim Kemal Öke'nin *Ermeni Meselesi 1914-1923* adlı kitapları araştırmamızın alt yapısını oluşturmamızda kullandığımız başlıca kaynaklardan bir kaçını oluşturmaktadır. Yine Bilal N. Şimşir'in *Ermeni Meselesi 1774-2005* adlı eseri, ABD'nin Ermeni meselesine dâhil edilme süreci ile ilgili olarak bu çalışmada kullanılan kaynaklar arasında yerini almıştır. Mine Erol ile Erdal Açıkse's'in ilgili çalışmaları Türkiye-ABD ilişkilerinin başlaması ve devam eden süreç hakkında bu çalışmaya katkı sağlarken, Paul Helmreich, *Sevr Entrikaları*; Laurance Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)* adlı eserler ile Mehmet Okur'un "Karadeniz'den Kafkasya'ya Büyük Ermenistan Projesi: iddialar ve Gerçekler" adlı makalesi başta olmak üzere araştırmamızın konusu ile ilgili diğer makaleleri, özellikle Londra ve Paris Konferansları ile Sevr Antlaşması sürecindeki gelişmelerin anlaşılmasında ve olaylar arasında geçişin sağlanması hususunda müracaat edilen çalışmalar olarak öne çıkmaktadırlar.

ABD basınında yer alan Ermenilerin Türkler tarafından katledildiğine dair haberler mümkün olduğunca Türk kaynaklarıyla karşılaştırılmıştır. Bu hususta da özellikle Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı yayınlarından çıkan *Arşiv Belgeleri İle Ermeni Faaliyetleri I, II*; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)*; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerika İlişkileri I, II* ve *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri (1907-1921)* adlı kaynaklar kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında konu ile ilgili yapılmış Yüksek Lisans ve Doktora tezleri de taranmıştır. Ancak ABD basını üzerine yapılan çalışmaların yukarıda da ifade edildiği üzere yalnızca *The New York Times* gazetesini esas aldığı, Ermeni meselesi üzerine hazırlanan çalışmaların ise bu konu hakkında yazılmış ana kaynakların bir özeti şeklinde oluşturuldukları görülmüştür. Bunlar arasından ABD basını ve Ermeniler üzerine yapılmış

olan Ahmet Cenk Ekim'in, *King-Crane ve General Harbord Heyetleri'nin Faaliyetleri (The New York Times Gazetesi'ne Göre)*, adlı çalışması, yalnızca *The New York Times* gazetesine göre yapılan çalışmalar arasında en kapsamlısı olmuş, mevcut gazete haberleri üzerinden oluşturulan konu, tarihsel süreç açısından da bir bütünlük arz etmiştir.¹

Yine bu kapsamda Meral Yılmaz'ın, *1915-1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri*, isimli çalışmada ise konu ile ilgili yapılan genel bir değerlendirmenin ardından gazete çevirileri ayrı bir bölüm halinde verilmiş, haberler yorumlanmadığı gibi kapsam olarak 1915-1923 arası dönem esas alınmasına rağmen ağırlıklı olarak 1915 yılı olaylarına yer verilmiştir.²

Ermeni meselesi üzerine yapılmış olan Kamil Necdet Ar tarafından hazırlanan, *Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923)*, adlı çalışma alan ile ilgili kaleme alınmış en kapsamlı çalışma olmasına karşın ABD basınında yayınlanan gazetelerden yalnızca *The New York Times*'in ilgili sayılarını kullanmıştır.³

İsmigül Çankaya'nın, *Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri*, adlı çalışma ise alanla ilgili özet bilgi vermekten öteye gidememiş, çalışma kapsamına giren süreç açıklanırken Türk basınında yayınlanan az sayıda gazete haberlerinden yararlanılmış ancak ABD basınında çıkan haberlere değinmemiştir.⁴

Safiye Işıl Kara tarafından hazırlanan, *Milli Mücadele Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri (1919-1923)* adlı çalışmanın da Ermeni meselesi ile ilgili yayınlanmış kitapların bir özeti şeklinde oluşturulduğu ve alanla ilgili yeni bir çıkarım yapmaktan uzak kaldığı görülmüştür.⁵

---

¹ Ahmet Cenk Ekim, **King-Crane ve General Harbord Heyetleri'nin Faaliyetleri (The New York Times Gazetesi'ne Göre)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010.

² Meral Yılmaz, **1915-1923 Yıllarında New York Times Gazetesi'ne Göre Türk Ermeni İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

³ Kamil Necdet Ar, **Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

⁴ İsmigül Çankaya, **Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

⁵ Safiye Işıl Kara, **Milli Mücadele Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri (1919-1923)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Tuncer Büyükkibar, *Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Süreçte ABD-Osmanlı İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası*, adlı çalışmada ise mevcut süreç anlatılırken ne Türk basını ne de ABD basını kullanılmamıştır.⁶

---

⁶ Tuncer Büyükkibar, **Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Süreçte ABD-Osmanlı İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ERMENİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKMASI VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE ERMENİ MESELESİNİN ETKİSİ

1.1. Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkması

XIX. yüzyılın başından itibaren sanayileşmeye başlayan Avrupa devletleri, yani başında bulunan ve sosyo-ekonomik yönden geri kalmış fakat çok stratejik ve büyük bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı Devleti'ni parçalamak veya kendi nüfuzları altına almak yönünde faaliyet göstermişler, bu süreçte her bir gayri Türk unsurunu da ekonomik, dini ve siyasi amaçlarının birer aracı olarak kullanmışlardır. Nitekim Balkanlardaki Hristiyan topluluklardan Sırp, Yunan, Bulgar ve Rumen emperyal devletlerin kışkırtması sonucunda Osmanlı yönetimine isyan ve Türk halkına yönelik kanlı eylemlerde bulunmuşlardır. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ne yönelik eylemlerde ilk aşamada öncelikle din ve kültür ağırlıklı misyonerlik faaliyetlerine öncelik vermiş, böylece siyasi talepler için altyapı oluşturmuştur.⁷ İşte Ermeni meselesinin ortaya çıkmasında da Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen emperyal güçlerin yürüttükleri bu misyonerlik faaliyetler büyük rol oynamıştı. Fransa, İngiltere ve Rusya, iktisadi ve siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için Ermenilere yönelik faaliyetlerde bulunan ilk devletler olarak öne çıkmışlardı. Kısa bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri de benzer faaliyetlerde bulunmaya başlayacaktır.

---

⁷ Mehmet Okur, "Büyük Devletlerin Ermeni Politikaları (1878-1914)", **Sevkin ve İskânın 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri**, (Yay. Haz.: Selvi, Haluk), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014, s. 57.

İlk olarak Fransa, Osmanlı topraklarında Katoliklik propagandası yapmaya başlamış, bu hususta ilk girişimlerini ise 1798 Mısır çıkarması sonrası yapmıştır. Ermenileri ayaklandırarak Suriye ve Güney Anadolu'yu içerisine alan bölgeyi ele geçirmeyi planlayan Fransa, bu girişimlerinde başarısız olmakla beraber⁸, çalışmalarına devam etmiş ve 1830'da Ermeni Katoliklerinin⁹ bir topluluk olduğunu Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmiştir.¹⁰

Fransa'nın Katolik Ermenileri Osmanlı Devleti üzerinde bir nüfuz unsuru olarak kullanması, İngiltere'yi Ermeniler arasında Protestanlık propagandası yapma hususunda harekete geçirmiş, bir dizi yardım kuruluşları, okullar ve ibadethaneler vasıtasıyla Ermenilerin Protestanlığa meyletmesi sağlanmıştır. Bu arada Amerikan misyonerleri de Protestanlık propagandasına girişmişler ve bütün bu çalışmalar sonucunda 1850'de Osmanlı Devleti'nde bir ruhani reis seçme hakkı elde etmişlerdir. Tanzimat ve Islahat Fermanları süreci ise Avrupalı Devletlerin de müdahaleleri ile Ermeni toplumuna önemli kazanımlar sağlamaya başlamıştı. Ancak bir süre sonra, anayasal hak ve ayrıcalıkları yeterli görmemeye, Osmanlı toprakları üzerinde 'Ermenistan Devleti' idealinde hareket etmeye başladılar. Ermeni din adamları, buldukları yerlerde şikâyet konusu olabilecek her hususu muhtıra haline getirerek hükümete, Avrupa devletlerinin temsilcilerine ve Avrupa basınına gönderdiler.

Patrikhane'nin, Ermeni meselesini Avrupa devletlerinin dikkatini çekecek bir noktaya getirme çabalarına rağmen, meselenin Avrupa ve dünya kamuoyunda yer alabilmesi ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sürecinde gerçekleşmiştir. Bu sırada Rus Çarlığı, ordudaki Ermeni subaylar vasıtasıyla Doğu Anadolu'daki Ermeniler arasında

---

⁸ 1798 Mısır çıkarması sonrası Akka'ya doğru harekete geçen Napolyon Bonaparte'nin burada Cezzar Ahmed Paşa tarafından yenilgiye uğratılması üzerine İstanbul'daki elçisinden Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katolik Ermenilerin Fransa lehine isyan edip etmeyeceklerini sormuş ancak elçiden Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenilerin devletlerine isyan etmeyecekleri şeklinde bir cevap almıştır. Mustafa Aydın, "Osmanlı Döneminde Ermeni Meselesi'nin Ortaya Çıkışı ve İlk Safhaları", **Çeşitli Yönlerden Türk-Ermeni İlişkileri** (Ed.: Şafak Ural-Kazım Yetiş-Feridun Emecen), İstanbul, 2006, s. 39.

⁹ Fransız Hükümeti, 1846'da da Fransa'daki Ermeniler için Paris'te bir Katolik Koleji kurdurmuş ve buradan mezun olan gençleri Osmanlı topraklarındaki Ermenilere Fransız İhtilali fikirlerini yaymakla görevlendirilmiştir. Ercüment Kuran, "Tarihte Türkler ve Ermeniler", **Yeni Türkiye** (Ed.: Hasan Celal Güzel), Ankara, 2001, s. 40.

¹⁰ Kazım Karabekir, **Ermeni Dosyası**, İstanbul, 1993, s. 113; Davut Kılıç, "İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi (1850-1896)", **Yeni Türkiye Yayınları** (Ed.: Hasan Celal Güzel), Ankara, 2001, s. 145.

milliyet duygularını uyandırma ve isyana teşvik etmeye çalışırken, Türkiye'deki Ermeniler de yavaş yavaş Rusya'ya meyletmeye başlamışlardır.

1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastafanos Antlaşması'nın 16.¹¹ ve daha sonra Berlin'de düzenlenen bir konferans sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi Ermenilerin bu talebini yerine getiriyordu ki aynı zamanda bu madde hem Rusların hem de İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne müdahalesine sebep teşkil edecek bir hüküm de ihtiva ediyordu. Nitekim daha sonra Ruslar ve İngilizler, bu maddeye dayanarak Ermenilerin hamiliği rolünü üstlendiler.¹² Rusya; Erzurum üzerinden İskenderun'a kadar Türkiye arazisine kendisi için bir nüfuz alanı nazarıyla bakmakta olup, bu havalideki Ermenileri himaye bahanesiyle ileride bir mesele çıkararak asıl hedeflerine ulaşmak isterken, İngiltere de buna şiddetle karşı çıkıp, bu hedefe karşı koymak için yine aynı maddeyi ileri sürerek Ermenileri kullanmak istiyordu.¹³ Ermeni Patriği Nerses Varjebetyan da, İngiltere'nin mutlaka devreye girmesi gerektiğini ifade etmekteydi.¹⁴

Ermeni meselesine daha sonra, kiliselerin ve misyoner teşkilatlarının Türkiye aleyhtarı kampanyası sonucunda Amerika Birleşik Devletleri de karıştı, hatta Amerikan Yurtdışı Misyonerler Komiserliği Masası'nın (The American Board of Commissioners for Foreign Missions) yurt dışındaki misyonerlik çalışmaları artık bir nevi Ermeni davası haline gelmeye başladı.¹⁵ Amerika'daki Türk ve Türkiye karşıtı propaganda öyle bir duruma geldi ki ABD Senatosu, başkandan Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilere zulüm yapıp yapılmadığı ve Amerikan çıkarlarına zarar verilip verilmediği hakkında bilgi verilmesini istedi. Türk karşıtı faaliyetlerin ve kampanyaların giderek artması üzerine ABD yönetimi, Türk sularına savaş gemileri gönderdi ve Osmanlı Hükümeti üzerindeki

---

¹¹ Bu maddeye göre, Ermenistan'da Rusya askerlerinin istilası altında bulunup Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi lazım gelen yerlerin boşaltılması, oralarda iki devletin iyi ilişkilerine zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Osmanlı Devleti, Ermenilerin oturmakta olduğu yerlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeyi gecikmeden yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlerle karşı emniyetlerini temin etmeyi taahhüd eder." Uras, a.g.e., s. 357.

¹² Okur, "Büyük Devletlerin Ermeni...", s. 58-60.

¹³ **I. Dünya Savaşı'nda Türkiye**, s. 105-106.

¹⁴ Ermeni Patriği Nerses Varjebetyan'ın Açıklamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.. Uras, a.g.e., s. 257-269.

¹⁵ Hasan Babacan, **Ermeni Sorunu Üzerine Makaleler**, Afyonkarahisar, 2007, s. 3.

baskılarını artırdı. Hatta bu baskılar sonucu Cemal Paşa 47 Türk'ü -olayların çıkmasında hiçbir suç olmamasına rağmen- idam ettirdi.¹⁶

Rusya, İngiltere, ABD ve diğer batılı devletler tarafından desteklenen Ermeniler, Doğu Anadolu'da kurmayı planladıkları müstakil bir Ermeni devletine destek amacıyla Avrupa'nın ve ABD'nin çeşitli merkezlerinde teşkilatlanarak propaganda faaliyetlerine giriştiler. Vanlı bir Ermeni olan Portakalyan'ın 1885'de Marsilya'da neşre başladığı "Armenia" gazetesi ve İngiltere'de kurdukları "Anglo-Armenian Comitte" ile Avrupa kamuoyunu ciddi şekilde etkilediler.¹⁷

Bazı genç Ermeniler ise yalnızca propaganda yoluyla sonuca varılamayacağını ileri sürerek silahlı örgütlerin kurulmasını önerdiler ve oluşturdukları Hınçak¹⁸, Taşnaksütyun ve Ramgavar gibi komiteler ile Berlin Antlaşması'ndan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre zarfında başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde terör eylemleri gerçekleştirdiler.¹⁹

Ülkenin çeşitli bölgelerinde Ermeni çetelerinin neden olduğu asayişsizlik problemi yaşanmış, bu olaylar misyonerler tarafından ABD ve Avrupa kamuoyuna "Türkiye'de Hristiyanlar katlediliyor" şeklinde duyurulmuştur.²⁰ Nitekim harekete geçen Avrupa Devletleri Ermeniler lehine yapılacak ıslahat meselesini yeniden gündeme getirdiler²¹ ve İstanbul'daki Büyükelçileri vasıtasıyla Osmanlı Hükümeti'ni görüşmeye davet ettiler. 13 Ekim'de başlayan görüşmeler, 20 Ekim 1895 tarihli Islahat Nizamnamesi'nin ilanı ile sona

¹⁶ Bilal N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984)**, Ankara, 1985, s. 112-122.

¹⁷ Ercüment Kuran, "Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu", **Yeni Türkiye** (Ed. Hasan Celal Güzel), Ermeni Sorunu Özel Sayısı: I, 7 (37), Ankara, 2001, s. 107.

¹⁸ Hınçak komitesine mensup bir Ermeni ihtilalci, İstanbul'da bir Amerikan eğitim müessesesi olarak kurulan Robert Koleji'nin ilk müdürü Dr. Cyrus Hamlin'e şunları söylemişti: "Hınçak birlikleri Türkleri öldürmek fırsatı arayacaklar, onların köylerini yakacaklar ve sonra dağlara kaçacaklar. Tahriklere tahammül edemeyen Müslümanlar bunun üzerine müdafaasız Ermenilere saldıracaklar ve onları o derece barbarlıkla kıyıma uğratacaklar ki Rusya, İnsanlık ve Hristiyan medeniyeti adına ülkeye girecek ve burayı ele geçirecektir..." Kuran, "Tarihte Türkler ve Ermeniler...", s. 42.

¹⁹ Okur, "Büyük Devletlerin Ermeni...", s. 63.

²⁰ Alan, Merzifon Amerikan Koleji, s. 409.

²¹ 1878 Ağustos'undan itibaren yani Berlin Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra özellikle İngiltere'nin öncülüğünde Avrupalı devletler reformların içeriğini tespit etmek amacıyla Osmanlı Devleti ile uzun müzakerelere giriştiler. Aralıklı olarak 1895'e kadar devam eden müzakerelerde özellikle Sason İsyanı sonrasında İngiliz Hükümeti ön plana çıkmış ve 11 Mayıs 1895'de Ermenilerin durumunu düzeltmek için yapılması gereken reformları maddeler halinde Osmanlı Hükümeti'ne sunmuştu. Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, s. 296-326; Musa Şaşmaz, "Ermeniler Hakkındaki Reformların Uygulanması (1895-1897)", **Yeni Türkiye** (Ed. Hasan Celal Güzel), Ankara, 2001, s. 173.

erdi.²² Ancak Ermeni ihtilalciler bu nizamname ile getirilen düzenlemeyi yeterli bulmadılar ve müstakil Ermenistan kurulması için propaganda ve tahrik faaliyetlerini sürdürdüler.²³

Avrupa devletlerinin dikkatini çekmeye çalışan Ermeniler, bu amaçla zaman zaman provakatif cinayetler de işlemekteydiler. Örneğin Merzifon Kasabası Protestan Cemaati Reisi Garabet'in kiliseye giderken öldürülmesi büyük yankı ve Türklere karşı büyük öfke uyandırmıştı. Ancak yapılan tahkikat sonucunda cinayetin Ermeni çeteler tarafından işlendiği anlaşılmıştı. Garabet'in öldürülmesinde onun Ermeni çete eylemlerine karşı oluşu önemli rol oynamıştır. Böylece hem Ermeni çete yapılanmasına karşı çıkan bir kişi susturulmuş hem de cinayetten Türkler sorumlu tutulmuştur.²⁴ Yine 1913 Ağustos'unda Karahisar ve Suşehri'ni gezmek maksadıyla yola çıkan Merzifon Koleji'nin Amerikalı öğretmenlerinden Huborg, Karahisar dönüşünde öldürülmüş ve bu cinayetin Türkler tarafından işlendiği Ermeni ileri gelenleri tarafından ileri sürülmüştü. Ancak yaklaşık altı ay süren tahkikat neticesinde cinayetin Türkler tarafından değil, vilayet dâhilinde kargaşaya sebebiyet vermek isteyen Ermeni komitecileri tarafından işlendiği tespit edilmiştir.²⁵

1914 senesine kadar bazen gizli bazen açık olarak yürütülen Ermeni faaliyetleri, seferberliğin ilanı ile beraber yeni bir safhaya geçmiştir. Özellikle komitacılar ve papazlar örgütlenme ve silahlanma faaliyetlerine hız verdiler.

Genel savaşın başlamasından kısa bir süre önce bir araya gelen Ermeni komitacılar, Kafkas Cephesi'ndeki Türk ordusunun arkasının kesilmesini kararlaştırdı ve bu planın gerçekleştirilmesi için 30.000 kişilik silahlı bir örgüt oluşturuldu.²⁶ Rusya Hükümeti de

---

²² Otuz iki maddelik bu nizamname Ermenilerin Doğu Anadolu'da yaşadığı altı vilayette vali, mutasarrıf ve kaza kaymakamları yanına Hristiyan muavinler tayin edileceği, her vilayette memurların nüfus nispetine göre Müslüman ve Hristiyanlardan seçileceği, halkı Hristiyan olan nahiyelerde meclis azalarının da Hristiyanlardan teşekkül edeceği, polis ve jandarmanın halkın nüfusu nispetinde Müslüman ve Hristiyan tebaadan olacağı, göçebe aşiretlerin disiplin altında tutularak iskâna teşvik edileceği ve aşarın vergi müteahhitleri aracılığıyla toplanacağını karara bağlıyordu. Nizamnamenin sonuncu maddesi ise Babıâli'de eşit sayıda Müslüman ve Hristiyan azadan teşekkül edecek ve başkanlığını Müslüman bir azanın yürüteceği bir Daimi Teftiş Komisyonu'nun kurulması ve yapılacak ıslahatı kontrol etmesini gerekli görüyordu. Kuran, "Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu", s. 110-111; Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s. 344-356.

²³ Kuran, "Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu", s. 111

²⁴ Alan, Merzifon Amerikan Koleji, s. 345.

²⁵ Önder Duman, **I. Dünya Savaşı Sırasında Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ermeni Terör Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 38.

²⁶ Duman, **I. Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Terör Faaliyetleri**, s. 39.

Kafkasyalı bazı Ermenilere Müslüman pasaportu vererek onları Türkiye'ye sokmaya başladı.²⁷

I. Dünya Savaşı başlarında özellikle Şebinkarahisar (Karahisar-ı Şarki) Sancağı, Ermeni çetelerinin üssü konumuna gelmişti.²⁸ Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile beraber, sancak çevresinde Ermeni çete faaliyetlerinde artış gözlenmiş, asker kaçağı ve silah araması yapan jandarmalar engellenmeye, öldürülmeye başlanmıştı.²⁹ 15 Haziran 1915'te Şebinkarahisar'da başlayan Ermeni isyanı ancak Sivas'tan hareket eden Neşat Paşa kumandasındaki 600 kişilik kuvvet ve Giresunlu gönüllülerin müdahalesi ile bastırılmıştı.³⁰

Karadeniz Bölgesi'nde Ermeni komitacılarının etkili olduğu yerlerden biri de, daha önce de benzer faaliyetlere sahne olan Tokat ve Amasya sancaklarıydı. Nitekim Haziran 1915'te Ermeni çeteleri Tokat'ın Niksar Kazası'nda Türklere ait mahallelere baskın düzenlemiş, halkı katletmişlerdi.³¹

Ermeni komitacılar Amasya Sancağı'na bağlı Merzifon Kazası'nda da Türklere yönelik saldırılar düzenlemişlerdi. Burada bulunan ve öteden beri Rum-Ermeni faaliyetlerinin fikri ve siyasi altyapısını hazırlayan Amerikan Koleji³², yeni dönemde ise bölgedeki çetelerin teşkilatlandığı, eylemlerin planlandığı bir merkez olmuştur.³³ Kolejde Fransızca öğretmenliği yapan Agop Kalusyan, bölgede Ermeni faaliyetlerini yöneten kişiydi.³⁴

²⁷ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri (1907-1921) III**, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007, s. 145.

²⁸ Belirtilen dönemde iki Ermeni jandarmaya başvurarak, “siyasi komitelere mensup Ermenilerin yaklaşık bir aydan beri silah ve mühimmat tedarik etmekte olduklarını, bunların tasavvur ettikleri harekât-ı fesadiyeye muhalefet eylediklerinden Ermeniler tarafından kendilerine hain muamelesi yapıldığını ve yakında vuku-u melhuz olan harekât-ı fesadiyeye kendilerinin rızası olmadığını” bildirmişlerdir. Duman, a.g.t., s. 40-41.

²⁹ **Talat Paşa'nın Anıları**, (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul, 1994, s. 80.

³⁰ Sadık Sarısamam, “Birinci Dünya Savaşı'nda Şebinkarahisar Ermeni İsyanı”, **Giresun Tarihi Sempozyumu**, 24-25 Mayıs 1996, Bildiriler, İstanbul, 1997, s. 203-205.

³¹ **Askeri tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 83, Belge No: 1917, s. 135.

³² Merzifon Amerikan Koleji, Ermeni milliyetçiliği fikrinin öğrencilerin kafasına yerleştirildiği en önemli okullardan biri olmuştur. Merzifon ve civarında faaliyet gösteren Ermeni ihtilal komiteleri liderleri bu okuldan yetişmişlerdir. Hatta okul ihtilal komitelerinin merkezi haline getirilmiştir. Ermeni öğrencilerinin ve halkının Ermeni milliyetçiliği düşüncesinin ağırlığı altında görev yapan Amerikan Board misyonerleri ile bu misyonerlerin desteklerinden büyük cesaret alan, yine aynı kolejde görev yapan yerli Ermeni öğretmenler olmuşlardır. Alan, **Merzifon Amerikan Koleji...**, s. 344.

³³ Alan, **Merzifon Amerikan Koleji...**, s. 344.

³⁴ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi**, No: 53-118.

Trabzon'da da ayrılıkçı Rum ve Ermenilerin eylemleri büyük artış göstermişti. Özellikle Araklı'da Karadere vadisindeki Pervane Köyü mahallelerinde iskân edilmiş bulunan Ermeni çeteler, çevredeki Türk köylerine baskın düzenlemekteydiler.³⁵

Ermeni komitacılar, silah ve cephane ihtiyaçlarını Karadeniz limanları üzerinden sağlıyorlardı. Samsun, Trabzon ve Giresun, Ermeni komitelerinin adeta silah sevkiyat limanı konumundaydılar. Çünkü Ermenistan'dan ve dünyanın muhtelif yerlerinden Anadolu'ya gönderilen silah ve cephane bu iskelelere çıkarılıyor, buradaki komitacılar vasıtasıyla da iç bölgelere naklediliyordu. Samsun'a çıkarılan silahlar, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'ye nakledilirken, Trabzon ve Giresun'a çıkarılan silahlar, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum ve çevresine gönderiliyordu. Giresun'da bulunan ve komisyonculuk işiyle meşgul olan Vaha Badalyan ve Kel Artin isminde iki şahıs, buradaki silah sevkiyatını idare ediyorlardı. 1914 yılının ilk günlerinde Kel Artin tarafından ithal edildiği anlaşılan 400 Martin tüfeğine ve bunlara ait çok miktarda cephaneye Giresun İskelesi'nde boşaltım esnasında el konulmuştu.³⁶

Yine Samsun'da teşkilatlanmış Hınçakyan Komitesi'nin silah almak amacıyla İspanya'da Alzabal adlı şirketle irtibat kurduğu ve alınan silahların bedelinin Osmanlı Bankası Samsun şubesi aracılığı ile ödendiği tespit edilmiştir.³⁷ Samsun'daki Ermeni komite liderlerinin evlerinde yapılan aramalarda çok sayıda silah, cephane ve 'Ermeni İhtilal Komitesi'ne ait çok sayıda doküman ele geçirilmişti.³⁸

Samsun ve Trabzon çevresindeki Ermeniler diğer birçok yerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin seferberlik emrine rağbet etmemiş, hatta çok sayıda Ermeni Rusya'da oluşturulan gönüllü Ermeni taburlarına katılmak üzere vilayeti terk ederek sahil boyundan hareketle Rusya'ya geçmişti.³⁹ Yine Türk ordusunun konum ve kuruluşu hakkında Rusları bilgilendirmek amacıyla Ermeni komiteciler tarafından burada bir casusluk bürosu kurulmuştu.⁴⁰

---

³⁵ BOA.DH ŞFR, 52/188.

³⁶ Duman, I. Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Terör Faaliyetleri, s. 46.

³⁷ BOA, DH.ŞFR, 47-415.

³⁸ Şinasi Orel-Süreyya Yuca, Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü, Ankara, 1983, s. 320.

³⁹ Duman, I. Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Terör Faaliyetleri, s. 46.

⁴⁰ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 83, Belge No: 1900, s. 29.

Ermeni çeteler Türk yerleşim yerlerine yönelik saldırılardan başka arama-tarama yapan askeri birliklere, tebdil-i hava veya benzeri sebeplerle memleketlerine dönen askerlere, ordunun lojistik teşkilatlarına özellikle zahire ambarlarına, sivil ve askeri nakliye konvoylarına saldırılar düzenlemekteydiler.⁴¹

Ermeni komitelerin casusluk, Türk halkına ve ordusuna yönelik dezanfarmasyon ve çete faaliyetlerinin tehlikeli boyutlara ulaşması üzerine Osmanlı Hükümeti çeşitli tedbirler almak zorunda kaldı ve 19 Eylül 1914'te alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak askeri birliklere bir talimatname gönderildi. Bu talimatnamede özetle şu hususlar üzerinde durulmaktaydı:⁴²

“1. Hudut kıtaatı kıyafeti ne olursa olsun pasaportsuz bizim tarafa geçmek isteyen adamları geriye göndermek, silah ve cephane geçirmek teşebbüsünde bulunanlar tevkif ve orduya göndermek, firara teşebbüs ederlerse derhal itlaf etmek,

2. Şimdiden her türlü ihtimale karşı ve bilhassa asker arasında havf ve inzibat ve itimatsızlığa meydan vermemek üzere Ermenilere ve diğer gayrimüslimlere mümkün mertebe hissettirmeyecek surette ve tedricen muharip kıtaattan alınıp silahsız olarak gayri muharip kıtaata ve vermek ve hareketlerini sıkı kontrol ve teftiş altında bulundurmak,

3. Ermenileri, Rusların maksatları hakkında tenvir etmek ve selametlerinin Rusların karşısında yer almakta olduğuna ikna etmek.”

Ancak Ermenilerin çete, firar, casusluk ve isyana teşebbüs faaliyetlerinin devam etmesi üzerine 1915 yılı başında, askeri birliklerin muharip veya karargâh kısımlarında hiçbir şekilde Ermeni efradın kullanılmayacağı, yalnızca yol yapımı vb. işlerde istihdam edilmelerine karar verildi.⁴³

Yapılan uyarı ve alınan tedbirlere rağmen Ermenilerin Türk birliklerine saldırmaları, İtilaf Devletleri lehinde casusluk yapmaları, çete, isyan, firar vs. faaliyetlerinin önlenememesi üzerine Osmanlı Devleti, bazı bölgelerdeki Ermenileri, devlet

⁴¹ **ATBD**, Sayı: 83, Belge No: 1898, s. 21; **ATBD**, Sayı: 83, Belge No: 1903, s. 64.

⁴² **ATBD**, Sayı: 81, Belge No: 1804, s. 1; **ATBD**, Sayı: 83, Belge No: 1894, s. 5.

⁴³ **ATBD**, Sayı: 81, Belge No: 1804, s. 2.

ve kendileri açısından güvenli yerlere sevk etme kararı aldı.⁴⁴ Enver ve Talat Paşaların girişimi ile başlayan ve harp sahasına yakın bölgelerde bulunan Ermenilerin cephe güvenliğini sarsacak yerler dışına çıkarılması hususu Meclis-i Vükelâ'ya taşınmış ve gerek ordunun, gerekse bizzat bu uygulamaya sebep olan Ermeniler dâhil bölge halkının güvenliği için 'Sevk ve İskân Kanunu'nun çıkarılmasına karar verilmiştir.⁴⁵ 27 Mayıs 1915'te Padişah Mehmet Reşad, Sadrazam Mehmet Said ve Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından imzalanarak yürürlüğe konulan ve daha sonra 'Tehcir Kanunu' olarak nitelenen 'Kanun-ı Muvakkat'ta şöyle denilmekteydi:

"1. Vakt-i seferde ordu, kolordu, firka kumandanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle evamir-i hükümete ve müdafaa-i memlekete ve muhafaza-i asayişe müteallik icraat ve tertibata muhalefet ve silahla tecavüz ve mukavemet görürlerse der'akab kuvay-ı askeriye ile en şiddetli surette tedibat yapmaya ve tecavüz ve mukavemeti esasından imha etmeye me'zun ve mecburdurlar.

2. Ordu, müstakil ordu ve firka kumandanları casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri kurâ ve kasabat ahalisini münferiden ve müctemian diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.

3. İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

4. İşbu kanun mer'iyet ahkâmına Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı memurdur. Meclis-i Umuminin ictima'ında teklif olunmak üzere işbu layihay-ı kanuniye muvakkaten mevki-i mer'iyete vaz'ını ve kavanin-i devlete ilavesini irade eyledim."⁴⁶

Sadaretten, Dâhiliye, Harbiye ve Maliye Nezaretlerine yazılan bir yazı ile de tehcirin nasıl uygulanacağı belirtildi. Buna göre:⁴⁷

---

⁴⁴ Necati Ökse, "Ermeni Sorununun Doğuşu, Tehcir Kanunu ve Uygulaması", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuyla İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984, Erzurum)**, Ankara, 1985, s. 273-274; İbrahim Ethem Atnur, **Tehcirden Dönen Rum ve Ermenilerin İskânı Meselesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1991, s. XIX.

⁴⁵ Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri**, İstanbul, 2004, s. 65-70.

⁴⁶ Düstur, Tertib-i Sani, V, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1336, s. 609.

⁴⁷ Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri**, s. 70-71.

“1. Ermeniler, kendilerine tahsis edilen bölgelere can ve mal emniyetleri sağlanarak rahat bir şekilde nakledileceklerdir.

2. Yeni evlerine yerleşinceye kadar işleri muhacirin ödeneğinden sağlanacaktır.

3. Eski mali durumlarına uygun olarak kendilerine emlak ve arazi verilecektir.

4. Muhtaç olanlar için hükümet tarafından mesken inşa olunacak, çiftçi ziraat erbabına tohumluk alet ve edevat temin edilecektir.

5. Geride kalacak taşınır mallar kendilerine ulaştırılacak, taşınmaz malların tespit ve kıymetleri takdir edildikten sonra, buralara yerleştirilecek olan Müslüman göçmenlere tevzi edilecektir.

6. Bütün bu konular özel komisyonlarca yürütülecek ve bu hususta bir talimatname hazırlanacaktır.

Esasında Tehcir kararının hazırlanış sürecinde Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen bir talimatnamede, sevkiyatın mahalli memurlar tarafından yürütüleceği ve her türlü sorumluluğun kendilerinde olduğu, emniyet ve asayişlerinden onların sorumlu oldukları, nakledilen Ermenilerin taşıyabilecekleri yük ve hayvanlarla gidebilecekleri, gidecekleri yerlerde evlerin hükümet tarafından inşa edileceği veya sahipsiz evlere yerleşecekleri ve tam olarak yerleşene kadar masraflarının muhacirin tahsisatından karşılanacağı ifade ediliyordu.⁴⁸

Yukarıda kanunun çıkarılış sürecinde ve gerekçesinde de belirtildiği gibi ‘Sevk ve İskân’ hakkındaki kanun-ı muvakkat Osmanlı topraklarındaki bütün Ermenileri kapsamamaktaydı. Doğrudan cephenin güvenliğini sarsacak bölgelerde, yani Anadolu’nun kuzey, doğu, iç ve güney bölgeleri ile İstanbul hariç Boğazlar Bölgesi’nde uygulanacaktı.⁴⁹ Sevk bölgesinde bulunan Ermeniler içerisinde Katolik ve Protestan mezhebinden olanlar,

⁴⁸ Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı, (1878-1920), Ankara, 2007, s. 151.

⁴⁹ Kanun ülke genelinde ise; Adana, Ankara, Aydın, Bolu, Bitlis, Bursa, Canik, Çanakkale, Diyarbakır, Edirne, Mamuratülaziz, Kastamonu, Trabzon, Eskişehir, Erzurum, Halep, İzmit, Karesi, Kayseri, Karahisar-ı Sahip, Konya, Kütahya, Maraş, Niğde, Van, Urfa ve Sivas vilayet ve mutasarrıflıklarında uygulanmıştır. **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, Ankara, 1994, s. 37.

askerler ve aileleri, şimendiferlerde çalışan memurlar ve ameleler, Düyun-u Umumiye'deki memurlar, Reji İdaresi'ndeki görevliler, Ermeni mebus ve aileleri, yetimhanelere nakledilen kimsesiz çocuklar ve buralardaki öğretmenler sevkiyat dışı bırakılacaklardı.⁵⁰

Sevki kararlaştırılan Ermeniler, Musul ve Zor Mutasarrıflıklarının kuzey kısımlarına, Halep Vilayeti'nin doğu ve güneydoğusuna, Suriye Vilayeti'nin doğusuna nakledileceklerdir.⁵¹

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşı sürecinde Ermenilere yönelik aldığı bu tedbirler, batı dünyasında büyük yankı uyandırmış⁵², hükümet yetkilileri ve kamuoyları nezdinde Hristiyan aleyhtarlığı ve Ermeni katliamı şeklinde algılanmıştır.⁵³ Şüphesiz bu algılamada savaş sürecinin getirdiği olumsuz propagandanın etkisi vardı ancak asıl etkili olan Ermeni propagandası ve batının tarihten getirdiği Türk ve İslam düşmanlığı idi. Osmanlı Hükümeti, batı kamuoyunun ve hükümetlerinin bu ön yargılı ve mesnetsiz suçlamalarına cevap teşkil edecek bir genelgeyi ilgili ülkelerin İstanbul'daki elçiliklerine ve haber ajanslarına bildirmesine rağmen Ermenilerin katledildiğine dair iddialara devam edilmiştir.⁵⁴ Böylece savaş sonrasında kurulması düşünülen Büyük Ermenistan için adeta Avrupa'da ve Amerika'da sağlam bir zemin oluşturulmuştur.

---

⁵⁰ Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 54-83; Davut Kılıç, "1915'te Tehcir Edilmeyen Ermeniler", **Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri II**, Ankara, 2003, s. 113-119.

⁵¹ Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı, s. 155-156.

⁵² Bu dönemde başta İngiltere ve ABD olmak üzere batı ülkelerinde Osmanlı Devleti ve Türkleri sert bir şekilde suçlayan, Ermenilerin mevcut durumu, öldürülen ya da ölen Ermenilerle ilgili bilgiler veren binlerce makale, broşür, bildiri yayınlanmaya başlamış, İtilaf hükümetleri arasındaki görüşmelerde Akdeniz'de Adana'dan Karadeniz'de Trabzon'a kadar uzanan coğrafyanın doğusunda kalan bölgenin Ermenilere verilmesi tartışılmaya başlanmıştır. Richard G. Hovannisian, "The Allies and Armenia, 1915-1918", **Journal of Contemporary History**, 3 (1), (Jan., 1968), pp. 147-165.

⁵³ Nitekim Alman konsolosu Bergfeld'in ABD konsolosuyla beraber yaptıkları araştırma sonunda hazırladığı 25.07.1915 tarihli raporunda şu hususları belirtilmektedir: Ermenilerin Trabzon'dan göç ettirildikten sonra idamlarının başladığı, Trabzon'dan 100 km kadar içeri doğru giden Değirmendere Irmağı'nın denize döküldüğü yerde ve şehrin çevresinde kümeler halinde cesetler yığıldığı şeklinde batı kamuoyunda spekülasyonlar dolaşmaya başladı. Valiyle yapılan istişare sonucunda vali tarafsız şahitler olarak Amerikan meslektaşlarımızla birlikte araştırma yapma planımızı ve niyetimizi kabul etti. Ayın 17'sinde Değirmendere Irmağı boyunca 4 saat süresince atla dolaştık yaklaşık yedi günden beri suda bulunduğu tahmin edilen bir ceset bulduk. Bu durum muhtemelen cesetlerin planlı olarak yok edilmediğinin bir deliliydi. Bundan başka bize malumat veren üç işçiye rastladık. Ertesi gün ırmağın aranması ve bulunan cesetlerin defin işlemleriyle uğraşıldı. Şimdiye kadar aralarında bir bayanın da yer aldığı toplam 4 ceset bulundu. Ziyaretimizden önce binlerce cesedin akıntıyla denize atılmış olması, az miktardaki su ile ve Değirmendere'nin yapısıyla mümkün değildir. **Arşiv Belgelerine Göre Trabzon'da Ermeni Faaliyetleri**, (Haz. Süleyman Bilgin-A. Mesut Birinci-Süleyman Demircioğlu-Recep Karacakaya), Trabzon, 2007, s. 51-52.

⁵⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi III/III**, Ankara, 1991, s. 42-43.

1.2. Türkiye-ABD İlişkilerinde Ermeni Meselesinin Etkisi

1.2.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Başlaması

1783'te Bağımsızlık Savaşı'nın ardından İngiliz sömürüsüne son vererek bağımsızlığını kazanan Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'na göre hem alan hem de nüfus bakımından çok küçüktü.⁵⁵ Kurulan bu yeni devlet, ancak ekonomik güçle başka bir devletin himaye ve yardımı olmadan siyasi bir güç olacağına inanmış ve kısa süre içerisinde farklı devletlerle antlaşmalar imzalayarak yeni pazarlar bulma ve uygun şartlarda ticaret yapma çabası içerisine girmiştir.⁵⁶

Bu bağlamda ABD, 17. yüzyılın sonundan itibaren kendisi için ticari bir potansiyel olarak gördüğü Osmanlı Devleti ile Amerikalı tacirlerin kâr elde edebilmesi, Karadeniz'e açılarak bu bölgede ticarete bulunmak, İzmir gibi limanlarda Avrupalı devletlerle eşit vergiler ödeyerek ticaret yapabilmek maksatlarıyla temasa geçmiştir. İlişkilerin başlangıcında ilk girişimler daima ABD'den gelmiştir.⁵⁷ 1810'dan sonra ABD tarafından "ticarî temsilci" sıfatıyla İzmir'e atanan David Offley'in 1823'te Osmanlı Devleti tarafından tanınmasının ardından ABD'nin Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması yapabilmek için sürdürdüğü çabalar 7 Mayıs 1830'da *Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması*'nın imzalanması ile sonuçlanmış⁵⁸ ve iki devlet arasında ilk resmi ilişkiler başlamıştır.⁵⁹

⁵⁵ Erdal Açıkses, "Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi", **Türkler**, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 542.

⁵⁶ Mehmet Okur ve Mehmet Said Dilek, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı Devleti İle Siyasi İlişki Kurma Girişimleri", **International Turkish Art Workshop 14-19 April 2011 Jacksonville**, Florida U.S.A., (Ed. Deniz Ünver), U.S.A., 2011, s. 253.

⁵⁷ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: TTK Basımevi, 1991, s. 1-5.

⁵⁸ Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk- Amerikan İlişkileri", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 6 (1), Ankara, 2005, s. 232; Robert L. Daniel, "The Armenian Question and American-Turkish Relation, 1914-1927", **The Mississippi Valley Historical Review**, 46 (2), (Sept. 1959), s. 252.

⁵⁹ Türk-Amerikan İlişkilerinin başlaması hakkında Bkz. Fahir Armaoğlu, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri" **AAMD**, 13 (38), Ankara, 1997, ss. 630-640.

1.2.2. ABD'nin Ermenilerle Temasa Geçmesi

Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması'nın imzalanmasının ardından ise ABD tek taraflı olarak İstanbul'da bir maslahatgüzarlık açmış, sonrasında ise bunu elçilik düzeyine çıkarmıştır.⁶⁰ ABD'ye ilk defa en ayrıcalıklı devletlere tanınan hakların verildiği 1830 Antlaşması ile ABD, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir yerinde ticaret merkezi kurma ve başkonsolos atama, din ve milliyeti ayırt edilmeksizin istediği kişileri simsar olarak kullanabilme ve tanınan kapitülasyon hakkı ile Amerikan vatandaşlarına hukuki ayrıcalık hakkı elde etmiştir.⁶¹

Elde edilen bu ayrıcalıklar sonrasında iki devlet arasındaki ticarete artış yaşanmış, özellikle İzmir ve İstanbul vilayetlerinde gelişen Amerikan ticareti ve liman bölgelerinde oluşan az sayıdaki Amerikan ticaret şirketleri, özellikle dil bilen Ermenileri istihdam ederek mallarını Anadolu'nun iç kesimlerine kadar ulaştırmaya çalışmışlardır. Aslında bu vilayetlerde ticareti ellerinde bulunduran Rumlardı. Fakat 1821 yılında Mora'da başlayan Yunan İsyanı sonucunda birçok Rum, Anadolu'dan Yunanistan'a göç etmiştir. Anadolu'da kalan Rumlara ise; hem Osmanlı halkı hem de Osmanlı Devleti itimat etmemiş ve bu liman kentlerinde faaliyet gösteren aracı, komisyoncu ve simsar sektöründe bir boşluk meydana gelmiştir. Bu boşluğun doldurulması görevini ise Ermeniler üstlenmiş ve böylece Ermeniler, Amerikalı tüccarlarla olan ticari ilişkilerini geliştirme fırsatını yakalamışlardır.⁶² Türk-Amerikan ticaret hacmi arttıkça Ermenilerden oluşan aracı, komisyoncu, toptancı, perakendeci ve simsar sayısı da artış göstermiş⁶³, bu gurubun daha fazla para kazanmak için Amerika'ya gitmesi üzerine Amerika'ya yapılan Ermeni göçünün ilk adımı atılmıştır.⁶⁴

---

⁶⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 1-5.

⁶¹ Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleri İle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları**, Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret, 1988, s. 14-16.

⁶² Celal Öney, "Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD'nin Rolü Nasıl Başlamıştır?", **History Studies (ABD ve Büyük Orta Doğu İlişkileri Özel Sayısı)**, 2011, s. 230.

⁶³ Bilal N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s. 82.

⁶⁴ Öney, a.g.m., s. 230.

1830 antlaşmanın ardından 1874 yılında *Suçluların İadesi Antlaşması* yapılsa da Amerika'nın 1823'ten itibaren uygulamaya başladığı Monroe Doktrini⁶⁵ sebebiyle iki devlet arasında uzun süre siyasi bir ilişki söz konusu olmamıştır.

1.2.3. ABD'li Misyonerlerin Ermenilerle Temasa Geçmesi

Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin başladığı ve gelişerek devam ettiği 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk çeyreği misyonerlerin altın çağı olmuştur.⁶⁶ Osmanlı topraklarındaki müsait ortamı gören ABD, Osmanlı Devleti ile olan ilk antlaşma ve ticari alandaki ilk yakınlaşmadan itibaren Osmanlı ülkesini hangi ölçülerle ve toplumun hangi kesimleriyle yakın münasebetler kurularak kontrol edilebileceğini araştırmaya yönelmiştir. Bu politikanın bir sonucu olarak Osmanlı topraklarında yaşayan ve özellikle Anadolu coğrafyasında hayat sürmekte olan Ermeniler, bu ilişkilerde ve öngörülen Amerikan hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli unsur olarak kabul görmüş ve ABD için büyük önem arz etmişlerdir.⁶⁷

Ermeniler ile ABD arasında münasebetlerin kurulması⁶⁸ ve Amerikan çıkarları doğrultusunda bir maşa olarak kullanılmalarına ise Amerikan misyonerleri aracılık etmiştir.⁶⁹ Amerikan misyonerleri, *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (ABCFM)'in⁷⁰ yönetimi altında çalışmışlar ve ABCFM'in 1820-1828 arası

⁶⁵ Amerikan Başkanı James Monroe, 2 Aralık 1823'te kongreye bir mesaj yollayarak ABD'nin Avrupa'daki sorunlara karışmayacağını, Avrupa'nın da ABD'deki sorunlara karışmaması gerektiğini belirterek Monroe Doktrini oluşturmuştur. Bu doktrin yaklaşık yüz yıl boyunca Amerikan Hükümetlerinin kendi kıtalarından çıkmamasını sağlarken aynı zamanda Avrupa'nın dışarıda tutulduğu Amerika Kıtası'nda yalnızca ABD tekelinde bir emperyalist yayılma imkânı sağlamıştır. Bkz. Armaoğlu, a.g.e., s. ix.

⁶⁶ Erdal Açıkse, "Türk Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 13, s. 544.

⁶⁷ Metin Hülagü, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerler, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (10), 2001, s. 57.

⁶⁸ Ermeni-Amerikan İlişkileri için Bkz. **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri I-II**, Ankara, 2007.

⁶⁹ Seçil Akgün, "Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk-Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu**, (8-12 Ekim 1984, Erzurum), Ankara, ss. 331-346; Daniel, a.g.m., s. 253.

⁷⁰ *American Board of Commissioners For Foreign Mission*, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış ülkelere yönelik faaliyetlerini yürütmek amacıyla 1810 yılında Boston'da kurulmuştur. Kısaca ABCFM ya da American Board olarak da isimlendirilen örgüt, 1819 yılında Osmanlı topraklarını çalışma alanı içerisine dâhil etmiş ve 1820 yılında ilk misyonerleri Pliny Fisk ve Levi Parsons'u bu topraklara yollamıştır. İlk başta Osmanlı toprakları çalışma alanı içerisine dahil edilince tek amaç Hristiyanlığın doğduğu ve sonsuza dek İslam'ın pençesine bırakılmak istenmeyen Kutsal Topraklar'da (Kudüs) ve Yahudiler (Jews) arasında çalışmaktır. Zaten Osmanlı topraklarının bu kısmı Batılılar tarafından Yahudilerin ana vatanı olarak görülmektedir. Ancak bu iki misyoner yola çıkmadan önce çalışma sahaları Osmanlı Devleti'nin

dönemde gerçekleştirdiği çalışmalar neticesinde Osmanlı toprakları; *Suriye Misyonu*, *İstanbul Misyonu* ve *Küçük Asya Misyonu* olmak üzere üç misyon bölgesine ayrılmıştır. *İstanbul ve Küçük Asya Misyonu*, 1839'da yerini adı zaman zaman *Ermeni Misyonu* olarak da geçen *Türkiye Misyonu*'na bırakmış⁷¹ ve çalışmalar Gregoryan mezhebindeki Ermeniler üzerine yoğunlaşmışlardır.⁷²

1839 *Tanzimat Fermanı* ile Ermeniler üzerindeki faaliyetlerini yoğunlaştıran Amerikan misyonerlerinin⁷³, 1850'de Osmanlı Devleti'nin Protestan mezhebini resmen tanınmasıyla birlikte Ermeniler üzerinde yoğun propaganda yapma olanakları doğmuş⁷⁴, eğitimden⁷⁵ sağlığa çok değişik yollarla yapılan misyonerlik propagandaları sonucu 1850'lerden sonra Gregoryan Ermeniler Protestan olmaya başlamışlardır.⁷⁶ 1856'da ilân edilen *Islahat Fermanı* ile mezhep değiştirme serbestliğinin tanınması, Protestan misyonerlerin faaliyetlerini çok daha rahat ve geniş bir şekilde sürdürmelerini mümkün kılmıştır. Gerek ilân edilen fermanlar ve gerekse sürdürülmeye çalışılan yenileşme çabaları neticesinde Amerikan misyonerlerinin çalışmaları hız kazanarak gelişmiş⁷⁷, 1870'e kadar Osmanlı topraklarında tek başına faaliyet gösteren *ABCFM*⁷⁸, bu tarihten itibaren *Board of Mission of Presbiteryen Church (BFMPC)*⁷⁹ ile birlikte çalışmaya başlamıştır.⁸⁰

---

bütün topraklarını içerisine alacak şekilde genişletilmiş, misyonerlere Yahudiler, dinsizler, Müslümanlar, Hristiyanlar, Filistin, Mısır, Suriye, İran, Ermenistan ve çalışma alanlarına giren diğer yerlerde yaşayan insanlar için ne yapılabileceği, bu insanlar için yapılacak işlerde hangi metotlar kullanılabilceği hakkında araştırma yapmaları yönünde talimatlar verilmiştir. Gülbadi Alan, "Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 2001, s. 154.

⁷¹ Alan, a.g.m., s. 155.

⁷² Gürsoy Şahin, "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin Rollerini Üzerine Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), Haziran 2005, s. 187.

⁷³ Şahin, a.g.m., s. 189.

⁷⁴ Cemal Sezer, "Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran-Aralık 2010, 3 (1-2), s.60.

⁷⁵ 1883'e gelindiğinde American Board'un inşa ettiği İncil Kilisesi sayısı 43'ten 108'e, üye sayısı ise 1564'ten 7490'a yükselmiştir. Profesör sayısı 13'ten 66'ya yükseltilmiş ve bu dönemin başında genç erkekler için 3 lise varken bu sayı 23'e ulaşmıştır. Öğretmenlerin sayısı ise 52'den 711'e yükselmiştir. Bunun gibi kız liselerinin sayısı da sekize katlanmış, bu sayı 2'den 16'ya ve öğrenci sayısı ise 28'den 608'e yükselmiştir. Yine son yıllarda kilise mensuplarının sayısı %85 artmış ve yükseköğretim için American Board'un harcaması 40.000 pounddan az olmamıştır. Hatta Türk misyonları için 50.000 sterlin harcanmıştır. *The Times*, July 28, 1883.

⁷⁶ Güler, a.g.m., s. 237.

⁷⁷ Hülagü, a.g.m., s. 66.

⁷⁸ *American Board* hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Ayhan Öztürk, "Amerikan Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonlar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 2007/2, s. 63-74.

⁷⁹ *American Board*, Osmanlı topraklarında sürdürmüş olduğu faaliyetlerde genellikle İngiltere tarafından desteklenmiş ve İngiltere'ye ait Protestan misyonerlik örgütleriyle ortaklaşa çalışmalar yürütmüşlerdir.

Ermenilere, Protestanlığı Hristiyanlığın ideal mezhebi olarak gösteren ve onları Protestan yapmak için uğraşan Amerikan misyonerleri, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde Ermeni Protestan din adamı yetiştirmek amacı ile okullar açmış⁸¹, Osmanlı topraklarında kapitülasyonlar nedeniyle müfredatları Osmanlı Devleti tarafından denetlenemeyen ve bir süre sonra siyasi kimliğe bürünen bu okullarda eğitim bir maske olarak kullanılmıştır.⁸² Bu okullarda Ermeni gençlerinin beyinlerinde unutulmuş tarihlerini tekrar canlandırarak, bağımsız bir devlet kuracakları coğrafya yaratmak ve etnik duyguları kuvvetlendirmek amacıyla⁸³ Ermeni dili, Ermeni tarihi, Ermeni coğrafyası, Ermeni edebiyatı gibi dersleri de okutarak özellikle Ermeni çocuklar üzerinde ihtilalci fikirler yaymaya başlamışlardır.⁸⁴ Halkın etnik duygularını kuvvetlendirmek için eğitim süresince bu dersler üzerinde önemle durulması misyonerlerce yeterli görülmemiş, öğrencilere verilen çeşitli çalışmaların konuları da bu doğrultuda seçilmiştir.⁸⁵ Böylece bir yandan azınlıkların uluslaşma süreci hızlandırılırken öte yandan da uluslararası kapitalizmin Osmanlı Devleti'ne daha rahat bir şekilde nüfuz ettirilmesi yolları aranmış ve bu süreç kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.⁸⁶

Ermenilerin milliyetçilik hislerini kendi emelleri doğrultusunda geliştiren misyonerler aynı zamanda ABD'deki yerel basını da bu yönde harekete geçirerek kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlardı.⁸⁷ Kendilerini ve kurumlarını insanlığın öncüleri, ABD'yi ise bir uygarlık cenneti olarak tanıtan misyonerler, Ermenilere çağlar boyunca Osmanlı yönetimi altında ezilip sömürüldüklerini, oysa kahraman bir ırka ve zengin bir tarihe mensup olduklarını anlatıyorlardı. Bunları duyan Ermeni gençlerinin kalbinde ise Türklere karşı bir kin, ABD'ye ve misyonerlere karşı bir güven ve sevgi oluşuyordu.⁸⁸ Böylece Amerikan

---

Presbiteryen Kilisesine ait misyonerlik örgütü (*Board of Mission of Presbiteryen Church*) de bunlardan biridir. Öztürk, a.g.m., s. 72.

⁸⁰ Şahin, a.g.m., s. 193.

⁸¹ Misyonerlerin Osmanlı topraklarında açtıkları okul sayısı 1860'larda 71 iken bu sayı 1880'de 331'e, 1990'da 438'e, 1913'te ise 450'ye ulaşmıştır. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İstanbul, 1989, s. 306.

⁸² İlknur Haydaroğlu, "Ermeni Toplumunu Osmanlı'dan Koparan, Ermeni ve Amerikan Ermeni Okulları", **Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri**, C. I, Ankara: Asam Yayınları, 2003, s. 468.

⁸³ Alan, a.g.m., s. 162; Mim Kemal Öke, **Unutulan Savaşın Kronolojisi (1950-1953)**, 1990 İstanbul: Boğaziçi Yayınları, s. 45.

⁸⁴ Şahin, a.g.m., s. 191.

⁸⁵ Alan, a.g.m., s. 162.

⁸⁶ Hülügü, a.g.m., s. 68.

⁸⁷ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 21.

⁸⁸ Sezer, a.g.m., s. 60.

misyonerlerinin yazılı ve sözlü öğretimleriyle, Ermeni toplumunda milliyetçilik duyguların kabarmış, misyonerlerin raporlarında Osmanlı Devleti aleyhine daima yalan haber üretmeleri sonucu Amerikan Hükümeti ve ABD’de bulunan mezhep heyetlerinin Osmanlı’ya karşı takındıkları düşmanca tavır, milli duygularla ortaya çıkan Ermeni ihtilalcilerine itici güç olmuştur.⁸⁹ Sonunda hasta adam olarak tabir edilen ve dağılmasına kesin gözü ile bakılan Osmanlı Devleti’nin mirasından pay almak isteyen Avrupa Devletleri’ne ABD de dâhil olmuş ve *ABCFM*’ın Ermeniler arasında yürüttüğü faaliyetlerle bu yarıştaki yerini almıştır.⁹⁰ Amerikan misyoner teşkilatlarında⁹¹, iş çevrelerinde, kiliselerde, cemiyetlerde ve basın-yayın kuruluşlarında Türk aleyhtarı kampanyalar başlamış, *ABCFM* da çalışmalarının önemli bir kısmını Ermenilere ayırmıştır.⁹²

1.2.4. ABD’ye Ermeni Göçünün Başlaması

Amerikan misyonerler Osmanlı topraklarında açtıkları okulların yanı sıra 1840’lardan itibaren ABD’ye Ermeni öğrenci göndermeye başlamış, ilk etapta papaz adayı gençlerle başlayan bu faaliyetin devamında ise Amerikan Yüksekokulları olan Yale, Princeton gibi yerlere de Ermeni öğrenciler gönderilmiştir. Öğrencileri takiben başlayan Ermeni tüccar sınıfının göçüne küçük esnaf, zanaatkârlar ve köylüler de eklenmiş böylece 1890-1900 yılları arasında yaklaşık 12.000 Ermeni ABD’ye göç etmiştir.⁹³ Amerika’ya ilk giden Ermeni göçmenleri Amerikan misyonerlerinin merkezi olan Boston çevresinde, özellikle Worcester kentinde kümelenmişler ve 1891 yılında burada ilk Ermeni kilisesini açmışlardır.

ABD’ye göç eden ve Amerikan vatandaşlığını kazanan Ermenilerin sayıları giderek artmış, ABD vatandaşlığına geçen Ermeniler, Osmanlı Devleti’nde yaşayan Ermenilere

⁸⁹ Öney, a.g.m., s. 235.

⁹⁰ Alan, a.g.m., s. 132.

⁹¹ Anadolu’daki Amerikan misyonerler 1891’e kadar 9 kolej kurmuşlardır. Bunlar İstanbul’da Robert Koleji (1862), Beyrut’ta Beyrut Üniversitesi (1864), İstanbul’da Amerikan Kız Koleji (1873), Antep’te Merkezi Türkiye Koleji (1876), Harput’ta Fırat Koleji (1878), Maraş’ta Merkezi Türkiye Kız Koleji (1882), Merzifon’da Anadolu Koleji (1886), Tarsus’ta Paul Enstitüsü (1888), İzmir’de Uluslararası Kolej (1891). Anadolu’daki beş Amerikan Kolejinin ana taşıyıcıları ise Ermenilerdi. Bkz. Dennis R.Papazian, “The Changing American View of The Armenian Question: An Interpretation”, *Armenian Review* 39, 4 (156), 1986, s. 50.

⁹² Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara, 2001, s. 144; Babacan, a.g.e., s. 3.

⁹³ Sezer, a.g.m., s. 61.

ilişkin yazdıkları ve söyledikleriyle Amerika’da Osmanlı Devleti aleyhinde propaganda eylemlerinde bulunarak Amerikan kamuoyunu daha fazla etkilemeye başlamışlardır.⁹⁴ ABD vatandaşlığını kazanan Ermenilerin 1890’lı yıllarda Osmanlı topraklarına geri dönüp ABD vatandaşlarının ayrıcalıklarından yararlanmak istemeleri⁹⁵ ve geldiklerinde Ermeniler arasında bir ayaklanma çıkarmak için ihtilalci faaliyetlerden geri durmamaları⁹⁶ ABD ve Osmanlı arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur.

Misyonerler tarafından ABD’ye eğitim için gönderilen ve bu sürecin tamamlanması sonrasında geri dönerek misyoner okullarında öğretmenlik, papazlık gibi işlerde çalışmaları umut edilen Ermeni öğrencilerden birçoğu geri dönmemiştir. ABD’de yerleşen bu Ermeniler, kendilerine yeni bir yol çizmişler, 1890 yılında ise koyu birer Türk düşmanı olarak yetiştirilen ve arkalarında Amerikan Protestan Kilisesi’nin desteği olan 70 kişilik Ermeni grubu bir araya gelerek Ermeni kolonisinin çekirdeğini oluşturmuşlardır.⁹⁷ 1890 yılında başlayan ve 1901 sonrasında hızlanarak devam eden Ermeni göçleri neticesinde 1913 yılına gelindiğinde ABD’deki Ermeni kolonisinin nüfusu 50.000’i aşmıştır.⁹⁸ Bu Ermenilerin taraflı yaklaşımlarının geleneksel kökten dinci Hristiyan yapısı ile beslenmesi sonucu 1890’lardan sonra Amerika’da Türk düşmanlığı iyice artmıştır.⁹⁹ Kısacası, Amerikan misyonerlerinin ve Türkiye ile iş yapan Amerikan tüccarının da etkisiyle ABD’ye başlayan Ermeni göçü, 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca ve ondan sonra da devam etmiş, Ermeniler zanaatlarının yanında Türk düşmanlığını götürmüşler ve yaymışlardır.¹⁰⁰

ABD’deki Ermeniler bu tarz faaliyetlerde bulunurken Osmanlı Devleti içindekiler de harekete geçmiş, ABD’nin Sivas’ta (1886), Erzurum’da (1896) ve Harput’ta (1900) açtığı konsolosluklarda çalışan Ermeni tercümanlar, sözde katliam metinleri kaleme almaya başlamışlardır. Ermeniler tarafından rapor haline getirilen bu belgeler ise ABD

---

⁹⁴ Öney, a.g.m., s. 232, 234.

⁹⁵ Şahin, a.g.m., s. 195.

⁹⁶ Mithat Aydın, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, **XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006)**, Ankara, 2006, s. 92-94.

⁹⁷ Tuncer Büyükkibar, **Cumhuriyet’in İlanına Kadar Olan Süreçte ABD-Osmanlı İlişkileri ve ABD’nin Ermeni Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 30.

⁹⁸ Bilal N. Şimşir, **Ermeni Meselesi (1774-2005)**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2005, s. 18.

⁹⁹ Şimşir, a.g.m., s. 106.

¹⁰⁰ Şimşir, a.g.e., s. 18.

konsoloslarınca imzalanarak yayımlanmış ve doğruluğu araştırılmadan Amerikan Kongre Kitaplığı'nda, gazete ve dergi koleksiyonlarında Amerikan ulusal arşivlerinin raflarında yer almıştır.¹⁰¹

1.2.5. ABD'de Ermeni İhtilalci Örgütlerinin Oluşması ve Propaganda Faaliyetleri

Amerikan misyonerleri ve misyoner okulları tarafından sağlanan bilgi ve eğitim ile ABD'de ihtilalci Ermeni örgütleri ortaya çıkmıştır.¹⁰² Bu örgütler bağımsız Ermenistan hayalleri kuran Ermenileri de yanlarına çekip ileride meydana gelmesi planlanan isyan hareketlerinin katılımcı sayısını arttırırken gerek Türkiye'deki gerekse Avrupa ve ABD'deki Ermeni basını da faaliyete geçerek telkinleriyle Anadolu'daki Ermeni hareketinin artık silahlı bir mücadeleye dönüşmesi gerektiği yönünde propaganda faaliyetlerine başlamıştır.¹⁰³

Bu ihtilalci örgütlenmeyi beslemek amacıyla ABD halkından Amerikalı misyonerler aracılığıyla yüksek miktarda yardım parası toplanmıştır.¹⁰⁴ Toplanan para miktarının artması içinse bilinçli olarak ABD basınında Türkiye ve Türkler karalanmaya, acındırılan Ermenilerle ilgili spekülatif haberler yayılmaya başlanmıştır.¹⁰⁵ ABD'de toplanan paraların bir bölümü gizlice Hınçak ve Taşnak komitacılarına kaydırılıyor, komitacılar bu paralarla yeni silahlar alıyor, ihtiyaçlarını gideriyorlardı.¹⁰⁶ ABD'li misyonerler ve Ermenilerin işbirliği içerisinde yürüttüğü bu sistemli faaliyet neticesinde 1893 yılına kadar Amerikan vatandaşlarından 6 milyon dolar toplandığı bilinmektedir.¹⁰⁷

ABD'deki İhtilalci Ermeni örgütlerinin faaliyetleri bununla sınırlı kalmamış, kamuoyunda kendilerine taraftar toplamak, ihtilal fikirlerini Amerikan halkına ve idarecilerine kabul ettirmek için bir yandan gazete, dergi, beyanname ve duvar afişleriyle

---

¹⁰¹ Şimşir, a.g.m., s. 114-119.

¹⁰² Ertuğrul Yılmaz, **Etkin Bir Halkla İlişkiler Uygulaması Olarak Lobicilik ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Lobisi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 91.

¹⁰³ Öney, a.g.m., s. 236.

¹⁰⁴ Şimşir, a.g.m., s. 100.

¹⁰⁵ Yılmaz, a.g.t., s. 91.

¹⁰⁶ Sezer, a.g.m., s. 65.

¹⁰⁷ Şimşir, a.g.m., s. 100.

yoğun bir propaganda faaliyeti içerisine girmişler öte yandan ise mitingler düzenlemişlerdir.¹⁰⁸ Amerika'daki mitingler genellikle sayıları yirmiyi bulan ve amaçları Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız Ermenistan'ı kurmak olan Ermeni ihtilal cemiyetlerinin başta Chicago, Philedelphia ve Boston şehirlerindeki şubeleri tarafından düzenlenmekteydi. Söz konusu mitingler yalnızca Ermenilerle tarafından yapılmamış, bu propagandalara inanan Amerikalılar da Osmanlı Devleti aleyhine mitingler tertip etmişlerdir.¹⁰⁹

1.2.6. ABD'li Misyonerler İle Ermenilerin Propaganda Faaliyetleri

Propaganda faaliyetleri kapsamında ABD basınındaki ilk Ermeni gazetesi olan *Haik*'te Osmanlı Devleti'nin Ermenilere işkence yaptığı yönünde yazılar yayınlayan Ermeniler¹¹⁰ bu çalışmalara ek olarak ABD basınında kendi davalarına yer veren gazetelere abone olacaklarını bildirmişlerdi. Böylece ABD basınında pek çok gazete misyonerlerin de etkisi ile Anadolu'daki olayları çarpıtarak Ermeni yanlısı haber ve yorumlara yer vermeye başlamıştır.¹¹¹ Amerikan misyonerler, devamlı olarak Ermeni olaylarının dünya kamuoyu tarafından duyulmasını sağlamak ve tüm Hıristiyanların bu konuda dikkatlerini çekmek için gördüklerini değil sadece duyduklarını ve hayal dünyalarından ekleyebildikleri yalan yanlış haberleri telgraflara ekleyip gazetelere çekerek yayınlanmalarını sağlamışlardır.¹¹² Misyoner mektupları Amerika'daki *Congregationalist*, *New York Times*, *Tribune*, *Sun*, *Mail and Express*, *Evangalist*, *World*, *Missionary Herald*, *Evelining*, *Star*, *Times*, *Boston Journal*, *Christian Herald* gibi gazetelerde çoğu zaman isimsiz olarak yayınlanmıştır.¹¹³ Misyonerler tarafından yürütülen bu çalışmaların öncelikli amacı, paraydı. Bu haberleri okuyan Hıristiyanlar ve Amerikan halkı, hem Osmanlı Devleti'ne kin duyacak hem de Ermenilerin, Hıristiyanlığı ilk kabul eden milletin Müslümanların yönetimi altında ezilmesini engellemek için yardım verecek, sonuç olarak da misyonerlerin güçlenmesi ile Amerika'nın dışarıda bir güç haline gelmesinin önü açılacaktı.¹¹⁴

---

¹⁰⁸ Haluk Selvi, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, I. **Türkiye Kongresi Bildirileri**, C. III, Ankara: Asam Yayınları, 2003, s. 131.

¹⁰⁹ Selvi, a.g.m., s. 34.

¹¹⁰ Selvi, a.g.m., s. 131.

¹¹¹ Yılmaz, a.g.t., s. 90.

¹¹² Öney, a.g.m., s. 241.

¹¹³ Aydın, a.g.m., s. 113.

¹¹⁴ Öney, a.g.m., s. 241.

Ermeniler ve Amerikan misyonerlerinin propaganda faaliyetlerinde kullandıkları bir diğer araç ise çoğunlukla misyonerler ve din adamları tarafından yazılan ve Müslümanların Ermenileri katlettikleri yönündeki iddialara dayanan kitaplar olmuştur.¹¹⁵ Özellikle 1896'da piyasaya sürülen Rahip Edwin M. Blisa *The Armenian Atrocities*, A.W. Williams *Bleeding Armenia*, Frederic Davis Greene *Armenian Massacres or The Sword of Muhammed* adlı kitaplar, Türkiye'ye karşı yürütülen gelen Ermeni propagandasının klasikleri konumunda olup Ermeni ve Ermeni dostu yazarlar tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.¹¹⁶

Ermenilerin, Amerikan misyonerlerinin de desteğiyle yaptıkları mitingler, düzenledikleri yardım organizasyonları, Amerikan hükümetine ve yabancı devlet adamlarına yazıkları mektuplar, devrimci komiteler teşkil etmeleri, Amerika'daki Müslümanlara ve Türk yanlısı olanlara karşı suikastlar düzenlemeleri, kiliselerde vaazlar vererek basında Anadolu'da Ermenileri ayaklanmaya teşvik eden ve Osmanlı devletini ağır bir şekilde suçlayan yazılar yayınlamaları¹¹⁷ gibi faaliyetlerine karşı ABD Hükümeti herhangi bir müdahalede bulunmamış, Ermenilerin ve Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerini kısıtlayıcı yahut caydırıcı bir yaptırım içerisine girmemiştir.¹¹⁸ Tüm bunların aksine Ermenilere en büyük yardım yine ABD'den gelmiş. ABD Başkanı, Ermeni ve Ermeni yanlısı kişiler tarafından yapılmış olan propagandalar ve gönderilen mektupların etkisinde kalarak Ermenilerin çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.¹¹⁹

Bu faaliyetler sonucunda Amerikan kamuoyunu etkileyip davalarında haklı olduklarına inandıran Ermeniler, ABD kamuoyunun Anadolu'da yapacakları isyanlara Ermeniler lehinde bakmalarını sağlamışlardı. Artık Amerikan halkının gözünde Osmanlı Devleti, Ermenileri katleden, onlara işkence yapan, aç bırakan ve dinlerine saygısı olmayan bir devlettir. Bu tür propagandalar sayesinde Osmanlı Devleti hakkında en ufak bir bilgiye sahip olmayan bu halk, doğal olarak Ermenilerin yanında yer almaktaydı.¹²⁰

---

¹¹⁵ Selvi, a.g.m., s. 33.

¹¹⁶ Öney, a.g.m., s. 236.

¹¹⁷ Aydın, a.g.m., s. 114.

¹¹⁸ Aydın, a.g.m., s. 116.

¹¹⁹ **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Ankara: T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Genelkurmay Basımevi, 1983, s. 389.

¹²⁰ Öney, a.g.m., s. 237.

1.2.7. Birinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Türkiye-ABD İlişkileri ve Ermeni Meselesi

Bu sürecin bir sonucu olarak 1878 Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı Devleti içerisinde siyasallaşmaya başlayan Ermenilerin¹²¹, bir taraftan Osmanlı Devleti içerisinde isyan ve tedhiş hareketlerinde bulunurken¹²² diğer taraftan da çeşitli Batı ülkelerinde Osmanlı Devleti aleyhine yoğun bir şekilde karalama kampanyaları düzenlemeleri ve bu yerlerin başında genel olarak ABD, özel olarak ise Boston şehrinin gelmesi, buralarda kurulan Ermeni Millî Mukavemet Komitelerinin faaliyetlerini hiç bir engel ve sınırlama ile karşılaşmadan gayet rahat bir şekilde sürdürmeleri¹²³ I. Dünya Savaşı'na giden süreçte Türk-Amerikan ilişkileri yavaş yavaş gerilmesine neden olmuştur.¹²⁴ Hatta Ermenilerin ABD basını üzerinden yaptıkları asılsız suçlamalara karşı Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey¹²⁵ tarafından yapılan savunmalar, ABD Başkanı Wilson'u

¹²¹ Ermeni meselesi ve Ermenilerin yaptıkları katliamlar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Recep Karacakaya, **Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi**, İstanbul, 2001.

¹²² Ermeniler, yürütmüş oldukları politikaları neticesinde 1895 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin pek çok yerinde yoğun bir şekilde isyan hareketlerine girişmişlerdir. 1882-1896 arası dönemde Osmanlı Devleti içerisinde yaklaşık olarak 34 adet Ermeni isyan hareketi yaşanmış, bunların çoğunluğu ise 1895 içerisinde gerçekleşmiştir. Bkz. Azmi Süslü, **Türk Tarihinde Ermeniler**, Ankara: Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1995, s. 150-151.

¹²³ Hülagü, a.g.m., s. 64-65.

¹²⁴ İlişkilerin bozulmasında önemli nedenlerden biri Amerika'nın Yunanistan'a 'Idaho' ve 'Missisipi' adlı iki savaş gemisini satmak istemesidir. Polonyalı bir babadan doğarak sonra Müslümanlığı seçen ve Osmanlı hizmetine girip 22 Haziran 1914'te Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçiliği görevine başlayan Rüstem Bey, gemilerin satışına engel olmak için Başkan Wilson'la bizzat görüşmüştür. Rüstem Bey çok kısa süren bu görüşmede Wilson'dan ilginç bir cevap almıştır. Wilson, Yunan elçiliğinin gemilerin savaş için değil, barışı korumak maksadıyla satın alınacağı şeklinde kendisine teminat verdiğini söylemiştir. Rüstem Bey ise Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den sipariş ettiği "Reşadiye" ve "Sultan Osman" dretnotlarının tesliminden önce Amerika'nın Yunanistan'a Idaho ve Missisipi'yi teslim etmesi durumunda Türk-Yunan donanmaları arasındaki dengenin bozulacağını ve ABD'nin bu şekilde Türk-Yunan rekabetine dolaylı da olsa karışmış olacağını dile getirmiştir. Buna rağmen Senato'da yapılan oylama ile gemilerin Yunanistan'a satışı kabul edilmiştir. Bkz. Mine Erol, **Birinci Dünya Savaş Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu**, Ankara: Bilgi Basımevi, 1976, s. 31.

¹²⁵ Ahmed Rüstem Bey (Alfred Bienski), Polonyalı Seweryn Bienlinski'nin oğludur. Babası 1848'de Macaristan'daki başarısız ayaklanmadan sonra Osmanlı devletine sığınmış ve devletin hizmetine girmiştir. Osmanlı tabiiyetine geçtikten sonra "Nihâd" ismini almış ve Bulgaristan Komiserliği de dahil pek çok önemli görevde bulunmuştur. Ahmed Rüstem Bey ise 1862 yılında Midilli 'de doğmuştur ve asıl ismi "Alfred"dir. Kendi isteği ile Müslümanlığı seçtikten sonra "Ahmed Rüstem" adını almıştır. Ahmed Rüstem Bey, Osmanlı Devleti bünyesinde 1881-1885 arasında Bulgaristan Baş Komiserliği Fahri Fransızca Kâtipliği, 1886-1890 arasında Atina Sefareti Üçüncü Kâtipliği, 3 Haziran 1890-13 Kasım 1890 arasında Belgrad Sefareti Üçüncü Kâtipliği, 13 Kasım 1890-22 Ocak 1891 arasında Belgrad Sefareti İkinci Kâtipliği, 7 Mayıs 1893'te Londra Sefareti İkinci Kâtipliği yapmış, bu görevden sonra terfi ederek 14 Ocak 1894'te Bükreş Sefareti Baş Kâtipliği görevine getirilmiştir. 13 Nisan 1897'de Washington Sefareti Başkâtipliği'ne atanan Ahmed Rüstem Bey, 1897'de Osmanlı-Yunan harbine gönüllü olarak katılmış ve 4 Eylül 1897'de Osmanlı Devleti tarafından "Yunan Muhârebe Madalyası" ile ödüllendirilmiştir. 18 Mayıs 1914'te ise Washington Büyükelçiliği görevine atanmıştır. Bkz. Şenol Kantarcı, "Osmanlı'da Onurlu Bir Diplomat ve Milli Mücadele'nin Önemli Siması: Ahmed Rüstem Bey", **Atatürk Yolu Dergisi**, (42), Kasım 2008, s. 249.

rahatsız etmiş¹²⁶ istenmeyen adam” olarak ilan edilen Ahmed Rüstem Bey’in görevden alınması talep edilmiştir.¹²⁷

Amerika Birleşik Devletleri, bir taraftan Osmanlı coğrafyasında kurduğu misyoner örgütleri, okulları, yetimhaneleri, hastaneleriyle ve diğer taraftan kendi ülkesinde Ermenilere sağlamış olduğu imkânlarla bu unsur üzerinde oluşturduğu etki ile I. Dünya Savaşı’na kadar geçen süre zarfında Ermenilik davasını siyasî bir düzeye getirmeyi başarabilmiştir.¹²⁸

1.2.8. Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Ermeni Meselesi ve ABD’ye Yansıması

Savaşın başlaması üzerine Osmanlı-ABD ilişkileri kesilmiş ancak Anadolu ve diğer Osmanlı topraklarındaki Amerikan okullarına¹²⁹ ve misyonerlik müesseselerine dokunulmayacağına dair ABD’ye teminat verilmiştir.¹³⁰ Mevcut savaş ortamı dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler kesilmiş olsa da ABD Almanya’nın müttefiki durumunda olan Osmanlı Devleti’ne halen ülke topraklarında devam eden misyonerlik çalışmaları sebebi ile savaş açma taraftarı olmamıştır.¹³¹ Ermeniler ise bu dönemde savaş ortamının da verdiği avantajı kullanarak bağımsız Ermenistan’ı kurmak için faaliyete geçmişler¹³², her taraftan Ermeni gönüllüleri Türkiye’ye karşı savaşıacak çetelere, intikam alaylarına girmek üzere

---

¹²⁶ Erol, a.g.e., s. 31.

¹²⁷ Erol, a.g.e., s. 66.

¹²⁸ Hülâgü, a.g.m., s. 64.

¹²⁹ I. Dünya Savaşı başlarında Osmanlı topraklarında bulunan Amerikan misyoner okullarının sayısı 426 adettir ve bu okullar resmen Amerikan Hükümeti’ne bağlı olmayıp *American Board*’a bağlıdır. Bkz. Şahin, a.g.m., s. 200.

¹³⁰ Şahin, a.g.m., s. 200.

¹³¹ Öke, a.g.e., s. 188.

¹³² Ermeniler, savaşın başlamasından itibaren fırsat buldukça ülkenin farklı yerlerinde eylemler yapıyor ve planlı bir şekilde savaşa hazırlanıyorlardı. Ermenilerin teşkilatlanmalarını bildiren Adana Valiliği’nin İç İşleri Bakanlığı’na gönderdiği 26 Şubat 1915 tarihli mesaj şöyledir: “12 Şubat 1915’te Dört Yol bölgesinden Adanalı öğretmen Abraham, Dört Yolcu Agop ve Bedros adında üç Ermeni kaçmıştır. 24 Şubat 1915’te yine o civarda sazlıklar içinde devriye gezen erlerimiz tarafından Dört Yolcu Agop adında bir Ermeni yakalandı. Bu şahsın isimlerini verdiği kimselerin doğrultusunda Ermenilerin bu bölgelere küçük gruplar halinde geldiklerini, kendilerinin silahlı bir çarpışmaya hazır olduklarını ve ilk fırsatta Türkleri toptan öldüreceklerini; buraya Türk kuvvetleri hakkında bilgi toplamak için geldiklerini itiraf etmişlerdir. Yine Payas civarındaki sazlıkta ışık işaretleriyle haberleşen bir cihaz bulunmuştur.” **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918**, Cilt: I, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 55.

hareket etmiş, General Antranik Tiflis'e getirilmiş¹³³, Erzurum Milletvekili olan Karakin Pastırmacıyan ise Taşnaksütyun tarafından teşkilat için Kafkasya'ya¹³⁴ gönderilmiştir.¹³⁵

Ermenilerin bağımsız olmak ve bir devlet kurmak yönündeki istekleri ise İtilaf Devletleri tarafından onları Osmanlı Devleti'ne karşı silahlandırarak Osmanlı'yı savaş sürecinde etkisiz hale getirmek ve henüz safını açıklamayan ABD'yi yanlarına çekmek için kullanılmıştır.¹³⁶

Osmanlı Devleti'ni iki ateş arasında bırakarak ordunun ilerlemesini kolaylaştırmak isteyen Rusya da savaşın başlaması ile bağımsızlık fikirleri güç kazanan ve seferberlik ilanını fırsat bilerek düşman saflarına geçmeye başlayan Ermenileri¹³⁷ kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamış, Ermenilere Osmanlı Ermenilerini silahlandırmaları için 2.400.000 ruble vermiştir.¹³⁸ Ayrıca bu plan dâhilinde Ermeniler, 15 Nisan 1915'te Van, Çatak ve Bitlis'te ayaklanma başlatmışlar¹³⁹, savaş sahasının gerisinde baskın ve eşkıyalık yaparak ve isyan çıkararak Rus ordusunun hareketini kolaylaştırmışlardır.¹⁴⁰ Rusya Ermenileri de Rus ordusu ile birlikte Osmanlı ordusuna saldırma hazırlıklarına başlamış, Eçmiazin Katogikosu ile Kafkas Genel Valisi Vranzof-Daşkof arasında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Ermeniler lehine yapılacak ıslahatları uygulatması karşılığında, Rusya Ermenilerinin kayıtsız şartsız Rusya'yı desteklemeleri yolunda

---

¹³³ Antranik'in Erzurum'u elde tutmak için yaptığı faaliyetler hiçbir sonuç vermiyor, Türklerle savaşmak için cepheye gönderilen Ermeniler kaçıyor. Bu olay üzerine Antranik, "Ermeni Reisleri Erzurum'u savunmak için 10-15 bin adam gönderdiler. Kendileri de arkada saklandılar. Bu suretle hem Ermenistan'ı hem de Ermeni halkını mahvettiler. Eldeki birkaç bin Ermeni'den hiç birisi cepheye gitmek istemiyor. Allah, reislerinin hepsinin belasını versin" demiştir. Uras, a.g.e., s. 641.

¹³⁴ Ermenilerin Kafkasya'da yaptıkları katliam hakkında bilgi veren gazete özetleri için Bkz. **TİTE**, Kutu No. 18, Belge No. 29.

¹³⁵ Esad Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul: Belge Yayınları, 1987, s. 590.

¹³⁶ Büyükkibar, a.g.t., s. 63.

¹³⁷ Doğu Cephesi'nde savaş başladıktan sonra Erzurum Milletvekili Pastırmacıyan, 3. Ordu'daki hemen hemen bütün subay ve erleriyle Rusların tarafına geçmiş ve sonra Ruslarla birlikte Türk topraklarına girerek Müslüman köy halkını acımadan öldürmüş ve evlerini yakmıştır. Bu durum üzerine Osmanlı Hükümeti, henüz ordudan kaçmayı başaramayan Ermeni erlerini toplayarak yol yapımında veya dağlık bölgelerde yiyecek taşınmasında kullanmıştır. Hamza Bektaş, **Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2001, s. 85.

¹³⁸ **The New York Times**, Nov 12, 1914.

¹³⁹ I. Dünya Savaşı başlamadan önce bile Ermeni gerilla çeteleri, Rus İmparatorluğu'nda örgütlenmeye başlamışlardır. Yaklaşık 8.000 Osmanlı Ermenisi, eğitim almak ve örgütlenmek için Kağızman'a, 6.000'i ise Anadolu'dan Iğdır'a eğitim kamplarına gitmiştir. Justin McCarthy, "Kim Başlattı?", **Ermeni Soykırım İddiaları- Yanlış Hesap Talât'dan ve Tehcir'den Dönünce-**, Ankara: Cedit Neşriyat, 2006, s. 26.

¹⁴⁰ Uras, a.g.e., s. 595.

anlaşmaya varılmıştır.¹⁴¹ Van Milletvekili Papazyan'ın Ermenice yayınlanan *Vem* dergisine “...Ruslar ile Türklerin bir savaşa tutuşması halinde Rus ordusu Türkiye'ye saldıracak ve başarı kazanacaktı. Bu nedenle Kafkaslarda ve Türk sınırında Ermeni gönüllü alayları hazır bulunmalıdır. Bunlar, Rus ordusunun öncüsü olarak Türk ve Kürtlerin Ermeni halka zarar vermemeleri için Türkiye Ermenistan'ının önemli ve askeri değeri olan noktalarını zapt etmelidir...” şeklinde verdiği beyanat da Ermenilerin Ruslarla yaptığı işbirliğini¹⁴² açıkça ifade etmektedir.¹⁴³

Ermenilerin Van'daki isyanları ile birlikte ABD kamuoyunun Türkiye'deki Ermenilere karşı ilgisi artmış ve basın-yayın organlarında sıklıkla Ermenilerden bahsedilmeye başlanmıştır. Bu haberlerde Ermenilerin isyan hareketlerine haklılık kazandırmak adına Ermenilerin yaşadığı yerlerdeki nüfus oranları gerçekte olduğundan farklı gösterilmiş, Türkler ve Kürtler tarafından Ermeni köylerinin yıkıldığı¹⁴⁴ ve Ermenilerin katledildikleri¹⁴⁵, Ermeni erkeklerin zorla savaş meydanına sürüklendiği, kadın ve çocukların ise Türklerden kaçarken açlıktan öldüğü¹⁴⁶ yönünde haberler yayınlanmıştır. Bu haberlere ek olarak bölgedeki Amerikan misyonerlerinin de hayatlarının tehlikede olduğu vurgulanarak Ermeni meselesine daha fazla dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Savaşın devam ettiği süreçte Osmanlı topraklarında faaliyetlerini sürdürmeye devam eden Amerikalı misyonerler, Ermenilerle işbirliği yapmış, onları koruyup desteklemiş ve hatta sefalet düşen Türk çocuklarını dahi himayelerine alarak Hristiyan yapmaya başlamışlardır. Bu faaliyetlerinin yanı sıra isyan çıkaran Ermenilerle işbirliği içerisine giren Amerikalı misyonerler daha da ileriye giderek Amerikan yetimhanesini karargâh haline getirmişler, düzenledikleri gerçek dışı raporlarla hem ABD hem de dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmışlardır.¹⁴⁷

---

¹⁴¹ **Ermeni Sorunu El Kitabı**, (Haz.: Şenol Kantarcı-Kamer Kasım-İbrahim Kaya-Sedat Laçiner-Ömer E. Lütem), Ankara: TEİMK ve ASAM Yayınları, 2003, s. 29.

¹⁴² Ermenilerin Ruslarla yaptıkları işbirliği hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918**, 1, s. 97.

¹⁴³ Uras, a.g.e., s. 595.

¹⁴⁴ Mahir Küçükvatan, “Tehcir Kararı Üzerine Amerika Kamuoyunda Ermeni Propagandası”, **CTTAD**, 12 (24), Bahar 2012, s. 88-89.

¹⁴⁵ **The New York Times**, Apr 28, 1915.

¹⁴⁶ **The New York Times**, March 25, 1915.

¹⁴⁷ Açıkses, a.g.m., s. 549.

ABD kamuoyunun Ermeni sorunu ile yoğun olarak ilgilendiği bu dönemde Osmanlı yönetimi cephe gerisinin güvenliğini sağlamak üzere çalışmalar yapmaktaydı. Bu doğrultuda Osmanlı Nezareti, Kafkas Cephesi'nde bulunan Osmanlı Ordularına ihanet eden ve Ruslarla birlikte hareket ederek Van, Kars ve Erzurum gibi Osmanlı vilayetlerinin Rusların eline geçmesine yardımcı olan Ermenileri¹⁴⁸ cephe gerisini tehlikeye atmayacakları yerlere sevk etme kararını aldı. 30 Mayıs 1915 tarihinde kararın onaylaması üzerine Ermeni tehciri resmen uygulamaya konuldu.¹⁴⁹ Osmanlı Devletinin aldığı bu karar ABD'nde süregelen Ermeni propagandası için yeni bir sebep oluşturmuştur.

ABD basınında yer alan iddialara göre; Ermeniler Osmanlı yönetimi içerisinde şimdiye kadar hiç böyle zulme uğramamışlardı. Sistematik olarak evlerinden tahliye edilen Ermenilerin evleri yıkılıyordu. Ermeniler açlık ya da kılıç korkusu yüzünden Konya yakınlarındaki, yukarı Mezopotamya ve Arabistan'daki çöllere ölüme götürülüyorlardı.¹⁵⁰ Geri kalan Ermeniler ise Kürtler tarafından soğukkanlılıkla öldürülmekte ya da Türk yönetimi tarafından yargılanmadan asılmaktaydılar.¹⁵¹ Bu doğrultuda Amerikan basının önde gelen gazetelerinden biri olan *The New York Times*, Ermenilerin Türkler tarafından topluca katledildikleri¹⁵², Türklerin Ermeni kadın ve çocukları öldürerek denize attıkları¹⁵³, Ermenilerin yok edilmek için çöllere sürüldüğü¹⁵⁴, çöle sürülen Ermenilerin açlıktan telef oldukları¹⁵⁵ gibi manşetlerle yazılar yayınlanmış; gazetenin 25 Eylül 1915'te sütunlarına "Ermenistan Yok Olma Tehlikesi İle Karşı Karşıya" başlığı ile taşıdığı haberde ise *Amerika'daki Bütün İlerici Ermeni Derneği* Başkanı Dr. M. Simbad'ın Paris'teki Ermeni Kilisesinin diplomatik temsilcisi Bogos Nubar Paşa'dan aldığı ve toplam 1.500.000 milyonluk Ermeni nüfusunun 450.000'inin son zamanlarda öldüğü, 600.000 Ermeni'nin ise tehcire zorlandığı, tarafsız güçlerin müdahalesi olmazsa tüm Ermeni halkının yok olacağını

¹⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu, "Ermeni Tehciri ve Gerçekler", *Türkler*, 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 496.

¹⁴⁹ **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevki ve İskânı**, s. 155-156.

¹⁵⁰ İstanbul'daki Avusturya Askeri Ateşesi Joseph Pomiankowsky'nin Suriye'ye zorunlu göçe tabi tutulan Ermeni kabileleri hakkında "...her türlü temizlik şartları ve sağlık hizmetlerinden mahrum olan Ermeni kervanları, gittikleri yollar üzerindeki yerleşim yerlerine bulaşıcı hastalıklar da götürmüşlerdir. Kervanlar, uğradıkları bölgelerde yaklaşık 1 milyon Müslümanın ölümüne sebep olan lekeli humma hastalığının mikrobunu da bırakarak gitmişlerdir" demiştir. Hikmet Özdemir, "Dünya Savaşı'nda Salgınlar ve Ölümler", **Ermeni Soykırım İddiaları-Yanlıı Hesap Talât'dan ve Tehcir'den Dönünce-**, Ankara: Cedit Neşriyat, 2006, s. 246-47.

¹⁵¹ Küçükvatan, a.g.m., s. 91-92.

¹⁵² **The New York Times**, July 29, 1915.

¹⁵³ **The New York Times**, Aug 4, 1915.

¹⁵⁴ **The New York Times**, Aug 18, 1915.

¹⁵⁵ **The New York Times**, Aug 8, 1916.

ifade eden mektubuna yer verilmiştir. Bogos Nubar, mektubun devamında son birkaç aydır Tarsus ve Ermenistan'da gerçekleşen olayların bir milleti yok etmekten başka bir şey olmadığını, her yerde askeri mahkemeler kurularak birçok Ermeni'nin asıldığı ya da hapis cezasına çarptırıldığını, Ermeni köylerinin ve kiliselerinin talan edildiğini¹⁵⁶ iddia etmiştir.¹⁵⁷ *Ermeni ve Süryaniler İçin Amerikan Yardım Konseyi* Başkanı Prof. Samuel T. Dutton da savaştan bir yıl sonra 2 milyonluk Ermeni nüfusunun en az 1 milyonunun katledildiği¹⁵⁸, sürüldüğü veya Müslüman olmaya zorlandığı iddialarını öne sürerken Ermenilere acilen yardım edilmesi gerektiğini de ifade etmiştir.¹⁵⁹

ABD kamuoyunda Türkleri karalama propagandasının yoğun olduğu bu dönemde Türkler aleyhine yürütülen asılsız suçlamalar¹⁶⁰ üzerine Ziya Müftüzade Bey'in Ermenistan ifadesinin anlamı ve gerçekliğini sorguladığı ve Amerikalı misyonerlerin yürüttüğü asılsız propagandaların üzerinde durduğu 15 Ekim 1915'te *The New York Times*'ın sütunlarına "Bir Türk'ün Gözüyle Ermeniler" başlığını taşıyan beyanati¹⁶¹ şu şekildedir:

---

¹⁵⁶ **The New York Times**, Sept 25, 1915.

¹⁵⁷ Gerek Osmanlı ve Ermeni ve gerekse yabancılara ait istatistikler, I. Dünya Savaşı döneminde Ermenilerin nüfusunun en fazla 1.250.000 civarında olduğunu göstermektedir. Ne kadar Ermeni'nin yer değiştirme uygulaması çerçevesinde buldukları yerden çıkarıldığı ve ne kadarının sağ salim yeni yerleşim yerlerine ulaştığı da belgelerle ortadadır. Osmanlı Devleti'nin son nüfus istatistiği 1914'te yapılmıştır. Bu istatistiğe göre Ermeni nüfusu 1.234.671'dir. Yer değiştirmeye tabi tutulmayan nüfusun toplamı 82.880'i İstanbul'da, 60.119'u Bursa'da 4.548'i Kütahya Sancağında ve 20.237'si Aydın Vilayetinde olmak üzere 167.778'dir. Ermenilerin yer değiştirme uygulaması büyük bir disiplin içerisinde yapılmıştır. 9 Haziran 1915'ten 8 Şubat 1916'ya kadar Adana, Ankara, Dört Yol, Eskişehir, Halep, İzmit, Karahisar-ı Sahip, Kayseri, Mamuret-ül Aziz, Sivas, Trabzon, Yozgat, Kütahya ve Birecik'ten toplam 391.040 kişi yerleştirilecekleri yeni bölgelere sevk edilmiş, bunlardan 356.084'ü yerleşim bölgelerine ulaşmıştır. Geriye kalan 35.000 civarındaki rakama Halep'teki Ermeni nüfus dâhil edilmemiştir. Yer değiştirme uygulamasına tabi tutulan nüfus içerisinde yer alan Halep'teki 26.064 Ermeni nüfusu, 35.000'den çıkarıldığında geriye 9 ila 10 bin kişi kalmaktadır. Bunlar da Türkler tarafından öldürülmemiş, 500'ü Erzurum-Erzincan arasında eşkıya grupları tarafından; 2000 civarında kişi Urfa'da Halep'e giden yol üzerinde Meskene'de Urban eşkıyaları tarafından; 2000 kişi de Mardin'de eşkıyalar tarafından öldürülmüştür. Dersim bölgesinden geçen kabilelere bölge halkının saldırıları sonucunda yaklaşık 5-6 bin kişi ölmüştür. Geriye kalan 3 bin civarındaki Ermeni ise sevkiyat esnasında Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılarak yerleşmişlerdir. **Ermeni Sorunu El Kitabı**, s. 34.

¹⁵⁸ Herbert C. Hoover, "beş senede bir milletin böylesine imhası asla mümkün olamaz..." diyerek Ermenilerin Türkler tarafından katledilme iddiaları arasındaki tutarsızlığı ortaya koymaktadır. Kutay, **Türk Milli Mücadelesinde**, s. 134.

¹⁵⁹ **The New York Times**, Dec 15, 1915.

¹⁶⁰ Tehcir konusunda ABD'li tarihçi Prof. Dr. William Langer; "Muazzam bir ayaklanmayı sezen ve sonra da gerekli tedbirleri alan Osmanlı Hükümeti'ni kimse kusurlu bulamaz." demektedir. Atilla Şehirli, "Ermeni Tehciri", **Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri**, C. II, Ankara: Asam Yayınları, 2003, s. 24.

¹⁶¹ Ziya Müftüzade Bey'in ilgili beyanatına cevaben O'nu Türk vahşetinin önde gelen savunucusu olarak suçladıktan sonra Ziya Bey'in 'Ermenistan Neresidir?' sorusuna Halep, Adana, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Elazığ ve Sivas'ın Türkiye'deki Ermenistan'ı teşkil ettiği, Berlin ve San-Stefano Antlaşmalarının Ermenistan varlığının inkâr edilemez ifadeleri olduğu, Ermeniler eğitim, ekonomi ve

“Sözde Ermeni katliamları konusunda Amerikan kamuoyunu kışkırtmaya çalışan birkaç çıkarıcı tarafından yürütülen kampanya son zamanlarda öyle boyutlara ulaştı ki kendimi birkaç düşünceyi ortaya koymak konusunda zorunlu hissettim. Bunu iki nedenden dolayı büyük üzüntü duyarak yapmaktayım. Birincisi, halkımın bazı kesimlerinin kusurlarını yabancılara duyurmak konusunda isteksiz olmam ve ikincisi de kanaatimce özel hayatta olduğu gibi toplumsal hayatta da herkesin sadece kendi işi ile ilgilenmesi gerektiğini düşünmemdir.

Bunları ifade ettikten sonra, Kızıl Haç Toplumu ve diğer kurumların tebliğlerinde dahi kullanılan “Ermenistan” ifadesini bu kadar rahatça kullananlara şunu sormak istiyorum: Ermenistan neresidir? Eğer kendileri bu ifade ile birçok Ermeni’yi barındıran bölgeleri ve şehirleri kastediyorlarsa, bu durumda Ermenistan sadece Hindistan ve Yunanistan arasında bulunan toprakları değil, büyük bir Ermeni nüfusunun yaşadığı New York’u da içermelidir. Fakat problem şu ki, bu bölgelerin hiçbirinde Ermeniler makul çoğunluğu oluşturmamaktadırlar. New York’ta olduğu gibi yukarıda belirtilen topraklarda da milyonlarca İranlı, Rus, Türk, Kürt, Arap, Suriyeli, Bulgar vs. birçok millet bulunmaktadır.

Eğer Ermenistan ile Rus sınırına bitişik Ermeni yerleşiminin daha yoğun olduğu bölgeyi kastediyorlarsa, bu ifade yine Kafkasya’daki bu nüfusun yoğun olarak bulunduğu bütün komşu Rus eyaletlerini de içermelidir. Elbette bu düşünülemez, çünkü bu şartlar altında bir Ermenistan’ın kuruluşu, kendisini küçük milletlerin savunucusu Batılı güçlerle müttefik kılan Rusya’yı birkaç eyaletten mahrum bırakacaktır.

İşin gerçeği şu ki teşekkül etmiş bir Ermenistan yoktur ve Rusya’daki Ermeniler nasıl Rus vatandaşı, Amerika’dakiler nasıl Amerikan vatandaşı iseler, Türkiye’dekiler de Osmanlı vatandaşıdır ve bu nedenle kendilerinden yaşadıkları ülkelerin kanunlarına uymaları beklenmektedir. Şimdi Ermenilerin milli özelliklerini bir düşünelim. Ermenilerin, Türkiye, Asya, Avrupa veya Amerika fark etmez nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar bozguncu bir unsur oluşturdukları ve ticaret yapma şekilleri itibariyle Doğuluların büyük

---

endüstri alanlarında Türklerden üstün oldukları, Türklerin çekirge ve haşeratlarla aynı statüye konularak bir musibet olarak ifade edildikten sonra ‘Peki Türkiye Neresidir?’ sorusunun ileri sürüldüğü Arshag Mahdesian’ın yazısına yer verilmiştir. **The New York Times**, Oct 28, 1915.

ölçüde Ermenilerin dürüst olmadıkları kanaatine vardıklarını ifade etmenin haksızlık olmayacağı kanaatindeyim.

Bu nedenle, Türklerden gördükleri muameleyi abartarak tasvir etmelerinden de anlaşılacağı gibi sakin ve uyumlu bir ırk olmaktan uzaktırlar ve dünyanın herhangi bir yerinde kendileri ile temasa geçenler açısından ekseri istenmeyen bir unsur olarak ifade edilmişlerdir.

Osmanlı Hükümeti'nin bu üzüntü verici olaydaki davranışları hususunda Mr. Lansing'in dediği gibi "iki ülkenin halkı arasındaki dostane duyguları ciddi bir şekilde zedeleyecek" kesin bir yargıya varmadan önce, Amerikan halkının, Amerikan ve birçok Avrupa gazetelerinde yayınlanmış bazı resimleri hatırlamalarını istiyorum. The Outlook'un son sayısı bunları tekrar yayınlıyor. Bu resimler, Ermeni gönüllüleri siperde Osmanlı askerlerine ateş ederken göstermektedir. Amerikan halkının şunu dikkate almasını istiyorum. Amerika, yabancı bir güçle savaş halinde olduğu bir zamanda, Amerikan Ermenilerinin bir kısmı bu tür bir harekette bulunup, Ermeni gönüllüleri siperde Amerikan askerlerine ateş ederken resimlerini Amerikalılar görselerdi ne düşünürlerdi. İngiliz Parlamentosu'nda ortaya atılan, Rus şehri Tiflis'ten gönderildiği söylenen ve başkanlığını Lord Bryce'in yaptığı İnceleme Komisyonu'nun verdiği bilgiler en iyimser ifade ile korkunç ölçüde abartılıdır. Canları pahasına bizi kötü göstermeye çalışan düşmanlarımız tarafından verilen ifadelerin dürüst olmadığı o kadar açık ki bu konu üzerinde daha uzun durmaya gerek yoktur. Lord Bryce Komisyonu'nun rapor haline getirdiği incelemelerin doğruluğundan şüphe etmek için bu komisyonun incelediği hareketlerin binlerce mil uzakta, savaş halindeki bir ülkenin sınırları içinde ve bu nedenle her şeyden önce bizzat ulaşılması mümkün olmayan yerlerde gerçekleştiğini bir an için durup düşünmek yeterlidir.

İtibar gösterilebilecek yegâne ifadeler son günlerde bu ülkeye geri dönen Amerikan misyonerlerinin anlattıklarıdır. Bu bağlamda, Yabancı Misyonerler Amerikan Kurulu üyesi Dr. Yarrow'un 6 Ekim'de The New York Times'da yayınlanan açıklamalarını atıfta bulunmak isterim:

Dr. Yarrow diyor ki: ‘Yirmi yedi gün 1300 kararlı Ermeni, Van ilini 5000 Türk ve Kürde karşı elinde tuttu.’ Şimdi sözlerime dikkat edin. Van bir Osmanlı ilidir ve bu nedenle kararlı Ermenilerin hareketi açık bir isyan hareketinden başka bir şey değildir ve buna organize ve kanuni güçler tarafından hak edildiği şekilde cevap verilmek zorunda kalınmıştır. Garip bir şekilde Dr. Yarrow, Türklere bir Alman subayı tarafından önderlik edilerek isyanı bastırmak için havan topu kullanılmış olmasını sanki bir suç olarak, hukuki bir şekilde kurulmuş herhangi bir hükümetten farklı bir şekilde davranması beklenirmiş gibi sunmaktadır. Dr. Yarrow yine garip bir şekilde Türker’in “koruma amaçlı” (kendi ifadesi) olarak beş Amerikan bayrağı ve Kızıl Haç bayrağı asılmış misyonerlik binalarına kasıtlı olarak ateş açmalarını bir suç olarak sunmaktadır. Fakat kendi ifadesiyle misyonerlik binasındaki sözü edilen bayrakları kanunsuz olarak kullandıklarını itiraf etmektedir. Çünkü yine kendisinin ve misyonerlikteki meslektaşlarının asi Ermenilere aktif olarak destek verdiklerini “Muhasara boyunca bizler sadece Türklere değil, bilinen bütün bulaşıcı hastalıklarla da savaşmak zorunda kaldık” diyerek¹⁶², açıkça birinci ve asıl amaçlarının Türklere savaşmak olduğunu göstermekte ve Amerikan bayrağını kötüye kullandıklarını açık olarak itiraf etmektedir. Bu şartlar altında Türklerin misyonerlik binalarına kasten ateş açmaları şaşırtıcı mıdır? Şunu ifade etmeliyim ki eğer Van’daki veya Türkiye’nin herhangi bir yerindeki Amerikan Misyonerleri, Türklere savaşmak yerine Amerikan kurulunun kendilerini Türkiye’ye gönderme nedeni olduğu düşünülen kardeşlik sevgisini ve Hıristiyanlığın genel prensiplerini vazedip anlatmak ile yetinselerdi, Osmanlı İmparatorluğu içindeki misyonerliklerin varlıkları saldırılardan uzak ve emin olurdu. Eğer kadın ve çocuklara karşı herhangi bir kasti suç işlenmişse bunu ilk olarak bizler derinden ve samimi olarak kınardık fakat ben bu ülkeyi ve halkı tanıyan biri olarak kesinlikle yaygın bir katliam veya vahşet anlamına gelebilecek planlanmış bir hareketin varlığını kesinlikle reddedecek bir konumdayım. Eğer kadın ve çocuklar bu kargaşa içinde hayatlarını kaybetmişlerse ben yine de bunu kınıyorum fakat şunu da belirtmeliyim ki benzer kazalar sözde medeni milletlerin savaşmakta olduğu batıdaki savaş alanlarında dahi her gün meydana gelebilmektedir. Bu nedenle söz konusu olay savaşın talihsiz fakat kaçınılmaz bir kötülüğü olarak değerlendirilmelidir.

---

¹⁶² Dr. Yarrow, Ziya Bey’in kendisi hakkındaki bu açıklamalarına yönelik *The New York Times* gazetesine 24 Ekim 1915’te bir açıklama yapmıştır. Açıklamanın detayları için Bkz. **The New York Times**, Oct 24, 1915.

Ermenilerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun işgal veya işgal edilebilme tehdidi altında bulunan bölgelerinden toplu halde uzaklaştırılması konusuna gelince, ben Osmanlı Devleti'nin bu hareketinin gerekçesini Ermenilerin Ruslara ettikleri yardımlarda görüyorum. Rusların sadece Ermenilerin iç isyanının etkili olduğu Van'da ve onun civarında Türk topraklarını işgal etmeyi başardıklarını görmek gerekir. Bu nedenle, normal olarak halkının belli bir unsuru tarafından bir kez ihanetle aldatılmış hukuki bir hükümet, bir daha aynı ihanetin tekrarlanması ve bunun ülkenin diğer kesimlerinde neden olacağı sonuçlarını önlemek için böylesine bozguncu bir unsurun bütün ve her bir üyesini kontrolü kolay bir yere yoğunlaştırarak gerekli sıkı tedbirleri mecburen alacaktır. Elbette ki böylesine büyük bir tehcirin ıstıraplara, hastalıklara ve hatta kanunsuz ve ahlaksız hareketlere sebebiyet vermesi kaçınılmazdır. Bunlar yine İngiltere, Hollanda ve diğer ülkelerdeki Belçikalı göçmenler ile ilgili gözlenen sonuçlarda gösterilmiştir ve buna benzer ıstırapların Osmanlı ailesine ait bir ırk olan Ermenilerin omuzlarına da düşmüş olması en içler acısı bir durumdur. Ancak Ermenilerin kendileri dışında suçlayacak kimseleri yoktur.”¹⁶³

Yukarıda yer alan Müftüzade'nin yazısında olduğu gibi ABD basınında Türkiye ve Türk halkı ile ilgili Ermeni iddialarına karşı yazılar veya cevaplar yer alsada bu husus son derece sınırlı kalmış, Ermeni propagandası bütün hızıyla devam etmiştir. Esasında gerek ABD gerekse Avrupa basınında çok nadiren yer alan her Ermeni karşıtı yazıdan sonra Ermeni propagandasının artarak devam ettiği görülmektedir.

ABD basınında yayınlanan haberlerle sadece Ermeniler lehine propaganda yapılmıyor aynı zamanda bu haberler sayesinde ABD'deki Ermeniler yardım kampanyaları oluşturarak Rusya ve Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilere yardım etmeye çalışıyorlardı.¹⁶⁴ Bu doğrultuda faaliyet gösterenlerden biri de Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi H. Morgenthau olmuş, Ermenilerin Türklerden kurtarılması ve 550.000 Ermeni'nin Amerika'ya yollanması için bizzat çağrıda bulunarak 1.000.000\$ toplamayı teklif eden¹⁶⁵ Ermeniler, basın yolu ile sağladıkları bu yardımların yanında Rockefeller Vakfı ile Papa'dan da yardım görmüşlerdir.¹⁶⁶ Bu çalışmalar sonrası Ermeni meselesi ABD

---

¹⁶³ **The New York Times**, Oct 18, 1915.

¹⁶⁴ Küçükvatan, a.g.m., s. 94.

¹⁶⁵ **The New York Times**, Sept 14, 1915.

¹⁶⁶ Küçükvatan, a.g.m., s. 96.

basınında tam anlamı ile bir misyonerlik ve sosyal sorumluluk projesi haline gelmiş¹⁶⁷, toplanan yardımlar Osmanlı Devleti bünyesindeki Amerikan Kolejlerinin müdürleri ve öğretmenleri ile Amerikan konsolosları tarafından Ermenilere dağıtılmıştır.¹⁶⁸

1.2.9. Müttefiklerin ABD'yi Savaşa Dâhil Etme Çabaları

Monroe Doktrini (1823) ile eski dünyanın siyasetinden uzak durma ilkesini benimseyen ABD'nin bu politikasında Başkan Wilson döneminde değişikliğe gidilmiştir. Wilson, gerek taşıdığı kişisel ve romantik duygular ve gerekse Amerika'nın çıkarlarıyla uyduğu için daha barışçıl bir dünya ve Avrupa'nın korumacı geleneğine karşın dünya ticaretinde daha fazla serbestlik içeren yeni bir uluslararası rejim düşlemiştir.¹⁶⁹ Ancak Başkan Wilson'un ABD'yi savaştan uzak tutarak sadece savaşın yarattığı ticari potansiyelden yararlanma düşüncesi mevcut savaş ortamında mümkün olmamış, Başkan Wilson'un Almanya'ya karşı savaş ilan edilmesi yönündeki teklifinin 6 Nisan 1917'de Senatoda onaylanmasının ardından ABD, tarafsızlık politikasına son vererek savaşa dâhil olmuştur.¹⁷⁰ Alman baskılarına dayanamayan Osmanlı Devleti ise 20 Nisan 1917'de ABD ile diplomatik ilişkilerini kestiğini açıklamıştır.¹⁷¹

ABD'nin Türkiye'ye karşı savaş açmasını isteyen İngiltere'nin bu isteği, savaşın Türkiye'deki Amerikan misyoner teşkilatına büyük zarar vereceği, her ay batıdaki Ermenilere 2 milyon Türk Lirası yardım yapan Amerikan misyoner teşkilatlarının savaş açıldığı takdirde bozulacağı ve misyonerlerin ülkeden sürülerek mallarının müsadere edileceği gibi endişelerden ötürü kabul edilmemiştir.¹⁷² ABD'nin Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmemesinin bir diğer sebebi de Amerikan halkının bunu kabul etmeyeceğinin düşünülmesidir. Çünkü ABD, Almanya'ya kendisine karşı bir müdahale olması gerekçesi

¹⁶⁷ Küçükvatan, a.g.m., s. 101.

¹⁶⁸ **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918**, 2, s. 6-7, 13.

¹⁶⁹ Vedat Gürbüz, "Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (29-30), Mayıs-Kasım 2002, s. 88.

¹⁷⁰ Kenan Özkan, **1918-1923 Türkiye-ABD İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 3.

¹⁷¹ Özkan, a.g.t., s. 3-5.

Tuncer Büyükkibar, **Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Süreçte ABD-Osmanlı-Ermeni İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 76.

ile savaş açmıştır. Oysa Osmanlı Devleti ABD'ye karşı bu tarz bir saldırı girişiminde bulunmamıştır.¹⁷³

Savaş sürecinde Osmanlı Devleti iç ve dış düşmanlara karşı topraklarını savunmaya çalışırken, Amerikalı misyonerler ve konsoloslar Ermenilere destek niteliğinde yanlış raporlar vermeye devam ediyorlardı. Tehcir edilen Ermenilere destek olunması amacıyla Amerikan endüstrisi zenginlerinden Cleveland Dodge tarafından *Ermenileri Korumak İçin Yardım Komitesi Organizasyonu* kuruldu. 1915 sonbaharından itibaren ise *Suriye ve Ermenilere Yardım İçin Amerikan Komitesi*¹⁷⁴, yardım faaliyetlerinin canlanmasına paralel olarak çalışmalarına etkili bir şekilde devam etmiş ve Ortadoğu'daki yardım faaliyetlerinin Siyonist Yahudiler, Yunanlılar ve Suriyelileri içine alacak şekilde genişletilmesi amacıyla ABD'de kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁷⁵

ABD'nin Birinci Dünya Savaşına katılmasıyla birlikte harbin sonunda izlenecek politikaların temel prensipleri de oluşturulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ilgili ABD kurumlarınca hazırlanan 22 Aralık 1917 tarihli memorandum Ermenileri de kapsamaktaydı. Savaşın hedefleri ve barış koşullarına ilişkin olarak hazırlanan ve Amerika'nın harp sonrası plan ve hazırlıklarını içeren bu doküman, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan etnik grupların baskı ve kötü yönetimden kurtarılması gerektiği gerekçesiyle, Ermenistan için en azından bir otonom yönetimi, Filistin, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan için uygar ulusların himayesini öngörmekteydi.¹⁷⁶

---

¹⁷³ Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun, 1972, s. 2.

¹⁷⁴ 1919 Paris Barış görüşmelerinin ardından "*Near East Relief Organization*" adını alan bu kuruluşun başkanlığına Albay Haskell getirilerek maiyetine 24 Amerikan subayı da atanmıştır. Bölgedeki bütün yardım kuruluşlarının yönetimini elinde toplayan *Near East Relief*'in yönetimi 6 görev bölgesi şeklinde örgütlenmiştir. Karargâhı Tiflis olan kuruluşun Trabzon ve Erzurum bölge başkanlığına Albay Daley, Kars bölge başkanlığına Yarbay Warren, Erivan bölge başkanlığına Yarbay Francis, Gümrü bölge Başkanlığına Binbaşı McDonald, Batum bölge başkanlığına Binbaşı Vance MacSweetney getirilmiş, diğer subaylar ile bahsedilen bu bölgelerde görev almışlar ve yardım faaliyetleri askeri bir yönetim altında yürütülmeye başlanmıştır. **The New York Times**, Sep 22, 1919; **The Sun**, Jan 24, 1919.

¹⁷⁵ Ahmet Cenk Ekim, **King-Crane ve General Harbord Heyetleri'nin Faaliyetleri (The New York Times Gazetesi'ne Göre)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010, s. 10.

¹⁷⁶ Kamil Necdet Ar, **Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.223.

1918 başlarına gelindiğinde ABD Başkanı Wilson'un 5 Ocak'ta Ermenilerin bir millet olarak tanınmasını istemesinin¹⁷⁷ ardından Ermeni meselesi yeni bir boyut kazanmış, 8 Ocak 1918'de yayımladığı savaş sonrasında yapılacak barışın esaslarını belirleyen ve ulusların kendi kaderlerini tayin etmeleri düşüncesine dayanan 14 maddelik beyanatının 12. Maddesi¹⁷⁸ ile de Ermenilerin Osmanlı Devleti'nden kopuş süreci başlamıştır.

3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Anlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilen Rus birliklerinin yerini Ermeni birlikleri almaya başlamış, buna ek olarak iç asayişini korumak bahanesiyle de Ermeni milis teşkilatı oluşturulmuştu. Kafkasya'dan vazgeçmek niyetinde olmayan Rus askeri makamlarınca mahalli idarelere Ermeni memurlar tayin edilmiş, böylece Brest-Litovsk Antlaşması'na göre Doğu Anadolu'dan Rus kuvvetlerinin çekilmesinden sonra bölgede bir Ermeni Devleti kurulması için ciddi hazırlıklar başlatılmıştı.¹⁷⁹ Esasında Bolşevik İhtilalinden sonra gelişen olaylar Kafkasya'daki başlıca siyasi yapılanmaları bağımsızlığa götürüyordu. Nitekim Rus kuvvetlerinin bölgeden çekilmesi sonrasında oluşan Maveray-yı Kafkas Komiserliği ile Türkiye arasında cereyan eden Brest-Litovsk Antlaşması'nın uygulanması hususunda anlaşmazlık çıkınca bölgenin ana unsurlarını oluşturan Azerbaycan Türkleri, Ermeniler ve Gürcüler Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹⁸⁰

Bağımsızlıklarını ilan eden Ermenilerin Gürcüler ve Azerbaycan Türkleri ile yaşadığı problemler ABD'de geniş yankı bulmuştu. Kafkasya'nın bu üç ana unsuru arasında cereyan eden gerginliği "Kafkaslarda Sulh Problemi" manşeti ile veren *The Christian Science Monitor*, bu gelişmeleri şu şekilde yorumlamıştır:

---

¹⁷⁷ Başkan Wilson'un Ermeni yanlısı bu fikrinde bu fikrinde ABD'de yaşamakta olan Ermenilerin yanı sıra ABD'de kurulan ve Wilson'un Ermenileri desteklemesi için büyük miktarda yardım yapan *Ermenistan'ın Bağımsızlığı İçin Yardım Komitesi*, *Yakın Doğu Amerikan Yardım Derneği*, *Ermenistan Amerikan Derneği* gibi derneklerin çalışmaları desteği etkili olmuştur. Bkz. Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu (1914-1923)**, Ankara: TTK Yayınları, 1991, s. 144.

¹⁷⁸ Doğrudan Osmanlı Devleti ile alakalı olan bu maddede Wilson üç husus üzerinde durmuştur: Birincisi Türklerin çoğunlukta yaşadıkları bölgeler, ikincisi Türk hâkimiyetinde yaşayan diğer milletler, üçüncüsü ise Boğazlar meselesidir. Wilson'a göre çoğunlukta Türklerin yaşadığı bölgelere tam bağımsızlık verilecektir. Türk hâkimiyetinde yaşayan diğer milletler Osmanlı Devleti'nde ayrılacak ve bağımsız olacaklardır. Wilson, 'şimdi Türk hâkimiyetinde diğer milletlere tam bir yaşama emniyeti ve muhtar bir gelişme imkânı sağlanacak...' sözüyle Ermenileri, Suriye, Filistin, Irak ve Arabistan halkını kastetmiştir. Wilson, madde içerisine bu halkların isimlerini yazmak istemişse de müşaviri Mendell House buna engel olmuştur. Bkz. İsmigül Çankaya, **Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 42-43.

¹⁷⁹ Haluk Selvi, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Doğu Anadolu'da Ermeni Politikaları", **2023 Dergisi**, (48), Atılım Yayınları, Ankara, 2005, s. 13.

¹⁸⁰ Enis Şahin, **Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)**, Ankara, 2002, s. 595-606.

“Geçen yılki Batum Antlaşması ile Ermeniler ve Gürcüler, Tatarlar gibi net olmayan sınırlarla bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bunun, Ermenilerle Gürcüler arasında savaşa sebep olan Trans Kafkasya’dan sürülmeden önce Türkler tarafından iyice planlanmış bir dümen olduğunu kanıtlamak için kâfi miktarda delil vardır. Ancak Türklerin entrikalarından daha önemli sorunlar vardır ve belki de bunlar kısmen etnografik, kısmen de ekonomik alanda izah edilebilirler. Bu anlaşmazlıkların yasal çözümü, yalnızca bu iki komşu milletler arasındaki ilişkinin gelecekteki karakterine bağlı olacaktır.

Geçmişte, bir antlaşmaya yapılmasına engel olan Ermenistan burjuvazisinin güçlenmesi, Ermeni finansörler ve iş adamlarının Gürcistan’ın tarihi başkenti olan Tiflis’in tamamını satın alarak hala Gürcistan sınırları içerisinde güç kazanıyor olmasından ve Ermenilerin, Gürcistan’ın milli yapısını tahrip etme yönünde kasıtlı bir politika izliyor olmasından ileri gelen Gürcistan’ın korkuları ört pas edildi.

Modern iktisat bilimi açısından bu tarz Gürcü tartışmalarının şüphesiz inceleme tutanaklarında yer almayacağı kanısına varıldı. Gürcü liderleri, iki temel planda başarısız gibi görünüyor. Onlar, Ermeni burjuvazisinin enerjisini görmek anlamında başarısız olmuştur. Ancak alış-veriş ve ticaret sahasında Ermenistan’la serbestçe yarışmak için aralarında organize olurlarsa bu, ulusal menfaatleri açısından daha iyi olacaktır.

İkinci temel düşünce, Ermenistan’dan Türklerin çıkartılmasıyla birlikte hemen hemen Gürcistan’ın kuşatıldığını, yeni düzen ile değişecek olan ülkenin yeniden kurulmasının kaçınılmaz olduğunu bir şekilde göstermektir. En sonunda Ermeniler baskın çıkmış ve kendileri için çizilen yeni bir çağ başlatmışlardır. Çekim merkezinin, Tiflis’ten Trabzon, Van, Erzurum ve muhtemelen de Kilikya’ya kayması muhtemeldir. Görünen o ki böylesi bir mükemmelleştirme, geçmişteki Gürcü yakınmalarının temel nedenlerinden birini ortadan kaldırabilir.

Bir diğer anlaşmazlık konusu Lori ve Borçalı bölgelerindeki Gürcü iddialarıdır. Gürcüler bu bölgelerin Gürcistan’ın en önemli stratejik bölgeleri olduğunu iddia ediyor. Tiflis’in yönetim sorunu sonucunda Gürcistan’ın güneyden savunulması başarısız olmuştur. Diğer taraftan ise Lori üzerindeki Ermeni iddiaları çok güçlü değildir. Eski Ermenistan halk ozanları Hristiyanlık öncesi çağda üzüm bağları şarkısını söylediler ve bu

yazılmamış şarkılar nesilden nesile aktararak eski Ermeni edebiyatının muhteşem unsurlarından bazılarını günümüze ulaştırdı.

Lori'nin Ermeni çiftçileri, milli hükümetlerinden başka bir yönetime razı olmayacaklardır. Ve onlardan bazılarına geçtiğimiz Aralık ayında Gürcü askerler tarafından uygunsuz muamele edilmiş ve onlar da bazı Gürcü askerlerini öldürmüştür. Geçtiğimiz on beş gündeki savaşın temel nedeni de bu durum olmuştur.

Hâlbuki Ermeni-Gürcü hudutlarının sınırlandırılması Lori'de bazı zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Belki bu duruma Ahılkelek ve Ağıcık bölgelerinde kolayca alışılabilir. 1828-1829 Rus-Türk savaşı sonucunda Rus ordusunun çekildiği bölgelerde Erzurum ve Eleşkirt'ten göç eden 150.000 Ermeni vardır. Her şeyden önce Ermenistan'ın bağımsızlığı ve güvenliği güvence altına alınmalıdır. Bu 150.000 göçmen, Erzurum'da ve Türk Ermenistan'ının diğer verimli bölgelerindeki yuvalarına dönmek hususunda oldukça endişelidirler.

Engellerin yerini Ermenistan ve Trans Kafkasya'da ekonominin yeniden inşasını kolaylaşabilecek Ermeni-Gürcü antlaşması alıyor. Hem müttefiklerin askeri birlikleri hem de müttefik subayların kontrolü altındaki Ermenilerin askeri birlikleri ile altı Ermeni vilayetinden Türklerin çıkartılması, Kafkasya ve Mezopotamya'ya dağılmış 400.000 Ermeni'ye evlerine dönmeleri ve var olan demiryollarına kolayca ulaşılacak bazı verimli vadileri ekmelerine olanak sağlayabilir. Bu durum, Trans Kafkasya'daki açlık sıkıntısını azaltabilir ve Ermenistan ve Gürcistan arasında var olan siyasi gerginliği yumuşatabilir.

Mandacı güçlerin liderliğinde Ermenistan siyasi antlaşması, ticaret alanında ve Ermenistan'ın dokunulmamış kaynaklarına doğru enerji fazlasını gönderecek girişimcilere fırsatlar yaratacaktır. Öyle görünüyor ki Tiflis'teki gözü pek Ermenilerin çoğunun sınırlarının diğer tarafına dikkatlerini çevireceği tahmin edilebilmektedir.”¹⁸¹

ABD basınına Ermeniler ve Gürcüler arasında yaşanan problemler ve çözümleri bu şekilde yansırken öte yandan Ruslar tarafından terk edilen bölgelerde Türk askerlerinin

---

¹⁸¹ **The Christian Science Monitor**, July 5, 1919.

yeni katliamlar yaptıkları¹⁸², Trabzon vilayetindeki Türklerin Ermenilere yönelik yeni bir katliam faaliyeti içerisine girebileceği, Ermenilerin tarifsiz işkencelere maruz bırakılarak Ermeni çocuklarla doldurulan büyük torbaların denize fırlatıldığı, yaşlı kadınlar ve erkeklerin çarpmıha gerildiği ve tüm kadınlar ve genç kızların Türklere sunulduğu¹⁸³ yönündeki haberler de basında yer almıştır.¹⁸⁴ Bu haberlere ek olarak Brest-Litovsk Barış Antlaşması'ndan dolayı üç bölgede kuşatmalara başlayan Türklere karşı Ermeniler ve Gürcülerin bölgeyi savunmak için büyük bir ordu oluşturduğu, Gürcülerin Batum Limanı'ndaki pek çok Rus savaş gemisini ele geçirerek onlardan Karadeniz'in iç kesimlerini aldığı ve tüm Gürcü nüfusunun istilacılara karşı koymak için harekete geçirildiği¹⁸⁵ ve Türk Ermenistan'ının en önemli şehri Erzurum'un Ermeni gönüllülerinden oluşan müfrezelerin yardımıyla Ermeni birliklerince tekrar ele geçirildiğine¹⁸⁶ yönelik bilgiler de basında yer almıştır. *The New York Times* gazetesinin 8 Nisan 1918 nüshasında ise geçtiğimiz iki yıl boyunca Türk İmparatorluğu'nda bir milyondan fazla masum Ermeni'nin Türk Hükümeti tarafından yok edilmesinin bugünün bir sorunu olduğu ve tüm Ermeni ırkının imhasının Enver ve Talat'ın idaresindeki Genç Türklerin acımasız hırsından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ermeni erkeklerinin toptan katledildiği, yaşlı erkeklerin, kadınlar ve çocukların yurtlarından uzağa sürüldüğü, sürülenlerin büyük bir çoğunluğunun Musul yolunda açlıktan, hastalıktan ve işkenceden can verdiği ve şimdi yalnızca bunlardan bir avuç insanın Kuzey Arabistan ve Suriye'de yaşadığı şeklindeki ifadelerle devam eden haberde bu Ermenilerin hayatlarını Amerika tarafından *Suriye ve Ermenistan Yardım Komiteleri*'ne verilen yardımlarına borçlu oldukları ifade edilmiştir. Haberin devamı ise şu şekildedir:

“...Büyük trajedi, gözünü kan bürümüş Türkler tarafından sahneye kondu. Türk İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin hayatlarını ve mallarını koruma sözünün verildiği 1878 Berlin Antlaşması'nı imzalayan güçlerden Almanya ve Avusturya-Macaristan, Tanrının ve insanoğlunun tüm yasalarına karşı çıkarak Türklerin müttefiki konumunda geçti. Suçlu sessizliği korundu, Enver ve Talat Ermeniler hakkındaki şeytanca niyetlerini devam ettirdi.

---

¹⁸² **Boston Daily Globe**, March 4, 1918; **The New York Times**, March 14, 1918.

¹⁸³ **Chicago Daily Tribune**, March 18, 1918.

¹⁸⁴ Ermenilerin büyük dedesi olarak adlandırılan Dr. Haroutyoum Tiryakian'ın ölüm haberi de bu dönemde basında yer alan haberler arasındadır. **The Washington Times**, March 3, 1919.

¹⁸⁵ **Chicago Daily Tribune**, Apr 3, 1918.

¹⁸⁶ **The New York Times**, Apr 5, 1918.

Hiçbir zaman, Türklerin uzun tarihinde bile, bir ırkı tamamıyla imha etmek için düzenli, planlı ve her ayrıntısı düşünülmüş bir girişimin örneği yoktur. Bu, tüm planın ve Türk aklının tasavvur edebileceğinden daha fazla infazın başlamasından belliydi... Almanya tarafından yapılan Brest-Litovsk Antlaşması, dünyaya onun kanlı ellerini gösterdi. Bundan böyle Ermenilerin vahşice tahrip edilmesi işinin berbat Türklerin elleriyle yapıldığı tahmin ya da farz edilebilir; fakat bu gerçek bir durum olarak kabul edilmelidir.”¹⁸⁷

Boston Daily Globe'un 14 Nisan 1918 haberine göre Brest-Litovsk Antlaşması sonrası Rus birliklerinin Ardahan, Kars ve Batum'dan çekilmesi ile doğrudan Almanlar tarafından destek gören Türkler; kuşatılan bu bölgelerdeki Ermenilere acı çektirmiş, ses çıkaramayan kadın ve erkekleri insafsızca öldürerek arazilerini yağmalanmış ve yakmıştır.¹⁸⁸ Ermenilerin maruz kaldıkları bu duruma Ruslar tarafından gösterilen tepki ise *Chicago Daily Tribune*'ün 2 Haziran 1918 nüshasında şu şekilde yer almıştır:

“Türk Ordusu Tarafından Kafkasya Bölgesi'nde yapılan toplu katliamlar sonucu Rus Dışişleri Komiserliği'nden, Berlin Dışişleri Ofisi'ne şiddetli bir protesto yapıldı. İlgili protestoda yer verilen hususlar şunlardı:

Bu suçun sorumlusu olarak, Rus orduları Türkleri bu bölgelerden çıkarttıktan sonra Türklerin Ardahan, Kars ve Batum eyaletlerini almasına müsaade eden Alman Hükümeti görülmektedir. Türk ordusunun, Ermeni cephesinde ilerlemesi beraberinde toplu katliamları ve binlerce kadın ile çocuğun öldürülmesini getirmiştir.”¹⁸⁹

Ancak durum, gazete manşetlerine aktarıldığından çok farklıydı. Rusların tahliye ettikleri bölgelerde General Antranik liderliğindeki Ermeni çeteleri tarafından Türklere yönelik mezalim uygulanmıştı. Osmanlı Hükümeti 15 Mart 1918 tarihinde, Rusların tahliye ettikleri bölgelerde Ermeni çeteleri tarafından yapılan mezalim hakkında inceleme yapmak ve delilleri toplamak üzere bir tahkik heyeti oluşturmuştu. Heyet Trabzon, Erzincan ve Erzurum'da incelemelerde bulundu. Bu heyetin incelemelerine ait rapor 22 Mart 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderildi. Erzurum'da 3. Ordu Karargâhında

¹⁸⁷ *The New York Times*, Apr 8, 1918.

¹⁸⁸ *Boston Daily Globe*, Apr 14, 1918.

¹⁸⁹ *Chicago Daily Tribune*, June 2, 1918.

Hey'et-i Teftiſiye Mdri Umumisi Hamid Bey tarafından gönderilen bu telgrafta, Erzurum ve Erzincan ſehirlerinin merkez köyleri ile kaza merkezinin tamamen tahrip edildiği, tahribatın kısmen Ruslar tarafından ve ekseriyetle bunların ayrılmasını müteakip Ermeniler tarafından icr olunduğu, Erzincan'da Rusların ayrıldığı tarih olan 23 Ocak'tan sonra erkek, kadın, çocuk olmak üzere 1.300 kiſinin feci ſekilde katl olunduğu, Erzurum'da da Rusların ayrıldığı tarih olan 12 ſubat'tan itibaren katlin baſladıđı kurtuluſa kadar devam ettiği, ſimdiye kadar sokaklarda ve mezarlar arasında bulunan ceset sayılarının 2.500' aſtıđı, bu rakamlara önceden yapılanların dâhil olmadığı, kaçan Ermenilerin gzerghında olan ve firara muvaffak olamayan köylülerin tamamen feci ſekilde imha edildiği, ölenlerin sayısını tespit etmenin ſimdilik mümkün olmadığı ve halka yardım edilmesi gerektiği belirtiliyordu.¹⁹⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaſı'ndan yenik ayrılması ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla İmparatorluk Kafkasya'da 1914 yılı sınırlarına çekilmek zorunda bırakıldı. Mütarekenin imzalanmasından sonra ise Ermeni sorunu açısından yeni bir dönem de baſlamıſ oldu. Artık bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması için hem İtilaf Devletleri hem de Ermeni komiteleri açısından son derece uygun bir ortam oluſmuſ, mütareke ile Doğu vilayetlerinde bir Ermeni devletinin kurulması için zemin hazırlanmıſ¹⁹¹, İtilaf Devletleri savaſın bittiği noktada Ermenilere iliſkin projeleri için ilk iſaretlerini vermiſlerdir. Mondros Mütarekesi'nden Paris Barıſ Konferansı'na uzanan süreçte İtilaf Devletlerinin ve Amerika'nın merkezini oluſturduđu dünya siyasi konjonktürü, ABD'yi Ermeni meselesine daha fazla müdahil olmaya ynlendirmiſtir.¹⁹²

---

¹⁹⁰ Selvi, "Birinci Dünya Savaſı...", s. 35; **Arſiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918**, 2, s. 130, 131-133,147, 162-163, 173, 175, 187, 191-192, 196, 211, 221, 227-228, 234, 237, 253.

¹⁹¹ Funda Selçuk ſirin, "Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karſısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri (1918-1919)", **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araſtırmaları Dergisi**, 28 (45), 2009, s. 210.

¹⁹² **The New York Times**, Nov 2, 1918.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MONDROS MÜTAREKESİ VE PARİS BARIŞ GÖRÜŞMELERİ SÜRECİNDE ERMENİ MESELESİ VE ABD BASINI

2.1. Mondros Mütarekesi Sürecinde Ermeni Meselesi ve ABD Basını

1918 yılı sonlarına gelindiğinde I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı Devleti, bazı cephelerde olağanüstü başarı göstermişse de devamını getirememiş, askeri ve ekonomik durumun giderek kötüleşmesi üzerine barış istemek zorunda kalarak 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı.¹⁹³ Esasında taraflar arasında silahlı çatışmaya son vermesi gereken mütareke, Ermenileri harekete geçirecek cümleler içermekte, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tümüyle ortadan kaldırmakta, ülke içerisinde asayişsizliği tetiklemekte ve savaş sürecinde imzalanan gizli anlaşmaların hayata geçirilmesini sağlayacak hükümler içermektedir.¹⁹⁴ Bu mütarekenin Osmanlı Devletinin işgaline zemin hazırlayan¹⁹⁵ maddeleri şunlardır:¹⁹⁶

“Madde 4- Müttefiklerin esirleri, bütün esir Ermeniler İstanbul'da toplanarak kayıtsız şartsız Müttefiklere teslim olunacaktır.

Madde 7- Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahiptir.

---

¹⁹³ Zafer Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, İstanbul, 1995, s. 24.

¹⁹⁴ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I**, İstanbul, 2010, s. 59-60.

¹⁹⁵ Erdal İter, “Ermeni İstekleri Karşısında Milli Teşekküllerin Tutumu (1919-1923)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, (27-28) Mayıs-Kasım, 2001, s. 300.

¹⁹⁶ Uras, a.g.e., s. 651.

Madde 24- Altı Vilayet adı verilen bölgede karışıklık olduğunda Müttefikler bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal etmeye yetkilidirler.

Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkması, "Büyük Ermenistan" hedefi doğrultusunda başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde çeşitli eylemlerde bulunan ve bu eylemleri nedeniyle tehciye tabi tutulan Ermenileri yeniden harekete geçirdi. Üstelik bu kez ortam Büyük Ermenistan kurulması için daha uygundu. Zira mütarekenin, "Doğu Anadolu'daki altı ilde - ki İngilizce metinde daha farklı bir anlam yüklenerek 'The Six Armenian Vilayets' şeklinde bir ifadeye yer verilmişti – karışıklık çıktığı takdirde, bu illerin İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceği"ni öngören 24. Maddesi Ermeniler için yeni bir hareket noktası oluşturduğu gibi, Osmanlı ordusu terhis edilerek ve silahsızlandırılarak bu konuda belli bir altyapı da oluşturulmuştu¹⁹⁷

Ermeniler, bağımsız Ermenistan'ın kurulması yolunda atılmış önemli bir adım olan bu maddelerden hareketle bir yandan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa gazetelerinde sık sık etkili slogan olarak "Mazlum Ermenistan" ve "Katliam" ifadelerini kullanarak propaganda faaliyetlerine hız verirken öte yandan da Patrik Zaven Efendi ve Bogos Nubar Paşa öncülüğünde İtilaf Devletleri'nden Bağımsız Ermenistan'ın kurulması hususunda destek ve himaye aramak için girişimlerde bulunmuşlardır.¹⁹⁸ Bu hususta Amerikan basınının Ermenilere yönelik desteği devam etmiş, gazete sütunlarında eski Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'nın liderliğindeki Türk birliklerinin, Kafkas Cephesi'ndeki Erzincan bölgesinde Ermenilere yönelik saldırılara başladığı, Nuri Paşa'nın mevcut İstanbul Hükümetinin yetkisi dışında Ermeni isyanlarını bastırmak için bölgedeki Müslümanlar tarafından görevlendirildiği ifade edilmiştir.

ABD basınında ayrıca Mısır ve Sudan'daki Ermenistan temsilcilerinin, Ermenilerin barbarlar tarafından kullanılacak kurban olmadıkları; Ermeni milletinin hakları, bağımsızlıkları ve tüm Ermenistan üzerinde egemenlik iddialarının ve geçici hükümetin tanınmasının ve buna ek olarak Türk birliklerinin kurulacak olan Ermenistan devleti topraklarından çekilmesi ve onların yerini Müttefikler ve Ermeni birliklerinin almasının

---

¹⁹⁷ Mehmet Okur, "Kafkasya'dan Karadeniz'e 'Büyük Ermenistan Projesi': İddialar ve Gerçekler", **KÖKSAV**, Ermeni Araştırmaları II, 12 (2), Güz 2010, s. 14.

¹⁹⁸ İlter, a.g.m., s. 301.

talep edildiği önergeyi kabul ettikleri ve bu önergeyi kabul etmelerinin ardından Müttefik Güçler ile Başkan Wilson'a gönderdikleri¹⁹⁹ şeklindeki bilgiler de yer almıştır.

Bogos Nubar Paşa gibi bazı Ermeni liderleri ise Mondros Mütarekesi'nin ağır hükümler içermediğini ve Ermenilerin beklentilerini karşılamadığını ileri sürerek bağımsız bir Ermenistan için daha fazla yardıma ihtiyaç duyulduğunu ifade etmekteydiler. Bogos Nubar, bir deklarasyonla Ermenilerin Türk hâkimiyetine bırakılmayacağını açıklanmasını isteyerek mütarekenin 7. Maddesine, Türklerin Ermeni vilayetlerini yönetme kapasitesini kabul eden ve Ermeniler üzerindeki hâkimiyetlerini sağlayacak derecede Türklere kuvvet sağlayan 5. Maddesine; Kilikya'da sınırlı tahliye öngörerek bölgedeki düzeni sağlama işini Türk askerlerine bırakan 16. Maddesine ve Ermenistan'a yönelik eski katliamları geçerli saymayarak ancak yeni katliamlar karşısında bir müdahaleyi öngören 24. Maddesine karşı çıkıyordu. Benzer tepkiler diğer Ermeni komite ve cemiyetleri tarafından da gösterilmiş, İtalya Ermeni Komitesi Başkanı İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta mütarekenin 16. ve 24. maddelerini protesto ederken, Amerika Ermeni Milli Komitesi de Kanada ve Amerika Ermenileri adına İtilaf devletlerinin zaferlerini kutlamakla birlikte, 24. maddenin Ermeni isteklerini tamamen karşılamadığını, Kilikya'nın ve altı vilayetin²⁰⁰ işgal edilmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁰¹

2.1.1. Mütareke Döneminde ABD'li Misyonerlerin Ermenilere Yönelik Faaliyetleri ve ABD Basını

Mütareke dönemi yalnızca Ermeniler için değil Türk topraklarında faaliyet gösteren Amerikalı misyonerler için de bir fırsat olmuştur. Daha önce ülkeden ayrılmak zorunda kalan bu kişiler tekrar eski görevlerine dönmeye başlamışlar ve ülkede kendilerine karşı koyacak hiçbir güç kalmadığı için faaliyetlerinde geniş bir serbestlik kazanmışlardır. Çalışma alanları Ermenilerin toplu olarak yaşadıkları yerlerle sınırlı olan ABD'li

¹⁹⁹ **Boston Daily Globe**, Nov 25, 1918.

²⁰⁰ Justin McCarthy, Ermenilerin altı vilayet iddiaları ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: "...Ermeni isyancıları, kendilerinin nüfusun %20'den daha az bir kısmını oluşturdukları bir toprağı ele geçirmek için savaştılar. Altı vilayet dedikleri bölgede, Müslümanlar, Ermenilerin dört katı fazlaydı. Polonyalılar, İtalyanlar, Özbekler, G. Afrikalılar, Cezayirliiler ya da İrlandalıları aksine Ermeniler, imparatorluk tarafından yönetilen büyük bir çoğunluk değillerdir. Çoğunluğu yenerek topraklarını ele geçirmek isteyen ve bunun içinde dış güçlerden yardım alan küçük bir gruptur..." McCarthy, a.g.m., s. 23.

²⁰¹ Okur, "Karadeniz'den Kafkasya'ya...", s. 15.

misyonerler²⁰² mütareke sonrası hemen işe koyulmuş, Ermenistan ve Gürcistan'a yardım için *Amerikan Yakın Doğu Yardım Komisyonu*'nun talimatıyla iki yüz Amerikan çalışanının yer aldığı ve James L. Barton'un liderliğinde bir heyet, İstanbul'a gitmek için 1 Ocak 1919 gecesi Paris'ten ayrılmıştır. Heyet, beraberinde Trabzon, İzmir, İskenderiye ve diğer Karadeniz ve Akdeniz limanlarına indirmek üzere üç gemi giyecek, un, ilaç ve tarım aletleri de getirmiş, bunları Türklere karşı korumak hususunda da tedbirler almıştır. Yardımların taksimatında Batum-Bakü ve Bağdat demiryollarından da yararlanmayı düşünen heyetin, bölgede acilen dört yüz yataklı on beş hastane kurulması girişiminde bulunacağı²⁰³ yönünde ABD basınında haberler yer almıştır.

Propaganda faaliyetleri kapsamında basında yer alan haberler ve bölgedeki misyonerlerin etkili çalışmaları sonucunda yaratılan mazlum Ermeni imajı sonucu gönüllü Amerikan halkı da Ermenilere yemek ve ilaç yardımı ulaştırmak için bölgeye gelmiş ve iddialara göre korumalar eşliğinde yardım çalışmalarına devam etmişlerdir.²⁰⁴ Bunun yanı sıra Yakın Doğu'daki *Amerikan Yardım Komitesi*, Tiflis, Trabzon, Samsun, Merzifon, Halep, Adana, İzmir, Bursa ve Adapazarı'nda düzenli olarak personel ve materyal açısından desteklenen gruplar oluşturmuş, Müttefik Komisyon da elinden geldiği kadar bu gruplara yardımcı olmuştur.²⁰⁵ Yine *Amerikan Yardım Komitesi*, Kickapoo mübadele gemisiyle birlikte bölgeye hem Amerikan yardım delegeleri hem de Batum'daki Ermenilere buğday yardımı yapmak için takas edilmek üzere 1000 ton ticari eşyayı ve tarım aletlerini göndermiştir.²⁰⁶

---

²⁰² Fatih M. Dervişoğlu, "4 Eylül Şafağında Sivas Şehri ve Bir Ermeni Hâdimi: Miss Graffam", *Uluslararası Sosyal Araştırmalara Dergisi*, (2/6), Kış 2009, s. 153.

²⁰³ *The Chicago Daily Tribune*, Feb 1, 1919; *Mansfield Mirror*, Jan 23, 1919; *The Washington Post*, March 15, 1919.

²⁰⁴ *The New York Times*, June 22, 1919.

²⁰⁵ *The Boston Daily Globe*, July 1, 1919.

²⁰⁶ *The Christian Science Monitor*, Aug 22, 1919.

2.1.2. Türk Askerlerinin Batum'dan Çekilmesi ve Bölgedeki Ermeni Faaliyetlerinin ABD Basınına Yansımaları

Mondros Mütarekesi görüşmeleri sürecinde İtilaf Devletleri'nin baskısı ile Türk ordusu Kafkasya'yı tahliye başlamıştı. Türk ordusunun terk ettiği bölgeler ise İngiliz birlikleri ile birlikte hareket eden Ermeni milislerinin kontrolüne giriyordu. Binlerce Türkün katledildiği bu süreç, ABD basınında çok farklı bir şekilde yansıtılmaktaydı.²⁰⁷

ABD basınında çıkan haberlerde; Türk askerlerinin Bakü, Oltu ve Ardahan'ı tahliye esnasında 10.000 Ermeni'yi daha katlettiği, Bakü'de gerçekleşen savaşta 30.000'den fazla Ermeni'nin hayatını kaybettiği, bazı kasabalarda ise tüm Ermenilerin yok edildiği ve Türklerin yeni bir katliam hazırlığı içerisinde olduğu²⁰⁸, Türklerin Kafkasya'daki bu davranışları yüzünden ateşkes antlaşmasına göre İngiliz ve müttefik birliklerinin Hazar Denizi'nden Bakü'ye, Batum'dan Karadeniz'e kadar olan tüm yerlerin geniş çaplı olarak kuşatılmasına devam ettiği²⁰⁹ yönünde ifadeler yer almaktaydı.

Propaganda faaliyetlerinin hat safhaya çıktığı bu dönemde ABD basını söz konusu bölgelerde gerçekleşen yeni hadiseler üzerinden Ermeni propagandası yapmanın yanı sıra Ermenilerin gerçekten zulüm gördüğüne kamuoyunu inandırmak adına yeniden 1915'te yaşanan olaylara dönüş yapmış ve gazete sütunlarında bu dönemde yaşanan olayların ayrıntıları neşredilmeye başlanmıştır. *Boston Daily Globe*'un 8 Aralık 1918 nüshasında bu doğrultuda yayınlanan haber şu şekildedir:

“Uzun konvoylar, kavurucu sıcakta ve dondurucu soğukta dağları aşarak yüzlerce mil öteye gitti. Yüz binlercesi yolda öldü. Batı Asya'ya sürülen 300.000 kişiden 1500'ünün hayatta kaldığı tahmin ediliyor. Yürüyüşün sonunda bu mutsuz insanların yargılanması kötü olayları sonlandırmadı.

Vali, hapisanedeki tüm mahkûmları serbest bıraktı. Onları 200 ila 300 kişilik gruplara böldü, sopalarla silahlandırdı ve sonra onları toplanılan Ermenileri katletmeye

²⁰⁷ Mehmet Okur, *Milli Mücadelede Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, Ankara, 2006, s. 54-70; Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını Kazanması 1918*, Ankara, 1996, s. 158-164.

²⁰⁸ *The New York Times*, Dec 8, 1918; *Boston Daily Globe*, Dec 8, 1918.

²⁰⁹ *Boston Daily Globe*, Dec 8, 1918.

gönderdi. Vali, Diyarbakır'da 80.000 Ermeni idam edildiği için övündü. Ardından 800 çocuğu alıp bir binaya kapattı ve binayı ateşe vererek onları yaktı. Samsun Mutasarrıfı, şimdiki Sultan'ın emri üzerine bölgesindeki tüm Ermeni çocukları topladı, onları yük gemisine yerleştirerek Karadeniz'de boğdurdu.”²¹⁰

2.2. Paris Barış Konferansı Öncesi Ermeni Meselesi

2.2.1. Ermenilerin ABD'de Kamuoyu Oluşturma Çabaları

Paris Barış Konferansı öncesi ABD'nin konferansta izleyeceği Ermeni politikasını etkileme amaçlı yapılan yayınlarda Ermenistan'ın bağımsızlık aşamasını destekleyecek en uygun devletin ABD olduğu üzerinde duruluyordu. Basında çıkan haberlerde aynı zamanda Ermenistan'ın tarihi sınırlarının barış konferansında kurulacak yeni Ermenistan'a iade edilebileceği, yeni devletin kuruluşunu tamamlayana dek dış güçlerin denetiminde olması gerektiği ve bu hususta da Amerika'ya güvendikleri yönünde söylemlerde yer almaktaydı.²¹¹

Bu söylemler sonucunda ABD diplomatik çevrelerinde bir Ermenistan fikri ve hazırlığı oluşmuş, ABD'li diplomatlar bu doğrultuda yaptıkları çalışmalarında bir yandan Ermenilere sağlanması gerektiğine inandıkları yurdun sınırlarını çizerken, öte yandan da Ermenilerin kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar bir desteğe ihtiyaçları olduğu ve bunun yıllardır Osmanlı topraklarında eğitim kurumları ile görev alan ABD olması gerektiği hususlarına yer vermişlerdir.²¹² Nitekim ABD'nin Lahey diplomatik temsilciği görevinde bulunan Adolphus Van H. Engert tarafından 23 Aralık 1918'de hazırlanan gizlilik dereceli bir raporda, Türk Devleti'nin Anadolu dışına taşmaması ve başkentinin Bursa, Konya, Ankara veya kolaylık sağlayacaksa Üsküdar olmasını önermiş, Türkiye'nin doğu sınırının saptanması için ek bilgi toplanması gerektiğini ifade etmiştir. Engert, ayrıca Kürt nüfusun Türkiye tarafına göç etmeleri konusunda teşvik edilmeleri, hatta zorlanmaları gerektiğine vurgu yaparak bunun her türlü protesto ve direnmeye karşı gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğunu, aksi takdirde Ermenilerin Türk çoğunluğun eline terk edileceğini ileri sürmüştür. Engert'e göre bağımsız bir Ermenistan kurulması

²¹⁰ **Boston Daily Globe**, Dec 8, 1918.

²¹¹ **The National Archives of the United States, Microfilm Publication**, M 167, Roll 536, 867.00/41.

²¹² Ar, a.g.t., s. 131-133.

kaçınılmazdır. Ermeniler yüzyıllar süren baskılara uğramışlardır. Böyle olmasa bile kendilerine özel ihtimam gösterilmeli ve Batılı güçlerin yeniden yapılandırma prensipleri çerçevesinde iki milyonluk farklı dili olan bu etnik gruba mutlaka bir yurt sağlanmalıdır.²¹³

2.3. Paris Barış Konferansı Sürecinde Ermeni Meselesi

ABD kamuoyunda ve diplomatik çevrelerinde bu tartışmalar yapılırken, 18 Ocak 1919'da Paris'te, mağlup devletler ile yapılacak olan barışın şartlarını görüşmek ve dünyaya yeni bir nizam vermek üzere 32 devletin iştirak ettiği barış konferansı toplandı. Konferansın genel gündemini dünyanın hemen her yeri ile ilgili problemler oluşturmakla beraber, öncelikli konuları; Orta Avrupa Barışı, Osmanlı Devleti'nin geleceği ve Manda Meselesi idi.²¹⁴ Bunun yanı sıra I. Dünya Savaşı sonrasında Kafkaslarda fiili olarak oluşturulan Ermenistan Cumhuriyeti'nin güçsüzlüğü ve bulunduğu alanda komşularıyla yaşadığı ve yaşayabileceği sorunlar, Osmanlı Devleti'nin yenilgisinin Ermeniler açısından yeni fırsatlar doğurduğu kanaati, Ermenilerin galip devletler nezdinde ortaya koyduğu girişim ve çabalar ile Müttetiklerin bölgede kendi nüfuzları altında bir tampon bölge yaratma düşünceleri Ermeni ülkesi konusunu Barış Konferansı'nın gündemine taşımıştır.²¹⁵

Yukarıda ifade edildiği üzere konferansta öncelik Avrupa barışına verilmesine rağmen daha başlangıçtan itibaren Türkiye konusu ön plana çıkmış, Ermeniler Türkiye'de Hristiyanların katledildiğini ileri sürerek bazı bölgelerin işgali ile ilgili karar aldirmaya çalışmışlardır. Öyle ki, üç ayrı heyetle Paris'e çıkarma yapan Ermeniler, konferansa sundukları muhtıralarda; “Adana, Erzurum, Mamurat-ül-Aziz, Sivas, Adana, Diyarbakır, Van, Trabzon ve Bitlis illerini Erivan Cumhuriyeti'ne katmak amacıyla olduklarını ve buna ek olarak Ermeni Cumhuriyeti'nin yaşayabilmesi için Karadeniz'de bir limana ihtiyaç olduğunu” ileri sürüyorlardı.²¹⁶

²¹³ Ar, a.g.t., s. 131-132.

²¹⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1985, s. 45.

²¹⁵ Necmi Uyanık-Mustafa Zenginbaş, “Mandalı Günler: The New York Times Gazetesine Göre ABD Senatosu'nun Ermeni Mandasını Reddetmesi Sürecindeki Gelişmeler”, **Tarihin Peşinde**, 2011, (6), s. 217.

²¹⁶ Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, s. 21; Fransız *Le Temps* Gazetesi, Ermeni delegelerinin isteklerinin çok mübalağalı olduğunu, Van hariç Anadolu'da hiçbir yerde Ermenilerin çoğunluk teşkil etmediklerini, Van Vilayetindeki Ermeni çoğunluğunun da pek zayıf kaldığını söyledikten ve bu konuda Ermeni kaynaklarını zikrettikten sonra Ermeni delegelere şu tavsiyelerde bulundu: “Ermeni nüfusunu

Yunan Başbakanı Venizelos da Yüksek Konseye sunduğu muhtıradan; İzmir ve çevresinde azınlıklara karşı Türkler tarafından katliamlar yapıldığını iddia ederek, şehrin İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmesini talep etmekteydi.²¹⁷ Yine aynı muhtıradan Venizelos Yunanistan'ın görüşünü ifade ederken Ermeni lobisinin desteğini sağlamak ve Yunanistan'ı anayurdundan çok uzaktaki bir kısım Rum'un Türklere karşı korunması sorumluluğundan kurtarmak için Trabzon'u Ermenistan toprakları içerisinde²¹⁸ göstermiştir.²¹⁹ Venizelos'un bu girişimi, ABD basınında "Rumların hepsi soylu Ermeni milletiyle yakın dostluğu pekiştirmek için istekliler" şeklinde yer almıştır. Sivas'tan Batum'a kadar olan nüfusun büyük bir çoğunluğunun Rum olduğu ve bu Rumların Homeric öncesi zamanlardan beri bölgede oldukları iddialarıyla devam eden haberde bir Pontus Cumhuriyeti kurulursa, tıpkı Rumlardan oluşan yaklaşık 400.000 işlevsel nüfus için tarafsız olması gereken bölgenin Ermeniler için de aynı koşulları taşınması ve Ermenistan'a Karadeniz'de herhangi bir limana serbest geçiş hakkı verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.²²⁰

2.3.1. Osmanlı Hükümetinin Ermeni İsteklerine Yaklaşımı ve Paris Barış Konferansı'na Gönderdiği Muhtıra

Paris Barış görüşmelerinde Türk toprakları paylaşılırken İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletlerini etkileme amaçlı çeşitli açıklama ve uygulamalara başlamıştır.²²¹ Hükümet öncelikli olarak tehcir uygulamasında uzaktan ya da yakından rol oynayanlarla, yeni süreçte Milli hareket içerisinde yer alanları tutuklamak için Ermeni ve Rum üyelerin de yer

---

yoğun bir kitle teşkil edeceği küçük bir vatanı mı toplamaya çalışmalı, yoksa her tarafında azınlıkta bulunacağı bir imparatorluk kesip biçerek bu nüfusun dağılımını kesin hale mi sokmalı? Küçük bir vatan ile geniş bir imparatorluk fikri arasında Ermeni delegeleri dün imparatorluk lehinde konuştular. Kendi vatandaşlarının menfaati yönünden başka bir yol seçmek düşünülebilir." Akyüz, **Kurtuluş Savaşımız ve Fransa'da Ermeni Propagandası**, s. 22.

²¹⁷ Sina Akşin, "Paris Barış Konferansı'nda Yunanlıları İzmir'e Çıkartma Kararı", **III. Askeri Tarih Semineri**, Ankara, 1986, s. 177.

²¹⁸ Bu durumdan istifade eden Bogos Nubar ise toprak talepleri içerisinde Trabzon'a da yer vermiştir. Mehmet Said Dilek, "Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Sorunu", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, (15-16), 2009, s. 83.

²¹⁹ Dilek, a.g.m., s. 83.

²²⁰ **The New York Times**, May 11, 1919.

²²¹ Padişah Vahidettin, 23 Kasım 1918'de *Daily Mail* gazetesi muhabirine verdiği beyanatında: "Türkiye'de bazı siyasi komiteler tarafından Ermeniler hakkında icra edilen muamelelere büyük bir teessür ile muttali oldum. Bu gibi fenalıklar ile aynı vatana mensup evlatlar arasında vuku bulan müteakibîl kıtaller kalbimi kırdı. Saltanata geçer geçmez bu vakalar müsebbiplerinin son derece şiddetle cezaya çarptırılması için derhal tahkikat açılmasını emrettim. Çeşitli sebepler bu emrimin süratle yerine getirilmesine mani oldu. Fakat bugün mesele bütün teferruatıyla soruşturulmaktadır" demiştir. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, 1, Ankara, 1956, s. 15.

aldığı *Tahkik Heyetleri*'ni kurmuş ve *Divan-ı Harbi Örfi*'lerde yargılanmalarına başlamıştır.²²²

Hükümetin attığı diğer bir adım ise; Osmanlı Devleti'nin geleceğine dair karar verecek olan İtilaf Devletlerini Türk tarafının düşüncelerinden haberdar etmek ve Ermenilerin Türk toprakları üzerinde taleplerinin dayandığı temellerin yanlışlığını ispat etmek amacıyla bilimsel ve resmi nitelikli istatistiklere dayanan bir muhtıra hazırlaması idi.²²³

Muhtıra ile Ermeniler ve Ermenilerin üzerinde hak iddia ettiği topraklara dair düşüncelerini ortaya koyan hükümet, Ermeni meselesini daha fazla uzatmamak ve kısa sürede ülke ve dünya gündeminden düşürmek için içte ve dışta bir dizi siyasi teşebbüslerde bulunmuştur. Bunlardan birincisi Ermeni Patrikhanesi'nin yeniden yapılandırılması bağlamında bir kanun çıkarılması ve savaş esnasında Kudüs'e sürülen Patrik Zaven Efendi'nin tekrar İstanbul'a getirilmesi²²⁴, ikincisi ise; Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Ermenilere özerklik ve gerginliğin yoğun olduğu bölgelerde nüfus değişimi yapılması önerisi idi. Ancak Ermeniler, Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmak istemediklerinden ve Türklerin doğuda azınlıkta oldukları iddiasından hareketle bu önerileri reddettiler.²²⁵

2.3.2. Ermenilerin Siyasi Destek Arayışları ve “Büyük Ermenistan” Talepleri

Ermenistan, Paris Barış Konferansı'nda Bogos Nubar Paşa'nın başkanlığındaki “Avrupa Milli Ermeni Delegasyonu”, Ermenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Avedis Aharonyan'ın başkanlığındaki “Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu” ve Kilikya (Sis) Ermeni Katagigosu Paul Terziyan'ın başkanlığında oluşturulmuş “Din Adamları (Ruhani)

²²² İlk tehcir suçu zanlısı Diyarbekir eski valisi Sabit Bey, Musul eski valisi Memduh Bey, Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinden Mecid Bey ve Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey'dir. İngilizler tutuklamaların küçük çapta olduğu gerekçesiyle Osmanlı Hükümetini sıkıştırmaya devam etmişler ve bunun neticesinde eski Nazır ve Mebus Hacı Adil, Hüseyin Cahit, eski Dâhiliye Nazırı İsmail Canpolat, İzmir Valisi Rahmi Beylerle birlikte 27 kişi tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmişlerdir. Tutuklanan kişilerin çoğunun ismi İngilizler tarafından verilmişti. Bkz. Nejdet Bilgi, **Yozgat Ermeni Tehciri Davası**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s. 2; Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara: Remzi Kitabevi, 1983, s. 239.

²²³ **İkdam**, 3 Mart 1919.

²²⁴ Ermeni Patrikhanesi ile ilgili düzenleme hususunda geniş bilgi için bakınız, Ali Güler, “Ermeni Terör Örgütlerinin Ayrılkçı Faaliyetleri Karşısında Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler: 1916 ve 1918 Düzenlemeleri”, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, 1, s.142-149.

²²⁵ **The National Archives, Public Record Office, Foreign Office**, 371/4156/47189; Uras, *a.g.e.*, s. 933.

Delegasyonu” olmak üzere üç heyet tarafından temsil edilmiştir.²²⁶ Avedis Aharonyan öncülüğündeki heyet, Ermenistan Cumhuriyeti’nin taleplerini altı Osmanlı vilayeti ile Karadeniz’e bir çıkış koridoru olarak belirlerken Bogos Nubar başkanlığındaki heyet ise bununla yetinmeyerek “Büyük Ermenistan”ı kurmak için Çukurova ve Akdeniz’e çıkış elde etmek konusunda ısrar etmiştir. Ancak bu ikili grup, müttefiklere karşı tek bir ses olabilmek için ortak bir program benimsemişler ve Bogos Nubar’ın taleplerinde birleşmişlerdir.²²⁷

Ermeni heyetleri, 26 Şubat’ta Konferansa sundukları taleplerini içeren muhtıradan savaştan önce nüfusun çoğunluğunu Ermenilerin teşkil ettiğini iddia ettikleri; Adana, Erzurum, Mamurat-ül-Aziz, Sivas, Diyarbakır, Van, Trabzon ve Bitlis illerini Erivan Cumhuriyeti’ne katmak amacıyla olduklarını ve buna ek olarak Ermeni Cumhuriyeti’nin yaşayabilmesi için Karadeniz’de bir limana ihtiyaç olduğunu” ileri sürüyorlardı.²²⁸ Bu illerin Ermenistan’la birleşmesini sağlamak için de Müttefiklerin, ABD’nin ya da Milletler Cemiyeti’nin mandasını ve güdümünü talep etmişlerdir. Hatta bu konu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuş, buna göre Ermenistan üzerindeki güdüm geçici olmalı, kendisine manda verilecek olan devletin seçilmesi konusunda o sırada Paris’te toplanmış olan ve tüm Ermeni ulusunu temsil eden Ermeni Kongresi’nin görüşü alınmalı, mandanın süresi en çok yirmi yıl olmalıdır. Ayrıca manda üstlenecek olan devlet Ermenilere verilecek olan topraklardaki Türkleri ve Azerileri tahliyeye zorlamasını, Müslüman göçmenlerin Ermenistan’dan çıkarılmasını, halkın genel olarak silahtan arındırılmasını, uygulanan zorbalıklar ve yıkımlar yüzünden uğramış olduğu zararlara karşı Ermeni ulusuna tazminat verilmesini, zorla Müslüman edilmiş ve evlendirilmiş genç kız ve kadınların tekrar eski dinlerine dönmelerini sağlamalıdır.²²⁹

---

²²⁶ Erdal İlter, **Ermeni Kilisesi ve Terör**, Ankara, 1999, s. 60.

²²⁷ Öke, **Ermeni Sorunu...**, s. 136-137.

²²⁸ Ne Ermenistan Hükümeti ne de resmi hükümete yön veren Taşnaksutyun Partisi böyle bir projeyi hatırlanmasından bile geçirmemiştir. Aksine Ermenistan Cumhuriyeti temsilcileri bu tarz isteklerde bulunmak için talimat almışlardı. Bu iddiayı imzalayarak barış konferansına veren Ermeni Partisi idi. Ermenistan Cumhuriyeti temsilcilerine Bogos Nubar önderliğindeki heyet, eğer o hudutlar istenilmezse, Türkiye Ermenilerinin kendi davalarını Ağrı Cumhuriyeti davasından ayıracaklarını ve devletlere ayrıca yön verici müracaatlar yapacakları söylenmiş ve sonra da buna Amerikan Hükümeti’nin küçük bir Ermenistan mandasını kabul etmeyeceği ve denizden denize kadar uzanan büyük bir Ermenistan’ın mandasını üstleneceği eklenmiştir. Dolayısıyla Ermeni Devleti davasının bölünmesini istemeyen Ermenistan Cumhuriyeti temsilcileri bu muhtırayı imzalamışlardır. Ermeni Hükümeti de kendi adına verilmiş olan bu karardan ancak iki-üç hafta sonra haberdar olmuştur. Uras, a.g.e., s. 673.

²²⁹ Okur, “Karadeniz’den Kafkasya’ya...”, s. 18.

2.3.3. Büyük Ermenistan İçin ABD Basınında Propaganda Faaliyetleri

Paris Barış Konferansı'ndaki Ermeni taleplerine paralel olarak ABD basını da bir Ermeni devletinin kurulma gerekliliğini ve bunun Müttefiklere sağlayacağı kazanımları anlatan yazılar yayınlamaya devam ediyordu. Bu yazılarda 1915 ve 1916'da Türk hükümeti tarafından evlerinden çıkarılıp Türkiye'nin dışına sürülen ve dağıtılan Ermenilerin aynı korkuyu yaşamamaları için zaten bağımsız olan Rus Ermenistan'ının Barış Konferansı'nın alacağı kesin bir kararla Türk Ermenistan'ına eklenmesi suretiyle Ermeniler için bir devlet oluşturulması istenmiştir. Böylece Kafkasya ve İran'daki Ermeniler ile Kafkasya'nın Ermeni nüfusu olmayan parçalarına giden Ermeniler, bu ülkeye yerleşebilecektir. Bu ülkeye yerleşen Ermeniler ile Kafkasya'daki 2.000.000'dan fazla Ermeni ve diğer ülkelere düzenli olarak yerleşen binlerce Ermeni'nin toplamı yaklaşık 3.000.000 olacaktır. Bu bölgelerde kalan Türkler ve Kürtlere yönelik adil ve eşit muamele yapılacağı ifade edilirken Hristiyan yönetim altında bulunmak istemeyen Türklerle İmparatorluğun herhangi bir kısmında yaşamaları için fırsat verilebileceği, Kürtler için de benzer durumun geçerli olduğu hatta Kürtlerin kültürlerinin sonucu olarak göç etmeye alışık oldukları için Van Vilayeti'nin Hakkâri Sancağı, Musul Vilayeti'nin Süleymaniye Sancağı ve Diyarbakır Vilayeti gibi yerlere gitmekte zorlanmayacaklarına da değinilmişlerdir.

Basında yer alan haberlere göre, Ermeniler Müttefiklere, Vilayat-ı Sitte'nin ve Kilikya'nın herhangi bir Türk yönetimi altına bırakılmaması yönünde bir uyarıda bulunmuşlardır. Ermenilere göre kurulacak Ermenistan'ın doğu sınırları, Doğuda İran ve Tataristan (Kafkasya – Azerbaycan), batıda Türkiye, kuzeyde Karadeniz ve Gürcistan ve güneyde Kürdistan şeklinde olmalıydı. Ermenilere göre ortaya çıkacak olan Birleşik Ermenistan, İngiliz koruması altında Mezopotamya ile sınırdaş olacak ve bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya ve Türkistan'dan koparılmasını, İran'ın Osmanlı Türklerine karşı korunmasını, Orta Asya ve Hindistan ile ilgili Alman-Türk hırslarının ve emellerinin sonsuza kadar yok olmasını, Yakın Doğu'nun Panturanizm kâbusundan kurtarılmasını sağlayacak ve Müttefik çıkarları için de akıllıca bir adım olacaktır.²³⁰

---

²³⁰ **The Christian Science Monitor**, June 10, 1919.

The New York Times ise sütunlarında Cantenbury Baş Piskoposunun, New York Protestan Piskopos Bölgesi'nden Rahip Greer'e gönderdiği mektuba yer vermiştir. Mektubun içeriği şu şekildedir:

“Bugün senin Amerikan Kilisesi'nden 82 Papaz kardeşin adına Ermenistan'ın Türk hâkimiyeti altına girmesini protesto amacıyla gönderdiğin telgraf elime geçti. Çok az meselede mezhepler arasında fark olmaksızın Hristiyan dünyasının aynı fikirde ve istekli desteğini elde edebiliriz. Buradaki hükümet kamuoyunun fikrini iyi biliyor. Bu mesele sadece din adamları tarafından değil aynı zamanda Lord Bryce gibi birçok insan tarafından dile getirildi. Sizin mektubunuzun bir kopyasını Dışişleri Bakanlığı'na benim kendi yazacağım bir mektupla birlikte göndereceğim. Eminim ki ABD Başkanı Amerika Hristiyanları'nın bu konudaki görüşlerinden haberdardır. Hiç şüphesiz bizzat kendisi bu konuyu Müttefik Kuvvetlerin nazar-ı dikkatlerine arz edecektir. Dürüst ve kapasiteli hiçbir insan bu işin nasıl yapılacağını bilmenin zorluklarla muhat olduğunu gözünden kaçırmayacaktır. Lâkin bu engeller aşılmalıdır. Şahsen ben bu son için çalışan insanlara yardımlarımı esirgemeyeceğimdir.²³¹”

Barış Konferansı'nın devam ettiği bu süreçte Ermenilerin, bağımsız Ermenistan yönünde basında yaptıkları propaganda faaliyetlerinde üstünde durdukları bir diğer konu da bir devlet kurma kapasitesine sahip olduklarını Batılı güçlere kanıtlamaktı. Amerikalı diplomat Dr. James L. Barton, Ermenilerin ahlak ve bilgi yönünden kendi hükümetlerini kurma kapasitesine sahip olduklarını söylerken Viscount Bryce da endüstrileri, becerileri ve eğitimleri yönünden Ermeni halkının özgür olmak için oldukça donanımlı ve ülkelerinin kaynaklarını kullanma becerilerine sahip olduklarını ifade etmiştir. Bu iddialara ek olarak Sivas ilinde 166 ithalatçının 141'inin, 150 ihracatçının 127'sinin, 6.800 tüccar ve esnafın 2.555'inin Ermeni olduğu, 153 fabrikanın 130'unun Ermenilere ait olduğu ve bu fabrikalarda çalışan 17.700 kişinin 14.000'ini Ermenilerin oluşturduğunu; Van ilinde ise ticaretin %98'i, tarımın %80'inin Ermenilerin elinde olduğu ileri sürülüyordu.²³²

²³¹ **The New York Times**, Feb 3, 1919.

²³² Vahan Cardashian, “Should America Accept A Mandate For Armenia”, **America As Mandatary For Armenia**, New York, 1919, s. 28-29.

Konferanstaki Ermeni delegelerinden biri olan Profesör Thoumain,²³³ bu amaçla yapmış olduğu ve ABD basınında “Yeni Ermenistan’ı Kurma Çalışmaları” manşeti ile geniş yer bulan Ermenilerin tarihi süreci ile kültür ve medeniyet düzeyleri hakkındaki açıklamasında şu iddiaları ileri sürmektedir:

“Bazı insanlar, Ermenistan’ın yönetim kabiliyetine gelince şüphe duyar. Böylesi bir şüphe yalnızca eski ve modern Ermeni tarihinden habersiz insanlar için var olabilir. Ermenistan, eskiden bağımsız bir devletti, aydın ve müreffeh bir nüfusu vardı. Ve bu muhtemelen krallığın sonunun geldiği 1375’in son günleriydi. Dağılan Ermeniler, hemen hemen buldukları bütün ülkelerde yönetim alanındaki kapasitelerini kanıtlamışlardır. Hindistan, Rusya, Mısır, Polonya, İran ve Türkiye de bunu çok iyi bilir. Ermeniler Hindistan’da, yerel prenslerin mahkemelerinde önemli belgeleri korudular ve bu işin öncüleri ve İngiliz nüfuzunun kıymetli yardımcıları oldular. Rusya’da akıllı yöneticiler ve yetenekli generaller yetiştirdiler. Geçmişte Rusya’nın diktatör yönetimi hususunda çaba sarf eden Lozis Melikof, Rus anayasasının ilk taslağını hazırladı ve Çar Alexander’a onu kullanmayı tavsiye etti. Çar’a suikast düzenlenmesi anayasaya engel oldu. General Madatof, Ghougasof, Papoutof ve Alexieff’in isimleri herkes tarafından çok iyi bilinir. İran ise Ermeni devlet adamı olan Melkon Khan’a sahiptir. Kadim Mısır’da bir dizi Ermeni vezir Fatimi halifeliğini hemen hemen tek başına idare etmiştir. Modern Mısır’ın inşasında Ermenilerin büyük bir payı vardır. Bogos Bey, Artin Bey ve Nubar Paşa isimleri insanlar tarafından hatırlanır. Bu devlet adamlarından hiçbiri herhangi bir devletin yöneticiliğine zorla getirilmedi. Polonya da tanınmış Ermenilere sahiptir. 1683’te Viyana’da Türklerin eline düşmekten kurtulan Polonya Kralı John Sobieski’nin ordusunda 5.000 Ermeni vardı. Son Macaristan Lideri Lukatch, bir Ermeni’ydi.

Ermenilerin Türk yönetiminde ellerinde bulundurdukları önemli pozisyonların üzerinde durmak gerekli midir? Farklı zamanlarda bunların çoğu, özellikle mali ve dışişleri bölümlerinde değerli hizmetlerde bulundular. Dadian ve Duzian ailelerinin isimleri bugüne

---

²³³ Ermeni Milletinin liderlerinden biri olan ve Paris Konferansı’nda Amerika’daki Ermenilerin temsilcisi olarak seçilen Profesör Thoumaian Sultan Hamid rejiminin baskı süresi boyunca Marzouvan’daki Amerikan Kolejinde profesördür. Bu dönemde büyük bir cezaya mahkûm edilmiş fakat İngiliz Hükümeti’nin müdahalesiyle serbest bırakılıp Avrupa’ya kaçmıştır. O zamandan beri Thoumaian, ülkesinin davası için yazıları ve konferans çalışmalarıyla meşgul olmuştur. Türkiye’de anayasal hükümet kurulduğunda, Osmanlı meclisindeki birkaç Ermeni milletvekilinden biri de Profesör Thoumaian’dı. **Christian Science Monitor**, March 16, 1919.

kadar unutulmadı. Kazez Artin Paşa, Hagop Paşa, Portukal Paşa ve son Kamil Paşa kabinesinin dışişleri sekreteri Noradoungian Efendi gibi isimlerin hepsi yetenekli yöneticiler olarak yerlerini aldılar. Türk anayasasının gerçek yazarı Odian Efendi, bir Ermeni idi. Yakın gelecekte Posta ve Telgraf Bakanlığı gibi güç bir görevi yetenekli bir şekilde sürdüren Oskan Efendi de bir Ermeni idi. Bizans İmparatorluğu'nda ise on iki Ermeni, kraliyet tahtına yükseldi ve onların hükümdarlık dönemleri en iyiler arasında yer aldı. Bu hususta Leo Tzirnices ve Vassil isimlerinden bahsetmek yeterli olacaktır. İtalya'yı Gotlardan temizleyen ve Krallığın gerilemesini engelleyen Nerses, İran tahtında II. Khosroes'i yeniden kuran Moushegh Pertez, Artavan ve çoğu diğer aileler gibi kaydedilen bir çok yetenekli Ermeni generali vardır. Daha bir düzine Ermeni benzer şekilde imparatorluk tahtlarına çıkmayı başardı fakat bu yüksek konumu güvence altına almada başarısız oldular.

Tüm bunlara rağmen bazı insanlar bağımsız Ermenistan devletinin yaratılışına karşı çıkmaya devam edecektir. Tarafsız insanlar ise tam tersine bu insanların iyi organizelerine ve güçlü dayanışmalarına saygı duyacaktır. Dağınık durumlarından doğacak zorluklara rağmen onlar bir hayli düzenli ve herhangi bir zorluğun üstesinden kolayca gelebilecek güçtedirler. Elbette ki şu an bireysel bir hükümetleri yok; fakat Ermenilerin tamamı haklarını alır almaz ilk adımları kendi aralarında organize olmaktır.

Herhangi bir yerde bazı felaketler vuku bulduğunda yardım ilk önce dünyadaki tüm Ermenilerden gelir. Herhangi bir anlaşmazlık ya da münakaşayı genellikle aralarında dostane bir şekilde çözerler. Bunlar, İngiltere'deki örneğin Londra ve Manchester'daki ya da Amerika'daki Ermeni derneklerinin teşkilatlanmasını tetkik etmek için tehlike almak hususunda endişelilerdir. Ermeni teşkilatının en göze çapan örneği, Türkiye'deki Ermeniler arasında görünebilir. Burada bu teşkilatlanma içgüdüğü, çok güçlü idi bu sayede Türklerin beş asırlık berbat yönetimi sürecinde ayakta kalmayı başardılar. Sonunda 1860'ta Türk Hükümeti, Ermenilere anayasal hak vermeye zorlandı. Böylece Ermeniler, Türkiye'de ve gerçekte Doğu'da anayasal haklara sahip ilk millet oldu. Bu anayasada onlar bir kez daha eski milli demokratik inançlarını ortaya koydular ve Ermenilere göre her bürokrat, heyet ya da konsül, insanların oylarıyla seçilmeliydi. Ermeni kadınların İngiliz kardeşlerine nispeten daha erken bir zamanda oy kullanma haklarını almaları gerçeği tuhaf görünebilir.

Catholicos Khrimian, Ermeni kadınlarının oy kullanmasının eski Ermeni kilisesi geleneklerine uygun olduğunu doğruladı.

Tüm bu görünen teşkilatlanma, anayasal hareket ve şekli, doğuştan Ermeni milletinin karakteri olamaz mı? Buna rağmen Ermeniler, Ermenistan'da müstakil milli varlığa sahip olmayı hak ettiklerini ve tüm çağlarda ve ülkelerde yönetim ve anayasal hayatın teşkilatlanmasındaki kabiliyetlerini ispatladıklarını düşünüyor. Fakat Ermeniler sahip oldukları hakların talep edilmesi hususunda münakaşa eden milletlerden biri olduklarını da düşünüyorlar. Onlar zaten 40 yıldan fazla bir zamandır özgür iradelerini talep ettiler ve bunun için savaştılar. Onlar, müttefikler sebebiyle katıldıkları savaşa büyük hizmet ettiler. Savaşa iştiraklerinin yalnızca koşulları değiştirmedeği aynı zamanda müttefik devletlerle eskiden beri süregelen ve hiç eskimeyen sempatilerinin doğal sonucu olduğunu söylemek için bu kâfidir. Bu nedenle Ermeniler savaşa davet edilmeyi ya da savaşın içine çekilmeyi beklemediler ve Balkan milletinin yaptığı gibi savaşa katılmalarının bedeli için müttefiklerle pazarlık etmediler.

Pek çok liberal reformların sözü, sözde özerklik Ermenileri tatmin etmedi. Kars, Erivan, Elizabetpole, Erzurum, Bitlis ve Van'dan oluşan bir özerklik, savaşın başında Türkler tarafından Ermenilere teklif edildi. Fakat teklif, tereddütsüz bir biçimde reddedildi. Onları tatmin edebilecek şey yalnızca müttefik güçlerin ya da Birleşmiş Milletler 'in yardımı ve yönetimi altında Ermenistan'da, özellikle de altı vilayet ve Kilikya sınırlarını da kapsayan bağımsız bir devlet teşkil edilmesidir.

Sonuç olarak denilebilir ki Ermenistan'ın görevlendirilebileceği yalnızca üç ırk vardır. Bunlar, Ermeniler, Kürtler ve Türklerdir. Eğer o, antlaşmanın hatırına, Ermenilere verilmezse, makul bir şekilde Türklere terk edilebilir mi? Buranın onlara ait olduğunu nasıl iddia edebilir? Burası aslen onların ülkesi midir? Tüm bu sorular için biz kesin bir şekilde "hayır" cevabını veriyoruz. Onlar yalnızca fethetmeye dair haklara sahipler ve bunları kaybettiler. Ne ülkeleri ne de halkı için hiçbir iyi şey yapmadılar. Ne vaat edilen yollar yapıldı ve ne de herhangi bir kamu işi ilerledi. Hatta ticarete, endüstriye ya da tarıma teşvik bile etmediler. Onların yasaları, adil devletleri için gereken mahvediciydi. Onların gelecekte farklı bir şekilde davranacaklarına ve güvenli bir ortam sunacaklarına dair kim güvence verecek? Böyle bir tertip dünya ve insanlık adına ne denli yararlı olacak?

Ülke, Kürtlerin eline verilirse daha iyi bir durum olabilir mi? Göçebe bir ırk olarak burada var olmaya yetecek kadar güçleri var mı? Herhangi bir endüstri, ticaret ya da modern hayatın estetiğine sahipler mi? Ülkeleri ve insanları için ne gibi iyi bir şeyler yapacaklar? Onların hepsi yok etmeye, soymaya ve yağmalamaya muktedirler. Dört yıl boyunca süren Avrupa'nın demokrasi mücadelesi, böyle insanların geniş iştahını cesaretlendirmek, yardım etmek ve Ermenileri onların himayesine koymak amacı için miydi? Ermeniler böyle emsalsiz bir ıstıraba ve şehitliğe böylesi bir amaç için mi maruz kaldı? Kesinlikle hayır. Bununla birlikte Kürtler, asla böyle bir talep ileri süremez, böyle bir şey yaparlarsa dünyanın kendilerine güleceğini çok iyi biliyorlar. Onların ne gücü olduğunu ne de işlerin dizginlerini ele almaya istekli olmadıklarını herkes biliyor. Onların hepsi, diğerlerinin hayatları pahasına da olsa yağmalamak için bağımsız olmayı istiyor.

Şöyle ki burada "Ermeniler için Ermenistan" problemine dair makul ve muhtemel bir çözüm kalıyor. Kırk yıldan fazla bir zamandır devletin onların olduğunu iddia ediyorlar ve onun için büyük bir fedakârlık yaptılar. Onlar, ülkelerinin medenileştirilmesini ve her yönüyle gelişmesini arzuluyorlar. Çalışmak için kesinlikle büyük bir teşvik olan vatanseverlik duyguları, Ermenilerin yüreklerinde çok kuvvetli. Fakat elbette müttefik güçler, başlangıçta Ermeniler ayakları üstünde durana dek onlara yardım etmeli, tıpkı Sırbistan ve Belçika'ya yaptıkları gibi.

Ermenilerin isteği ve talebidir budur. Bunun hem makul hem de adil bir talep olduğunu da eklemek gerekir. Biz, Rusya Ermenilerinin problemi ile ilgili şu an var olan maddenin getirilerinden Rusya ile ilgili herhangi bir problemden kaçınmak için bilerek uzak durduk. Her ne olursa olsun burada, yeni Ermeni devletinin sınırları içerisine Rusya Ermenistan'ı ve Türk Ermenistan'ındaki yurttaşlarına sınırdaş olarak yaşayan 2.000.000 Ermeni'nin, Ermenistan'ın bir parçası haline getirileceğine dair hiç şüphe yoktur. Müttefiklerin, biri Türkiye'de diğeri ise Rusya topraklarında olmak üzere iki Ermeni devleti yaratmayı düşünmesi akıl almaz bir durumdur. Bunun doğal sonucu ancak Bulgaristan ve Doğu Rumeli durumunda Berlin Antlaşması'nın meydana getirdiği başarısız bir deneyiminin yinelenmesi olabilir.

Rusya'nın kontrolündeki bölgelerde bulunan Ermenilerin sayısına gelince, Kerensky Hükümeti tarafından Kurucu Meclis seçimleri için hazırlanan tabloda Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı 11 bölgenin istatistiklerini aşağıda veriyoruz:²³⁴

Erivan	464.000
Alexandropol	194.000
Kars	115.000
Tiflis	393.500
Şuşa	222.000
Kansak	198.000
Bakü	117.000
Batum	57.000
Dağıstan (Derbent, ARmavis, Vlasikafkas vs.)	60.000
Astrakhan (Sibirya ve Türkistan'ı içeren)	21.800
Besarabya (Petrograd, Moskova, Kiev, Kharkov, Rostov, Odessa, Kırım, vs.)	82.000
Toplam	1.924.300

Şu an ateşkes imzalandı ve Barış Konferansı başını kaşıyamayacak durumda, umuyoruz ki barışın şartları Ermeniler için Türkiye'yi zora sokan ateşkes şartlarından daha müspet olacaktır. Bununla beraber biz barışın Ermenistan'a getireceklerini bilmiyoruz. Bunun, müttefik devletlerinin resmi bakanlık bildirine uygun olacağı kesindir. Onlar, Ermenilerin herhangi bir Türk idaresinden bağımsız olacağını bildirdi. Söz birliği ve bildirilerinin benzerliği, kendi aralarında genel bir uzlaş olduğunu kesin bir işarettir. Fakat tıpkı Balfour'un "Yahudi milletinin evi olarak Filistin" ifadesindeki aynı anlayışla, oldukça dikkatli bir şekilde "Ermeniler için Ermenistan" ifadesinden kaçınıyorlar.

Öncelikle doğal sınırlar olmadığı için coğrafi probleme dönelim. Fakat bu durumda doğal ya da tarihi sınırlar aramaya ihtiyaç yoktur. Herhangi bir harita Ermenistan'ın nerede olduğunu açıkça gösterecektir. Ermeni milletinin vatanı olarak kabul edilen Türkiye'nin

²³⁴ Christian Science Monitor, March 16, 1919.

altı kuzeydoğu bölgesini araştırmak için haritalara başvurmaya bile gerek yoktur. 1912’de Müttefiklerin teşvikiyle Ermenilere dair bazı reformlar kabul edildiğinde, bu altı vilayet Ermenistan namına müttefikler tarafından alındı ve Türkler, bu vilayetlerin Ermeni devletini oluşturduğu hususunda aynı fikirdeydiler. O zamandan beri altı vilayet, Ermenistan’la özdeşleşen uluslararası bir anlam kazandı.

Elbette galip Müttefik güçler şimdi 1912’dekinden daha az cömert değillerdir. Tarih boyunca Erzurum, Sivas, Harput, Diyarbakir, Bitlis ve Van’dan oluşan altı vilayet, otuz asrı aşkın bir zamandır Ermenistan’ın bir parçası olarak kabul edilir. Her bir dağ ve vadi Ermeni tarihi ile bağlantılıdır ve toprak Ermeni şhitlerinin kanıyla sırlıklam olmuştur. Ermeniler, 3000 yılı aşkın bir zamandır bu ülkede yaşadı ve beş asırdan fazla bir zamandır devam eden Türk hâkimiyeti altındaki tüm zaman boyunca toprakları üzerindeki taleplerinden asla vazgeçemediler. Tahrip edilen sayısız kilise, manastır, yerleşim yeri, kale ve Ermeni zanaatkârlar tarafından yapılan diğer yapılar, buranın tarihi Ermenistan yurdu olduğunu kanıtıyor. Bir yolcu, buraların Ermeni menşeinin reddedilemez kanıtları karşısına çıkmaksızın bir mil bile gidemez. Bu ülkedeki seyyahların herhangi birinin kitabına hızlıca göz atıldığında mevcut altı vilayetin Ermenilere ait olduğu görünecektir.

Ermenilerin zaten orada yaşadığı ve halen bu ülkenin her yerinde çok sayıda Ermeni bulunduğu unutulmamalıdır. Eğer Filistin, 2000 yıldan fazladır burada yerli Yahudi yaşamaması gerçeğine rağmen tarihi ve coğrafi alanda Yahudilere verilirse, o zaman Ermenistan’ın altı vilayeti, geçmiş ve gelecekteki evleri olarak Ermenilere verilebilir. Bununla birlikte bu altı vilayetin büyük kısmı bir ülke teşkil ediyordu ve o zaman Türk hâkimiyeti altında Erzurum Eyaletini oluşturuyordu. Bu eyalet, 1875’e kadar parçalanmadı ve Erzurum, Van, Hakkâri, Bitlis, Dersim, Kars ve Çıldır bölgeleri oluşmadı.

Yukarıda bahsedildiği gibi Ermeni topraklarına dâhil edilmesi gereken fakat 1912 reformlarında yer almayan altıncı bir vilayet vardır. Bu, tahminen Kilikya ya da Küçük Ermenistan Krallığı’na benzeyen ve altı vilayetin güney batı istikametinde yer alan Adana Vilayetidir. Bu vilayet de, altı vilayet gibi coğrafi, tarihi ve etnolojik yönden Ermeni yurdu olan diğerlerine eklenmelidir. Bazı dönemlerde bu vilayetin yedinci vilayet olarak diğerlerine eklenmesi fikrine karşı tartışmalar yaşandı. Onlar arasında Ermenistan’a ait olan bir bölge yoktu, iki bölgeyi birbirinden ayırıyordu. Ne olursa olsun bu bir sebep

değildir. İkisi arasında bir bariyer oluşturmak için sözde iddia edilen söz konusu alan diğerlerinin olduğu kadar Ermenilerindir de. Üstelik bu bölge Türk hükümeti tarafından onlardan ayrılmış ve Ermeni'nin bulunmadığı Halep Vilayeti 'ne eklenmiştir. Bu bölge 124 mil uzunluğundadır ve şu an Halep Vilayetinin yani Maraş Sancağı'nın ve Ermenilerin merkezi olan Antep, Birecik, Rum Kale, Maraş, Gaban, Gaiksoun, Furnuz ve Zeytun kazalarının bir parçasıdır. Gerçekte çok yakın zamana kadar Ermeni köylülerin bulunduğu Zeytun, yarı bağımsız Ermenistan devleti şeklinde idi.

Bu, özellikle 1876 Türk-Rus savaşından sonraydı. Türkler, Ermenistan'da Bulgaristan meselesini yinelemekten kaçınmak için, Ermenistan'ın homojen yapısını parçalara ayırmak düşüncesi ile altı vilayetin sınırlarını değiştirmeye başladı ve onları Müslüman vilayetler arasına dağıttı. Diğer taraftan 1888'de Ermenistan vilayetlerine, Nasturi ve Kürt Hakkâri gibi Ermenilerin olmadığı yerleri eklediler. Elbette bu olağandışı ve keyfi düzenlemeler, etnik kökene ve tarihi zamana göre önyargısız bir paylaşım ile kolayca düzeltilebilir ve düzeltilmelidir de.

M. Vital Cuinet'e göre bu vilayetlerin büyüklükleri şöyledir:

Erzurum	72.720 km ²
Sivas	83.700 km ²
Harput	37.800 km ²
Diyarbakir	46.800 km ²
Bitlis	29.850 km ²
Van	47.700 km ²
Toplam	318.570 km ² ya da 222.276 mil ²

Yukarıdaki rakamlar, Ermenilerin yaşamadığı bölgeleri de kapsıyor ve öyleyse o bölgeler yukarıdaki toplamdan çıkarılmalıdır. Bizce Ermenilerin yaşamadığı esas bölgeler şöyledir:

Sivas Vilayeti'nin kuzeybatı ucu, Hakkâri Sancağı, güney ve Diyarbakır Vilayeti'nin Kürt kısmı ve Adana Vilayeti'nin en batısında bulunan İçel Sancağı. Yedi vilayette yaşayanların sayısına gelince, Ermenilerin neredeyse tamamen yok edildiği yönündeki vahşi söylentilerin ele alınması zorunludur. Rusya'da 2.000.000 Ermeni'nin yaşıyor olması gerçeği tek başına bu fikri ele almaya kâfi gelecektir. Türkler, hiç kuşkusuz Ermenileri ağır bir esintiyle dağıttı, buna rağmen ortada hiçbir imha meselesi olmayabilir. Bu millet, geçtiğimiz katliam ve sınır dışı etme dönemi boyunca yüz binlerce insanı kaybetti. Şu kesindir ki çoğu Ermeni kaçmış, diğerleri ise bereket versin ki özgürce dinlerini yaşayana dek görünüşte İslam'ı seçtiklerine onları inandırıp katliamdan kurtulmuşlardır. Genç neslin büyük bir çoğunluğu Araplara, Kürtlere ve Türklere satılmıştır. Geçtiğimiz 40 yılda göç etmeye zorlanan ya da gönüllü olarak Avrupa'ya, Amerika'ya, Mısır'a ve Kafkasya'ya göç ettirilenlerin çoğu ise hiç şüphesiz evlerine döneceklerdir. Bu yüzden ülkede Ermenilerin sayısı hatırı sayılır derecede artacaktır.²³⁵

Ancak, bu yüzbinlerce insandan kaçının yeni Ermenistan'ı oluşturacağını tam olarak söylemek imkânsızdır. Bir de şu unutulmamalıdır ki bu savaşta ağır bir şekilde insanlarını kaybeden yalnızca Ermeniler değildir. Ermeniler, şu an sayıları bilinmeyenlerden yalnızca biridir. Bu vilayetlerdeki Türkler ve Kürtler de çok sayıda kayıp vermiştir ve onların da şu anki sayıları Ermenilerinki gibi belirsizdir. Ayrıca onlar askeri personellerinin de büyük bir çoğunluğunu kaybetmişlerdir. Bu koşullarda bu insanların akrabalarının sayılarını tahmin etmeye çalışmak akıllıca değildir. Ancak uzun yıllar sonra ülke normal şartlara kavuştuğunda ve her şey çözümlendiğinde iyimser yönetimin altında doğru bir nüfus sayımı yapılabilir. Şimdi yapılan her bir şey bir temel oluşturmak maksadıyla farklı milletlerin savaş öncesindeki sayılarını almaktır.

---

²³⁵ Christian Science Monitor, March 18, 1919.

2.3.4. Ermenilerin Nüfus İddiaları

Ermeni iddialarını en fazla gündeme getiren basın kuruluşlarından *Christian Science Monitor*, İstanbul'daki Ermeni Patriği'ne dayanarak genel savaş öncesinde yukarıda bahsedilen altı vilayette ve Kilikya'da yaşayan nüfus hakkında şu sayıları vermektedir:

	Nüfus	%
Türkler	666.000	23.4
Kürtler	424.000	16.3
Diğer Müslüman Irklar	88.000	3.4
Ermeniler	1.018.000	38.9
Diğer Hristiyan Irklar Nasturi (123.000) Rumlar (42.000)	165.000	4.8 1.6
Diğer İnançlar Kızılbaş (140.000) Zaza (77.000) Yezidi (37.000)	254.000	5.3 2.9 1.4
Toplam	2.615.000	100.0

Christian Science Monitor'a göre bu tabloya, Kilikya'daki Ermenilerin sayısı da eklenmelidir. Adı geçen gazeteye göre 1908'deki Adana olaylarında İstanbul'daki Ermeni Patriği, Kilikya'ya buradaki Ermenilerin nüfus sayımının özenli bir şekilde yapılması için bir heyet göndermişti. Aşağıdaki tablo bu araştırmanın sonuçlarını göstermektedir:

Sis (Kozan)	9.500	Antakya	33.000
Adana	37.900	Malatya	23.000
Haçin	31.200	Yozgat	41.000
Payas	11.000	Gürün	18.500
Birya (Şam)	22.000	Divrik	11.300
Maraş	37.500	Darende	7.000
Zeytun	31.000	Fırnız	7.016
Antep	35.000		
Kilikya'da Yaşayan Ermenilerin Toplamı			318.416 ²³⁶

²³⁶ Toplam 355,916'dır. Tabloda yanlış verilmiştir.

Christian Science Monitor, Türkiye'nin doğusundaki Ermeni nüfusu ile ilgili iddialarına şöyle devam etmektedir:

“...Yukarıdaki rakamlar gösteriyor ki savaştan önce Ermeni ırkı, bu vilayetlerde yaşayan diğer ırkların hemen hepsinden daha fazla nüfus teşkil etmiştir. Hiç değilse Türkler bu çoğunluğu ileri süremez. Bununla birlikte onların büyük bir kısmı Ermeniler ve diğer ırklar gibi ülkenin yerel halkı değildir. Bu nedenle onlar, Türk hâkimiyeti sonlanır sonlanmaz bu ülkeden ayrılacaklardır. Türkler, Türkmen, Yezidi, Circassian, Laz, Tchigan, Kürt gibi Müslüman kavimlerin hepsini Türk olarak farz edip çoğunlukta olduklarını iddia ettikleri zaman bu, özellikle de Kürtler hususunda çok büyük bir yanlış olur. Çünkü ikisi arasında hiçbir ırki bağlantı bulunmamaktadır.

Gerçekte Kürtlerin özellikle de Dersim'de yaşayan Kızılbaş Kürtlerin büyük bir kısmının Türklerden çok Ermenilerle yakın bağları vardır. Türkler (Sunni) gibi aynı mezhebe mensup değildirler. Gerçekte aralarındaki tek bağ, Kürtlerin, Türkler tarafından Ermenilere baskı yapılması ve Ermenilerin yok edilmesi yönünde pohpohlanmalarıdır. Bu görevin sonunun yaklaşıldığı anlaşılır anlaşılmaz Kürtler, Türkleri üzerlerinden atacaklar ve doğal komşuları olan Ermenilere meyil göstereceklerdir. Kürtler, Türk yönetimi tarafından kuzeye sıkıştırıldı ve Ermenilerin arasına dağıtıldı. Şimdi onlar, Ermenistan'ın güneyinde bulunan ülkeleri Kürdistan'a geri dönecekler. Şu an, onların büyük bir kısmı Ermenistan'a yerleştirilmedi fakat oraya ulaştı. Kürtlerin kurallara itaat eden kısmına gelince, onların Ermenistan'da kalmaları istenecek ve Lord Robert Cecil'in 18 Kasım'da Avam Kamarası'nda dediği gibi Ermenilerle uyum içinde yaşayabilecekler. Bu yöntem, özellikle Ermeni ya da Hristiyan kökenli olduğu bilinen Kürtler hususunda başvurulacaktır.

Zihinlerde genel olarak ülkede düzenli ve iyi bir yönetim kurulur kurulmaz tüm rahatsız edici unsurların yasal sahiplerinin eliyle ülkeden çıkarılacağı ve böylece doğal bir sürecin sonucu olarak Ermenistan'ın yeniden Ermenilere ait olacağı canlanmalıdır. Müslüman insanlar arasında dinlerinin asla Hristiyan kuralları altında yaşamaya müsaade etmediği yönünde yerleşmiş bir inanç vardır. Bu yüzden bölgede Hristiyan bir yönetim

kurulur kurulmaz Müslüman unsurlar toptan göç edecek ve Müslüman ülkelerden korunma alacaklardır...”²³⁷

Vahan Kardaşyan²³⁸ ise yayınladığı yazılarda 1914’te dünyada toplam 4.470.000 Ermeni bulunduğu, 1.000.000 Ermeni’nin savaş boyunca katledildiği, 2.500.000 ile 3.000.000 Ermeni’nin yarısının vaat edilen topraklarda yaşadığını iddia etmekte ve büyük Ermenistan sınırları dâhilinde yaşayan diğer grupların nüfuslarına dair de bir değerlendirme yapmaktadır. Kardaşyan’a göre büyük Ermenistan dâhilinde 2.500.000 Ermeni; 500.000 Grek, Nasturi, Rus, Gürcü ve Avrupalı; 500.000 Türk, Çerkez, Arap, İranlı; 300.000 Tatar; 200.000 Kürt ve 300.000 diğer unsurlar (Kızıl baş, Yezidi, Zaza, Fellah...) yaşamaktadır.²³⁹

Gerek Barış Konferansı’na sunulan gerekse kamuoyuna açıklanan Ermeni iddialarının tarihi gelişmeler ve bu gelişmelerle ilgili bilgi veren yerli ve Ermeniler dâhil yabancı kaynaklarla pek uyuşmadığı görülmektedir. Özellikle nüfusla ilgili olarak gerek Osmanlı resmî istatistiklerinde gerekse güvenilir bazı yabancı kaynaklarda yer alan rakamlar Ermeni nüfus iddialarının temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Dünya Savaşı’ndan hemen önceki Osmanlı resmî istatistiğinde Erzurum, Adana, Bitlis, Mamüratülaziz, Van, Sivas, Diyarbakır ve Maraş’a bağlı toplam 16.769 köyün 14.326’sında Müslüman, 649’unda Ermeni, 244’ünde Rum, 1550’sinde karışık nüfus yaşamaktaydı.

Erzurum Mebusu Dr. Karakin Pastırmacıyan, I. Dünya Savaşı’ndan hemen önce Osmanlı İmparatorluğu’nun bütün topraklarındaki Ermeni nüfusunun 2 milyon civarında olduğunu söylerken, modern Ermeni yazarlarından Hovannisian 1,5 milyondan biraz fazla olduğunu belirtmektedir. XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı kentlerinin ekonomik, sosyal ve demografik yapısı üzerine araştırmalarda bulunan Vital Cuinet’e göre ise; söz konusu vilayetlerde genel nüfus ve bu nüfus içerisinde Ermeni nüfusu şu şekilde gösterilmekteydi:

---

²³⁷ **Christian Science Monitor**, March 18, 1919.

²³⁸ Vahan Kardaşyan, ABD’nin Berlin Büyükelçisi James Gerad ile birlikte 1919 yılında *American Committee For The Independence of Armenia* adlı bir komite kurarak, basın yolu ile bağımsız Ermenistan için propaganda faaliyetlerini yürütmekteydi. Bilal N. Şimşir, “Ermeni Propagandasının...”, s. 119.

²³⁹ Cardashian, a.g.m., s. 29-30.

	Toplam Nüfus	Ermeni Nüfus
Bitlis	398.625	131.390
Diyarbakır	471.462	79.189
Erzurum	639.616	135.087
Mamûrat-ülaziz	574.734	69.718
Sivas	1.086.415	170.433
Van	424.998	79.998

Paris Barış Konferansı'na ABD delegasyonunun bir üyesi olarak katılan Profesör David Magie'nin hazırlamış olduğu istatistiklerde ise I. Dünya Savaşı'nın hemen başında doğu vilayetlerindeki Müslüman, Ermeni ve diğer azınlıkların nüfusları şöyleydi: ²⁴⁰

	Ermeniler	Öteki Azınlıklar	Müslümanlar
Bitlis	185.000	21.000	261.000
Diyarbakır	82.000	78.000	400.000
Erzurum	205.000	15.000	540.000
Mamûrat-ülaziz	130.000	2.000	480.000
Van	190.000	130.000	259.000
Maraş	55.000	9.000	146.000
Toplam	847.000	258.000	2.086.000

Paris Barış Konferansı'ndaki İngiliz Delegasyonu üyesi Lord Derby de Ermeni istekleri ile ilgili Lord Curzon'a gönderdiği bir yazıda, Bogos Nubar ve Ahonian'ın iddialarının zayıf olduğunu, Ermenilerin Van dışında hiçbir yerde çoğunluk oluşturmadıklarını, Kilikya'nın tümünde ise toplam 407 bin Ermeni'ye karşılık sadece Adana Vilayeti'nin 420 bin nüfusa sahip olduğunu belirtmekteydi. ²⁴¹

²⁴⁰ Okur, "Kafkasya'dan Karadeniz'e...", s. 19-20.

²⁴¹ Tolga Başak, **İngiltere'nin Ermeni Politikası (1830-1923)**, İstanbul, 2008, s. 454.

2.3.5. Manda Tartışmaları ve ABD Basını

Paris Barış Konferansı sürecinde yaratılmaya çalışılan Ermeni devleti projesinin bir diğer ayağını da manda yönetimi oluşturmaktaydı.²⁴² Paris Konferansı'nda uzunca tartışılan ve 28 Nisan 1919'da Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. Maddesi kapsamında benimsenen manda yönetimi ile savaşın mağlubu Osmanlı Devletinin coğrafyasına yönelik manda kapsamında bir çözüm arayışı başlanmış, böylece ABD'nin meseleye dâhil edilmesi sağlanmıştır.²⁴³ Özellikle Lloyd George; İstanbul, Boğazlar ve kurulması düşünülen Ermenistan üzerinde Fransa'nın söz sahibi olmasından ziyade ABD'nin manda yönetimini üstlenmesini teklif etmiştir.²⁴⁴ İngiltere, stratejik bakımdan önemli, fakat ekonomik yapı açısından yetersiz ve güvenlik açısından riskli gördüğü bölgenin Amerikan denetimi altına girmesine karşı büyük bir istek duymaktaydı. Böylece, Mezopotamya'ya yönelecek bir saldırıya karşı güçlü bir tampon oluşturulacak ve bölgede otoritenin sağlanması için gereken ekonomik ve askeri yük, ABD'nin sırtına yüklenmiş olacaktı. Aynı zamanda giderek güçlenen Bolşevik hareketine komşu olarak İngiltere kendini değil ABD'yi siper etmiş olacaktı. Ancak ABD Başkanı Wilson, Ermenilere duyduğu büyük sempati sebebiyle bu konuda istekli olsa da ABD Senatosu'nun açık bir onayı olmaksızın kesin bir karar vermek istemiyordu. Zaten Senato da bu konuda güçlü bir istek göstermemektedir.²⁴⁵

Çok karmaşık ve çıkar hesaplarının yapıldığı bu manda önerisi Yunanlıların İzmir'e çıkarılışı sırasında yoğunlaşırken ABD basınında İzmir'in kuşatılması Türklere karşı alınan bir önlem olarak görülmüş ve Ermenilerin hem kendilerini korumalarına hem de milis güçlerinin sayılarını arttırmalarına yardımcı olmak için müttefiklerin büyük bir olasılıkla Ermenilere askerî destekte bulunacakları yönünde yazılar yazılmıştır.²⁴⁶

---

²⁴² Paris Konferansı'nda uzunca tartışmalara neden olan manda yönetimine baktığımızda, bu yönetim biçimi tartışmaların başladığı 1919'a kadar uluslararası diplomaside ve literatürde kullanılmayan bir terimdir. Sömürge yönetimlerinden farklı bir tanım olarak ortaya atılan manda yönetiminde amaç, yenilen devletlerden ayrılacak olan ve kendisini idare etme kapasitesine sahip olamayan ülkelerin yönetiminin Milletler Cemiyetine bırakılması, Milletler Cemiyeti'nin de bu görevi yürütme sorumluluğunu bir büyük devlete vermesi idi. Osman Köse, "İstanbul'daki Amerikalı Diplomat ve Misyonerlere Göre Türkiye'de Amerikan Manda İdaresi'nin Kurulma Gerekçeleri", **History Studies**, (2/1), 2010, s. 209; Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 217.

²⁴³ Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 127.

²⁴⁴ Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 217; Ömer Selvi, **Milli Mücadele Dönemi Türk-Ermeni İlişkileri ve Gümrü Antlaşması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 55.

²⁴⁵ Dilek, a.g.m., s. 85.

²⁴⁶ **The New York Times**, May 19, 1919.

ABD'ye yapılan söz konusu bölgelerin mandasını üstlenme teklifi hakkında ABD basınına demeç veren Boston Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Theodore P. Ion, İstanbul için Amerikan mandasını desteklediğini, ancak Boğazların tarafsızlaştırılması gerektiğini; Ermenistan mandasının ise Ermenilerin müstakil bir devlet olması şartıyla kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Profesör Ion'a göre ABD'nin İstanbul mandasını üstlenmemesi durumunda şehir, Milletler Cemiyeti'nin koruması altında ve başkanı ya da yöneticisi Cemiyet tarafından görevlendirilen küçük bağımsız bir devlet yapılmalı, İstanbul dışında Amerikan mandası için ise öncelikli olarak Osmanlı Sultanı Orta Asya'nın merkezine sürgün edilmelidir. Birleşik Devletler, İstanbul'un mandasını ve Sultanın görevden alınmasını kabul ederse, ordu göndermeye gerek kalmayacağını belirten Ion, Amerikan subayları, milis ve jandarma kuvvetlerinin korunma için yeterli olacağını fakat Birleşik Devletlerin, milyonlarca insanın yaşadığı Anadolu'nun mandasını kabul etmesi durumunda Amerikan ordusuna ihtiyaç kalınmayacağını ifade etmiş ve Türk yönetimi ortadan kaldırılmadıkça böyle bir mandanın başarılı olmayacağına karşı duyduğu inancı da dile getirmiştir.²⁴⁷

ABD'nin eski Almanya Büyükelçisi James W. Gerard ise Birleşik Devletlerin Ermenistan mandasını kabul etmekle birlikte yalnızca insani bir görevi yerine getirmeyeceği aynı zamanda Ermenistan'ın yeniden organize olmasına da yardım edeceğini söylemiştir.²⁴⁸ Atlantik'teki barışın muhafaza edilmesi için Ermenistan ile ilgilenilmesi gerektiğini savunan Gerard, Ermenistan memnun edilmedikçe Yakın Doğu'da bir barışın tesis edilemeyeceğini de ifade etmiştir. Gerard'a göre Hristiyan ABD, dünyanın ilk Hristiyan milleti olan Ermenilerin çağrılarına kulak vermelidir. Hiçbir ulus Ermenistan kadar acı çekmemiştir ve ABD'nin yardımlarını onun kadar hak eden başka hiçbir ulus yoktur. Ermenistan mandasını kabul etmek ABD için de büyük ve önemli bir adım olacaktır. Böylece ABD, bağımsız Ermeni Devleti'nin savunucusu olurken, Ermenistan ise Doğu'da Amerikan medeniyetinin temsilcisi olacaktır. Amerikalı misyonerler ve eğitimciler çalışmaları ile bölgeye Amerikan medeniyetini taşıyacak, iş adamları ise Ermenistan'da şubeler açarak Yakın Doğu'daki Amerikan ticaretinin artmasını

---

²⁴⁷ **The New York Times**, Oct 19, 1919.

²⁴⁸ Amerika'nın Ermenistan mandasını üstlenmesini destekleyen diğer ABD temsilcilerinin gerekçeleri için Bkz. James W. Gerard, "Why America Should Accept Mandate For Armenia?", **America As Mandatary For Armenia**, New York, 1919, s. 11-12.

sağlayacaktır. Ancak Ermenistan mandası kabul edilirse bu durum kısa süreli olmalıdır ve sorumluluklar önceden belirlenmelidir.²⁴⁹

Columbia Üniversitesi Profesörlerinden William Walker Rockwell (1946-1952) de Ermenistan'ın ancak ABD mandası ile kurulabileceğini savunanlardandır. Çünkü O'na göre İtalya'da Ermenistan mandasını kabullenecek bir istek emaresi yoktur. Fransa'nın mali sıkıntılar çektiği, İngiliz devlet adamlarının ise bu görevi ABD'nin kabul etmesini beklemekte olduğunu ifade eden W. Rockwell, Ermenilerle işbirliği içerisinde bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasına yardım etme çağrısında bulunmaktadır.²⁵⁰

Ermeni propagandasının etkili isimlerinden Vahan Kardaşyan ise Ermenistan'ın Yakın Doğu'da ve Orta Asya'da Batı medeniyetinin temsilcisi ve Pan-Turanizm ile Bolşevizme karşı en iyi set olduğunu, ifade etmekteydi. Kardaşyan, ABD'nin Ermenistan mandasını üstlenmeyi kabul ettiği takdirde danışman sıfatıyla Ermenilere kalıcı bir hükümet kurmak için yardım etmek, kısa süreliğine bölgeye ABD askerlerini göndermek, 1.500.000 Ermeni'nin Ermenistan'a dönmesini sağlamak hususunda Ermeni Hükümeti ile birlikte hareket etmek, 100.000 veya daha fazla sayıdaki yetimin bakımı için hazırlık yapmak ve Ermenistan'a rıhtım, liman, taşıma sistemleri gibi alanlarda teknik elemanlarla destek vermek şeklinde görevleri olacağını belirtiyordu.²⁵¹

ABD basını bir taraftan manda meselesi hakkında haberler yayınlarken öte yandan katliam iddialarına yer vermeye devam etmiştir. Söz konusu haberlerde, savaş başladığından bu yana 800.000 Ermeni'nin öldüğü, Müttefiklerin Almanya'ya Ermenileri katledenlerin durdurulması için çağrıda bulunduğu ancak Alman askeri yetkililerinin bu daveti umursamadığı vurgulanırken bu olayın ardından öncelikle Ermeni erkeklerin sonrasında ise kadın ve kızların sistemli bir şekilde öldürüldüğü, binlercesinin denize atıldığı, diğerlerinin ise çöl arazilere sürgün esnasında yavaş yavaş öldüğü, sayısı tahmin edilemeyen büyük bir çoğunluğun ise vurularak öldürüldüğü²⁵² yönündeki iddiaların öne sürüldüğü görülmektedir. Bu iddialara ek olarak *Oklahoma City Times*'in "Ermeni Katliamları Endişelendiriyor" manşeti ile sütunlarına taşıdığı yazıda Ermeni katliamları

²⁴⁹ Gerard, a.g.m., s. 3-10.

²⁵⁰ William Walker Rockwell, "American Mandate Alone Can Insure The Independence Of Armenia", **America As Mandatary For Armenia**, New York, 1919, s. 13.

²⁵¹ Cardashian, a.g.m., s. 32,35.

²⁵² **The Ogden Standard**, Apr 3, 1919; **Daily Ardmoreite**, Apr 4, 1919; **The Sun**, June 14, 1919.

yönündeki iddiaların yer aldığı Amiral Webb'den gelen mesaja yer verilmiştir. Bu mesajda Ermeni nüfusunun büyük bir kısmına yönelik katliamın çok yakında meydana geleceği²⁵³ yönündeki iddia öne sürülürken bir başka haberde ise Diyarbakır eski Valisi Kamil Mahmud Paşa'nın Yozgat'taki Ermeni katliamının teşvikçisi²⁵⁴, Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'in ise Ermeni katliamlarının sorumlusu olarak asıldığı²⁵⁵ haberi de basında yer almıştır. Yine bu süreçte Antep, Halep, Maraş gibi bölgelerde faaliyet gösteren *American Red Cross Commissioner in Palestine*²⁵⁶ ve *American Committee for Armenian and Syrian Relief* çalışanlarından gelen Antep'in bir kasabasındaki 30.000 Ermeni'nin çöle doğru ölüme sürüldüğü, bu bölgedeki durum kontrol altına alınmazsa 85.000 kadın ve çocuk Ermeni'nin bu çölde ölüp gideceği²⁵⁷ yönündeki iddiaların yer aldığı haberlere de basında yer verilmeye devam edilmiştir.

İngilizler, Konferansın 21 Mayıs tarihli toplantısında ABD'ye yönelik Anadolu'nun tümünü bırakıp İstanbul ve Ermenistan üzerinde manda yönetiminin kabul edilmesi yönünde yeni bir teklif gündeme getirmiş²⁵⁸ ve bu teklif ABD basınında herkesin memnun kalacağı bir durum olarak ifade edilmiştir.²⁵⁹ Ancak Müttefikler, İstanbul ve Boğazların yönetimi hususunda tarafsız bir komisyon fikri üzerinde hemen hemen kesin bir antlaşmaya varıldığı için geriye ABD için sadece Ermenistan'ın manda meselesi kalıyordu.²⁶⁰ Ermenistan mandası teklifin gerekçeleri ise bölgede kan ve vahşetin durdurulması, Ermeni soykırımının ortadan kalkması, bölgedeki Hıristiyan halkın huzurlu yaşaması, Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerini sürdürmesi ve Yakın Doğu'da Amerikan menfaatlerinin korunması idi.²⁶¹ İlk bakışta bu gerekçeler ABD açısından kabul edilebilir ve mantıklı gibi gözükse de Wilson ve danışmanları, ABD Senatosunun ve Amerikan Halkının, Yakın Doğu'da gereksiz sorumluluklar altına girmeyi onaylayacağını düşük bir ihtimal olduğunu söylemişlerdir.²⁶²

²⁵³ **Oklahoma City Times**, Apr 17, 1919.

²⁵⁴ **The Washington Herald**, Apr 15, 1919.

²⁵⁵ **The Maui News**, Apr 18, 1919; **The Bisbee Daily Review**, Apr 25, 1919.

²⁵⁶ *American Red Cross Commissioner in Palestine*, American Red Cross'un bir şubesidir. American Red Cross ise 21 Mayıs 1881'de Washington D. C.'de kurulmuştur. I. Dünya Savaşı'nın başladığında şube sayısı 107 iken, 1918'de bu sayı 3,864'e yükselmiş, üye sayısı ise 17.000'den 20 milyonun üzerine çıkmıştır. <http://www.redcross.org/about-us/history> (15.04.2014).

²⁵⁷ **Tulsa Daily World**, Apr 20, 1919; **The Evening Caledonian**, Apr 30, 1919.

²⁵⁸ Selvi, a.g.t., s. 55.

²⁵⁹ **The New York Times**, May 19, 1919.

²⁶⁰ Büyükkibar, a.g.t., s. 82.

²⁶¹ Selvi, a.g.t., s. 55.

²⁶² Dilek, a.g.m., s. 85; Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 219.

ABD diplomatik çevrelerinin Ermenistan mandasını üstlenmek hususundaki kararsızlığının sürdüğü bu dönemde, Amerika'nın eski İstanbul elçisi Henry Morgenthau, bu konu hakkında bir rapor hazırlayarak ABD'nin İstanbul, Anadolu ve Ermenistan'ın idaresi hakkında düşüncelerini açıklamıştır. Morgenthau'ya göre her bir bölgenin yönetilme biçimi birbirinden farklı olduğu için Türk toprakları üç bölgeye ayrılarak öncelikle İstanbul ve bölgeleri, ikinci olarak Türk Anadolu'su ve üçüncü olarak da Ermeniler için bir manda idaresi oluşturulması gerekiyordu.²⁶³ ABD'nin bir diğer eski Türkiye elçisi Oscar S. Straus ise Amerika'nın kendi meşgaleleri olduğu ve de Avrupa'dan uzakta bulunduğu için manda yönetimini kabul etmesinin imkânsız olduğunu dile getirerek Morgenthau'nun tam tersi bir düşünce sergilemiş ve Türkiye üzerinde mandater medeni güç olarak Belçika'yı önermiştir.²⁶⁴

Ermenistan üzerinde bir ABD mandası tartışmalarının yapıldığı bu dönemde *American Committee for Armenian and Syrian Relief*'in Ermenilere yönelik yardımları da devam etmiş, yaklaşık 2.000.000\$ değerinde yiyecek, giyecek, tarım aleti ve diğer teçhizatlarla yüklü bir yardım gemisinin yola çıkışı 'Merhamet Gemisi Hareket Etti'²⁶⁵ manşeti ile gazetelere yansımıştır. Ermeniler de bu süreçte bir Ermeni devleti yaratma çalışmalarını sürdürmüş, muhtemel Ermenistan'ın Karadeniz'de Rize'den Ordu'ya kadar uzanan ve Akdeniz'de de Adana'ya kadar yayılan bir alanı kapsamı gerektiğine dair propaganda faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu propagandalara göre muhtemel Ermenistan iklimi, sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakları, çeşitli tarihi ve coğrafi özellikleriyle Amerika'nın değişik kentleriyle özdeşleştirilmekteydi. Buna göre Orta ve yukarı Ermenistan Kansas'a, Karadeniz sahilleri New Jersey'e ve Akdeniz sahilleri de Güney California'ya benzetilmekteydi. Bu özellikleri ve benzerlikleriyle muhtemel Ermenistan Yakınoğu ve Avrupa'da benzeri olmayan minyatür bir Amerika olarak gösterilmektedir.²⁶⁶ Bu nedenle Ermeniler ve Ermenileri destekleyenler, Türkler aleyhindeki fikirleriyle tanınan İngiliz politikacı William Ewart Gladstone'in (1809-1898) "Ermenistan'a hizmet, medeniyete hizmettir" sözünü seslendirerek, coğrafi ve tarihi özelliklerinden dolayı bir Ermenistan devletinin kurulması gerektiği propagandasını

---

²⁶³ **The New York Times**, June 30, 1919.

²⁶⁴ **The New York Times**, Feb 8, 1919.

²⁶⁵ **The Sun**, Apr 24, 1919.

²⁶⁶ Cardashian, a.g.m., s. 26-27.

yapıyorlardı.²⁶⁷ Kurulacak olan bu devlete yönelik manda yönetimini ise ABD'nin üstlenmesi için kamuoyu baskısı yaratmaya yönelik Ermeni faaliyetleri de devam etmiş, *The Washington Herald*, "Ermenistan mandasını kabullenmek hususunda tereddüt yaşamaya devam edersek bu durum yeni bir savaşı tetikleyebilir"²⁶⁸ yorumunu yaparken *The Evening World*, Türkler tarafından yapılan Ermeni katliamlarının 1.000.000'a ulaştığı, bebeklerin boğularak öldürüldüğü ve papazların ise acımasızca işkencelere tabi tutulduğu²⁶⁹ iddialarını öne sürerek manda tartışmalarının yaşandığı bu dönemde Ermeniler lehine bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.²⁷⁰ Yine bu süreçte *The New York Tribune*, Türklerin Ermenilere karşı işledikleri suçların Postdam'da kaydedilen Gizli Alman belgelerinde açık şekilde yer aldığını²⁷¹ iddia ederken *The Sun*, Almanya'nın Ermeni katliamından sorumlu tutulmamak için kaçmayı denediği²⁷² yorumunu yapmıştır. *The Evening World* gazetesi ise Almanya'nın Ermeni katliamını desteklediği yönündeki görüşleri araştırmacıların ret ettiği²⁷³ manşetini atmıştır. *The Evening Missourian* da Ermenistan ve Trans-Kafkasya'daki *American Red Cross* çalışanlarından gelen haberleri, 'Ermeniler Açlıktan Ölüyor' manşeti ile sütunlarına taşımıştır. Bu son manşette Ermenistan'a yardım edilmezse Ermenilerin yirmi ay içerisinde öleceklerini, Türk istilası sonucu tüm ülkenin harap olması nedeniyle bu yıl için ellerinde tahıl bulunmadığını bu yüzden Ermenilerin insan eti yemeye başladıkları yönünde iddialar yer almış ve bilgilerin Ermenistan'daki *Amerikan Yardım Cemiyeti* üyelerince teyit edildiği de ifade edildiği haberde geçen Aralık'ta 30 bin Ermeni'nin Bakü'de Türkler tarafından²⁷⁴, 600 Ermeni'nin ise Karabağ'da Tatarlar tarafından katledildiği²⁷⁵ iddiası da öne sürülmüştür.²⁷⁶

---

²⁶⁷ Cardashian, a.g.m., s. 36.

²⁶⁸ **The Washington Herald**, May 11, 1919.

²⁶⁹ **The Evening World**, June 6, 1919.

²⁷⁰ Yine bu dönemde 66 Türk mahkûmun Ermeni katliamını teşvik etmek gerekçesi ile ele geçirilmiş olduğu, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Vali Azmi Bey ile Nail Bey'in idam edilmek amacıyla tutuklandığı; Mehmet Ali Bey, Jandarma Müdürü Talat Bey, Niyazi Bey ve Polis Müdürü Nuri ve ajan Mustafa Beylerin ise 10 yıllığına mahkûm edildiği, Askeri Mahkemenin Enver Paşa, Talat Bey ve Cemal Paşa'ya ölüm cezası verdiği ancak üçünün de kaçtığı yönündeki haberler basında yer almıştır. **Oklahoma City Times**, June 10, 1919; **The Washington Times**, July 13, 1919; **The New York Times**, July 13, 1919; **The Kentucky**, July 16, 1919; **Evening World**, June 19, 1919.

²⁷¹ **The New York Tribune**, July 20, 1919.

²⁷² **The Sun**, July 30, 1919.

²⁷³ **The Evening World**, July 29, 1919.

²⁷⁴ **The Evening Missourian**, June 27, 1919.

²⁷⁵ **The Washington Times**, July 15, 1919.

²⁷⁶ Bu iddialara karşılık Erzurum Kongresi tarafından Avrupalı Devletlere verilecek muhtırada Karekain Pastırmacıyan, Andranik ve Murat Arşak liderliğinde Ermeniler tarafından yapılan katliamların anlatılması ve sorumlularının mahkeme edilmeleri konusunda Ankara'da bulunan Erzurum, Erzincan, Pasinler, Tortum ve Yusufeli'nden bazı mültecilerin, 20. Kolordu Komutanlığı'na sundukları dilekçe için **TİTE**, Kutu No. 296, Belge No. 10.

The Washington Times, Utah Senatörü W. King'in Ermenilere silah ve yiyecek yardımı yapılması ve acilen Türklerin Ermenistan'ı kuşatmasının engellenmesine yönelik adım atılması doğrultusunda Barış Konferansı'na yaptığı çağrısı²⁷⁷ sütunlarına taşırken *The Christian Science Monitor*'un "Ermenistan Ne Ümit Ediyor?" başlığı ile sütunlarında yer verdiği, ABD'nin Ermenistan mandaterliğini üstlenmesinin gerekliliği üzerinde durulan ve bu hususta Ermenistan için yapılması gerekenlerin açıklandığı yazı ise şöyledir:

"Ermenistan'ı ilgilendiren son derece önemli iki olay vardır. Bunlardan biri, Ermenistan devletinin, Karadeniz, Doğu Akdeniz ve İran sınırları arasındaki dörtgen bölgeyi içeren Ermenilerin ana vatanında kurulması gerektiğidir. İkincisi ise Ermenistan'ın başlangıçta muhtemelen kendini korumayı başaramayacak olmasıdır. Bu yüzden Birleşik Devletler, yeniden organize olmanın ilk safhası boyunca Ermenistan'a yönetim ve finansal destek vermek için Ermenistan'ın mandasını üzerine almalıdır.

İlk husussa, özellikle de yeni Ermenistan'ın önemine gelince meşhur dörtgen iddia, Berlin Konferansı'nda belirlenmiş olan Karadeniz'deki Trabzon Vilayetini, Akdeniz'deki Kilikya'yı, Ağrı Dağı çevresindeki Eçmiyazin bölgesini içeren altı vilayeti kapsamaktadır. Ermenistan iddia ettiği bu sınırlar hem tarihi hem de etnik unsurlar göz önünde alınarak gösterilmiştir. Sadece bir yerde Ermenilerin talepleri ciddi bir şekilde sorgulandı, orası da şüphesiz Fransa'nın özel çıkarları ve nüfuzu için elde tutmak istediği Kilikya idi.

Manda meselesi ise bağımsızlıkları gerçek bir ihtimal olduğundan beri Ermeni milletinin en büyük isteği olmuştur. Milletler Cemiyeti'nden uzun zaman önce kesin bir şekilde başlayan bu projede çoğu Ermeni, Birleşik Devletler'in koruması altında gerçek bir milli birlikteliğin olduğu yeni Ermenistan'ı ümit etmektedir.

Manda yönetimi, kalıcı bir hükümet kurmak, 1.500.000 Ermeni'nin ülkesinde işbirliği yapmak, 300.000 ya da daha fazla öksüz ve yetim hakkında düzenlemeler yapmak, taşıma sistemleri, rıhtım ve limanların kurulmasında teknik heyetle destek vermek gibi hususlarda Ermenistan' a yardım edebilmeli ve Birleşik Devletler bu işin üstesinden gelebilmelidir."²⁷⁸

²⁷⁷ *The Washington Times*, Aug 1, 1919.

²⁷⁸ *The Christian Science Monitor*, Aug 28, 1919.

Bu dönemde ABD mandası hususunda düşüncelerini dile getiren bir diğer grup da Tiflis'teki Ermeni burjuvazisinin temsilcileri olmuş, Ermenistan Dışişleri Bakanı Hatisov'a Amerikan mandası konusunda gönderdikleri yazıda banka, ticaret ve sanayi erbaplarının tecrübe ve sermayelerini vatanları için ancak Amerikan mandası altında düzen saklandıktan sonra feda edebileceklerini ifade etmişlerdir. Benzer ifadeleri kullanan Ermeni yetkili Agaronyan da bu konu hakkında “kaderimizin belirlenmesinde Amerika, kudretli son sözünü söyleyecektir, bizi ve bizim gibileri ancak Wilson kurtarabilir”²⁷⁹ demektedir.

Ulusal Ermeni Meclis Başkanı Sevalsi ise ısrarla memleketinin manda olarak farz edilmesi gerektiğini ileri sürmekte ve Amerika'nın Türkiye'yi işgal eden diğer ülkeler gibi Ermenistan'ı bölerek manda altına almaya çalışmamasını gerekçe göstererek ABD mandasını istemektedir.²⁸⁰

2.3.6. General Harbord Heyeti'nin Görevlendirilmesi ve ABD Basını

Gerek kamuoyu gerekse ABD ve Ermeni yetkililerince sürdürülen manda tartışmaları bütün hızıyla sürerken bölgede Amerikan mandaterliğinin kabul edilip edilmemesi konusunda gereken bilgi ve izlenimlerin uzmanlar tarafından yerinde görülmesi ve raporlar halinde senatoya sunulması fikri giderek güç kazanmıştır.²⁸¹ Nitekim Ermenistan mandası konusunun incelenmesi için Wilson, 1 Ağustos 1919'da General Harbord'u²⁸² görevlendirmiştir.²⁸³ Bu heyetin oluşturulması ve Harbord'un Askeri Valilik ya da manda şartlarına göre Yüksek Temsilcilik için uygun bir aday olduğu ifadelerine yer veren ABD basınında²⁸⁴ olay şu şekilde yer almıştır:

“Dışişleri Bakan Yardımcısı Frank L. Polk tarafından iletildiğine göre; Amerikan Yurtdışı Sefer Kuvvetleri Kurmay Başkanı Tuğgeneral James G. Harbord, Başkan

²⁷⁹ Mehmet Perinçek, “Ermeni Arşivlerinden Yeni Belgeler Ermenistan'da Amerikan Mandası”, **Aydınlık**, 11 Ekim 2009.

²⁸⁰ **The New York Times**, July 20, 1919.

²⁸¹ Dilek, a.g.m., s. 85.

²⁸² General Harbord Komisyonu hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Seçil Akgün, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, İstanbul, 1981; Fahir Armaoğlu, “Harbord Misyonu”, **Bellekten**, 232 (61), Ankara, 1997, ss. 701-707.

²⁸³ Armaoğlu, a.g.m., s. 705; Büyükkibar, a.g.t., s. 82.

²⁸⁴ **The New York Times**, Aug 14, 1919.

Wilson'un talimatıyla askeri bakış açısına göre incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'yi ve Trans Kafkasya'yı ziyaret etmek maksadıyla kısa bir süre sonra Paris'ten ayrılacak. General Harbord'un görevi, bu ülkelerde halen devam eden görevlerden tamamen ayrı ve bağımsız olacak. General, yeni Ermenistan Cumhuriyeti'nin durumu ve bu devleti devralmanın ve yönetimini sağlamanın yaratacağı sorunlara yönelik kesin bilgilerin sağlanacağı kişisel araştırmalarda bulunacak. Harbord, aynı zamanda Ermenistan Cumhuriyeti ve Transkafkasya'daki diğer devletler ile ilgili mevcut bilgilerin doğruluğunu da tetkik edecek.²⁸⁵

General Harbord Heyeti'nin²⁸⁶ görevlendirildiği sırada Ermeni ihtilal örgütleri Osmanlı'dan koparılacak bölgeler ile Rusya içinde kalmış alanların yönetimi hususunda tartışmalar yaşarken²⁸⁷ öte yandan Türkiye'deki Ermenilerin risk altında bulunduğu, Türklerin İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin acısını Ermenilerden çıkarmak için hazırlandıkları ve Rus sınırına sürekli yığınak yapıldığı, buradan Türklerin saldırı hazırlığı içerisinde oldukları şeklinde söylentiler yayılmıştır.²⁸⁸ Yine bu iddialara ek olarak ABD basınında yapılan Ermeni propagandası dâhilinde, Ermenilere yönelik Türk zulmünün devam ettiği, savaşının başında 1.000.000 Ermeni'nin katledildiği, Türklerin, Ermenilerin köklerini kazımak için onları sistemli bir şekilde yok ettiği ve yüz binlerce Ermeni cesedinin Türk İmparatorluğu'nun her tarafına saçıldığı yönündeki iddiaların devamında Ermenilerin tıpkı bir büyükbaş hayvan sürüsü gibi bir semtten diğerine inanılmaz eziyetler ve işkencelerden bitkin düşene kadar sürüldükleri, Ermeni din adamlarının Türkler tarafından tamamen yok edilmeye çalışıldığı, bu doğrultuda kırk dört piskopostan yalnızca sekizinin hayatta kaldığı ve bugün Ermeni din adamlarının yalnızca %10'unun yaşadığı

---

²⁸⁵ **The New York Times**, Aug 13, 1919.

²⁸⁶ Resmi adı *American Military Mission to Armenia* olan Harbord Heyeti, Amerikan Yurtdışı Sefer Kuvvetleri Ulaştırma genel sorumlusu ve bu görevde Harbord'un Kurmay Başkanı olarak görev yapacak Tuğgeneral Frank R. McCoy, Kurmay Yarbaşkanı olarak Tuğgeneral George V.H.Moseley, Filipinlerde 15 yıl hizmet etmiş olan Yarbay Edward Boeditch, Pensilvanya eski işçi komisyonu üyesi Yarbay John Price Jackson, Filedefiya'dan Yarbay Jasper Y Brinton, Belçika'daki Amerikan Yardımı Yöneticisi William P. Roland, Savaş Ticaret kurulundan Arthur Young, Deniz Yarbayı Wallace Bertholf, Deniz Binbaşı Hamilton V. Bryan, Wisconsin Üniversitesi'nden Binbaşı Lawrence Martin, Binbaşı H.W.Clark, Yüzbaşı D. Loring, Yüzbaşı L. Hill ve Üsteğmen Jackadorian'dan oluşuyordu. **The New York Times**, Aug 15, 1919.

²⁸⁷ Cemal Kutay, **Türk Milli Mücadelesinde Amerika**, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi, 1979; **The New York Times**, Oct 14, 1919, s. 17.

²⁸⁸ Arı, a.g.t., s. 167.

gibi söylemler de yer almakta ve onları bu korkunç durumdan ancak ABD'nin kurtarabileceği ifade edilmektedir.²⁸⁹

2.3.7. İngiliz Birliklerinin Kafkasya'dan Çekilmesi

General Harbord Heyeti, 24 Ağustos 1919'da Brest Limanı'ndan İstanbul'a gitmek üzere harekete geçtiği günlerde İngiltere bir an önce işgal altında tuttuğu Kafkasya ve Doğu Anadolu sınırlarından çekilmeyi planlıyordu. Aslında İngilizler bu hareketleriyle Ermeni sorunundan sıyrılma sürecini başlatmışlar, bunun için de uygun zamanı seçmişlerdi. Öncelikle İngiltere, bölgedeki işgali bir süre daha devam ettiği takdirde Kafkasya'daki varlıklarının fiilen Ermenistan mandaterliğine dönüşeceğini sezmekte gecikmemişti. Eğer ABD mandater olmayı reddederse, İngiltere'nin bir oldubitti karşısında kalması işten bile değildi. İkinci olarak Kafkasya'daki işgallerini bir süre daha uzatmak, İngiliz askeri güçlerini Kızıl Ordu ile karşı karşıya bırakabilirdi. İngilizlerin en kötü kâbusu; Bolşevizm'in ayaklanan İslam'la bir araya gelip, İngiliz İmparatorluğu'nu devirmesiydi. Savaş Bakanlığı'nın tekrarlayıp durduğu gibi İngiliz ordusu zaten çok fazla alana yayılmış, bu yüzden oldukça zayıflamıştı. Kafkasya ve Anadolu'da mandaterlik üstlenmek, temel hedefi Mezopotamya olan İngiltere için büyük bir maliyet ve risk getirecekti. Bundan dolayı Ermenilere karşı duyduğu sempatiyi bir kenara bırakan İngiltere, bölgedeki boşluğu doldurmak için ABD'nin sorumluluk almasını istemekteydi.²⁹⁰ Nitekim Batum'dan İngiliz askerlerinin 15 Ağustos'tan itibaren çekilmeye başlaması²⁹¹, İngiliz makamlarınca planlanmıştı.²⁹²

İngiliz birliklerinin Kafkasya'dan çekilmesinin gündeme gelmesi ise Ermenileri telaşa düşürmüştü, bir taraftan Ermenilerin katledildikleri yönündeki iddialar²⁹³ tekrar gündeme taşınırken diğer yandan da İngiliz birliklerinin bölgeyi boşaltmalarının ardından Tatarların Ermenistan'ı tehdit ettiği²⁹⁴, Türklerin Ermenilere yönelik katliamlarının

²⁸⁹ **The New York Times**, June 7, 1919.

²⁹⁰ Paul Helmreich, **Sevr Entrikaları**, Çev.: Şerif Erol, İstanbul, 1996, s. 98-100; Dilek, a.g.m., s. 88.

²⁹¹ İngilizler, Batum'un tahliyesini gerekçe göstererek Samsun'a Hint askerleri çıkarmışlardır. 3. Ordu Müfettişliği ile 20. Kolordu Komutanlığı arasında bu durum karşısında alınacak tedbirlere ilişkin yazışmalar için Bkz. **TİTE**, Kutu No. 296, Belge No. 1.

²⁹² Armaoğlu, "Harbord Misyonu", s. 706.

²⁹³ **The Sun**, Aug 23, 1919.

²⁹⁴ **The Sun**, Aug 11, 1919.

yeniden başlayacağı²⁹⁵, bu durumun Türkler ve Kürtlerin beklediği fırsatı yaratacağı, Hristiyanları katletme arzularında hiçbir şey kaybetmeyen bu unsurlar arasında Ermenilerin savunmasız kaldığı, bu unsurların ancak Ermenistan'ın ABD birliklerince geçici olarak işgali ile amaçlarından vazgeçebilecekleri²⁹⁶ yönündeki haberler de ABD basınında yer almıştır. Bu yazılardan biri şu şekildedir:

“Daha önce de belirtildiği gibi bölgenin boşaltılmasına 16 Ağustos'ta başlanacak. İngiltere boşaltmanın ertelenmesini ya da boşaltma kararının gözden geçirilmesini kesin bir şekilde reddetmektedir. Ermenistan'da bulunan 60.000 kadar İngiliz askerinin tümünün bölgeyi boşaltmasının bir ay kadar süreceği tahmin edilmektedir. İngilizlerin bölgeyi tahliye etmesinin ardından Ermenilere yönelik katliamların başlaması beklenmektedir. Ermeniler kendilerini korumak için ellerinden geldiğince tedbirler almaktadırlar. Ancak Ermenilere düşman bölge içinden geçilerek destek göndermek mümkün olduğu için Türklere karşı direnme çabalarını uzun sürmeyecektir.

Avrupalı güçlerin ise bu katliamı durdurmak için bir şeyler yapılacağına dair en küçük bir emare dahi görülmemektedir. İngilizlerin boşaltacağı bölgeleri kontrol altına almak ve Ermenilerin askeri olarak korumasını sağlamak için ne Fransa ne de İtalya'nın herhangi bir çabası bulunmamaktadır. Amerikan birlikleri de Avrupa'da bulunmadığı, bulunsa bile bu konuda hareket edebilecek yegâne güç Kongre olduğu için Avrupa'da bu kuvvetleri Ermenistan'a gönderebilecek otorite bulunmamaktadır.

Paris'teki Amerikalıların ve diğer ülke yetkililerinin, bölgede askeri birliklerin yokluğunda Türklerin Ermenilere yönelik katliamını engelleyebilmek hususunda umut ettikleri son bir yol olarak Amerikalıların Ermenistan için mandaterliğe istekli olduklarını beyan etmeleri kalmıştır. İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Amerika'nın bu şekilde hareket etmesi gerektiğini savunanlar ve bunu ümit edenleri böyle bir düşünceye sevk eden iki neden vardır. Birincisi Başkan Wilson'un Avrupa'dan döndükten sonra Boston'da yaptığı ilk konuşmada Ermenistan ile ilgili özel vurguları, ikincisi ise Amerika'daki kilise

---

²⁹⁵ **Oklahoma City Times**, Aug 7, 1919; **The New York Times**, Aug 15, 1919; **The Sun**, Aug 17, 1919.

²⁹⁶ **The New York Times**, Aug 15, 1919.

cemaatlerinin Ermenilere yardım konusunda son derece istekli oldukları ve bu konuda parasal yardım topladıkları gerçeğidir.²⁹⁷»

Paris Konferansı'nda alınan kararla Ermenistan Yüksek Komiseri olarak bölgeye gönderilen Albay W. Haskell²⁹⁸ ise Kafkasya'dan çekilmekte olan İngiliz ordularının bir kısmının Ermenistan'a kaydırılması için İngiliz hükümetinden ricada bulunmuştur. Haskell, yeni birlikler gelene kadar İngilizlerin buldukları bölgelerde tutulmaması durumunda Ermenistan'ın kıtlık çekeceğini ve insanların yok olacağını bildirmiştir.²⁹⁹

Ermenistan'a ilk geldiğinde halkın bedbaht bir vaziyette olduğu, bölgede yalnızca açlık sorunu değil aynı zamanda kolera, tifüs, kızamık ve suçiçeği gibi hastalıkların da mevcut olduğu, savaştan kurtulan 1.000.000 Ermeni halkının, gruplar halinde can verdiğini ifade eden Haskell, bir limanı olmayan ve düşmanları tarafından kuşatılmış, dış dünya ile tüm iletişimi kesilmiş olan Ermenistan'ın, güneydoğu ve güneybatıda Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türk Milliyetçileri, kuzeydoğuda Azerbaycan Tatarları, kuzeybatıda Gürcüler tarafından etrafının sarıldığını bildirmiştir. Bolşevizm ve Rus kaosları bir yana dursun taş kömürü, petrol, kereste ya da mineral zenginlik olmaksızın verimsiz çiftlikleri ve meraları olan Ermenilerin yaşasa da ölse de hiçbir tepki vermeyeceğini söyleyen Haskell³⁰⁰, hiçbir büyük gücün bölgeye asker gönderme isteğinde olmadığını, İngilizlerin geri çekilmesi ile birlikte büyük ihtimalle Tiflis, Batum ve Erivan'da toplanmış olan yardım malzemelerinin³⁰¹ de yok olacağını ve General Harbord'un Amerikan Hükümeti adına bölgede yaptığı görevin önemi kalmayacağını ifade etmiştir.³⁰² Ayrıca Ermenistan sınırlarının Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'a karşı güvenlik altına alma sözü veren W. Haskell, Gürcistan'la olan toprak sorunu sebebiyle oluşturulan tarafsız bölgede de bir Amerikan valiliği kurmayı planlamakta³⁰³ ve demiryollarını korumak, otoyollarının güvenliğini sağlamak ve yardım işçilerini kontrol edilemeyen Kürt ve Tatar gruplarına

²⁹⁷ **The New York Times**, Aug 14, 1919.

²⁹⁸ **The New York Times**, Aug 15, 1919; Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 219.

²⁹⁹ **The New York Times**, Aug 15, 1919.

³⁰⁰ **The New York Times**, Sept 4, 1920.

³⁰¹ Haskell'in görevlendirildiği tarihlerde Ermenistan'a yapılan Amerikan ve İngiliz yardımında bir artış gözlemlenmektedir. ABD, Ermenistan'a her ay 500,000 ton un ithal etmeyi kararlaştırmış ve Kızıl Haç vasıtasıyla Anadolu'daki Ermenilere de yardımda bulunmuştur. Ayrıca New York Anonim Şirketi, 25.000 Ermeni öksüz ve yetimi ile nüfusun geri kalan kısmının tıbbi yardım, eğitim ve moral desteği ile ilgilenme görevini üzerinde almıştır. Özkan, a.g.t., s. 122-123; **The New York Times**, Sept 4, 1920.

³⁰² **The New York Times**, Aug 15, 1919.

³⁰³ Perinçek, a.g.m., s. 10.

karşı korumak için Amerikan askeri alayının bölgeye gönderilmesini talep etme düşüncesinde olduğunu da ifade etmektedir.³⁰⁴

The Christian Science Monitor ise aynı haberi okuyucularına şu şekilde duyurmuştur:

“Dün Yakın Doğu Yardımı’ndan alınan mesaja göre; İngilizlerin yakın gelecekte Batum’u tahliye etmeye karar verdiği yönündeki resmi tebligat müttefiklerin Ermenistan’daki Yüksek Komiseri Albay William Haskell’e ulaşmıştır. Albay Haskell, İngiliz Dışişlerine tahliyenin en son 1 Ağustos’a kadar ertelenmesi talebinde bulundu.

Albay Haskell, 1 Mayıs’ta düşmanların Gürcistan ve İngilizlerin muhafazasındaki Batum arasında ortaya çıktığını ve Gürcülerin Batum bölgesinde İngilizler tarafından kuşatılan bazı köyleri bombardımana tuttuğunu, teftiş gezisindeyken General Milne’nin rast gele ateşe etmeye mecbur kaldığını bildirdi. Albay Haskell’in o dönemde gönderdiği mesaj şöyledir:

‘Milne dedi ki ‘İngilizlerin amaçlarının ne olduğunu ortaya çıkarabilmeyi umduğu...’ ve mesajın gerisi İstanbul’daki İngiliz sansürü tarafından kesildi. Ardından Albay Haskell, İngilizlerin sivillerini ve teçhizatlarını Batum’dan tahliye etmeye başladığı fakat askeri güçlerin bir sonraki emre kadar bölgede kalmaya devam edeceği yönünde telgraf yolladı. Görünen o ki şimdi bu emirler geldi ve tahliyeye başlandı. General William Cooke-Collis’in komutasındaki İngiliz Askeri İdaresi tahliyenin tamamlanması için bir aya ihtiyaç olacağını tahmin ediyor. 1918 Aralık’ın sonlarında İngilizler Batum’u kuşatmıştı. İngilizler geçen yaz Trans Kafkasya’nın tamamının tahliye edilme amacını duyurdu. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan, ayrı bir devlet olarak 26 Mayıs 1918’de kuruldu, fakat bu terkedilmiş Batum’u kapsamıyordu ve İngilizler geri dönerek Batum’u tamamen sahiplendi. Onlar, “kanunlar gereğince Batum Duması’nda kazanılan yetki ve güçlerin bundan böyle geçersiz” olduğunu bildirdi.

Gürcistan Cumhuriyeti, Barış Konferansı için İngiliz kuşatmasına karşı çıktı ve Tiflis basınında onlara karşı düşmanlık gittikçe arttı. Kasım’da İngiliz askeri yöneticisi

---

³⁰⁴ **The New York Times**, Oct 26, 1919.

tarafından bir antlaşma yapıldı ve Gürcistan Hükümeti tüm rıhtımların ve demir yolu terminallerinin kontrolünü İngilizlere verdi. İngiliz otoritesine Gürcistan'ın protesto tepkisi 21 Şubat'ta bildirildi. 21 Mart'ta Gürcistan'ın her tarafında gösteriler organize edildi.”³⁰⁵

Yine bu konu hakkında Ermeni cemaatinin New York'taki lideri Vahan Kardaşyan'ın “Ermenilere Şans Verin” manşetiyle ABD basınına taşınan yazısı ise şu şekilde olmuştur:

“Paris muhabiriniz Mr. Selden, dün The Times'a yolladığı haberde, İngilizlerin şu anda Ermenistan'da 60,000 askeri olduğunu ifade etti. Winston S. Churchill, birkaç hafta önce Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında Büyük Britanya'nın buna ilave olarak 42,000 askeri Mezopotamya ve Suriye'yi dışarda tutarak Kafkasya ve Orta Asya içlerine taksim ettiğini söyledi. Şimdi Büyük Britanya sadece Bakü ve Batum arasında iki kısma sahip ve belki de Ermeni Cumhuriyeti'nin sınırları içinde iki alay teşkil ediyor. İngiliz askerleri önerilen çekilme süresine kadar Ermenistan'da kalacak. Türklere, Kürtlere, Tatarlara ve Gürcülere karşı kendimizi korumak hususunda Ermenilerin kabiliyetleri endişelenmeye gerektirmez, gerekli yiyecek ve cephanenin tedarikiyle onlar sağlanır. Fakat önemli ve doğrudan konu ile bağlantılı iki sorun vardır:

1- Kafkasya'daki Rus ordusu, Aralık 1917'de cepheden ayrıldı, orada Türk ordusu vardı ve o orduya Kürtlerin, Tatarların ve Gürcülerin aktif desteği oldu. Savaşın en başında Türk ordusunun amacı Bakü ve oradan da Hazar'ın ötesine ulaşmaktı. Türk ordusu, 1918 Eylül ayına kadar Bakü'ye ulaşamadı. Ordu, İtilaf Devletleri ile pazarlık yapmayan Ermenilerin ileri yürüyüşüyle ertelendi. 1918 Ekim ayının son günlerinde Lord Robert Cecil, James Bryce'a gönderdiği yazıda: ‘Ermeniler tarafından yapılan yardımların asla unutulamayacağını’ ifade etti. İstiyorum ki Amerika ve İtilaf Devletleri, 1918'in baharında ve yazında neden Ermenistan'ın kuzeyinde olduğunu dursun ve düşünsün ve ardından da bu geç vakitte Ermenilerin düşman yığınının merhametine bırakılıp bırakılamayacağına karar versin.

2- Versay Antlaşması ile bir araya getirilen milletler, Paris'te Ermeni Temsilcileri tarafından 1919'un Şubat ve yine Mart'ında Ermeniler için öncelikle yemek, cephan ve

³⁰⁵ **The Christian Science Monitor**, June 16, 1920.

30,000 ve 40,000'lik ordu için donanım gerekliliğinin ifade edildiği hususları dikkatle değerlendirsiner.³⁰⁶ Bu ihtiyaçlar giderilmezse, Ermeniler düşmanlarının merhametine kalabilirler. Nedenin ve adaletin düşünülmesi, büyük güçlerin kendi ihmalleri yüzünden Ermeni halkını cezalandırmayı göze alamayacağı izlenimini uyandırır. Büyük savaşın tehlikeleri ve tecrübeleri uluslararası ahlâk kriterlerini ortadan kaldırdı ve bu kriterler sürdürülürse o zaman Büyük Güçler ya Ermenilerin korunmasını ya da kendilerini korumayı onları için mümkün kılma sorumluluğunu alırlar.³⁰⁷

Bu dönemde ABD basınında İngiliz askerlerinin Kafkasya'dan çekilmesiyle bölgedeki çetelerin gündüz vakti Amerikan ve İngiliz gezginlerinin yolunu kesecek kadar cesurlaştığı, kargaşanın giderek büyüdüğü, Türkiye bölünmedikçe Ermenilerin güvende olamayacağı³⁰⁸, şeklinde yorumlar yer almaktaydı. Nitekim *Yakın Doğu Yardım Komisyonu*'nun üyesi Walter George, Londra'daki *The Christian Since Monitor*'un temsilcisine Türkiye'den gelen yeni katliam haberleri üzerine özel bir kongre kararıyla *Amerikan Yakın Doğu Yardım Komisyonu*'nun geri çağırılmasının teklif edildiği, Türkiye'nin her tarafındaki kazazedeler için 25.000.000\$ ile 30.000.000\$ civarında bir meblağ harcandığı ve İmparatorluğun güney bölgelerinde şartlar biraz daha katlanılabilir olsa da Kafkasya'daki durumun şiddetli olduğunu ifade eden bir yazı göndermişti. W. George, ilgili yazısının devamında özetle şu değerlendirmelerde bulunmaktaydı:

“Türkler ve Kürtlerden kaçan yaklaşık 500.000 Ermeni, Ermenistan'ın ve Gürcistan'ın içlerine doğru ilerledi. Bu insanların durumu çok kötüydü. Yardım Komisyonu, onların büyük bir kısmına yoğunlaşmış ve Gürcistan'ın Karadeniz limanı olan Batum'a 500 ton un göndermiştir.³⁰⁹

Yardım Komisyonu'nun uzun bir zaman dilimini kapsayan bu çalışmaları sonucunda Kafkasya'da sefalet azalmakla beraber bölgede hala çok sayıda ıstırap çeken insan bulunmaktaydı. Bu insanların bir kısmı Bahar gelene kadar can vermiş, geri kalanlar ise bitki ve ot köklerini pişirerek hayatlarını devam ettirebilmişlerdir. Mevcut koşullarda

³⁰⁶ Lord Robert Cecil'in aksine Clemenceau "...Ermeniler, bir arada bulunmak için tehlikeli insanlardı. Çok masraflı olmalarına rağmen tatminkâr değillerdi..." demektedir. Helmreich, a.g.e., s. 154.

³⁰⁷ **The New York Times**, Aug 19, 1919.

³⁰⁸ **The New York Times**, Oct 26, 1919.

³⁰⁹ Massachusetts'de yaşayan Ermeniler de Orta Asya'da yaşayan akrabalarına 10.000\$'dan fazla para ve pek çok kıyafet kolisi göndermiştir. **Boston Daily Globe**, Sept 18, 1919.

Barış Konferansı'nın Sonbahar'dan beri Türk vaziyetini ele alması yönünde ihtimaller ve İngiliz Kabinesi'nin askerlerinin tahliye edilmesini erteleyeceği yönünde ümitler vardır. Bu doğrultuda İngiliz Kabinesi'ne kararını ertelemesi için ricada bulunulmuştur. Eğer İngilizler bölgeden çekilirse, Rusya Ermenileri Türkiye'nin herhangi bir yerinde katliama maruz kalacaktır. Bunun anlamı ise hayatta kalmak ya da Ermeni halkının toptan yok olmasından daha az bir şey değildir. Evvelce 800.000'i 1915'ten beri katliam ve sürgün yüzünden can verdi, geriye 1.500.00'u kaldı. Büyük Britanya, olacakların önüne geçmedikçe bunlar da diğerlerinin akıbeti ve Genç Türklerin, Almanların bilgisi dâhilindeki şeytani planlarıyla karşılaşacaklar. Bununla birlikte Büyük Britanya'nın Ermenistan'da kalmak için büyük zorunluluğu olmadığı da bir gerçektir.”³¹⁰

2.3.8. ABD Askerlerinin Ermenistan'a Gönderilme Tartışmaları

İngilizlerin bölgeden çekilmesinin yaratacağı durumlar ABD basınında yukarıda bahsedildiği şekilde yer alırken Lord Curzon 13 Ağustos 1919'da, ABD'nin İngiltere Büyükelçisi Davis'e gönderdiği yazıda bölgedeki sıkıntıların giderilmesi için ya Amerikan askerlerinin Kafkasya'ya gönderilmesini ya da ABD'nin Ermenistan'da mandaterliği kabul etmesi³¹¹ teklifini tekrarladı.³¹²

Bölge ile ilgili iki devlet arasında bu gelişmeler yaşanırken 10.000 Fransız askerinin İngiliz birlikleri ile yer değiştirmek üzere Mersin ve İskenderiye üzerinden Ermenistan içlerine gönderildiği, Ermenilerin Türkler, Kürtler ve Gürcüler tarafından baskı altına alındığı Karadeniz'e yakın diğer noktalara da 10.000 kişilik ek kuvvet gönderilmesinin risk oluşturmayacağı³¹³ yönündeki haberler basında yer almaya başlamış, Amerikan yönetimi Fransa'nın sadece kendi çıkarları için yaptığı bu hamleyi algılayamamış olacak ki Ermenistan'ı korumak için 12.000 kişilik Fransız taburunun gönderilmesi teklifini olumlu karşılamıştır.

³¹⁰ **Christian Science Monitor**, Oct 4, 1919.

³¹¹ Görüldüğü üzere I. Dünya Harbi esnasında Ermeni sorununu propaganda sanatını kullanarak kendi menfaati için gündeme taşıyan İngiliz devlet adamları, savaş sonrasında sorunun çözümü için ABD'yi merkez güç olarak görüyorlardı. Ancak Amerikan heyetleri askerî, siyasî ve ticarî açıdan mandaterliğin kabul edilmesinin büyük zorluklar getireceğini tespit etmiş olduğundan Washington kendini bağlayacak yükümlülükler altına girmek istemiyordu. Dilek, a.g.m., s. 89.

³¹² Dilek, a.g.m., s. 89.

³¹³ **Boston Daily Globe**, Sept 18, 1919.

Fransa'nın asker gönderme kararı üzerine Amerikan senatosu içinde Ermenilere sempati duyan senatörler hemen harekete geçmeye karar vermiş, Senatör Jhon Sharp Williams, ABD Başkanına Ermenistan'da Amerikan askeri gücünü kullanma yetkisi veren teklifi 9 Eylül 1919'da Alt Komisyona sunmuş ve olay ABD basınında şu şekilde yer almıştır:

“Paris'teki Barış Konferansı'nda Ermenilerin korunması için onlara yardım etmek veya yürütülen uluslararası politikanın işlenmesini sağlamak hususunda hiçbir şey yapılmadı. Amerikan barosunun eski başkanı ve Yakın Doğu Yardımlarının Başkanı Walter George Smith, dün Dışişleri Komisyonu'nun Alt Komitesi'nde konuşma yaptı. Mississippi Senatörü Williams'ın Birleşik Devletler askeri birliklerinin Ermenistan'a yollaması yönünde sunduğu öneri, devlet departmanı ve yetkililer tarafından desteklendi.

Ermeni milletinin Türkler tarafından tamamen ortadan kaldırmakla tehdit edildiğini söyleyen W. George Smith, Enver Paşa'nın önderliğinde ve Avusturya ile Almanya'nın onayı ile Türk silahlı kuvvetlerinin ve Kürtlerin stratejik olarak avantajlı durumda olduklarını ve Ermeni halkına aniden saldırmaya ve ırklarını yok etmeye hazır bulduklarını da sözlerine ekledi. Alt Komite'nin yöneticisi Ohio Senatörü W. Harding ise muhtemelen bir Ermeni-Amerikan ordusu teşkil edilmesi ve Birleşik Devletler Hükümeti tarafından donatılarak Ermenistan'a gönderilmesini tavsiye edeceklerini³¹⁴ söyledi. W. Harding'in ordu önerisi üzerine *Ermeni Askeri Misyon Temsilcisi* General Torcom³¹⁵ da Senato Dış İlişkiler Heyeti Alt Komitesi'nde Ermenistan'ın korunması için bölgeye Amerikan askerlerinin yollanması hususunu gündeme getirmiştir.³¹⁶

Eski Dünya'nın müttefiklerinin bencillik ve ihmali nedeniyle şu an yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Yeni Ermenistan'a yeni bir hayat telkininde bulunmak üzere ABD'ye geldiğini söyleyen Torcom, Ermenistan'a sunulacak yeni hayat için yeni ve modern bir ordu kurulması gerektiğini, bu husustaki organizasyon eksikliğini gidermek

³¹⁴ **Christian Science Monitor**, Oct 11, 1919.

³¹⁵ General Torcom, St. Cry'daki Fransız Askeri Akademisi'nde okumuş, Balkan Savaşı'nda Bulgar ordusunda subaylık yapmış ve Bulgaristan Almanya'nın müttefiki olana kadar bu görevini sürdürmüştür. Rusya'nın hizmetine girmeden bir süre önce Paris'e gitmiş ve fanatik bir Türk taraftarı olarak literatüre geçen Pier Loti ile münakaşa etmiş ve bu münakaşa iki iyi arkadaş olana kadar devam etmiştir. Sonra Sovyet Rusya çökene kadar Sovyet ordusuna hizmet etmiş, Galiçya'daki Riga cephesinde, Bukovina'da, Petrogra'da ve diğer yerlerde savaşmıştır. 1918 Aralık'ında Ermeniler adına Erzurum Merkez Kumandanı olmuştur. Ardından ise Ermenistan'ı yeniden kurmak için Bolşeviklerle savaşmış, Ermenistan'daki Erzurum garnizonunun komutanı olmuştur. **Boston Daily Globe**, Sept 18, 1919.

³¹⁶ **Christian Science Monitor**, Oct 3, 1919.

için de tüm gücünü kullanacağını ifade etmiştir. Bu konuda Birleşik Devletler'e olan inancının tam olduğunu da ifade eden Torcom, yalnızca Ermenilerden değil aynı zamanda Ermenilere anlayış gösteren ve adalet ve insanlık adına onlara bağımsız olmaları için yardım etmeyi düşünen Amerikalılardan da destek ve anlayış bulması gerektiğini de vurgulamıştır.³¹⁷ Ancak Amerikan Dış İlişkiler Komitesi asker göndermeye sıcak bakmadığından bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış³¹⁸, buna karşılık Amerika'daki Ermenilerin Ermeni ordusuna katılabilmelerine izin verilmiştir.³¹⁹

ABD'nin Ermenistan'da manda yönetimini üstlenmesi³²⁰ ve bölgeye asker göndermesi hususunda ısrarcı olan yalnızca İngiltere ve Ermenilere sempati duyan ABD'li senatörler değildi. Ermeniler de tüm umutlarını ABD'ye bağladıklarını, diğer devletlerin mandası hemen hemen imkânsız olduğu için Birleşik Devletler Ermeni mandasını ret edecek olursa Ermenistan'ın gelecekteki karakteri hakkında görüşlerini bildirmesi gerektiğini ifade ediyorlardı. *Amerikan Yabancı Misyon Temsilcileri Heyeti* Üyesi Dr. James L. Barton ise Ermeni probleminin çözümüne dair ileri sürülen tüm tedbirlerin barış antlaşmasının onaylanmasının ertelenmesi ile engellendiği ya da imkânsızlaştırıldığını ve antlaşma resmen yürürlükte olana ve Milletler Cemiyetine bazı yetkiler verilene kadar yapılacak şeylerin bir fayda sağlamayacağını ifade etmiş ve Ermenilerin geçmişte Rus ordusu tarafından kullanılan cephanelerle silahlanmış ve donatılmış Tatarlar, Kürtler ve Türkler tarafından tehdit edildiğini öne sürmüştür. Türk Ermenistan'ındaki şartların giderek kötüleştiğini söyleyen Barton, iddialarına şu şekilde devam etmişti:

“Ermenistan'ın bazı önemli şehirlerinden geçtim fakat şehirlere girmek imkânsızdı. Nüfus azaltılmasına karşın umduğumdan daha az Ermeni buldum. Örneğin, eskiden muhtemelen 15.000 Ermeni'nin yaşadığı Diyarbakır'da şu an 800 ya da 900'den fazla Ermeni yok. Harput'taki Ermeni nüfusu da benzer bir şekilde azaldı. Her yerde Ermeniler arasındaki güçlü erkekler atıldı ve geri kalan nüfus korkutularak itaat ettiriliyor. Diyarbakır'da 17 Ermeni din adamının öldürüldüğü söyleniyor.

³¹⁷ **Boston Daily Globe**, Sept 18, 1919.

³¹⁸ Dilek, a.g.m., s. 91.

³¹⁹ Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 220.

³²⁰ Lansing, bu süreçte gazetelere verdiği beyanatta “Tüm Avrupa Birleşik Devletlerin Ermenistan mandasını üstlenmesini istiyor” ifadelerini kullanmıştır. **The Sun**, Oct 1, 1919.

Ermeniler, ülkeye dönmekte olan yüzlercesiyle birlikte bana geldi. Yiyecek temin etmek için çok zorlanmalarına karşın ekmek talebinde bulunmadılar. İstedikleri tek şey güvenlikti. Bana ‘güvende olursak nasıl olsa bir şekilde ekmek temin ederiz’ dediler. Türkler, karar verdikleri gibi kuvvetlerini harekete geçiriyor fakat ateşkes hükümleri gereğince müttefiklerin birlikleri iç bölgelerdeki huzursuzlukların bastırılması dışında onlara müsaade vermiyor. İstanbul Hükümet’i ise müttefikleri ve Komisyon’un yardım çalışmalarını destekliyor.’³²¹

Dr. Barton, Bakü’yü kuşatan İngiliz askeri birliklerinin bir kısmının bir müddet daha Bakü’de kalmasına rağmen, çekilmeye başladığını ifade etmiş ve eğer Birleşik Devletler Ermenistan’ın mandasını kabul etmezse, 10.000 ila 15.000 kişiden oluşan ordunun ülkenin güvenliğini sağlamak için yeterli olacağını söylemiştir. Dr. Barton, Birleşik Devletler’in Ermenistan’da uzun süre kalmasının gerekli olmadığı kanısındaydı çünkü Ermenistan ve Ermeni halkı zengindi. Kısa bir süre için desteklenirlerse kendilerini koruyabileceklerdi.³²²

Barton söz konusu iddialarla Ermenilerin durumunu bu şekilde ifade ederken Bristol’a ise Kafkasya’da Ermenilere yönelik bir şiddet söz konusu olmadığı için bölgeye Amerikan askeri gönderme fikrine karşı çıkmış ve bölgeye gönderilecek kuvvetin Türklere savaş ilan anlamına geleceğini dolayısıyla Amerikan nüfuzunun etkisini kaybedebileceğini söylemiştir.³²³

ABD basınında bu dönemde Ermenilerle alakalı olarak yayınlanan haberlere baktığımızda sözde Ermeni katliamları ile ilgili haberlerin³²⁴ yanı sıra bölgede Ermenilere yönelik bir Türk zulmünün yeniden başladığı³²⁵ ve Kafkas sınırına yığılan Türk

---

³²¹ **Christian Science Monitor**, Oct 11, 1919.

³²² **Christian Science Monitor**, Oct 11, 1919.

³²³ Dilek, a.g.e., s. 92.

³²⁴ *The New York Tribune*’ün 15 Aralık nüshasında savaş boyunca Ermenistan’da bulunan İsveçli Protestan Kilisesi papazının iddialarına yer vermiştir. Bu haberde savaş boyunca katledilen 1.500.000 Ermeni’nin yanı sıra Ermenilerin halen katliama uğradıkları ve soyulduklarını ifade eden papaz, 250.000 yetim ve öksüz Ermeni çocuğun şu an tehlike altında olduğunu, genç kız ve kadınların üzücü bir şekilde esir edildiklerini iddia ettikten sonra Birleşik Devletlerin Ermenistan mandasını ret etmesi halinde İsveç hükümetinin bu sorumluluğu üstlenmesini istemiştir. **The New York Tribune**, Dec 15, 1919; **The Hays Free Press**, Dec 25, 1919.

³²⁵ Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı’nın 5 Ekim 1919 tarihli tahrirat suretine göre Kafkaslardaki Ermeniler, Iğdır’ın altı kilometre batısındaki Oba köyünde yüz hanelik Müslüman köyü tamamen, bu köye bir

birliklerinin nüfuzunu engellemek için İngiliz birliklerinin Batum ve Bakü'yü kuşattığı³²⁶ yönünde iddialara dayanan haberlere yer verilmiştir. Bu haberlere göre Türk, Tatar ve Kürt birlikleri Ermenistan'ı kuşatmış ve Ermeni askerleri, Nahçıvan bölgesinin savunmasında zorlanmıştır.³²⁷ Bu sebeple acil olarak 10.000 Amerikan askeri ve 30.000 Ermeni gönüllüsünün talep edildiği yazıda Almanya Büyükelçisi ve Amerikan Komitesi'nin başkanı James W. Gerard'ın da ifadelerine yer verilmiştir. James W. Gerard'a göre Fransa ve Büyük Britanya, şu anda Ermenistan'da vuku bulan tiksindirici insanlık trajedisinden Amerika ile eşit derecede sorumludur ve müttefiklerin amaçlarına sadakatle bağlı olan Ermeniler, bugün düşmanlarına ve düşmanlarının insaflarına terkedilmiştir. Bu durumda ya Türkler ve Bolşeviklerle³²⁸ bir barış yapılmalı ya da onlarla savaşmak için bir ordu gönderilmelidir.³²⁹

ABD basınında çıkan bu haberlerin aksine Bristol, raporunda Türk kuvvetlerinin Kafkas sınırına yığıldıkları şeklindeki haberlerin İngiliz kaynaklı olduğu, Türkleri Ermeni aleyhtarı olaylarda ileri sürerek Anadolu'da oluşmaya başlayan Milliyetçi hareketi boğmaya çalıştığını, Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı olağan dışı bir kışkırtmanın gerçekleşmediğini de belirtmiştir.³³⁰

2.3.9. ABD'ye Amerikan Desteği Sağlamak İçin Ermeni Heyeti'nin Gönderilmesi

Ermeniler Türklere karşı Birleşik Devletler nezdinde destek sağlamak üzere ABD'ye bir heyeti³³¹ göndermişlerdir.³³² Heyetin Birleşik Devletlere geliş amacını heyet sözcüsü Ertem Piralian şöyle ifade etmekteydi:

---

kilometre mesafedeki üç yüz haneden ibaret olan Yağcı köyü ahalisini de kısmen katletmiştir. **Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri (1919-1921) II**, s. 754.

³²⁶ **The Washington Post**, Nov 17, 1919; **The Hartford Courant**, Dec 24, 1919.

³²⁷ Ermeni mezalimi ve saldırılarına karşı silahlanan Nahçıvan ahalisi, Ermeni taarruzlarını bastırarak Nahçıvan ve çevresini ele geçirmiş, ardından bölge Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ilhak etmiştir. Bkz. **TİTE**, Kutu No. 307, Belge No. 9.

³²⁸ General Torcom, Bolşeviklerin tutumlarından ve bölgede güç kazanmalarından ötürü endişeye kapılmış ve "dünya Bolşevizmi yok etmezse, Bolşevizm dünyayı yok edecek" ifadelerini kullanmış ve Bolşevizm Rusya'da etkin güç oldukça bir barış antlaşması imzalamanın imkânsız olacağını belirtmiştir. **The Evening Public Ledger**, Dec 26, 1919.

³²⁹ **The Boston Daily Globe**, Sept 18, 1919.

³³⁰ Özkan, a.g.t., s. 127.

³³¹ Söz konu heyet, Birleşik Ermenistan'ın eski Başbakanı ve şu an Birleşik Devletlerdeki Ermeni Heyeti'nin Başkanı olan Hovhannes Katchaznuni, Barış Konferansı'ndaki Ermeni Heyetinin Başkan Yardımcısı Prof. Abraham Hagopian (Robert Koleji), heyetin diğer Başkan Yardımcısı ve aynı zamanda Birleşik

“Ermenistan’ın gerçek durumuyla bu büyük cumhuriyetin cömert ve özgürlük seven vatandaşlarını tanıtmak için Amerika’ya geldik. Bizim direnişimiz yalnızca ülkemizi kurtarmadı aynı zamanda Rusya’daki Müslümanlarla Almanların birleşme planlarını da suya düşürdü ve Mezopotamya’daki İngiliz ordusuna önemli hizmetlerde bulundu. Bizim amacımız, Amerikan Hükümeti’ni müttefik davasına hizmetlerimiz hakkında bilgilendirmektir.

Ermenistan Cumhuriyeti’nin ordusu ve millet meclisi vardır. Millet meclisimizde Ermenistan her ne kadar açıktan mustarip olursa olsun bizim tarım aletlerine ihtiyacımız var. Çünkü Ermeniler çiftçidirler ve verimli topraklarını tedarik eder etmez eski hallerine tekrar kavuşacaklardır. Ermeniler, 60.000 savaş gazisi ve 70.000 askere sahiptir. Eğer bunlar yeteri kadar cephane ile desteklenirse Türkler ve Tatarlara karşı kendilerini savunabileceklerdir. Gerek ticari amaçlar ve gerekse belli ölçüde bu insanları desteklemek amacıyla 400 büyük dernek organize edildi. Fakat bu kuruluşlar keten, pamuk eşyaları, demir, çelik ve inşaat malzemeleri yönünden yetersizdir. Bu ürünler Birleşik Devletlerden temin edilmeli, çünkü Avrupa oldukça fakir durumdadır.

Biz, New York ile yardım malzemelerinin tren veya motorlu taşıtlarla Ermenistan Cumhuriyeti’nin başkenti Erivan’a sevk edilebileceği Batum arasında bir buharlı gemi yolu oluşturmak için gayret edelim. Ermenistan’ın ihtiyacı olan şey güvenlik ve istikrar için yardımdır. Ermenistan beş yıl daha dış yardıma ihtiyaç duyacak. Ermenistan’da zengin bakır, krom, demir, altın, gümüş, arsenik yatakları vardır. Ermenistan ayrıca petrol ve taş kömürü rezervi açısından da zengindir. Elektrik üretmek için çok fazla su gücü ve tıpkı İsviçre’deki gibi büyükbaş hayvan koyun yetiştirmek için kullanışlı otlakları vardır.”³³³

Birleşik Devletlerdeki Ermenistan Cumhuriyeti’nin Diplomatik Temsilcisi Dr. Garo Pasdermajian ise “Ermeni milletinin ve Ermenistan Cumhuriyeti’nin adına ben büyük ve soylu Amerika halkına, yargılanma zamanlarımızda bize gösterdiği dostluktan ötürü içten

---

Devletlerdeki Ermenistan Cumhuriyeti’nin diplomatik temsilcisi olan Dr. Garo Pasdermajian, Vahan Cardashian, Dr. Albert Shaw, Jacob Gould Schurman ve Ermenistanlı Bayan Otis Floyd (Washington) ve Almanya’nın eski Büyükelçisi ve Ermenistan bağımsızlığı için Amerikan Kongresi’nin yöneticisi James W. Gerard’dan oluşmaktadır. **Christian Science Monitor**, Oct 24, 1919.

³³² **Christian Science Monitor**, Oct 16, 1919.

³³³ **Christian Science Monitor**, Oct 16, 1919.

samimiyetimi ve derin minnettarlığımı ifade etmek istiyorum” diyerek başladığı konuşmasında Ermenilerin taleplerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Ermenilerin sizin dostluğunuza layık olduğunu söylememe müsaade edin. 2000 yıllık tarihi boyunca Ermeniler, yüksek kültür ve yüksek medeniyet standartları hususunda inandırıcı deliller sunmuştur. Bugün elinde silahla ayakta kalan Ermeni halkı, mahvolmuş vatanlarını yeniden kurmaya karar verdiler. Aslında Ermeniler, tüketildi. Ermeniler, İtilaf güçlerinin tarafında savaşa girdi ve halkın umutlanmasına sebep oldu ve milletlerin bağımsızlığı için yapılan savaşın sonucuna güvendi. Sizden istediğimiz şey, küçük devletimizin otoritesini kısa bir zamanda sağlamlaştırması için gerekli zamana ve fırsata sahip olabilmesini sağlayacak maddi ve manevi yardımlarınızdır. Biz, itilaf Güçleri ve bilhassa da büyük Amerika Cumhuriyeti’nin bize birazcık da olsa yardım etmeyi ret etmeyeceğine kesin olarak güveniyoruz.”

Barış Konferansı’ndaki Ermeni Heyeti’nin Başkan Yardımcısı Prof. Abraham Hagopian da Amerika’nın koruması altında bağımsız bir Ermenistan istediklerini ifade etmiştir.³³⁴ Ermeni Heyeti’nin Birleşik Devletlerden talep ettiği yardımlar ise genel olarak şu şekildeydi:

“Ermenistan, Birleşik Devletlerin kendisine borç para, yiyecek ve gerekli teçhizatları vermesini, 1.000.000 sığınmacı ve Ermenistan’a yerleşmek isteyen diğerler insanların ülkelerine iadesinde Ermenistan ile işbirliği yapmayı, yönetim sisteminin yeniden düzenlenmesi aşamasında ek yardım yapılması, Batum’dan Ermenistan sınırlarına kadar olan demir yolunu elde tutmak için 2000 ila 3000 gemi ve 30.000 kişilik bir Ermeni ordusunun oluşturulabilmesi için ekonomik yardımda bulunulması ve bir sonraki hasata kadar sivil halkın beslenmesi için yiyecek gönderilmesi.³³⁵”

---

³³⁴ **Christian Science Monitor**, Oct 24, 1919.

³³⁵ **Christian Science Monitor**, Oct 24, 1919.

2.3.10. General Harbord Heyeti'nin Görevini Tamamlaması

Ermeniler, ABD'yi etkileme amaçlı faaliyetlerine devam ederken Türkiye'ye ulaşan Harbord Heyeti, on beş gün süren ve İstanbul, Konya, Adana, Halep, Diyarbakır ve Malatya'yı takip eden uzun bir yolculuktan sonra Sivas'a varmış ve 22 Eylül 1919 günü Sivas'ta Mustafa Kemal ile bir görüşme yapmıştır.³³⁶

Harbord Heyeti, yaptığı incelemelerin ardından görevini tamamlamış³³⁷ ve 16 Ekim 1919'da özetle Ermeni tarihi, Ermenilerin bu günkü durumları, Türkiye ve Trans Kafkasya'daki sosyo-ekonomik durum, manda idaresinin askeri yönden zorlukları gibi başlıkları kapsayan incelemelerin yer aldığı raporunu³³⁸ sunmuştur.³³⁹ Harbord, yapmış olduğu gözlem ve incelemeler sonucunda bölgedeki durumun Ermenilerin anlattığı gibi olmadığını tespit etmiştir.³⁴⁰ Şüphesiz raporun en önemli kısmı, ABD'nin bu bölgede manda alıp almaması konusunda olumlu ve olumsuz nedenlerin sıralandığı son kısımdır.³⁴¹ Bu kısımda heyetin yalnızca sivil üyeleri Ermenistan'da bir mandaterlik oluşturulmasını önerse de heyet üyelerinin çoğunluğu böyle bir girişimi Amerika açısından uygun bulmamış, Amerikan kıtasından 10000 mil ve 7 hafta süren Ermenistan yerine Amerika'nın görevlerinin kendine daha yakın coğrafyada yer aldığı fikrini savunmuşlardır. Ermenilerin çoğunluk iddialarına gelince harpten önce dahi Türk Ermenistan'ında birkaç bölge haricinde her yerde azınlıkta oldukları, katliam ve sürgünden kurtulanlar eklense bile çoğunluğu teşkil etmeyecekleri³⁴², bununla birlikte Osmanlı probleminin Avrupalılara ait olduğu, Amerikalıların Pasifik ile ilgilenmelerinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir.³⁴³ Harbord, ayrıca ABD'nin manda yönetimini üzerine almasıyla en az bir kuşak boyu bu işe başlamış olacağını ve askeri bakımdan da, değişen şartlara göre 25,000 ile 200,000

³³⁶ ABD basınında yer alan ifadelerle göre Mustafa Kemal bu görüşmede üzücü bir hadise olarak nitelediği Ermeni tehcirini kabul ettiği ve Türkler tarafından Ermenilere yönelik yeni bir şiddetin uygulanmayacağına dair söz verdiği yazılsa da adı geçen görüşmede Mustafa Kemal Paşa'nın Ermenilerle ilgili böyle bir ifade kullanmadığı, hatta Mustafa Kemal tarafından General Harbord'a yabancı temsilcilerin azınlıklarla beraber Türkiye'de yıkıcı faaliyetlerde bulunduğu yönünde uyarılarda bulunduğu görülmektedir. *The New York Times*, Oct 14, 1919; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara, 1989, s. 231; Kutay, a.g.e., s. 93;

³³⁷ *The New York Times*, Oct 12, 1919.

³³⁸ Harbord Raporu iki bölümdür. Amerikan Kongre'si arşivinde 266 doküman sıra numarasına kayıtlıdır. Senato'nun 66'ncı, Meclis'in 2'inci dönemine sunulmuştur. "Yakın Doğu'da Hakikatler" başlığını taşır. Kutay, *Türk Milli...*, s. 117.

³³⁹ *The New York Times*, Apr 4, 1920.

³⁴⁰ *Ermeni Sorunu El Kitabı*, a. 37.

³⁴¹ Cemal Kutay, *Örtülü Tarihimiz*, 2, İstanbul, 1975, s. 794.

³⁴² Kutay, *Türk Milli Mücadelesinde...*, s. 133.

³⁴³ *The New York Times*, Oct 23, 1919.

arasındaki bir askeri kuvvetle bu rejimi desteklemek zorunda kalacağını ve nihayet manda yönetiminin ilk beş yılında Amerika'nın 750 milyon dolarlık bir mali yükü de sırtlanması gerekeceği yönündeki değerlendirmelerini de raporuna eklemiştir.³⁴⁴

General Harbord'un raporundan sonra Amerikan Senatosu ilk olarak Kasım 1919'da ardından da Mart 1920'de Versay Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Paktı'nı onaylamayı reddetmesiyle manda tartışmaları son bulmuş³⁴⁵, ancak ağırlıklı olarak manda sorununun tartışma ve yazışmalarıyla geçen 1919 yılı sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin manda yönetimini üstlenip üstlenmeyeceği sorunu netlik kazanmamıştır.³⁴⁶ ABD kamuoyunda ise artık manda meselesine ve Ermeni propagandalarına karşı bir bıkkınlık olmuş, basında ABD'nin Türkiye'de bir Ermenistan mandası kabul etmeyeceği yönünde haberler yayınlanmaya başlamıştır.³⁴⁷

Görüldüğü gibi San-Remo Konferansı öncesi ABD'de bir manda kabul etmek yönünde pek çok olumsuz faktör ve neden oluşmuş durumdadır. ABD'de durum bu şekilde iken Müttefikler de Türk barışını yapılandırma uğraşı içerisine girmişlerdir.³⁴⁸

---

³⁴⁴ Fahir Armaoğlu, "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", **Belleken**, LXI/10, Ankara, 1997, s. 135; Daniel, a.g.m., s. 261.

³⁴⁵ Daniel, a.g.m., s. 262; Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 221.

³⁴⁶ **Nurşen Mazıcı, ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermeni Sorunu 1919-1921**, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2005, s. 65.

³⁴⁷ **The New York Herald**, Dec 13, 1919.

³⁴⁸ Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 222.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SEVR ANTLAŞMASI SÜRECİNDE ERMENİ SORUNU VE AMERİKAN BASINI

3.1. Londra Konferansı Öncesi Genel Durum ve ABD Basını

Ermeni mandasının tartışıldığı ve Ermenilere yönelik Türk harekâtının başlayabileceği tartışmalarının yaşandığı dönemde Müttefikler Türkiye'ye imzalatacakları barış antlaşmasında son aşamaya gelmişlerdir. Bu süreçte Ermeni yurdu meselesi ABD'deki Ermeni propagandalarının etkisiyle yeni bir boyut kazanırken ABD'nin Türkiye meselesindeki tutumu, Paris Konferansı'nın dağılma sürecine girmiş olmasına rağmen hala netlik kazanmamıştır.³⁴⁹ 19 Ocak 1920'de Paris'te Clemenceau başkanlığında, Lloyd George, Lord Curzon ve Winston Churchill'in de katıldıkları Yüksek Konsey toplantısında, Ermeni devleti hükümetinin fiilen tanınacağına karar verilmiştir. ABD Hükümeti ise bu karara uymamış, Ermenistan Cumhuriyeti'ni tanımada kesin bir sonuca henüz ulaşamadığını, ABD'nin Ermeni Devleti'ne yönelik girişimlerini ancak Türklerle yapılacak antlaşma koşulları altında belirleyebileceğini, sınırları belli olmayan bir devleti tanımının olağandışı olacağını açıklamıştır.³⁵⁰ ABD Hükümeti'nin bu yöndeki tutumunun aksine ABD basınında Ermeni devletinin tanınması yönündeki talepleri içeren yazılar yayınlanıyordu. *The Christian Science Monitor*'un sütunlarına taşıdığı ve Ermenistan'ın tanınması gerekliliğini içeren yazı şu şekilde devam ediyordu:

“Yakın Doğuda bugünkü durum kritiktir. General Harbord tarafından güvence verilen tavsiyelere göre eskiden Rusya Ermenistan'ı olan yere 800.000 insan zorla

---

³⁴⁹ Paris Barış Konferansı'nda Başkan Wilson ve Amerikan temsilcilerini manda teklifi karşısında çekimser davranmaya iten sebep, ABD'de 1918 seçimleri sonucu Demokrat Parti üstünlüğünün sonlanması hem Senato hem de Temsilciler Meclisi'nin Cumhuriyetçi Parti'nin kontrolüne geçmesidir. Çünkü bu durum savaş sonrası ABD'nin Cumhuriyetçi Parti'nin o dönem güttüğü politika olan Monro Doktrini'ne yöneldiği ve kendi kabuğuna çekilerek ülke dışı sorumluluklardan kaçındığının ifadesi olmuştur. Uyanık-Zenginbaş, a.g.m., s. 220.

³⁵⁰ Nurşen Mazıcı, **ABD'nin Günay Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu 1919-1921**, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2005, s. 66.

yerleştirildi. Bu insanlar Amerikan yardım derneklerinin yardımlarına muhtaçtırlar. Kongre ile işbirliği halinde olan Yakın Doğu Yardımı, 32.000.000\$ topladı ve ilgili bölgelere gönderdi. Bu yardımlar, Ermeniler kendi yurtlarına tekrar dönene ve hasat yapana dek devam edecektir.³⁵¹”

ABD Hükümeti'nin bu yeni devleti tanınması gerektiği yönünde yazıların bir diğeri de Missak Turpanjian tarafından kaleme alınmıştı. Turpanjian'ın yazısı şu şekildedir:

“Türklerin en canice olan işlerinden birisi, bütün Ermeni binalarının toptan yıkılmasıdır. Bu toplu yıkım, insan hayatlarının soykırımı kadar eksiksiz olmuştur. Gladstone'u haklı çıkaracak bir şekilde “Türkler nereye gittiyse arkalarında kalın kan çizgileri oluşmuştur ve hâkimiyetleri nereye ulaşmışsa orada medeniyet yok olmuştur. Onlar medenileştirilemezler. Bir Türk her zaman Türktür!

Bütün bu yıkıma, Ermenistan'ın 33.000.000'lük bir nüfustan 3.000.000'a inmesine rağmen Ermenistan yine de boyun eğdirilemez olarak kalmıştır. İnsanüstü fedakârlıklar pahasına, özgürlük çiçeği onun kanlarıyla zenginleştirilmiş topraklarda açmaya başlamıştır. Kafkasya'da bağımsız bir cumhuriyet, yaklaşık iki yıldır daimi bir ordu ve bütün araçlara sahip iyi düzenlenmiş bir hükümet ile varlığını sürdürmektedir. Bu süreç içinde tekrar imar faaliyetleri başlamıştır. Bu nedenle, Washington'daki hükümetin şu an tam ve nihai bağımsızlığına katkıda da bulunarak, kendisini tekrar inşa edebilmesi için Ermenistan Cumhuriyeti'ni tanınması zamanı değil midir? Eğer bu gerçekleşirse Ermenistan yakılan ve ırzına geçilen köylerinin küllerinden Phoenix³⁵² gibi yükselecektir ve tekrar asli olarak kendisine biçilmiş olan büyük bir millet olma kaderini gerçekleştirecektir.³⁵³”

Bu doğrultudaki yazıların yanı sıra Ermeni katliamı iddialarının yer aldığı haberler de her zamanki gibi basında kendine yer bulmuş, bu haberlerde gündemi sıcak tutmak için katliama yönelik yayınlanan hikâyelerin abartılı olmadığı ve Türklerin kontrolündeki

³⁵¹ **The Christian Science Monitor**, March 10, 1920.

³⁵² Eski Mısır kökenli ateş kuşunun Batı mitolojisindeki karşılığıdır. Bu kuş, ömrünün sonlanmakta olduğunu anlayınca, kuru dalları zamkla sıvayarak yuva yapar ve üstüne kurular. Kızgın güneşin yuvayı tutuşturup kendini yakmasının ardından küllerinden bir yumurta meydana gelir ve ondan yeni bir Phoenix çıkar. Hristiyanlıkta ölümden sonra tekrar dirilmenin sembolü olarak kullanılır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Feniks>, (15.04.2014).

³⁵³ **The New York Times**, Jan 4, 1920.

bölgelerde katliamın devam ettiği ileri sürülmüştür. Hatta bu iddialar yalnızca basında yer almakla kalmamış, kiliselerin Pazar ayinlerinde de halka anlatılmıştır.³⁵⁴ Ayrıca bölgedeki Amerikan yardım işçilerinin koruması altında ABD'ye getirilen Ermenilerin ifadelerine de basında yer verilmek suretiyle öne sürülen iddiaların desteklenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu haberlerde Rusya Ermenistan'ında 120.000 kişinin yirmi dört saat yiyecek alabilmek için ekmek kuyruğunda beklediği ve Türkler tarafından yüzlerce kadın ve çocuğun kesilerek öldürüldüğü ileri sürülürken *The Near East Relief*'e methiyeler düzülmüş, bu kurumun yardımları sayesinde pek çok insanın ölümden kurtulduğu ifade edilmiştir.³⁵⁵

3.1.1. Londra Konferansı'nda Ermenistan Mandası Meselesi ve ABD Basını

Bu sırada Türk barışının imzalanması işinin gecikmesi, İtilaf Devletleri'nin tepkilerini de beraberinde getirmiştir.³⁵⁶ Büyük oranda Birleşik Devletlerin anlaşmayı ertelemesinden kaynaklanan zorlukların yaşandığını ve barış antlaşmasınının 1 Nisan'dan önce imzalanmasınının zor olduğunu ifade eden Lord Curzon³⁵⁷, Fransa ile birlikte harekete geçerek Türkiye barışının şartlarını kendi aralarında 11 Aralık 1919'dan itibaren görüşmeye başlamışlardır.³⁵⁸

Aralık görüşmelerinde Amerika'nın Ermeni mandası konusundaki isteksizliği İngiltere ve Fransız temsilcilerinin gözünden kaçmazken, müttefikler bu isteklerin artık ret yolunda olacağını 12 Şubat 1920'de başlayan Londra Konferansı'nda iyice anlamışlardı. Bu sebeple konferansın önünde şimdi başka bir koruyucu bulma sorunu vardı. Öte yandan

---

³⁵⁴ Bu yönde faaliyette bulunanlardan biri de "Yakın Doğu'da Amerikan Sorumluluğu" konulu konuşma yapan Luther F. Fowles olmuştur. Fowles, Amerikan misyonerlik servisinde eğitim görmüş ve eğitimini tamamlamak için Türkiye'ye gelerek 1912'de Williams Koleji'nden mezun olmuştur. Avrupa'da savaşın ilk üç yılı boyunca *American Board of Foreign Missions*'un İstanbul veznedar yardımcısı ve Birleşik Devletler savaşa girdikten sonra da bu görevine devam etmiştir. Birleşik Devletler Büyükelçisi'nin İstanbul'da olmadığı dönemde tek başına bu ülkenin çıkarlarını gözetmiştir. Fowles, konuşmasında geçtiğimiz beş yıl içerisinde çocukları Türklerin katliamından korumak için Türkiye'de yardım çalışmalarına 30.000.000\$ harcadığını, Ermenileri kurtarabilmek ve kendilerini koruyabilecek hale getirmek için daha çok zaman ve para gerekeceğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında ise Birleşik Devletler'in Milletler Cemiyeti'ne dâhil olmasını, Türkiye'nin batısında ve doğusunda bir hükümet kurulup, oradaki Hristiyanlar güvende olana kadar bu bölgelerdeki sorumluluğu üstlenmesini istemiştir. *The Bennington Evening Banner*, Jan 5, 1920.

³⁵⁵ *The Bemidji Daily Pioneer*, Feb 2, 1920; *The Oklahoma Miner*, March 18, 1920.

³⁵⁶ *El Paso Herald*, Nov 21, 1919.

³⁵⁷ *The New York Tribune*, March 12, 1920.

³⁵⁸ Helmreich, a.g.e., s. 141.

görünüşe bakılırsa 1919 yazında General Denikin'e bağlı kuvvetler bağımsız bir Ermenistan için tehdit oluşturmaya başlamıştı. Bolşevik kuvvetlerinin Kafkasya'da kazanmaları an meselesi olan zaferse daha ciddi bir tehditti.³⁵⁹ Konferansa katılan hiçbir devlet Ermenistan'a maddi anlamda destek vermek ve Ermenistan'ın manda yönetimini almak istemediği için Rus Ermenistan'ından ve Türkiye'den alınan yerlerden Trabzon ve Erzincan hariç Muş, Bitlis, Van ve Erzurum'u içine alan bağımsız ve Milletler Cemiyeti himayesinde bir Ermeni devleti oluşturulması yönünde karar alınmıştı. Belirlenen sınırlar dâhilinde Ermenistan'ın denize çıkışı olmayacak fakat uluslararası liman olan Batum'u kullanabilecekti. Konsey'in beyan ettiği teşviklerde endişe verici tek husus bu durumda Milletler Cemiyeti'nin kazanmış olacağı otorite sorunu idi.³⁶⁰ Ancak böyle bir durumda hem Ermenistan'ı finanse etmek hem de güvenlik için asker temin etmek gerekecekti fakat Milletler Cemiyeti ne böyle bir askeri güce ne de ekonomik kaynaklara sahipti. Bu durum Londra Konferansı'nın kesin bir sonuç vermesini engelledi ve sorun aynı yılın Nisan ayında San Remo'da toplanacak olan Yüksek Konseyin değerlendirilmesine sunulmak üzere ertelendi.³⁶¹

ABD basını, Ermeni devletinin sınırları ile ilgili olarak meşru Ermenistan'ın emellerini karşılayacak ve Trabzon'un Ermenistan'a doğru yapılan ticaretin son istasyonu olduğu gerçeği hesaba katılarak sınırlarının denize ulaşması için ona garanti verecek bir antlaşma yapılması gerektiğini, Yüksek Konsey'in Lazistan üzerinde özel imtiyazlar tahsis edilerek çoğunlukta Rumların yaşadığı Trabzon'un Ermenistan'a verilmesi gerektiği yönündeki teklifine Başkan Wilson'un sessiz karşıladığını³⁶² yazıyordu.

Bu dönemde ABD Senatosunda tartışılan önemli bir sorun daha vardı. Birleşik Devletler Hükümeti, Batum'dan Bakü'ye uzanan demiryolu güzergâhındaki Amerikan çıkarlarını korumak için Yeni Ermenistan Cumhuriyeti'ni silah ve cephane ile desteklemek ve bölgeye Amerikan savaş gemisi ile deniz kuvvetleri gönderme önerisini tartışıyordu.³⁶³ Bu yönde yapılan tartışmalarından ABD halkının haberdar olması Komite tarafından engellenmiş, Ermenistan'ın Birleşik Devletler mandasında olabilme durumunu araştırma

---

³⁵⁹ Helmreich, a.g.e., s. 203.

³⁶⁰ **Boston Daily Globe**, March 24, 1920.

³⁶¹ **The Odgen Standard-Examiner**, Nov 21, 1920;

³⁶² **The Christian Science Monitor**, March 31, 1920.

³⁶³ **Boston Daily Globe**, March 25, 1920; **The Christian Science Monitor**, March 5, 1920.

sonucunda hazırlanan raporun da yayınlanması ertelenmişti.³⁶⁴ Ayrıca Ermenistan mandasını idare etmek için Amerikan askerlerinin kullanılması önerisi de Dış İlişkiler Alt Komitesi Senatosu'nda³⁶⁵ olumsuz karşılanmış³⁶⁶, Alt Komite Ermenistan'daki katliam ve ıstıraplara dair belgelerin gerçeği yansıttığını düşünse de Ermenistan'ın kendi kendisini koruması gerektiği yönünde bir tavsiye vermiştir. Aynı şekilde General Harbord da Amerika'nın Ermenistan mandasını üstlenmesine ve düzeni korumak için bölgeye Amerikan askerlerinin gönderilmesine karşı bir rapor vermiştir.³⁶⁷ Sınırların belirlenmesi konusuna gelince Büyük Güçler başlangıçta Ermenilerce öne sürülen ve Başkan Wilson desteklenen devasa talepler yerine küçük ve bir umut daha uzun ömürlü bir devletten yana ağırlık koydular. Trabzon ve Erzincan'ın dışarıda bırakılmasına, Muş, Bitlis, Van ve Erzurum'un dâhil edilmesine karar verilmiştir.

Ermeni meselesinin Müttefikler açısından karmaşık bir hal aldığı bu dönemde ABD basınında Milletler Cemiyeti Konsülünün, Ermenistan'ın mandasını Cemiyetin kontrolü altında cemiyete üye olan tarafsız bir Avrupa ülkesi tarafında üstlenilmesine yönelik bir teklifte bulunacağı yönünde haberler yer alıyor aynı zamanda Ermenistan'ın Türk kontrolünden kurtarılarak özgür ve bağımsız bir devlet olması gerekliliği yönünde yazılar yayınlanıyordu.

Barış Konferansı'nda Birleşik Devletler Delegelerine materyal hazırlamak için Devlet Departmanı tarafından görevlendirilen kişilerden biri olan Prof. Arthur Irving Andrews'in bu konu hakkındaki düşünceleri *The Christian Science Monitor*'un sütunlarında: “Bence İngiltere ve Fransa Ermenistan'ı bağımsız görmek için gönüllü olabilir. Bağımsızlık, Ermeni probleminin çözümünde ilk adımdır ve yeni Ermenistan'ın sınırları Ermeni unsurunun sayıca üstün olduğu alanları içermelidir. Ermeniler bağımsız olmalıdır, çünkü onlar Türkler tarafından yönetilen ve mahvedilen Hristiyan bir millettir. Eğer bağımsız olurlarsa kendilerini koruyabilecek bir durumda olacaklardır” şeklinde yer bulmuştu. Ermeni katliamlarından Almanları sorumlu tutan Profesör Andrews'e göre şu ana değin en kötü katliamlar Avrupalı güçler Ermenistan'a ilgi göstermeye başladıklarından beri meydana gelmiştir. Özellikle Berlin Kongresi ve Kıbrıs

³⁶⁴ **The Christian Science Monitor**, March 5, 1920.

³⁶⁵ Alt Komite'nin üyeleri Senator Harding, Ohio ve New, Hindistan, Cumhuriyetçiler ve Williams, Mississippi Senatörü Jhon Sharp, Demokrat'tı. **The Chicago Daily Tribune**, March 25, 1920.

³⁶⁶ **The Chicago Daily Tribune**, March 25, 1920; **The New York Times**, March 25, 1920.

³⁶⁷ **The Christian Science Monitor**, March 5, 1920.

Konferansı'nın Ermenileri koruyan şartları Türkleri kızdırmış ve onları Ermenilere karşı harekete geçirmiştir. Bu katliamların başlıca sorumlusu ise Almanlardır. Profesör Andrews'e göre Ermeniler her zaman medeniyetin gerçek merkezidir. Ermeniler, medenileşmek adına Orta Asya'nın doğusundaki durumu kurtarma umudunun en iyisidir. Ne Kürtler ne de Türkler kâfi derecede medenileşmenin sinyallerini göstermemişlerdir. Eğer Birleşik Devletler, Rusya, İngiltere ve Avrupa'nın geri kalan kısmındaki Ermeniler büyük gruplar halinde Ermenistan'a geri dönerse onlar bu bölgede kültürel açıdan egemen olabilirler ve hatta Ermenilere en çok zulmeden Kürtleri bile asimile edebilirlerdi. Ayrıca Ermeniler, tüm Avrupa Türkiye'sinde Türklerin ticaretçi ve bankerleridirler. Sultanın hazinesi Ermenilerindi. Çünkü güvenilir kişiler olarak bilinirlerdi. Ermeniler, kültür bakımından Türklerden daha üstündürler, finasta ve ticaret kapasitesi bakımından daha yeteneklidirler ve zamanla bazı bölgelerin en zengini olmuşlardır. Ancak bugün bir düzüne katliam yüzünden tarihi olarak onların topraklarının büyük bir kısmının herhangi bir yerinde çoğunluğa sahip olmaları için adalet ummaları güçtür. Aslında Ermenistan'ın sınırları Orta Asya'nın doğusundaki iç kısımları, Dicle ve Fırat Vadisi'nin kuzeyini içine almalı ve Karadeniz'in batısına kadar uzanmalı, liman olarak da Trabzon'u kapsamalıdır. Güneydeki sınırlar ise Ermeniler ve Araplar arasında yapılacak bir antlaşma ile düzenlenebilir.

Profesör Andrews'in Ermenistan mandası üzerindeki düşüncesi ise şöyleydi:

“Ermeniler, herhangi bir gücün bahşettiği bir mandayı değil aksine Birleşik Devletlerin mandasını tercih ediyordu. Tıpkı Ermeniler gibi İngiltere ve Fransa da bu mandanın üstlenilmesinden memnun olacaktır. Hâlbuki bu mandayı üstlenmeyi kabul etseydik, ticari açıdan kazançlı olacaktık. İnanıyorum ki Birleşik Devletler bencil nedenlerden ötürü bunu üstlenmez. Fakat biz Milletler Cemiyeti'nde olana kadar böyle bir mandayı güç bela üstlenebiliriz. O zamana kadar problem, Türkiye ile savaş içinde olan güçler tarafından çözümlenmelidir.

Kongre'nin Ermenistan savunmasında yapması gereken şey, az çok Kongre'nin Milletler Cemiyeti ile birlikte yaptığıdır. Ermenistan'ın yararına herhangi bir siyasi hareket içerisine girmemiz, gelecekte Avrupa hadiselerinin dışında kalmamız hususunda bir anlaşma hareketi ve anlaşmanın onaylanması için mantıklı bir yol olabilirdi. Öncelikle biz

eski dünyanın hadiselerinin hiçbirinde yer almadık. Resmi olarak Ermeni katliamı problemi, az çok Birleşik Devletler Hükümeti'nin dikkatini çekti. Doğrusunu söylemek gerekirse biz Türklerle savaş halinde değildik, öyleyse niçin Türkiye ile yapılan bir barış antlaşmasının parçası olmalıyız? Bu nedenle Türkiye ve Ermenistan ile yapılması gerekenleri söyleyecek olan Müttefik güçlerdir” diyen Profesör Andrews, Ermeni problemi halledilmesi gerektiği gibi halledilmezse Balkan durumu dünya savaşının temel sebebi olduğu gibi bu durumun da dünyada başka bir anlaşmazlığın temeli olabileceğini sözlerine eklemiştir.³⁶⁸

3.1.2. Fransızların Kilikya ve Maraş'tan Çekilmesine ABD Basınının Yaklaşımı

Bilindiği üzere Mondros Mütarekesi'nden sonra Kilikya ve Maraş, önce İngilizler tarafından işgal edilmiş daha sonra I. Dünya Savaşı sürecinde imzalanan Sykes – Picot Anlaşması'ndaki paylaşımları esas alan ve tarihe Suriye İtilafnamesi olarak geçen İngiliz – Fransız mukavelenamesine göre Fransa'ya devredilmişti.³⁶⁹ Maraş ve çevresini İngilizlerden devralan Fransız birlikler, bölgedeki Ermenilerle beraber Türk halkını katletmesi hemen bütün Türkiye'de büyük tepkilere yol açmıştı.³⁷⁰

ABD basını, Ermenistan mandası ve sınırları ile ilgili haberlerin yanı sıra önce İngilizler, ardından da Fransızlar tarafından işgale uğrayan Maraş'taki duruma da geniş yer vermiş, ancak olayları Türklerin Ermenileri katlettiği şeklinde aktarmıştır. *The Sun and The New York Herald*³⁷¹ gazeteleri 17 Şubat 1919 tarihli nüshalarında Mustafa Kemal önderliğindeki Türk milliyetçileri ve Kürt birlikleri tarafından Kilikya'da 7.000 Ermeni'nin katledildiğini, bu faaliyetlerin halen devam ettiğini ve 150.000 Ermeni'nin tehdit altında olduğu³⁷² iddialarını öne sürmüştür.³⁷³ Adı geçen gazetelerde, Kilikya'da durumun İngiliz

³⁶⁸ **The Christian Science Monitor**, Apr 10, 1920.

³⁶⁹ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara, 1990, s. 48-52.

³⁷⁰ Akbıyık, a.g.e., s. 61-111.

³⁷¹ *The Sun* ve *The New York Herald* gazeteleri bu tarihten itibaren tek bir çatı altında birleşmişler ve *The Sun and The New York Herald* adı ile yayın hayatlarına devam etmişlerdir. **The Sun and The New York Herald**, Feb 17, 1920.

³⁷² **The Sun and The New York Herald**, Feb 17, 1920; **The Sun and The New York Herald**, Feb 18, 1920.

³⁷³ Maraş'ta Müslüman ahaliye yönelik katliamlara Fransızlar engel olmamışlar, aksine bu katliamları yapan kuvvetlere silah ve cephane temin etmişler ve hareketin büyümesine neden olmuşlardır. Kilis'te ise Ermeniler aleni olarak silahlanmışlardır. Bkz. **TİTE**, Kutu No. 318, Belge No. 27; **TİTE**, Kutu No. 320,

Avam Kamarası'nda gündeme getirildiği ve Müttefik birliklerinde uzak olmasına rağmen bölgedeki durum için mümkün olan şeylerin yapılmasına dair konuşmalar yapıldığı da belirtilmekteydi. Ayrıca Yüksek Konsey'in Türkiye ile yapılacak barış şartları dâhilinde biri Ermenistan'ın sınırlarını belirlemek, diğeri Türkiye'nin mali yapısı hakkında rapor hazırlamak ve son olarak da İzmir üzerindeki Yunan iddialarını araştırmak için üç komisyon oluşturduğu³⁷⁴ da ilgili haberde yer almıştır. Patrik Zaven Efendi'den gelen mesaja yer veren *The New York Tribune*'ün haberine göre ise Kilikya kana bulanmış, binlerce Ermeni katledilmişti. Bu sebeple Ermenilerin Barış Konferansı'nda resmi olarak temsil edilmeleri gerekiyordu.³⁷⁵

Fransızların Kilikya'dan çekilmekte olduğunu haber veren *The Sun and The New York Herald*'ın 29 Şubat nüshasında Türkler ve Arapların İskenderiye'yi kuşattığı, Fransızların Maraş'ı tahliyesi sonrasında 3.000 Ermeni mülteci den pek çoğunun İslahle'ye süren yolculukta kar fırtınası sebebi ile can verdiği, Amerikalılarla temasa geçen Ermeni kızlarının yakıldığı ve şehrin yarısının yok olduğunu³⁷⁶ bildiriyordu. Yakın Doğu Yardım Sekreteri Charles K. Vickery ise Fransız ordusunun Maraş'a girmesiyle Fransızların yanında savaşan 10.000 Ermeni'nin öldüğünü doğruluyordu.³⁷⁷

Bölgede sözde Ermeni katliamları hakkındaki diğer haberlerde ise hala 100.000 Ermeni'nin tehlike altında olduğu³⁷⁸, teslim olmadıkları takdirde katledilecekleri³⁷⁹, Ermeni temsilcisi ve Katolik Patriklerin, Ortodoks ve Protestan kiliselerinin Maraş katliamları yüzünden matem ayında oldukları³⁸⁰ yönünde iddialar öne sürülüyordu.³⁸¹ *The Sun and The New York Herald*'ın 5 Mart 1920 tarihli nüshasında İngiliz kaynaklarından ve Ermeni kazazedelerden alınan bilgilere göre Maraş'ta Türkler tarafından yapılan katliamın abartılmadığı, 15.000 ila 20.000 arasında bir Ermeni nüfusunun ya katledildiği ya da

---

Belge No. 11. Kozan ve Maraş civarındaki Ermeni faaliyetleri ile ilgili Bkz. **TİTE**, Kutu No. 316, Belge No. 43.

³⁷⁴ **The Sun and The New York Herald**, Feb 18, 1920.

³⁷⁵ **The New York Tribune**, Feb 27, 1920.

³⁷⁶ **The Sun and The New York Herald**, Feb 29, 1920.

³⁷⁷ **The Christian Science Monitor**, June 26, 1920.

³⁷⁸ **The Christian Science Monitor**, March 31, 1920.

³⁷⁹ **The New York Times**, Apr 19, 1920.

³⁸⁰ **The New York Times**, March 9, 1920.

³⁸¹ Maraş'ta Ermeniler Fransızlarla birlikte Müslüman halkı katletmiş ve ahaliyi şehirden dışarı çıkarmayıp top ve mitralyöz ateşiyle kasaba tahrip edilmiş, Maraş'a yardıma gelen ahali de bu sebeple şehre girememiştir. Pek çok kişi Ermeni işbirlikçileri tarafından katledilmiş, çocuklara işkence yapılmıştır. Maraş faciası ülkede büyük bir infiale yol açmış, halk protesto gösterilerinde bulunarak bir an önce bu olayın sona ermesini istemiştir. **Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri II**, s. 760,775.

Fransızların bölgeden çekilmesi sonrasında yoksulluk sebebiyle öldüğü³⁸² yönündeki iddialar yer almıştır.³⁸³ Aynı gazete 7 Mart nüshasında “Kilikya için Koruma” manşeti altında Müttefiklerin Türkiye’ye sert bir nota gönderdiği³⁸⁴ yönündeki bilgi yer alırken Lloyd George’un bu durumu endişe verici olarak nitelediği, Kilikya’daki azınlıkları koruma görevinin Fransa’da olduğu ve Müttefiklerin ona destek vermeye hazır oldukları yönünde Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmaya³⁸⁵ da yer vermiştir.³⁸⁶

Kilikya’daki durum hakkında bir kısım ABD’li senatörler de açıklamada bulunmuşlardır. Utah Senatörü William H. Kings de bu kişiler arasında yer almıştır. Birleşik Devletler’in katliamları durdurması gerektiğini³⁸⁷ ifade eden Kings’e göre Kilikya bölgesindeki Maraş’ta, Türkler tarafından 16.000 Ermeni’nin bir kısmının katledilmesi ve bir kısmının evlerinden sürülmesi yönündeki son vahşetler, Türklerin yerli Hristiyan Ermenilere karşı kasıtlı davranışlarına bir örnektir. Oysaki Müttefikler, Türklerle yapılan ve 31 Ekim 1918 tarihli ateşte herhangi bir karışıklık halinde Altı Ermeni vilayetini kuşatma hakkını kendilerine saklama koşulunu öne sürmüşlerdi. Maraş’ta yaşanan durum ise bu kararın Türk ordusunun, Ağrı ve Erzurum’dan İskenderun’a uzanan Ermenistan topraklarındaki düzensiz Türk ve Kürt birlikleri tamamen men edilmesi dışında Ermenilere hiçbir yardım sağlamamıştır. Müttefik ve Bağlaşık güçlerin Almanlar ve Türklerin diğer müttefiklerine karşı kazandıkları zafer ise Ermenilerin politik ve bölgesel hakları onaylanana ve eski haline getirilene kadar Yakın Doğu’daki durumun düzeltilmesi açısından beyhudedir. Böyle bir durumda daha fazla beklemek ise gelecekte bir savaş ve katliam ihtimalini güçlendirecektir.³⁸⁸

---

³⁸² **The Sun and The New York Herald**, March 5, 1920; **The Washington Herald**, March 28, 1920.

³⁸³ Maraş’ta Latin Kilisesi Reisi Romanis adına Rahip Malcanev ve Ermeni ileri gelenleri, Dahiliye Nezareti’ne, Patrikhane ve İtilaf Devletleri temsilcilerine Fransızların Maraş’a gelir gelmez Ermeni gençlerini cebren silahlandırdıkları, Ermenileri Müslümanlar aleyhine teşvik ettikleri, Fransızlarının Maraş’tan ayrılması sonrasında mal ve namuslarının emniyet içinde olduğunu ifade ettikleri bir telgraf göndermişlerdir. Bkz. **TİTE**, Kutu No. 317, Belge No. 56.

³⁸⁴ Birleşik Devletlerin İstanbul’daki Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol, Ermeni katliamının durdurulması ile ilgili Türkiye’ye sert bir uyarı yapmıştır. **The Washington Times**, Aug 28, 1919; **The Maui News**, Aug 29, 1919.

³⁸⁵ **The Sun and The New York Herald**, March 7, 1920.

³⁸⁶ Yine bu süreçte Kanada ordusunda Kaptanlık yapan C. K. Morse’un Dünya Savaşı boyunca 1.000.000 Ermeni’nin Türkler tarafından katledildiği yönündeki iddiası da ABD basında yer almıştır. Vahan Cardashian da savaş boyunca 1.000.000 Ermeni’nin katledildiği propagandasını yapanlar arasındadır. **The Washington Times**, March 8, 1920; Cardashian, a.g.m., s. 29.

³⁸⁷ **The Washington Times**, March 4, 1920.

³⁸⁸ **The Christian Science Monitor**, March 8, 1920.

Devlet Sekreteri Bainbridge Colby'nin bu hususta yaptığı açıklama ise basında şu şekilde yer almıştır:

“Maraş, Kilikya ve Türkiye’de bulunan Amerikan vatandaşları, geçen ay gerçekleşen Ermeni katliamları hakkında bilgilerinin olduklarını söylediler ve Devlet Departmanı katliam yapıldığı zaman çok ağır bir zayıat olduğunu öğrendi. Şu an yaklaşık 100.000 Ermeni halen Maraş’ta yaşamaktadır.

Katliamdan bu yana Ermenilere karşı tek tük suçlar işlenmiştir fakat görünüşe göre yetkililer normal şartların sağlanması hususunda çok büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Maraş’ta şehir hükümetinin yeni başkanı, düzenin tamamıyla eski haline gelmesinin şehre düzenli Türk ordularının yerleştirilmesiyle sağlanabileceği yönünde tavsiyede bulundu.

Çoğu evler, kiliseler ve diğer binalar yerle bir edildi veya ağır bir şekilde zarar gördü. Evlerin yaklaşık %40’ının yaşanamayacak derecede olduğu söyleniyor. Şehrin büyük çarşılarındaki çoğu dükkân yerle bir edildi, buna ilaveten camilerin ve kiliselerin de %50’si yıkıldı, bazı camilerin yalnızca minareleri ayakta kaldı. Ermeniler ve Türkler çatışma süresince kiliseler ve camilerde toplandı. Harap edilen evlerin çoğu Ermenilere aitti.³⁸⁹”

Adana’daki Yardım Fonu sorumlusu Dr. Kennedy’nin Avam Kamarası üyesi Aneurin Williams’a gönderdiği Maraş bölgesinde 18.000 Ermeni’nin katledildiği, şehrin yakıldığı ve hala şehre yardım gönderilmediği, 1.300 kadın ve çocuğun Adana yollarında kar fırtınasında telef olduğu ve Maraş’ta bulunan 8.000 Ermenin çoğunun yaralı olduğu yönünde iddiaların yer aldığı mesaj da ABD basınına yansıyan haberler arasında yer almıştır. Mesajda, Adana’nın şu an için tehdit altında olmadığı fakat bölgenin güvenliği konusunda endişe ve itimatsızlık duyduğunu da belirtmiştir.³⁹⁰ *The Citizen* ise katledildiği iddia edilen Ermenilerin sayısını 10.000 olarak vermiş, katliamların Türkler ve Fransızlar arasında başlayan savaş ile ortaya çıktığını, Maraş’taki Amerikan Kolejinde bulunan Amerikalılar Türkler ve Fransızlar arasında arabuluculuk önerisinde bulunduğu için kolejin ateşe verildiğini, Amerikalıların güvende olduklarını ve bölgeden Fransız birlikleri ile

³⁸⁹ **The Christian Science Monitor**, March 31, 1920.

³⁹⁰ **The New York Times**, March 8, 1920; **The Sun and The New York Herald**, March 9, 1920.

ayrıldıklarını³⁹¹ ifade etmiştir. *The Standard Examiner* ise Maraş'ta tehlike altında bulunan *Amerikan Yardım Komitesi* çalışanlarının Mart'ın 20'sinde Adana ve Maraş'tan ayrıldıklarını³⁹² bildirmektedir. ABD basınında yer alan farklı gazetelerin bölgede Türkler tarafından yapıldığı iddia edilen katliamın sayısı hakkında verdikleri rakamlara bakıldığında birbirleri ile çelişki içinde oldukları gerçeği öne çıkmaktadır.

The Laurens Advertiser'in 10 Mart nüshasında öne sürülen iddialarla ilgili olarak son zamanlarda Ermeni basınında Ermenilere yönelik yeni katliamların yapıldığı yönünde haberlerin yayımlandığı, Ermenilerle Türkler arasında arbede veya çatışmaların meydana geldiği kabul edilmekle beraber ne Maraş bölgesinde ne de Anadolu'nun herhangi bir kesiminde Ermenilere yönelik bir katliamın yapılmadığı yönündeki Türk Dış İşlerinin açıklaması³⁹³ yer almıştır.

19 Nisan 1920'de "Haçin, Kemal'in Kuvvetleri Tarafından Ele Geçirildi" manşeti ile bölgedeki olayı sütunlarına taşıyan *The New York Times*'in haberinde ise Türk Milliyetçilerin Maraş'ın kuzey batısında bulunan Haçin kasabasını kuşattığı³⁹⁴, Haçin'in altı haftadan fazladır kuşatma altında olduğu ve bu sebeple ümitsizlik içinde 8.000 Ermeni'nin Suriye'deki Fransız birliklerinden yardım istendiği ifade edilmekle beraber teslim olmadıkları takdirde Türkler tarafından katledilecekleri³⁹⁵ yönünde iddialara yer verilirken bir diğer gazete de bölgede yaşayan 10.000 Ermeni'nin katledildiğini³⁹⁶ iddia etmiştir.³⁹⁷ Bölgede yaşanan olayların sorumlusu olarak Fransa'yı gösteren ve Fransızlar tarafından Ermeniler silahsızlandırılmamış olsaydı Kilikya'daki son katliamın meydana gelmeyeceği ileri süren yazılar da yayınlanmıştır.³⁹⁸ "Türk Milliyetçileri Kilikya üzerindeki Fransız ve Ermeni iddialarını sonlandırmayı başarmıştır" yorumunu yapan Marshal F. Foch ise Müttelik kuvvetlerinin antlaşma öncesinde bölgeye asker göndermelerinin gerekli olduğu kanısındadır.³⁹⁹

³⁹¹ **The Citizen**, March 11, 1920.

³⁹² **The Standard Examiner**, Apr 13, 1920.

³⁹³ **The Laurens Advertiser**, March 10, 1920.

³⁹⁴ Haçin kasabasının Türk kuvvetleri tarafından alınmasından sonra ABD basınında çıkan habere göre bölgedeki yardım çalışanlarından Alice Clark, Türk Milliyetçileri tarafından tutuklanmış, ardından serbest bırakılarak Samsun yolu ile İstanbul'a doğru hareket etmiştir. **The Chicago Dail Tribune**, July 2, 1920; **The New York Times**, July 2, 1920.

³⁹⁵ **The New York Times**, Apr 19, 1920; **The Odgen Standard-Examiner**, Nov 21, 1920.

³⁹⁶ **The North Platte Semi-Weekly Tribune**, Nov 19, 1920.

³⁹⁷ Sivas Tokat, Yozgat ve bazı mahallerden Haçin'e gelen Ermeniler hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. **TİTE**, Kutu No. 307, Belge No. 45.

³⁹⁸ **The New York Times**, May 26, 1920.

³⁹⁹ **The Chicago Daily Tribune**, May 24, 1920.

Bu haberler yalnızca basında yer almakla kalmamış Müttefikler, işgal güçlerinin çoğunluğu Ermenilerden oluşan Fransızların⁴⁰⁰ Türk Milli hareketinin mücadelesi sonucu Maraş'tan atılmaları ile Anadolu'da Mustafa Kemal'in öncülüğünde yürütülen Türk Milli hareketini durdurmak amacıyla Londra Konferansı'nda Maraş'ta Ermeni katliamı iddiasını öne sürmüşlerdir. Ancak bu iddiayı öne süren Lloyd George'un asıl amacı İstanbul'un işgalini Fransa ve İtalya'ya kabul ettirmek olduğundan konferansın gündemi İstanbul'un işgali olmuştur.⁴⁰¹

Londra görüşmeleri sonuna gelirken Birleşik Devletlerin rolüne dair bir yaklaşım da belirlemeye başlamıştır. Müttefikler, Amerika'yı Ermeni meselesinin içerisine çekmeye çalıştılsa da Amerikan Hükümeti Londra Konferansı boyunca yapılanlara katılmamayı kabul etmiş ancak buna rağmen olup bitenler hakkında kendisine bilgi verilmesini istemiştir.⁴⁰² Bununla beraber ABD basınında çıkan haberlere göre ise Birleşik Devletler Senatosu ikinci kez Türkiye ve Ermenistan üzerinde Birleşik Devletlerin olası mandasını araştırmak için Başkan tarafından yönlendirilen General Harbord'un Orta Asya ve Kafkasya'daki durum hakkındaki raporunu göndermek için Başkan Wilson'un teklif çağrısını kabul etmiştir. Gerek böyle bir teklifin tekrar gündeme gelmesi ve gerekse Senato'nun teklifi kabul etmesi ise ABD basınında Senato'nun Ermenilere olan sempatisinin ifadesi olarak yorumlanmıştır.⁴⁰³

3.2. San-Remo Konferansı Sürecinde Ermeni Meselesi ve ABD Basını

18 Nisan 1920'ye gelindiğinde Müttefikler, Londra Konferansı'nda çözümlenemeyen, görece önemsiz ve hususi meseleleri çözüme kavuşturmak için San-Remo'da toplanmışlardır. ABD, Başkan Wilson'un kararı ile konferansta resmi olarak

---

⁴⁰⁰ Fransızların Maraş'ı işgal etmesi ile birlikte bölgede karışıklıklar meydana gelmiş, Adana'da üç kişi bir Ermeni askeri tarafından katledilmiş, Ulukışla yakınlarındaki Lefkere köyüne gelen Fransız ordusuna bağlı Ermeni askerleri, köyün erkeklerini yaralayıp, kadınlarından bazılarına tecavüz etmiş Ömerli köyü yakınlarında yedi kişi gözleri oyularak süngülenmiştir. **Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri II**, s. 757. Ayrıca Fransız birlikleri arasında çok sayıda intikam fikriyle hareket eden Ermeni gönüllü taburlarının bulunduğu, ABD'den çok sayıda Ermeni gönüllü gelebileceği, Fransızların Ermenileri himaye ettikleri ve silahlandırdıkları hakkında Ermenilere ait mektuplar için Bkz. **TİTE**, Kutu No. 317, Belge No. 70.

⁴⁰¹ Akbıyık, a.g.m., s. 814.

⁴⁰² Helmreich, a.g.e., s. 204.

⁴⁰³ **The Christian Science Monitor**, March 8, 1920.

temsil edilmemiş, Roma'daki elçisi aracılığı ile gayri resmi olarak görüşmelere katılmıştır.⁴⁰⁴

Müttefikler San-Remo Konferansı'nda Wilson'un 24 Mart tarihli notasına⁴⁰⁵ da cevap vermişlerdir. Wilson'un Türklerin İstanbul'dan çıkarılması şeklindeki isteğine Müttefikler, "Sultanın İstanbul'dan çıkarılmasının faydalı ve zararlı yanları vardır" yanıtını vermişlerdir. Her devletin bu konu üzerinde çıkarları olduğu ve bazı tehlikelerin bulunduğu ve sorumlulukların paylaşılması gerektiği belirtilerek Amerika'nın da gerektiğinde bu yönde hareket etmesini istenmiştir. Boğazlar Komisyonu'nda Rusya'nın yer alması isteği, Müttefikler tarafından memnuniyetle karşılanmış, Wilson'un Ermenistan konusundaki arzularının iyi karşılandığı belirtilmekle birlikte Ermenistan'ın gelişmesi için teklif edilen yerlerin Türk askerlerinin işgali altında olduğu hatırlatılmıştır.⁴⁰⁶

Ermenistan konusunda ise Müttefik Devletler isteksiz bir tavır sergilemişlerdir.⁴⁰⁷ Çünkü Londra Konferansı'nda kararlaştırıldığı gibi Ermenistan'ın Milletler Cemiyeti himayesine bırakılması, sorunun çözüme kavuşturulması açısından çok şey ifade etmiyordu. Milletler Cemiyeti'nin Ermenistan'ı koruyacak ne askeri gücü ne de yardım etmek için mali bir kaynağı vardı. Cemiyet ancak maddi anlamda destek olunması açısından bir fon oluşturulmasına ön ayak olabilirdi. Dolayısıyla konu tekrar Müttefiklerin çözümüne kalıyordu. Ancak Müttefikler, Türkiye'den alınacak tüm diğer bölgeleri zaten ellerinde bulunduruyorlardı ve Ermeniler dışındaki azınlık unsurları hep deniz kıyısına yakın yerlerde yaşıyor, böylelikle haklarının korunması nispeten kolaylaşıyordu.⁴⁰⁸ Ayrıca Ermenistan için istedikleri bölgelerde Türkler çoğunlukta idi. Dolayısıyla bu bölgelerde bir Ermeni Devleti kurulması Türklerle savaş ihtimali taşıyordu. Bunun anlamı ise askeri ve

---

⁴⁰⁴ Barçın Kodaman, **Sevr ve Lozan'da Ermeni Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demiral Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 28-29.

⁴⁰⁵ 24 Mart tarihli notada şu hususlar yer almaktadır: Öncelikle ABD, Osmanlı Devletiyle imzalanacak barış antlaşmasında bulunmasa da bu konuda söz söyleme hakkının olduğunu ayrıca kendisinin, yalnız Amerikan çıkarları bakımından değil, aynı zamanda da Ortadoğu'da adil bir düzenin yaratılması amacıyla bu hakkını kullanması gerektiğini açıklamıştır. İkinci olarak ABD'nin "Açık Kapı Politikası" sürdürülmelidir. Ancak bu açık kapı politikası ne ABD'ye ne de başka ülke zararına ya da yararına bir ayrıcalık getirmeli, mevcut Amerikan çıkarlarının devamlılığı da gözetilmelidir. Bununla birlikte ABD, söz konusu notada Ermeniler lehinde kararlar alınmasını ve Trabzon'un da denize çıkış kapısı olarak Ermenistan'a verilmesini istemektedir. Bkz. Laurance Evans, **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)**, İstanbul, 2003, s.286-287.

⁴⁰⁶ Özkan, a.g.t., s. 244.

⁴⁰⁷ Kodaman, a.g.t., s. 28-29.

⁴⁰⁸ Helmreich, a.g.e., s. 222-223.

mali yardım demekti. Ayrıca büyük Ermenistan'ın kurulması Hindistan'da ve İngilizlerin diğer Müslüman sömürgelerinde büyük bir tepkiye yol açabilirdi.⁴⁰⁹

3.2.1. Erzurum'un Ermeni Devleti Sınırlarına Dâhil Edilmesi Meselesi

Ermenistan meselesinde Müttefikleri uğraştıran bir diğer konu ise Erzurum'un Ermeni devleti sınırlarına dâhil edilip edilmemesi konusu idi. Lloyd George bu bölgenin Ermenistan'a bırakılmasının kışkırtıcı bir önlem olacağını ileri sürerken Curzon, Millerand ve Berthelot ise Erzurum'un sadece askeri nedenlerden ötürü değil Erivan'dan gelen demiryolunun son durağı ve Ermenistan'ın ulaşım sisteminin merkezi olması nedeniyle bu bölgenin Ermenistan'a dâhil edilmesinin gerekli olduğu kanısındaydılar.⁴¹⁰

Ermeniler ise kendilerine vaat edilen devletleri oluşturulduğu takdirde Asyatik Bolşevizme karşı bir set olacağını, Amerika'nın Karadeniz'in çıkış yeriyle Kafkasların kuzeyinde kendisine minnettar bir müttefik kazanacağını, Fransa'nın ise bilhassa Suriye ve Kilikya'da askere ihtiyacı azalacak güçlü Ermenistan için gereğini en iyi şekilde yapacağını iddia ediyorlardı. ABD basınına yansıyan haberlere göre ise Milletler Cemiyeti Konseyi'nin Ermenistan'ın kurulma ve kendini koruyabilme şartlarını araştırdığı rapor doğrultusunda Ermenistan, sahip olduğu nüfustan bir ordu teşkil edene kadar topraklarını bağımsız tutmak için hemen hemen bir yıl süresince yaklaşık 400.000 askere, maliyesini oluşturmak içinse yedi yıl süresince yaklaşık \$50.000.000'a sahip olmalıydı.⁴¹¹

Müttefiklerin bu tutumları karşısında Bogos Nubar ve konferanstaki diğer Ermeni delegasyonu başkanı M. Aharonyan ise Erzurum'un da dâhil olduğu bir Ermenistan düşüncesi üzerinde durmuşlardır. Bogos Nubar'ın, İtalyan Başbakanı'nın, ellerindeki sınırlı birliklerin bu vilayet ve çevresindeki Ermenileri nasıl koruyacağına dair sorusuna verdiği cevap ise Ermeni propagandasının boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira Bogos Nubar, daha önce başta Erzurum olmak üzere Türkiye'nin doğu vilayetlerinde yüz binlerce Ermeni'nin katledildiğini, bir kısmının da sürgün edildiğini söylerken şimdi

---

⁴⁰⁹ Selvi, a.g.t., s. 84.

⁴¹⁰ Helmreich, a.g.e., s. 223.

⁴¹¹ **The New York Times**, Apr 18, 1920.

Erzurum'un kendilerine verilmesi durumunda göç edenlerin geri dönebileceğini, dolayısıyla güvenlik bakımından bir problem olmayacağını iddia etmekteydi.⁴¹²

Müttefiklerin zamanında Ermenilere vaat ettiği sözleri tutmak hususunda yaşadıkları bu isteksiz tutum ABD basınında Ermeniler tarafından müttefiklerin emperyalist planlarının yalnızca bir perdesi olarak nitelendiriliyor, sözde Türk milliyetçi hareketini başladığı anda durdurabileceğini iddia eden Müttefiklerin bu husustaki başarısızlıkları eleştiriliyordu.⁴¹³

İtilaf Devletleri, konferansta “Türklerin diğer uluslar üzerindeki egemenliklerine artık kesin olarak son vermek gerekir. Son yirmi yıl içinde Ermeniler sistemli bir şekilde yok edilmişlerdir. Savaş sırasında Osmanlı Hükümeti'nin cezalandırma, sürgün ve kötü muamelelerden ibaret olan politikaları geçmişte görülen hareketlerini kat kat aşmıştır. 1914 yılından beri Osmanlı Hükümeti uydurma bir ihtilale dayanan akıl almaz bahanelerle erkek, kadın, çocuk 800 bin Ermeni'yi yok etmiş ve 200 bin Rum ve Ermeni'yi yurtlarından sürmüştür” şeklinde bir inanışa sahip olmakla beraber, Ermeni delegasyonun barış konferansı oturumlarında sorulan sorulara verdiği tedirgin cevaplar, eldeki mevcut nüfus istatistikleri ve askeri uzmanların raporları, Ermenistan sınırları üzerine verilecek karar konusunda müttefikleri sıkıntıya sokmaktaydı. Hatta İngiltere Başbakanı Lloyd George, Ermeni temsilcilerinin Erzurumsuz bir Ermenistan olamayacağı yönündeki görüşlerine artık katılmadığını belirtmekte ve şunları söylemekteydi:

“Ermenistan meselesi güçlük arz etmektedir. Çünkü nüfusu Ermeni olmayan geniş bir toprak parçasını tarihi nedenlerle Ermenistan'a vermek istemekteyiz. Ancak böyle bir zorlamayı kim garanti edecek? İtalya ve Fransa da bizim gibi bundan kaçınıyor. Askeri gözlemcilerimiz bunun çok masraflı ve teşkilat isteyen bir iş olduğunu söylüyorlar. Sadece masraflı değil aynı zamanda askere de ihtiyaç gösteren bir iş. Boğazları, Mezopotamya'yı, Filistin'i koruyalım. Fakat bir de Ermenistan'ı üzerimize alırsak Avrupa'daki taahhütlerimizi yerine getiremeyiz. Antlaşmayla ülkenin hudutlarını çizip Ermenilere savunması size aittir demekle iş bitmez. Zira Ermenistan'ın ordusu tecrübesiz ve disiplinsiz. Sonunda bir kere daha ABD'ye Ermenistan'ın mandasını kabul etmesini teklif

⁴¹² Okur, “Karadeniz'den Kafkasya'ya...”, s. 25.

⁴¹³ **The Christian Science Monitor**, Apr 21, 1920.

edeceğiz. Cevabı yine olumsuz olursa, sorumluluğu ABD Hükümeti'ne bırakıp bu işten elimizi çekmek zorunda kalacağız.”⁴¹⁴

Konferansta bu gelişmeler yaşanırken Yüksek Konsey'in sınırlarla ilgili kararı Türkler, Ermeniler ve Türkiye'deki Rumlar tarafından beklenmekteydi. ABD basınında yer alan iddialara göre Trabzon nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan Rumlar, görünüşe göre Ermenilerle uzlaştırıldıkları için, şu an İstanbul'da Trabzon'un Ermenistan'ın Karadeniz'deki Limanı olacağı ve Trabzon ile Erzurum eyaletlerinin Ermeni Cumhuriyeti'ne ekleneceği yönünde bir varsayım mevcuttu.⁴¹⁵

3.2.2. Ermenistan Sınırlarının Belirlenmesi Yönünde ABD'ye Yapılan Teklif

San Remo Konferansı'nda Müttefik Devletler, Ermeni devletinin kurulması için Türk milliyetçilerinin bir an önce Doğu vilayetlerinden çıkarılması gerektiği, bu hususta ABD'ye sorumluluk almasının teklif edilmesi, bu teklifi kabul etmediği takdirde daha küçük bir Ermenistan'ın kurulması ve bu isteğe net bir şekilde Amerikan mandası talebinin eklenmesi yönünde bir karar almışlardır.⁴¹⁶ Şayet Amerikan Hükümeti, Ermenistan'da bir manda yönetimi üstlenmeyi kabul etmezse, Başkan Wilson'dan bağımsız Ermenistan'ın batı ve güney sınırlarının saptanması konusunda hakemlik yapması istenecekti.⁴¹⁷ Başkan Wilson, öneri ertelenmeden önce San-Remo Konferansı'na yanıt vermeyecek olursa, bu konu hakkındaki yanıtı Müttefik Hükümetlerine gönderilecektir.⁴¹⁸

Lloyd George, bu öneriyi kabul etmişti çünkü Birleşik Devletler mandayı ret etse bile Ermeni meselesine bulaşmış olacaktı ve bu ne zamandır Lloyd George'un amaçladığı bir şeydi. Ayrıca ABD'nin hakemliği sonuçta kimseyi memnun etmesi beklenmeyen bir sınırın çizilmesi gibi tatsız bir görevi Müttefiklerin üzerinden alacak, kendilerinin yaratmadığı bir toprak dağılımına İngiliz ve Fransızların daha az sorumlulukları bulunacaktı. Sonuç olarak ileride Ermenistan'ın hiç Türk toprağı edinmemesi gibi olası bir başarısızlığın vebali İngiltere'nin ve daha dolaysız biçimde Lloyd George'un üzerinden hiç

⁴¹⁴ Okur, “Karadeniz'den Kafkasya'ya...”, s. 25-26.

⁴¹⁵ **The New York Times**, March 9, 1920.

⁴¹⁶ Helmreich, a.g.e., s. 224-225.

⁴¹⁷ **The Chicago Daily Tribune**, Apr 26, 1920; **The New York Times**, Nov 26, 1920.

⁴¹⁸ **The Chicago Daily Tribune**, Apr 26, 1920.

değilse kısmen kalkacaktı.⁴¹⁹ Yüksek Konsey de bu doğrultuda ABD'nin Ermenistan mandasını üstlenmesi yönünde resmi bir teklif yapmıştı.⁴²⁰ Milletler Cemiyeti Konsülü Başkanı Hymans tarafından Başkan Wilson'a gönderilen metin şöyledir:

“Milletler Cemiyeti Meclisi, 22 Kasım'da aşağıdaki koşullarda özgün bir şekilde ifade ettiği çözüm önerdi:

“Meclis, Ermeni trajedi dehşetini mümkün olan en kısa sürede sonlandırmak için Konsül ile işbirliği yapmak hususunda endişeleniyor. Konsül, Ermeniler ile Kemalistler arasındaki düşmanlığı bitirmek için gerekli önlemleri almak hususunda hükümetlerle bir antlaşmaya varmayı teklif ediyor.

Cemiyet Meclisi, iyice düşündükten sonra bu öneriyi Cemiyetin tüm üyelerinin hükümetlerine ve Birleşik Devletler Hükümetine yollamaya karar verdi. Amaç, var olan korkunç trajediyi mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde sonlandırmak için başarılı işler yapacak bir güç bulmaktır. Öneri, Ermenistan'ın mandasını kabul için hiçbir şekilde teklif yinelenmeyecek. Konsül, sorumluluğu ele almayı teklif etmek istememesine karşın bu insani görevi üstlenme fırsatını Ermenistan'ın akıbeti her zaman Amerika halkının özel bir ilgi alanı olduğu ve Birleşik Devletler Başkanı bu ülkenin sınırlarının belirlenmesi fikrinde olduğu için Birleşik Devletler'e teklif etmek zorunda hissetti. Durum, çok acildi. Konsül mümkün olduğunca küçük bir gecikme ile cevap vermeyi istediği için risk alıyor.

HYMANS

Milletler Cemiyeti Konsülü Başkanı”⁴²¹

Konsülün bu kararını, Erzurum ve civarındaki bölgelerin Ermenistan Cumhuriyetinin sınırları içerisine dâhil edilmesi için alınmış bir karar⁴²² olarak niteleyen ABD basınında Ermenistan için Amerikan mandası olmazsa Ermenistan'ın Başkan Wilson'un istediğinden daha fazla küçülebileceği, Yüksek Konsey'in Ermenistan'ın sınırlarını Erzurum ve çevresinde yaşanan problemler yüzünden belirleyemediği ancak sınırlarla ilgili Yüksek Konsey'in kararının Türkler, Ermeniler ve Türkiye'deki Rumlar

⁴¹⁹ Helmreich, a.g.e., s. 224-225.

⁴²⁰ **The Washington Post**, Apr 26, 1920; **The Boston Daily Globe**, Apr 26, 1920; **The Chicago Daily Tribune**, Apr 26, 1920; **The Washington Herald**, May 26, 1920.

⁴²¹ **The Christian Science Monitor**, Dec 1, 1920.

⁴²² **The Boston Daily Globe**, Apr 26, 1920.

tarafından beklenmekte⁴²³ olduğu yönünde haberler yer almıştır.⁴²⁴ Bu haberlerin yanı sıra Erzurum'u da sınırlarına dâhil etmek isteyen Ermeniler, Wilson'un programında Ermenistan'ın başkenti olarak gösterilen Erzurum'a karargâh kuran Türk Milliyetçilerinin Lideri Mustafa Kemal'in hiç kimse tarafından Erzurum'dan çıkaramadığını ve küçük Ermenistan'ın savunmasına kimsenin dikkat çekmediğini⁴²⁵ öne sürüyorlardı.

3.2.3. ABD'nin Arabuluculuk Görevini Kabul Etmesi

ABD basınında yer alan haberlere göre Başkan Wilson, Milletler Cemiyeti'nin 22 Kasım'da Cenova'da Cemiyet Meclisi tarafından kabul ettiği ve Cemiyet Konsülü'nün Başkanı Paul Hymans tarafından 26 Kasım'da Birleşik Devletler Başkanına gönderilen Ermenistan'da arabuluculuk görevini üstlenme talebini kabul ettiğini resmen bildirdi. Ancak arabuluculuk görevinin kabul edilmesinin ABD'ye manda teklifini yinelenmesi veyahut askeri ya da maddi yükümlülük gerektirmediğini de açıkça belirtti. Başkan Wilson'un, Hymans'a gönderdiği arabuluculuğu kabul ettiğine dair mesajın metni şu şekildedir:

“Milletler Cemiyeti Konsülü Başkanlığı, Cenova, İsviçre,

Cemiyet Konsülü, Ermenistan'daki düşmanlığı durdurmak için gerekli önlemleri alma maksadıyla hükümetlerle bir antlaşmaya varmayı talep eden Milletler Meclisi Konsülü tarafından önerilen çözümü belirten mesajınızı teslim almaktan onur duyuyorum.

Siz, Birleşik Devletlere Ermenistan'da icra edilecek trajediyi sonlandırmak gibi iyi bir görevde kullanılan insani yükümlülükler fırsatı sunuyorsunuz ve önerinizin, Ermenistan'ın mandasını kabul etme teklifini yinelemeyi gerektirmeyeceğini bana garanti ediyorsunuz. Hâlbuki Ermenistan mandasının kabul edilmesi teklifi Birleşik Devletler Senatosu tarafından ret edildi. Bu ülke, tekrar tekrar Ermenistan'ın akıbeti ve Ermenistan halkının refahı hakkındaki ilgisini beyan etti.

⁴²³ *The New York Times*, March 9, 1920.

⁴²⁴ *The Washington Post*, Apr 26, 1920; *The Chicago Daily Tribune*, Apr 26, 1920.

⁴²⁵ *The Chicago Daily Tribune*, Apr 26, 1920.

Ermenistan'a yardım için herhangi bir projede Birleşik Devletlerin askeri gücünü ve herhangi bir maddi yardım kullanmak veya teklif etmek için yetkim yoktur. Ben ne olursa olsun Büyük güçlerin manevi güvencelerini ve diplomatik desteklerini sağlamaya hazırım.

Woodrow Wilson⁴²⁶

Bu telgraftan da anlaşıldığı üzere Başkan Wilson, Senato'nun kesin muhalefetine rağmen Ermenistan'a yardım için elinden geleni yapmak hususunda kararlıdır⁴²⁷ ve Ermenistan'a mümkün olan her şekilde yardım etmek için doğru zamanı kollayacak ve ABD basının yorumuna göre mevcut şartları avantaja çevirmeye çalışacaktır.⁴²⁸

Başkan Wilson'un arabuluculuk görevini kabul etmesi ile birlikte Türkiye ile Ermenistan arasındaki Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis bölgeleri ile Ermenistan'a sınırlarını denize kadar ulaştırma fırsatının verilmesi ile ilgili sorun Birleşik Devletler Başkanının çözümüne bırakılırken Ermenistan'ın, Gürcistan ve Azerbaycan Cumhuriyetlerinin sınırları doğrudan antlaşma ile karara bağlanmıştır.⁴²⁹

Bu olay üzerine ABD basınında yer alan haberlerde “savaşta en büyük müttefikimiz olan Ermeniler, en çok ihtiyaç duydukları anda terkedilmemelidir” ifadesi yer alırken Ermenistan'daki uzun vadeli çıkarları yüzünden Amerika'nın yok olup ölenler ile öksüz ve yetim kalan çocuklar için cömert yardımlarının yalnızca artmadığı aynı zamanda Amerika'nın kaçamayacağı sorumluluklarla yüz yüze kaldığı da ifade edilmiştir. Sorumluluk, gerçekten kaçılmazdır ancak sorumluluk, sadece Birleşik Devletler'in değil aynı zamanda tüm medeni dünyanın üzerindedir diyerek devam eden haberde, Lord Robert Cecil tarafından Ermenistan adına Milletler Cemiyeti Meclisi'ne yapılan Ermenilerin durumunu düzeltmek ve Ermenilerden geriye kalanları karşılayacakları tehlikeden kurtarmak amacıyla gereken önlemleri almak yönündeki taleplerin bağlayıcı yükümlülükler olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴³⁰

⁴²⁶ **The Christian Science Monitor**, Dec 1, 1920; **The New York Times**, Dec 1, 1920.

⁴²⁷ Armaoğlu, “Sevres Antlaşması...”, s. 143.

⁴²⁸ **The New York Times**, Nov 26, 1920.

⁴²⁹ **The New York Times**, May 23, 1920; **The Odgen Standard-Examiner**, Nov 21, 1920.

⁴³⁰ **The Christian Science Monitor**, Dec 3, 1920.

Bu unsurların yanı sıra Wilson, büyük güçlerin manevi ve diplomatik destek güvencesine muhtaç olduğunu belirterek yardımlarını talep etmiş⁴³¹, ABD basınının bu durum karşısında yaptığı yorum: “...Eğer bu iyi niyete saygı gösterilirse, şimdiden daha çok şeyin üstesinden gelinbilir. Orta Doğu’da meydana gelen kargaşa, ekseriyetle ana güçlerin ısrarlı karşı diplomasisi, Fransız ve İtalyanların açık ve gizli olarak Yunanlılara karşı Türkiye’yi desteklemeleri yüzündendir. Wilson, büyük görevi kabul etti. Bu görevin devam etmesinde acil olarak yapılacak şey onunla aynı fikirde olanlar tarafından desteklendiğinden emin olmasıdır. Bir şeyler bir an önce yapılmalıdır⁴³²” şeklinde olmuştur.

Ermeniler ve Mustafa Kemal’in önderliğinde faaliyet gösteren Türk Milliyetçileri arasındaki düşmanlığı bitirmek için bir temsilci görevlendireceğine dair de söz veren Wilson, bu teklif Cemiyet tarafından onaylanana dek kendisi tarafından Ermenistan’a bir temsilci resmen atamayacaktı. Başkanın bu görev için atayacağı kişiler ise henüz bilinmemektedir. Fakat eski Türkiye Büyükelçisi Henry Morgenthau ve Ermenistan hakkında bir rapor hazırlayan ve ABD’nin askeri yükümlülükler alabilecek olması sebebiyle mandanın Amerika tarafından kabul edilmemesini tavsiye eden Binbaşı General J. G. Harbord, bu görev için düşünülecek isimlerdendir.⁴³³

3.2.4. Ermenistan Sınırlarının Belirlenmesi Meselesi

San Remo’da oldukça ağır şartlar taşıyan Türkiye barışı ile ilgili taslakta bağımsız bir Ermenistan kurulmasına karar verilmiş; ancak kurulacak bu devletin sınırları ABD Başkanı Wilson’un kararına bırakılmıştı. Daha sonra ABD Başkanı Wilson’un da katılımıyla bir araya gelen dördümlü konsey, içerisinde Ermenistan için belirlenen sınırlar ve mandaterlik konusu da olan Türkiye hakkında bazı kararlar aldılar. Alınan kararlara göre Ermenistan’ın sınırları, Giresun’un doğusundan ve Erzincan’ın batısından geçerek Van Gölü’nü içine alan bir bölge olarak kararlaştırılmakta, böylece Ermenilerin beklediğinden de fazla bir alanı kapsamaktaydı.⁴³⁴

---

⁴³¹ **The Christian Science Monitor**, Dec 1, 1920; **The Christian Science Monitor**, Dec 3, 1920.

⁴³² **The Christian Science Monitor**, Dec 3, 1920.

⁴³³ **The Christian Science Monitor**, Dec 1, 1920.

⁴³⁴ Okur, “Karadeniz’den Kafkasya’ya...”, s. 26.

Ancak Türk antlaşmasının Ermeni koşullarının uygulanması, işin en zor kısmıydı. Mustafa Kemal'in Ermenistan sınırları dışına nasıl çıkarılacağı meselesi, Ermenistan sınırları üzerinde tereddüt eden müttefik başkanlarının en önemli sorunu iken Başkan Wilson'un kararının yürürlüğe nasıl koyulacağı sorunu ise hala devam ediyordu.⁴³⁵

Barış Konferansı Başkanı Büyükelçi Hugh C. Wallace'nin Başbakan Millerand'a yolladığı mektupta söz konusu sorunlar ve Ermenistan'ın desteklenmesi hakkında şu ifadeler yer almıştır:

“Başkan Wilson, Ermenistan'ın limanı olarak Trabzon ve Erzurum'un batısına kadar uzanan büyük Ermenistan'ı destekledi. Dâhil olduğu büyük problemi çözdüğü zaman onun fikirleri aynen bu doğrultuda sürdürülmeli mi? Kim kararlarını yürürlüğe koyacak, Türk Milliyetçilerine karşı sınırları koruyacak ve Türk antlaşmasına karşı çıkmak için söz verecek? Kim Mustafa Kemal'i zora sokacak ve onun dışarda kalmasını sağlayacak. Müttefikler görevi üstlenmeye gönüllüyseler böyle yapacaklardır. Başkan Wilson fikirlerini yürürlüğe koyduğunda daha fazla gönüllü olacaklar mı? İngiltere, Fransa ya İtalya ya da Yunanistan Ermenistan'ı desteklemeye gönüllü olmayacaklarsa ki olacak? Amerika mandayı kabul ederse cevap basit. Amerika yapacak. Amerika mandayı kabul etmezse problem bir bulmaca gibi görünmeye başlar.

Askeri safhalara ek olarak finans da var. Bunun Ermenistan ayağını hazırlamak ve saldırmak için gerekecek. Bunun ilk yıl için 50.000.000\$ olacağı tahmin ediliyor. Neredeyse Müttefiklerin yarattığı küçük Ermenistan, daha küçük meblağ gerektirebilirdi. Milletler Cemiyeti Yönetim Konseyi, Yüce Konsey'e olan mektupta gerekçelerini belirtmeksizin Ermenilerin paralarını biri öderse mandacının bulunabileceğini ifade etti. Böyle bir planın işleyebilmesi mümkündür.

Değeri vurgulanan husus şudur: Kararlarını yürürlüğe koymak için arabuluculuğun genel kuralı olmadığı gerçeğini göz ardı ederek yine de buna dünyanın şimdiki siyasi şartlarında Amerika'nın, Başkan Wilson'un yürürlüğe konulan kararlarını anlamak için kesin merteye ahlaki yükümlülükler altında olacağına inanılıyor. Başkan Wilson'un arabuluculuğunu takip eden Amerika'nın Ermenistan mandasını kabul etmesi, tüm dünya

---

⁴³⁵ **The New York Times**, May 23, 1920; **The Washington Herald**, Dec 10, 1920.

tarafından ideal çözüm olarak bakılan bir şeydir. Amerika mandayı kabul etmeksizin Başkan Wilson'un arabuluculuğu bir diğer sorundur ve pek çok ihtimali gerektirmiş gibi görünen bir şeydir. Avrupa, Amerika Ermeni mandasını kabul etmedikçe Başkan Wilson zorlukların üstesinden nasıl geleceğinin anlaşılmasıyla ilgilenecek. Müttefiklerin, Başkan Wilson'un İstanbul ve Orta Asya ile ilgili fikirlerini kabul etmediği sırası gelmişken söylenebilir.

Ermeni sorunu Bolşevik problemiyle bir dereceye kadar ilgilidir. Ermenistan'ın olması gereken yerlerin büyük bir kısmını elinde tutan Mustafa Kemal, siyasi amaçlar ve Azerbaycan, Gürcistan ve İran'da Rusların yalnızca propaganda değil aynı zamanda silahlı kuvvetlerle de dikkate değer ölçüde ilerlemesi için Sovyet Rusya ile birlik olunacağını duyurdu. Türkiye ve Ermenistan'ın Müttefik temsilcilerinin Washington'a fikirlerini beyan etmek için gidip gitmeyecekleri şu an için bilinmiyor.⁴³⁶

3.2.5. ABD'nin Ermenistan Mandasını Üstlenmesine Yönelik Tartışmalar

Başkan Wilson, Müttefiklerin Ermenistan'ın sınırlarının saptanmasına yönelik hakemlik teklifini kabul etmesine rağmen⁴³⁷ Ermenistan mandası hakkında herhangi bir yanıt vermemiştir. Bunun sebebi bir yandan Amerikan Senatosu'nun bu konudaki olumsuz havası, diğer yandan da Yüksek Konsey'in 27 Nisan 1920 günlü mesajı üzerine, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Savaş Bakanlığı'na, Ermenistan mandası hakkındaki görüşünü sormasıydı. Savaş Bakanı Baker'ın Dışişleri Bakanı Colby'ye gönderdiği 2 Haziran 1920 tarihli memoranduma göre General Harbord, her ne kadar raporunda Ermenistan mandası için 59.000 kişilik bir Amerikan kuvvetini gerekli görmüş ise de bu miktar % 50 oranında azaltılabilirdi ve Ermenistan'ın dış saldırılara karşı korunması için 27.000 kişilik bir Amerikan kuvveti yeterli olabilirdi. Ne var ki, Ermenistan'ın dış saldırılara karşı korunması evvelâ Milletler Cemiyeti'nin göreviydi ve ikinci olarak da, Bolşeviklerin şu anda Kafkaslarda yarattığı tehlike dolayısıyla bu kadar bir Amerikan kuvvetinin o bölgede bulundurulması pratik bir formül değildi. Bolşevikler Bakü'yü işgal etmişlerdi ve gazete haberlerine göre Ermenistan topraklarına girmeye başlamışlardı.

⁴³⁶ **The New York Times**, May 23, 1920.

⁴³⁷ **The Christian Science Monitor**, Apr 27, 1920; **The New York Times**, Nov 26, 1920.

ABD başkentinde ise bazı istisnalar hariç başkent nûfuzlu insanları, Birleşik Devletlere Ermenistan’da bir manda yönetiminin kabul ettirilmeye çalışılmasına kesinlikle karşı çıkmaktadır. Demokrat ve Cumhuriyetçi parti liderleri de Amerikan halkının Ermeni mandasını onaylamayacağı görüşünde olduklarını açıklamış ve net bir şekilde Başkan tarafından manda meselesinin onaylanmasını Senatonun veto edeceğini beyan etmişlerdir.

Pensilvanya Senatörü C. Knox, Kongrenin Ermenistan mandası meselesini onaylamasının aksine ret etmesi gerektiğini söylerken Hindistan Senatörü ve Dışişleri Komitesi’nin bir diğer üyesi olan Harry S. New ise “Ermenistan’da herhangi bir hileli politika istemiyoruz. Ya doğrudan yana olmalıyız ya da hiç. Birleşik Devletler onları göndermeye istekli olmadıkça hiç kimse, birkaç askeri birlik göndermek istemez. Biz, onları güçlüklerin içine çekmeyi istemiyoruz. Çünkü oraya gitmeye gönüllü değiliz. General Harbord’un raporunda bölge ile ilgili yer alan görüşleri düşünüyorum” demiştir.

Versay Antlaşması ve Milletler Cemiyeti için mücadele eden ve Dışişleri Komisyonu’nda Demokratlar arasında yer alan Nebraska Senatörü Gilbert M. Hitchcock ise Amerika’nın Ermenistan mandasını kabul etmek yerine Senatör Lodge’nin de desteklediği gibi Ermenistan’a 50.000.000\$ ödünç para sağlamak hususunda bir yedek çözüm önermiştir.⁴³⁸ Hitchcock, gerek manda ve gerekse Dışişleri Komisyonu Alt Kurulu’nun önerisi hakkındaki düşüncelerini de şu şekilde ifade etmişti:

“Amerikan halkının Ermenistan mandasını almak hususunda düşünce olarak bizi destekleyeceğine inanmıyorum. Dışişleri Komisyonu Alt Kurulu, Ermenistan’a yardım sağlanması, Batum limanını korumak için bir savaş gemisi gönderilmesi ve denizcilerin karaya çıkması ve Ermenistan ordusunun tüm silahlarla donatılmasının önemini anlatan bir önerge sundu. Bu teklifler kendi içerisinde birçok zorluk arz ediyor.

Ermenistan’ın sınırları, henüz belirlenmedi fakat muhtemelen sınırları Türkiye’nin büyük bir kısmını da içerecek. Bu olursa, Türkiye ve Ermenistan arasındaki anlaşmazlıklar kaçınılmaz olacak ve biz de buna dâhil edileceğiz. Büyük bir savaş olmayabilir fakat bizim kısmımızda bazı askeri müdahaleler gerekebilir.

---

⁴³⁸ **The Christian Science Monitor**, June 2, 1920.

Bununla birlikte Ermenistan mandasının kabul edilmesi, ordumuzun geniş bir alana yayılmasını gerektirebilecektir. Mandayı kabul edersek İstanbul'a kesinlikle sahip olmalıyız ve Çanakkale Boğazı'nı kontrol etmeliyiz. Fakat müttefiklerin isteklerinde bunlardan bahsetmediklerini görüyorum.⁴³⁹»

Dışişleri Komisyonu Alt Kurulu ise Birleşik Devletlerin Ermenistan mandasını üstlenmesi önerisine muhalif olduğunu belirtmiş fakat Birleşik Devletlerin Ermeni ordusunu teçhizatlandırması ve bu ülkedeki Amerikan çıkarlarının korunması amacıyla Ermenistan'a savaş gemileri ve birlikler göndermesi önerisini yapmıştır.⁴⁴⁰

Dışişleri Komitesi Başkanı Porter, Amerikan askerlerinin Ermenistan'a ya da diğer herhangi bir yabancı ülkeye onların politik ve ekonomik münakaşalarını çözümlmek için gönderilmesini tamamen saçma olduğunu düşünmektedir. İmkânsız olduğu aşikâr olan mandadan başka Ermenistan için ne yapılabileceği sorunu üzerinde duran Porter, bu konu ile ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: “Bu ülkedeki Ermenistan dostları Ermenistan'ın ayakta durması için ona iyi bir şans verecek birkaç önemli tedbir önerdi. Hükümetimiz, Ermeni silahlarını ve teçhizatlarını yaklaşık 50.000 kişilik ordu ve şimdiki Ermenistan'ın başkenti Erivan'a erzak, teçhizat vb. destekleri ulaştırmak için satabilir. Batum'dan gelen demiryolu, hala faaliyette ve bahriyeli nöbetçiler muhtemelen güvenli dağıtımı sağlayabilir. Yiyecek nakliyatı devam etmeli ve ücreti ise muhtemelen 75.000.000'luk Ermeni kredisinden alınmalıdır. Amerika'nın finansal ve yönetimle ilgili uzmanları yeni hükümete borç verebilirler ve bazı Amerikan subaylar, Ermenistan ordusunun teşkilatlandırılmasına yardım edebilir. Ermenistan'ın ekonomik çıkışına yardım etmek için Avrupa hükümetleriyle girilen yakın diplomatik ilişkiler, kendilerine yardım etmek için Ermenilerin çabalamasını gerektirir.⁴⁴¹»

12 Mayıs 1920'de ABD basınında yer alan haberlere göre Başkan Wilson'un talep ettiği, Bakü'ye uzanan demiryolu ve limandaki Amerikalıların hayatlarını ve mallarını korumak için Batum'a Amerikan savaş gemisi ile bahriyelileri gönderme önergesi Dışişleri Senatosu Alt Komisyonu tarafından oy birliği ile kabul edilmişti.⁴⁴² Bu olay üzerine ABD

---

⁴³⁹ **The Christian Science Monitor**, Apr 27, 1920.

⁴⁴⁰ **The Christian Science Monitor**, Apr 27, 1920.

⁴⁴¹ **The New York Times**, May 31, 1920.

⁴⁴² **The Chicago Daily Tribune**, May 12, 1920; **The Washington Post**, May 25, 1920.

basınında “...bir an için doğru yoldan ayrılan Senato, Başkanın Amerikalıların hayatlarını ve Amerikan çıkarlarını korumak için Batum’a denizcilerle birlikte bir savaş gemisi gönderilmesi yönündeki önerisini kabul etti⁴⁴³” şeklinde yer alan haber şu şekilde etmekteydi:

“...Bu önergede acı çeken Ermenilere de yer verilmiş, Bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti tanınarak tebrik edilmiştir. Önerenin kabul edilmesinden bu yana Rus Bolşevikler Batum’u aldı ve dahası Başkan, Senato’nun teklifine muvafakat ederse Birleşik Devletler ve Rus Bolşevikler arasında bir savaş için geniş bir yol açılacak.

Başkan, bu öneriyi Senato’nun Ermenistan üzerinde Amerikan mandasını desteklediği yönünde bir tavsiye olarak aldı. Senato belli ki böyle bir şey ifade etmeyi tasarlamamıştı fakat büyük bir gaf yapıldı ve bu sebeple Senato’nun gerçek niyetini açıklaması zor olacaktır. Öneri, kurnazca yapılan politik aldatmalardan biriydi ancak tüm bu samimiyetsizlik, Senato’nun Ermenistan üzerinde bir manda sorumluluğunu üstleneceği anlamında bir öneri teşkil etmemektedir. Elbette Başkan, Senato’nun gerçek tavrını biliyor ve tüm politikacılar tarafından takdir edilecek önerisini kurnazca Senato üzerinde aktarıyor.

Ermenistan’ın sorumluluğunu üstlenmek için ek bir neden olarak Başkan, İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanlarının San-Remo’da “Birleşik Devletlerin Ermenistan’dan sorumlu olması” yönündeki çağrılarına atıfta bulunuyor. Wilson, bu davetin kabul edilmesi gerektiğini ve Amerikan halkının Ermenistan’ın koruyucusu olmayı isteyeceğini düşünüyor.

San-Remo’da Müttefik güçlerin başkanları, savaş boyunca Birleşik Devletlerden sakladıkları ve Başkan Wilson’un da Paris’e barış yapmaya gidene kadar haberinin olmadığı gizli antlaşmalara göre Türk İmparatorluğu’nun paylaşılması yönündeki planlarını tamamladılar. (Ateşkes hususunda anlaşmak üzere müttefik başkanları tarafından verilen söze göre antlaşmalar açık bir şekilde yapılacaktı.) Bu gizli antlaşmalarla Mezopotamya ve Filistin İngiltere’ye, Suriye Fransa’ya, Antalya İtalya’ya, İzmir Yunanistan’a- sonradan Ermenistan’ın payına verildi. Şimdi ise Müttefik başkanları,

---

⁴⁴³ **The Washington Post**, May 25, 1920.

Birleşik Devletlerin hiçbir petrol, mineral yahut diğer önemli kaynak rezervi olmayan Ermenistan yönetimini devralmasını istiyordu. Ermenistan'ın bir tarafında Bolşevikler diğer tarafında ise Türkler var. Ermenistan'daki savaş ve katliam ırkların ve inançların karışık olması yüzünden aralıksız olarak devam ediyor.”⁴⁴⁴

Ermenistan mandasına yönelik tartışmaların yapıldığı bu dönemde ABD basınında yer alan bir diğer tartışma konusu ise kamuoyunun bilgisine yeni sunulan Harbord raporu idi ve basında Ermenilerin de bu rapor hakkındaki düşüncelerini ifade eden uzunca demeçler yer alıyordu. Bu demeçlerin biri de Prof. H. M. Dadourian'a aittir. Belgeler, General Harbord'un durumu anladığını göstermiştir diyen Prof. Dadourian, Harbord raporunun çok kapsamlı olduğunu, raporun yalnızca Ermenistan'ı değil aynı zamanda İstanbul'u olduğu kadar Kafkasya'yı, tüm Orta Asya'yı, İstanbul'un hinterlandını ve Edirne'yi de kapsadığını, ancak Avrupa hükümetlerinin Birleşik Devletlere siyasi ve ticari anlamda bu büyük üstünlüğü vermeye gönüllü olmayacaklarından korktuğunu ifade ederek sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“Çok kısıtlı manda içeren büyük Ermenistan büyük bir olasılıkla başarılı olabilir. Çünkü müttefikler, bu ülkenin Ermenistan mandasını alması hususunda endişeliler. Bu ülkede Ermenistan üzerinde Amerikan mandası finansal yönden ağır bir yük olabileceği ve Birleşik Devletlerin bu mandayı insanlık adına kabul edeceği şeklinde yaygın bir düşünce vardır. Bu düşünce çoğunlukla ülkenin önem ve karakteri ile ilgili kesin bilgi eksikliği yüzündendir. Eğer bir Ermenistan haritasına bakacak olursanız göreceksiniz ki Ermenistan, Akdeniz'in güneydoğu köşesindeki İskenderiye Körfezi'nden Karadeniz'e ve Hazar Denizi'ne çok yakın bir bölgeye uzanıyor. Bu ülke, mineral ve diğer zengin kaynaklar bakımından eski Türk İmparatorluğu'nun en zengin parçasıdır. 1915'te Kilikya ovasından 100.000 balya pamuk toplandı. Bu, Fransa'nın Kilikya'yı ele geçirmek ve elde tutmak hususunda niçin endişelendiğinin yalnızca bir nedenidir. Geçenlerde, eski başkan Briand, Kilikya'nın Fransa için pamuk ve diğer zenginlikler anlamına geldiğini beyan etmişti.

Amerikan mandası altında büyük Ermenistan, Bakü-Batum demiryollarının Karadeniz'deki terminali olan Batum'u da içermeli. Buna ek olarak Mersin limanı ile Bağdat demiryollarının Akdeniz'deki terminali olan İskenderiye limanı da Ermenistan'a

---

⁴⁴⁴ **The Washington Post**, May 25, 1920.

dâhil edilmelidir. Dahası, eğer ABD Ermenistan mandası görevini üstlenirse Avrupa ile Batı ve Orta Asya arasından geçen pek çok ticareti kontrol edebilecektir.

Amerika'nın Ermenistan mandasını üstlenmesine karşı asıl itiraz, şu an Ermenistan'ın kuzey kısmına yaklaşmanın yalnızca Karadeniz yoluyla ya da diğer bir deyişle boğazların geçilmesiyle elverişli bir şekilde gerçekleşebileceğidir. Ve eğer düşman bir güç İstanbul'u kontrol ederse kuzey Ermenistan'a ulaşım zorlaşabilir. Fakat tüm olasılıklarda İstanbul, Müttefikler ve Amerika tarafından idare olunacaktır. Bu nedenle Boğazlar, İstanbul manda altına alınamasa bile Amerikan gemilerine açık olabilecektir. Amerika, mandayı üstlendikten birkaç yıl sonra Bağdat demiryollarındaki Bahçe'den Maraş içlerine ve Arapkir'e demiryolu hattı inşa edebilecektir. Amerikan mandasından sonraki beş yıl içinde Mersin ve İskenderiye Ermenistan'ın güneydoğu bölgesi gibi kuzeydoğusuna da ulaşabilir.

Ben, şu ana dek Amerikan mandası sonucunda ulaşılacak ticari kazançları anlattım. Çünkü manda probleminin bu safhası hakkında gerektiği şekilde bilgi verilmemiştir. Bu ülkenin mandasının alınması için önemli olan iki sebep daha vardır. Bunlardan ilki, insani özellik ki bundan daha önce bahsetmiştim, diğeri ise General Harbord'un raporundakinden daha iyi ifade edilemez. Harbord raporunda "Manda için milyonlar, gelecekteki savaşlar için harcanacak milyarlardan daha iyidir demiştir."⁴⁴⁵

3.2.6. Başkan Wilson'un, Senato'ya ABD'nin Ermenistan Mandasını Kabulüne Yönelik Gönderdiği Öneri

Bu gelişmelerin yaşandığı süreçte Başkan Wilson, Birleşik Devletler tarafından Ermenistan'ın mandasının kabulü önerisini Senato'ya yollamaya karar vermiş⁴⁴⁶ ve Dışişleri Bakanı Colby'e Kongreyi "Ermeni mandasının kabulü istikametinde zorlayacağını" ve buna ilişkin görüşlerini bildirmesini isteyen bir not yollamıştır. Colby, Başkana daha önce General Harbord ve Amiral Bristol'un raporlarına dayanarak bu öneriyi

---

⁴⁴⁵ **The Christian Science Monitor**, Apr 21, 1920.

⁴⁴⁶ **The Chicago Daily Tribune**, May 12, 1920.

Kongreye getirmemesi yönündeki görüşünü bildirmesine rağmen Başkan 24 Mayıs'ta konuyu Kongreye taşımıştır.⁴⁴⁷

Başkan Wilson, Kongreye mesajında ABD'nin Ermenistan mandasını üstlenmesini tavsiye ederken Ermenistan'ın mandasını kabul etme yetkisinin de kedisine verilmesi yönünde Kongre'ye öneride bulunmuş⁴⁴⁸, ayrıca Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis'te Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır probleminde hakem olacağını ifade etmiştir. Bu durumu Ermenistan'ın Harput, Diyarbakır, Sivas ve Kilikya'nın en verimli bölgelerinden mahrum edileceği şeklinde yorumlayan ABD basını, Müttefiklerin gizli Sykes-Picot antlaşması ile kendilerine ayırdıkları parçaları Ermenistan'a iade etmesi gerektiğini yazıyordu. Gizli antlaşmaların ifade ettiği anlam ise basında mutlak bir gücün, yalnızca Ermeni Kaliforniya'sı olarak tasvir edilen Kilikya'ya değil aynı zamanda tüm dünyanın en zengin eyaletlerine sahip olmak için ruhunu şeytana ya da Türklere satmaya hazır olduğu şeklinde yorumlanıyordu. Çünkü Kilikya pamuk ve zengin buğday tarlalarına, mineral zenginliğe, altın, gümüş, bakır, demir, kurşun, taş kömürü, petrol, mermer ve kükürt gibi yer altı zenginliklerine sahipken Harput, Diyarbakır ve diğer bölgeler de önemli tuz yataklarına sahipti. Bu bölgeler gerçekten Ermenistan'ın kalbi ve belkemiği olan zengin bölgelerdi. Fakat Müttefikler bu alanları riyakârca fakir ve çorak bölgeler olarak göstermişlerdi.⁴⁴⁹

Aynı süreçte Başkan Wilson'un Kongreden talepleri ile ilgili ABD basınında yer alan haberlere göre Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi bu taleplerin görüşülmesi için Başkan Porter tarafından toplantıya çağırılmış ancak Komite bu istekleri acil bir şekilde ele alma eğiliminde bulunmamıştır. Zaten Kongre yakın bir zamanda kapanacağı için kararın dikkatli bir şekilde düşünülerek kabul edilmesi için yeterli zaman kalmamıştır.⁴⁵⁰

ABD Senatosunda Ermenistan mandasının görüşüldüğü süreçte basında Ermenilerin ciddi tehdit altında oldukları, Milliyetçilerin ırki hırsları ve Avrupa'ya yönelik

---

⁴⁴⁷ Ar, a.g.t., s. 252.

⁴⁴⁸ **The New York Times**, May 26, 1920.

⁴⁴⁹ **The New York Times**, May 26, 1920.

⁴⁵⁰ **The New York Times**, May 26, 1920.

Ermenileri propagandaları sebebiyle Ermenileri öldürmekle tehdit ettikleri iddia ediliyordu. Bu doğrultuda yayınlanan haberlerden biri şöyle devam etmekteydi:

“...Bu, açıkça bir katliam tehdididir ve çok değil haftalar önce 10.000 ila 12.000 insanın katledildiği Maraş’ın hikâyesi, Türklerin aynı kana susayan vahşiler olduğunu kâfi derecede kanıtıyor. Fransızlar Maraş’ta Türk bayrağını aşağı çektiğinde ve yerine üç renkli bayrağı koyduğunda Türkler öfkelenmiş ve Fransız bayrağını yırttı. Çatışma başladı ve Ermeniler kesilirken Fransızlar, siyah askerleriyle çekilmeye zorlandı. Türkler bir sürü katliamın yapıldığı Maraş’ta kadın ve çocukları kurtarmadı.

Yeni Ermenistan Devleti’nin düşmanları tarafından etrafı sarıldı. Ermenilerin kuzeyinde Trabzon’a doğru uzanan dar alan boyunca onları sevmeyen Lazistan halkı vardır. Türkler, Ermenilerin batı ve güneyindedirler ve Erzurum ve Van’a dağılmışlardır. Güneylerinde Gürcistan ve Ermenilerin acısına gözyaşı dökmeyen Azerbaycan köylüleri vardır. Ermeniler bağımsızlıkları için savaşmaya hazırdır ve onların kahramanca ayakta duracak güçlü savaş adamı olduklarını söylüyorum. Onlar, ellerine düşen hiçbir Türk’e karşı merhametli olmayacaklardır.

Fakat Orta Asya haritasına bakıldığında müttefik kuvvetlerinin Karadeniz ve Akdeniz arasındaki Müslüman itikat etrafında birleşen pek çok Doğu Asya ırkı ülkelerinin uzandığı geniş toprakların dışında olduğu görünür. Asya’nın bu kısmının tüm korkusu Türk topraklarında tamamen soyutlanmış Ermeni topluluklarının sayısının çokluğudur. Bu sebeple Ermeniler, katliamın kolay kurbanlarıdır.”⁴⁵¹

Benzer içerikli bir diğer yazı ise Philip Gibbs’in (1877-1962)⁴⁵² Doğu seyahati notlarına yer verilen haber olmuştur. Haberin içeriği şu şekildedir:

“Batı Ermenistan’daki Hristiyan nüfus, umutsuzca yardım için ağlıyor. Doğu’ya yaptığım seyahat süresinde Ermenilerin trajedileri ile ilgili çok fazla hikâye duydum. Bu hikâyeler canlıymış gibi hala beynimde duruyor. Marmara Denizi’nde İzmir Körfezi’ne giden gemide Ermeni bir kadın bana Samsun’da Türk yönetimi altındaki hayat hikâyesini anlattı

⁴⁵¹ **The New York Times**, May 27, 1920.

⁴⁵² 1 Mayıs 1877 Londra doğumlu gazeteci ve romancıdır. 1914’te savaşın başlaması ile savaş muhabirliği yapmıştır. http://en.wikipedia.org/wiki/Philip_Gibbs (22.04.2014).

ve katliamdan sonra yerlerde uzanan ölmüş halkının Alman askerleri tarafından çekilen fotoğraflarını gösterdi.

Fransa’da karanlık bir odada, İstanbul’un arka sokaklarında geçen kişiye özel tüyler ürpertici tarihi hikâye Ermeni misyoner tarafından bana anlatıldı. Bu kişi, vatanlarından Türkler tarafından kovulan, ardından dağlara doğru kaçarken yollarda ölen Ermeni kadın ve çocuklara yapılan işkenceleri de anlattı. Ardından kahverengi sakalını çekti ve şöyle dedi:

‘İngiltere ya da Amerika ya da herhangi bir büyük güç, hızlı hareket etmedikçe halkımın büyük bir çoğunluğu katledilecek. Tehlike, eskisinden daha da büyük.’

Kadınların ve genç kızların yol kenarına doğru uzanan üst üste yığılan kafataslarının ve giyecekleri soyulmuş cesetlerinin fotoğrafları... Fotoğrafların ayrıntılarını başka bir Ermeni bayandan dinledim. Bayan, bana Samsun’da duvarlarına yapıştırılan pankartlarla nasıl ölümle tehdit edildiklerini, bir gece tüm Ermeni erkekleri ve kadınlarının güneye doğru sürüleceğinin ve bunlardan yalnızca İslam inancına sahip olanların yerlerinde kalabileceklerinin anons edildiğini anlattı. Ardından trajedi başladı. Bir araya toplanıp, şehrin dışına çıkarılan erkekler, eşlerinden ve çocuklarından ayrılıyorlardı. Kadınlar, at arabalarına tıka basa dolduruldu ve erkeklerinden uzağa götürüldüler. Bunlardan bazıları yanlarına çocuklarını aldı; fakat diğerleri, çocuklarını onları evlat edinmeye söz veren Yunan ailelere terk etti. Yalnızca birkaç erkek ve kadın inançlarından vazgeçerek hayatlarını kurtarmayı kabul etti. Diğerleri ise şehitliği seçti. Bu olay Samsun’un dışın da başladı ve üç ay sonra sonlandı. Seksen kişilik bir gruptan yalnızca yirmi kişi hayatta kaldı. Bunlardan bazıları erkeklerinin ardından at arabalarıyla götürülürken çocukları için ağlıyorlardı. Diğer gruplar, yol kenarındaki ağaçlarda asılan ya da hendeklerde boğazları kesilmiş olarak uzanan eşlerinin ve erkek kardeşlerinin cesetlerini gördü. Kadınlar güneşin kızgın sıcağı altında dağlardan yürütüldü. Ayakkabıları yırtıldı ve onlar astarlarından yırttıkları bezleri sardıkları çıplak ayaklarıyla yürüdüler. Barınaksız ve parasız bir şekilde ve katliam tehditti altında kamp kurdular. Kıyafetleri onlardan alındı ve çoğu çıplak olarak oradan ayrıldı. Genç kadın ve kızlar haydutlar tarafından götürüldü ve anneleri ve kız kardeşleri için çığlıkları yürek parçalıyordu. Fakat onların koruması olan Türk askerleri, yardım için ellerini bile kaldırmadılar. Böylece çekip

gittiler, bebekleri hala ölü annelerinin göğüslerindeydi ve ölmüş küçük çocuklar yol kenarlarında uzanıyordu. Türkler, kadınları öldürmedi. Erkeklerin bir kısmını kesti, bir kısmını ise boğarak öldürdü. Orta Asya'daki yüzlerce Ermeni köyü, böyle boşaltıldı ve öldürmek için böyle işkence ettiler. Bu, kasti bir siyasi imhaydı. Bir Türk subay şöyle söyledi:

'Batılı büyük güçlerin Bağımsız Ermenistan'ı ilan etmesini önemsemiyoruz. Biz orayı insansız bir çöl yapacağız.'

Ben İstanbul'dayken bazı Türk subayları askeri mahkeme tarafından sınır dışı edilen Ermenilerin acımasızca öldürülmesinde parmakları olduğu gerekçesi ile yargılandı. Fakat onlar şu an Anadolu'da Mustafa Kemal ile birlikteler ve yeni katliamın planını yapıyorlar. Ceza, sonuçsuz kaldı. Bu süre zarfında Ermeniler, düşmanları tarafından kuşatıldı ve kendilerini korumalarının bir anlamı yoktu. Çoğunun toplandığı ovada, koyun gibiler. Ordusuz ya da müttefiklerin söz verdiği cephanelerden yoksun bir şekilde başarısız oldular.⁴⁵³

ABD basını bir taraftan bu tarz asılsız iddialar üzerinden kamuoyu nezdinde Ermenileri masum ve her türlü hakarete uğrayan millet olarak yansıtırken diğer taraftan da Ermenilerin denize çıkış noktaları olmadan yaşayamayacakları, Trabzon ve Batum'dan biri ya da diğerinin, belki de ikisinin Ermenistan'ın limanı olması gerektiği gibi haberlerle Müttefik yardımları Ermenileri desteklemek hususunda yetersiz kalırsa Ermenistan'ın Rusya'ya ilhak etme ihtimalinden duyulan endişeye de vermiştir. Ayrıca ABD'nin böyle bir mandayı düşünmesi halinde takip edilecek özel şartlar ise şu şekilde sıralanmıştır:

1- Söz konusu manda yönetimi, İstanbul ve hinterlandı ile mütareke şartlarına göre Fransa'ya bırakılan Adana hariç Suriye'nin kuzeyindeki tüm Orta Asya'dan meydana gelmelidir.

2- Tüm Avrupalı güçler bu bölgeleri boşaltmalıdır.

---

⁴⁵³ **The Chicago Daily Tribune**, June 12, 1920.

3- Avrupalı güçlerin hepsi kesinlikle “eline çekme” politikasının devam ettirmek hususunda hem fikir olmalıdır.

4- Avrupalı güçler, Türkiye’de yeni düzenin oluşumu ve diğer işler hususunda Birleşik Devletleri sekteye uğratabilecek herhangi bir olaydan sakınmak hususunda hem fikirde olmalıdır.

5-Bu, Türk çoğunluğun ve Amerikan mandası kurulacak Ermenilerin istekleri olabilir.

6-Müttefiklerimiz, mümkünse Milletler Cemiyeti, Birleşik Devletlere çalışmalarında moral desteği olarak yardım eli uzatmalıdır.”⁴⁵⁴

Zaten Başkan Wilson, Ermenistan mandasının kabul edilmesinin yanı sıra yeni devletin sınırlarının Müttefiklerin Yüksek Konseyi’nin kontrolü altında uluslararası liman olmasına karar verdiği Batum⁴⁵⁵ üzerinden denize ulaşması hususunda da ısrar ediyordu. Ayrıca Türklerle yapılacak antlaşma şartlarına göre Ermenistan ve antlaşmaya katılan diğer güçler, yalnızca Başkan Wilson’un Ermenistan sınırlarının belirlenmesinde arabulucu olmasını onaylamıyor aynı zamanda Bağımsız Ermenistan’ın denize ulaşması için herhangi bir şartı da kabul ediyordu.⁴⁵⁶

3.2.7. ABD Senatosu’nun Başkan Wilson’un Ermenistan Mandasına Yönelik Teklifini Reddetmesi

Avrupa’da yürüttükleri faaliyetlerden bir sonuç alamayan Ermeni komitaları, bütün ümitlerini Amerika Senatosu’nun Ermeni mandasını kabul etmesine bağlamışlardı. Bu sırada General Antranik de bir Ermeni ordusunun donatılması amacıyla Amerika ve İngiliz hükümetlerinden yardım sağlamak için Senato Askeri İşler Komitesi huzuruna çıkarak bu

⁴⁵⁴ **The Boston Daily Globe**, June 13, 1920.

⁴⁵⁵ Karadeniz’in önemli limanlarından biri olan Batum aynı zamanda Bakü petrolerine uzanan Trans-Kafkasya boru hattının son durağıdır ve Gürcistan ile Azerbaycan’ın çıkış kapısıdır. Başkan Wilson’un son Senato’da, Amerikalıların hayatlarını ve buradaki çıkarlarını korumak için Amerikan savaş gemilerinin ve denizcilerinin gönderilmesini önerdiği, Bakü’ye demiryolu hattı uzanan liman da budur. **The New York Times**, May 29, 1920.

⁴⁵⁶ **The Boston Daily Globe**, May 29, 1920; **The New York Times**, May 29, 1920.

husustaki programı sunma çabasındadır.⁴⁵⁷ Ancak tüm bu faaliyetlere rağmen Amerikan Senatosu, Suriye ve Anadolu'da inceleme gezileri yapan King-Crane ile General Harbord'un raporları ve ABD'nin Türkiye'deki Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un uyarıları doğrultusunda Başkan Wilson'un gerek Dış İlişkiler Komitesi'nde gerekse Kongre nezdinde büyük çaba harcamasına ve Ermeniler lehine duygusal bir konuşma yapmasına rağmen manda önerisini reddetti.⁴⁵⁸

Dışişleri Komitesi Senatosu tarafından Amerika'nın Ermenistan mandasını kabulüne karşı sonuçlanan bu karar (52'ye 24 oy), böyle bir sonucun çıkacağı önceden bilindiği için Amerikan Kongresi'nde ve Washington'daki diplomatik çevrede şaşkınlık yaratmamıştı.⁴⁵⁹

Senatonun, Birleşik Devletler adına Ermenistan mandasının kabul edilmesini reddetmesiyle Başkan Wilson'un büyük hayal kırıklığına uğradığı ve Kongre'ye mesajında Ermeniler için derin merhametini ifade ettiği⁴⁶⁰, Senatonun ise bu şekilde bir karar almakla akıllıca bir harekette bulunduğu⁴⁶¹ yorumunu yapan ABD basını bu kararın haklı gerekçelerini şöyle sıralamıştı:

- “1- Devletin kendisi, coğrafi olarak henüz tanımlanmış değildir.
- 2- Ermenilerin hak iddia ettiği sınırlar içerisinde yaşayan başka unsurlar da vardır.
- 3- Türkiye'den ayrılacak bölgeler, ateşkes şartlarını ihlal edebilir.
- 4- Türk çoğunluğun hakları, Ermeni azınlığın istekleri uğrunda harcanabilir.
- 5- Bu durum, Avrupalı milletlerin çekinerek ateşten aldıkları kestane gibidir.

6- Şayet böyle bir manda yönetimi üstlenilmiş olsaydı, asla savaşmadığımız Türkiye ve Rusya ile aramızda problemler yaşanacaktı.

⁴⁵⁷ **The New York Times**, May 29, 1920.

⁴⁵⁸ Okur, “Karadeniz'den Kafkasya'ya...”, s. 27-28.

⁴⁵⁹ **The New York Times**, May 30, 1920.

⁴⁶⁰ **The New York Times**, Nov 26, 1920.

⁴⁶¹ **The Boston Daily Globe**, June 13, 1920.

Ayrıca Türkiye, savaş boyunca gayretli ve inançlı bir şekilde Amerikalıları ve İstanbul, Kudüs, İzmir ve diğer yerlerdeki Amerikan çıkarlarını korumuş, Amerikan müesseselerine Türkler tarafından saygı gösterilmiş ve teşvik edilmişlerdir. Eğer Amerika, Ermenistan mandasını üzerine alırsa bu, Türklerin çoğunlukta yaşadığı geniş arazilerin Ermenistan'ın eline geçeceği anlamına geleceğinden elbette bu durumda Türkler savaşacak ve Dünya Savaşı'ndaki son deneyimleri sayesinde daha cesur ve yılmaz bir savaşçı olacaklardır.”⁴⁶²

Albay Haskell ise bu durum karşısında “Amerika, Ermenistan mandasını reddedebilir; fakat Ermenistan Amerika'ya çok güveniyor”⁴⁶³ ifadesini kullanmıştır. Kararın Ermeniler üzerinde yarattığı etkilere dair yazılara da yer veren ABD basını, Müttefiklerin yarım asırdır Avrupa'da uluslararası karmaşanın her döneminde Ermenistan'ın durumu gündeme getirdiği ancak bu girişimlerin her seferinde Ermeniler açısından hayal kırıklığı ile sonuçlandığını anlatan uzun yazılara yer vermiştir. Bu doğrultuda *The New York Times* gazetesinin “Ermenistan'ın Geçmişindeki İbretlik Ders” başlığı ile sütunlarına taşıdığı yazının içeriği şu şekildedir:

“...Gerçekte Müttefikler ve diğerleri, Yakın Doğu probleminin bu safhasıyla ilgilenmek açısından etkili bir anlaşma yapmadıkça Ermeniler için çok az bir umut vardır. Ancak tarih boyunca böyle anlaşmalarda Rusya hâkim durumda olmuştur. Sürekli kalıcı anlaşmada ısrar edilmiş ve yapılan anlaşmada her zaman Rusya ile bir çözüm tasarlanmıştır. Her zaman ya dış politika baskısından ya da iç sakatlıktan ötürü Rusya, düzenlemeleri sonuçsuz bırakmış ve Ermenilerin umutları yok olmuştur.

Daha eski tarihe doğru gitmeye gerek yok. 1877-78 Türk-Rus savaşının sonucunda Rus askerleri, İstanbul'un içindeydi. Ermeni vilayetlerini kuşattılar ve Erzurum'un yönetimini ele aldılar. Ruslar tarafından ileri sürülen fikre göre, Türk eyaletlerinden Rus askerlerinin çekilmesi, ancak Türk Ermenistan'ı dışındaki eyaletlere Hristiyan Genel Vali atanması ve bu bölgelerde Avrupa'nın büyük güçlerinin özellikle de Rusya'nın koruması altında otonom statünün kurulması şartıyla mümkün olabilirdi. Kıskanç rekabet ve İngiliz

---

⁴⁶² **The Boston Daily Globe**, June 13, 1920.

⁴⁶³ **The New York Times**, Sept 4, 1920.

siyasetinin simgesi olan endişe, İngiliz filusunun Rusya'ya karşı gösteriş olarak Türk sularına gönderilmesi ve İsrail'den gelen siyasi baskı, Rusya'nın bu planlarını kısıtlamasına sebep oldu. İlk olarak Grand Duke Nicholas tarafından San-Stefano Antlaşması imzalandı. Otonom Ermenistan Devleti yerine, Ermenilerin güven içinde olacağına ve Ermenistan vilayetlerine Hristiyan yöneticiler atanacağına dair Türkiye'nin güvence vermesi sağlandı. Bu antlaşma şartlarının yaptırım gücü askıya alındı çünkü Erzurum'dan Rus askerlerinin geri çekilmesi Türkiye'nin yükümlülüklerini tamamlaması üzerine şartlandırılmıştı. Askeri birlikler, Ermenistan yaşayana dek orada kalacaklardı.

Fakat nispeten mütevazı olan bu antlaşma bile Lord Beaconsfield ve Bismarck'ın yanı sıra Berlin'de düş kırıklığı yarattı ve Rusya, koşulsuz olarak askeri birliklerini çekmeye zorlandı. Berlin Antlaşması'nın Ermenistan'ın iyiliği ve Türkiye'nin sorumluluklarını reformlarla devam ettireceği yönünde kesin şartlar içerdiği doğrudur. Fakat şartların karakterleri gerçekten onlara dikkatini asla vermeyen Sultan için çok açıktı ve Ermeniler, otuz yıldan fazladır acı çekmeye devam ediyordu.

Balkan Savaşları'nın sonucu olarak Türk İmparatorluğu'nun sarsılmaya başlaması, Rusya'nın tekrar Ermeni probleminin çözümünde direktmesine neden oldu. O zaman Rusya tarafından yarı otonom bölgenin, Müttefiklerin izni ile atanmış olan bir Hristiyan vali ile Türkiye'nin Ermeni vilayetlerinin dışında şekillenmesi önerilmişti. Bu bölge, Ermenilerin hakkını koruyan özel bir kanun doğrultusunda yönetilmeliydi.

Bu öneri, o vakit çok umut verici görüldü. 1907'den beri İngiltere ve Rusya arasında samimi niyet ve sonrasında İngiltere ve Fransa arasında bir yakınlaşma meydana geldi. Bunlar şimdi Rusya ile beraber hareket ediyorlardı. Alman muhalefeti, tüm diplomatik gücü ve İstanbul'daki büyükelçilerinin (Baron Von Wangenheim) çalışmaları sonucunda baskın çıktı. Almanya, o zamanlar Türkiye'yi destekliyordu ve Avusturya-Macaristan'dan uzaklaşmıştı. Ermeni problemini yeni bir konuma sokmak için uğraşan Rus girişimleri ise hüsrana uğradı.

1914 Ocak ayında imzalanan antlaşma, Ermenistan'ın reform ihtiyaçlarını temin etti. Bir yarı otonom Ermenistan bölgesi yerine altı vilayetin toplamından oluşan iki Ermenistan oluştu, ikisi de müttefikler tarafından tasdik edilen Hristiyan bir vali tarafından

yönetilecekti. Vaat yine başarısız oldu çünkü 1914'ün Yaz'ında Dünya Savaşı başladı. Türkiye'nin savaşa girmesi ve Erzurum'da Rus harekâtı, sorunları yeni bir aşamaya getirdi. Ermeniler açık bir şekilde Türklere ve Merkezi Güçlere karşı müttefikleri destekledi ve açık ve gönüllü bir şekilde Rus ordularının tarafını tutan General Andranik'in önderliğinde Ermenistan bağımsızlığı organize edildi. Ezizyet ve ıstırap sonrasında bahtsız Ermeniler, savaşta Hristiyan dünyayı harekete geçirdi. Almanların teşvikiyle Türkiye, tüm Ermeni nüfusunu tahliye etmeye karar verdi. Yalnızca Türk Ermenistan'ının bir parçası kurtuldu ve Türk vilayetlerinde yaşayan Ermeni sakinlerinin büyük bir kısmı öldü. Türk Ermenistan'ı içine doğru gerçekleşen Rus harekâtının, tüm Ermenilerin durumunda olmasa da büyük bir kısmının içinde bulunduğu duruma muazzam bir değişim getireceği beklendi. İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki Türkiye'nin karakteri ile ilgili 1915 antlaşması, Türkiye'den ayrılan ve Rusya'nın korumasına verilen otonom bölge içerisinde Ermenistan vilayetlerinin teşkil edilmesini sağladı. Ermenilerin hayalleri tekrar gerçekleşmeye yaklaşmıştı fakat Rusya bir daha devreye girdi ve bu hayal de gerçekleşmedi.

Bugünkü durum bu şekildedir. Tarihi benzerliklerden yola çıkılarak çizilen nihai sonda, Ermenistan ayrılmaz bir şekilde Rusya'ya bağlanmıştır. Rusya'ya, istikrar ve Orta Asya ile Doğu Avrupa barışı üzerinde etkisi olması bakımından doğal mandacı olarak bakılmaktadır. Türkler ve Ermeni probleminin dikkate alınması ile ilgili Müttefikler ve Başkan Wilson arasında alıp verilen dokümanlar ile mektuplarda bazı hayal kırıklıkları vardır. Müttefikler, Başkan Wilson'un Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis eyaletleri için arabulucu olmayı istediği Ermeni sınırlarının kısıtlanmasını istiyor. Bu, Doğu vilayetlerini endişelendirdi. Bu bölgeler Ermenistan sınırları içinde yer alırlarsa İngiltere ve Fransa'nın kontrolü altında kayırılarak muamele görürler. 1915 antlaşmasında İngiltere ve Fransa'nın Rusya ile hem fikir olduğu reformlar, dört değil, altı vilayet içinde Türk Ermenistan'ının oluşumunu sağlamıştı.

Ermenistan sınırlarının belirlenmesinin temel dört vilayetle sınırlanmasına müsaade edilmeyeceği yönünde önerilen yeni düzenleme ile Ermenistan'a verimli tarım arazileri değil yalnızca dağlar verilebilir. Birleşik Devletler, Ermenistan'a kendi ekonomisini oluşturmak için böyle verimli sınırlar sağlanması hususunda daha iyi diretebilir. Diğer bir deyişle elinden geldiği kadar sözde Ermenistan'a uygun olabilecek tüm bölgeleri içeren bağımsız Ermenistan'ın sınırları oluşturulmalıdır. Tartışma, küçük bir Ermenistan'ın

savunmak için daha kolay olduğu görüşünden kaynaklanmıştı çünkü Ermeni milleti şu an hemen hemen hiçbir şeyi savunamayacak haldedir. Bir de çok iyi anlaşılıyor ki Türk Ermenistan'ı, bağımsız olduğunda, tüm Ermenistan birleşecek ve Rus Ermenilerini de içine almış olacaktır.”⁴⁶⁴

Yine aynı şekilde Ermeni probleminin çözümü ve sınırlarının ilan edilmesinin Wilson'a bağlı olduğunu ileri süren bir diğer yazı da ABD basınında şu şekilde yer almıştır:

“Türk barışı altında Ermenistan'ın sınırları belirlenene kadar Ermeni probleminin çözülmesi için hiçbir şey yapılamadığı, İngiliz Parlamento Üyesi Aneurin Williams tarafından bildirildi. Williams, bu konunun Başkan Wilson'un elinde olduğuna dikkatleri çekti. Her ne olursa olsun Başkan Wilson'un Ermenilere Ermenistan Cumhuriyeti'nin bölümlerini şekillendirmek için söz verdiği Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerinin bölümlerini teslim etmek için Türk Hükümeti'ne anlaşma şartlarına uymaya zorlamak için baskı yapabilir. Bu durumda herkesin moral desteğini alalım. Böylece Mustafa Kemal evrensel halk düşüncesinin baskısı karşısında hemen hemen hiç direnemeyecektir.

Williams, İngiliz askeri birlikleri biz karar verene dek Trans Kafkasya, Batum ve Bakü'yü elinde tutabilirse durumun çok iyi olabileceğini düşünmekte oysa askeri otoriteler Trans Kafkasya'yı elde tutmak için askere sahip olmadıklarını ve bu yüzden çekilmeleri gerektiğini bildirmekteydi. Williams, Ermenistan'ın eski başbakanı Alexander Khatissian ile yaptığı görüşme sonucunda Ermenistan Cumhuriyetindeki şartlar hususunda biraz fazla iyimser olduğu kanaatine varmış, İngilizlerin Ermenilere kendilerini savunmaları için silah ve cephane gönderdiği, Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin ise bölgedeki yoksul halkın karnını doyurduğunu, Amerikan halkından gelen gıda desteğinin halen devam ettiğini ve bu durumda Ermenilerin gelecek yılın hasatına kadar bu zor durumun üstesinden gelebileceklerini söylemiştir. Ancak bu durumun Kilikya'daki Ermenilere hiçbir faydasının olmadığına değinen Williams, “anladım ki Fransa'nın bu kısmında, İskenderiye Körfezi'nden Zeytun ve Maraş'ı da içine alacak şekilde Fransız koruması altında otonom Ermenistan kurulması yönünde bir girişimi vardır. Şimdi Fransızlar Mersin, Tarsus, Antep, Adana ve Maraş gibi önemli stratejik yerleri ellerinde tutacaklarını bildiriyorlar”

---

⁴⁶⁴ **The New York Times**, May 30, 1920.

demidir.⁴⁶⁵ Suriye’deki Ermenilerin durumu hakkında da yorum yapan Williams, Lord Mayor’un hiçbir siyasi amaç taşımayan yardım komitesinin ateş altındaki 2000 Ermeni öksüz ve yetimi Adana’daki Yakın Doğu Yardımı Öksüzler Yurdundan Kıbrıs’a taşıdığına Adana Fransızların bölgesi olduğu için bu durumdan rahatsızlık duyduklarını ifade etmiştir.⁴⁶⁶”

3.2.8. Batum’un Gürcistan’a Verilmesi

ABD basınında Ermenistan mandasının ret edilmesine yönelik tepkilerin dile getirildiği haberler bu şekilde yer alırken Rusya ile Gürcistan arasında imzalanan antlaşma ile Ermenistan’ın Karadeniz’e çıkış kapısı olarak düşünülen Batum, Gürcistan’a verilmişti. Ermenileri ve hayalini kurdukları büyük Ermenistan’ı sarsacak bu yeni durumu “Ermenistan Düşüncesi Yıkımla Karşı Karşıya” manşetiyle veren *The New York Times*’in haberi şu şekildedir:

“Ermenistan, tehlikeli durumda, Fransız Dışişleri Ofisi’nden alınan bilgiye göre bu yeni devletin gelecekteki varlığı gerçekten tehlikede. İstikrarsız Ermeni hükümetinin otoritesiyle ancak 100 mil genişliğinde ve 250 mil uzunluğundaki bölgelerde devam eden yağmalar ve bir taraftan Türk Milliyetçileri öte taraftan da Tatarların saldırılarıyla karşı karşıya kalan Ermeniler için tehlikeler azaltıldı. Ermenistan’ın ne bahse değer bir ordusu, ne cephaneye ne de gerekli teçhizata sahip bir askeri birliği yoktur.

Fakat muhtemelen en kötüsü, Ermenistan’ı hayal kırıklığına uğratan Gürcistan Cumhuriyeti ve Moskova arasında Rusya’nın Gürcistan’ın bağımsızlığını tanıdığı ve Ermenistan’ı hakkı olan Batum’u Gürcistan’a verdiği antlaşmadır. Bunun anlamı Ermenistan’dan daha güçlü olan Gürcistan’ın, San-Remo’da Müttefik başkanları tarafından Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ın paylaşacağı ve İngiliz koruması altında serbest bir

---

⁴⁶⁵ Lord Mayor, ilgili konuşmasında Orta Doğu’daki durumu da değerlendirmiştir. “İngiliz Hükümeti, Yakın Doğu’da nüfuzunu genişletmeye çalışmıyor. Bilakis savaş, bizim askerlerimizle elde tutacağımızdan daha fazlasını bize bıraktı” diyen Mayor, Arap Krallığı’nın Musul’un biraz ötesinde Mezopotamya’yı içerecek şekilde Faysal’ın yönetimine bırakılacağını söylemiş, İran’daki İngiliz askeri birliklerinin bir süre daha bölgede kalması gerektiğini, bölgeye yönelik Bolşevik ordusu saldırılarının çok ciddi bir hal aldığını da ifade etmiştir. **The Christian Science Monitor**, Aug 2, 1920.

⁴⁶⁶ **The Christian Science Monitor**, Aug 2, 1920.

liman olarak belirlenen Batum'u ele tutmada niyetli olduğudur. Ermenistan'ın şu anda denize ulaşımı yoktur.

Başkan Wilson'un Ermenistan hudutlarının sınırlandırılmamasını istediği ve kabul ettiği ve Trabzon'un Ermenistan'a verilmesinden yana olduğu doğrudur. Fakat yeni devletle mücadele etmek, bölgeden Türk yönetiminin kovulması ve Ermeni varlığının bölgede devam etmesi için gerekli olduğundan, Karadeniz Limanı'nı kullanmasını garanti etmesi yönündeki kararı şüphelidir. Bu, Amerika'nın mandayı kabul etmeyeceğini gösteriyor. Ve böylece Müttefikler yeni millet için Wilson'un mükâfatını kabul etseler bile Ermenilerin Trabzon'u nasıl elde tutacağı belirsizdir.

Erivan'dan Paris'e gelen bir mesaj, Başbakan'ın Moskova'ya gönderilen elçiler sebebiyle yapılan protestolar yüzünden istifa ettiğini bildiriyor. Görünüyor ki Başbakan, Erivan Hükümeti'nin çoğunluğunu yok saymıştır. Mesaja göre Başbakan'ın Bolşeviklere dönme niyeti yoktur fakat Moskova'nın heyet gönderme davetini kabul etmiştir. Çünkü Bolşevikler arka kapılarında ve onlara karşı koymalarının bir anlamı yokken Müttefikler çok uzaktadır, Amerika ise daha da uzak. Bu nedenle Sovyet koşullarını düzenlemenin en iyi şey olduğu yönünde karara vardılar.

Fransız uzmanlar bağımsız devlet olarak Ermenistan'ın var olacağına ve durumlar şimdiki pozisyonda devam ederse bağımsız devletin kısa süreli olacağına inandıklarını söylüyorlar. Bu baskı gören insanlar için dünyanın büyük uluslarının adil planlarının hepsi suya düşüyor çünkü büyük ulusların hiçbiri bu insanlara yardım etmeyi bir vazife olarak üstlenmiyorlar.⁴⁶⁷

3.3. Sevr Antlaşması'nın İmzalanması ve Ermeni Meselesi

San Remo Konferansı'nın bitmesiyle artık Osmanlı Hükümeti'yle yapılacak olan antlaşmanın ana hatları da tamamlanmıştı. Avrupa basınında yer alan haberlerde, antlaşma maddeleri genelde ağır olarak nitelendirilmekle birlikte Türklerin bunu hak ettikleri şeklinde yorumlar da yapılmaktaydı. Çok az basın organı antlaşmaya karşı çıkmıştı. *Manchester Guardian*, "barış koşullarının haksız olduğunu" söylüyor; *Westminster*

⁴⁶⁷ *The New York Times*, May 30, 1920.

Gazetesi, “müttefiklerin çözmeye muvaffak olmadıkları sorunları maskelemek amacıyla kaleme alınmış hatipçe bir metin” yorumunu yaparken *Observer Gazetesi* “antlaşma için yapay, güvenilir ve geçici” ifadelerini kullanıyordu. Bu arada antlaşmayı adil olarak değerlendiren bazı basın organlarının ise devletlerin uygulamada ne derece başarılı olabileceği konusunda şüpheleri vardı.⁴⁶⁸

11 Mayıs 1920’de Versay’da Millerand tarafından barış şartlarının Tevfik Paşa başkanlığındaki Türk delegelerine bildirilmesinin ardından ABD basınında çıkan haberlerde ne olursa olsun Anadolu ve Mezopotamya hâkimiyetinin Ermenistan’a ait olması⁴⁶⁹, Ermenistan sınırlarının bir an önce Başkan Wilson tarafından belirlenerek Ermeni probleminin çözülmesi gerektiği⁴⁷⁰ yönünde haber yayınladığı görülmektedir. Bu doğrultuda *The Christian Science Monitor*’un sütunlarına “Ermenistan Dönüm Noktasında” manşeti ile taşıdığı haber şu şekildedir:

“Bir zamanlar Von Der Goltz ‘ama Ermenistan platodan tehcir edilenden daha fazlasıdır’ demişti. ‘Bu platoya sınır ülkeler Ermenistan’dan güneye, doğuya, kuzeye ve batıya uzanan dağlardan etkileniyor. Eğer ciddi bir güç, bu dağ geçitlerini eline geçirirse bu geçitlere sahip olmaksızın sınır memleketlerin hâkimiyeti tehlikeye atılabilir. Bu yüzden Ermenistan’ı fethetmek her zaman Yakı Doğu’daki güçlerin amacı olmuştur.

Her ne olursa olsun kendi güvenliği için Mezopotamya ve Anadolu hâkimiyeti Ermenistan’ın olmalıdır. Fakat aynı zamanda Kafkasya ve İran yöneticileri Ermenistan’dan kurtulabilir. Çeşitli bölgelerin farklı maddi, ırkı ve politik özellikleri arasındaki bu merkezi konum, Ermenistan’ın neden bağımsız ve büyük bir devlet olamadığının sebebidir. Bu, her zaman anlaşmazlığın sebebi olmuştur. Bu ülke, orada hiç değilse zaruri bir şekilde bulunmalıdır.

Büyük Alman askerlerinin bu düşüncelerinin, 30 yıllık Türk ordusunun yeniden teşkilatlanması deneyiminden sonra şekillendiği yorumu yapan gazete, yazının devamında Von der Goltz’un Ermenistan sınırları hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Von der

---

⁴⁶⁸ Bayram Kodaman, *Ermeni Macerası (Siyasi ve Tarihi Bir Değerlendirme)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 29.

⁴⁶⁹ *The Christian Science Monitor*, June 30, 1920.

⁴⁷⁰ *The Christian Science Monitor*, Aug 2, 1920.

Goltz'a göre mevcut şartlar altında coğrafi özelliklerine göre Ermenistan'ın teşkil edilme projesi, Yüksek Konsey tarafından terk edilmiştir ve bu sebeple Ermeni Heyeti, makul bir sınırlandırmayla varsayım dayalı yeni devletin sınırlarını yeniden çizmek zorundadır. Çünkü son deneyimler, Ermenistan'ın olumsuz şartlar altında olsa bile büyüyüp gelişebileceğini göstermiştir diyen Goltz, yakın gelecekte meydana gelecek olayların şeklini etkileyecek 3 meseleden bahseder. Bunlardan ilki politik ve ekonomik ağırlık merkezi olarak Ermeni Devleti Türkiye'nin doğu vilayetlerini kapsayacak şekilde kurulmadıkça adil bir güvenlik ölçüsü garanti edemeyebileceği meselesidir. Bunun için de Ermenistan'ın sınırları belirlenirken Eçmiadzin ve Trans Kafkasya'daki Ani gibi tarihi ve manevi mekânların bu sınırlar haricinde tutulmaması gerekmektedir.

İkinci hususun yukarıda bahsedilen ilk husus kapsamakla birlikte Ermenistan'ın sınırlarını tanımlamayı gerektirdiğini ifade eden Goltz, Batıda Batılı Euphrates, Güneyde Ermeni Taurus, kuzeydoğuda Ağrı bölgesi ve kuzeyde Çoruh Nehri ile çevrili alanın eski çağlardan beri Ermenilerin, 16. yy'ın başlarından beri de bir bakıma Kürtlerin vatanı olduğunu söylemiş ve bölgedeki Türkleri davetsiz misafir olarak nitelemiştir. Bu nedenle iki yerli ırk olan Ermeniler ve Kürtler, Goltz'un tasvir ettiği soyutlanmış Ermeni bölgesini geliştirmeye başlayacaklardır.

Son olarak da Ermenistan'ın denize çıkış noktası olması gerektiği hususuna değinen Goltz' a göre en uygun yer, kuzey İran ve Trans Kafkasya'yı da içine alan geniş hinterlandı ithalat ve ihracat ticaretinin merkezi olan Trabzon Limanı'dır.⁴⁷¹ Ancak Başkan Wilson tarafından yapılan Trabzon'un bir liman olarak Ermenistan'a verilmesi gerektiği yönündeki açık tavsiyeye rağmen, geçen hafta Türk Heyetine verilen barış antlaşmasının

---

⁴⁷¹ Trabzon üzerinde Rum iddialarına ve ticaretine de değinen Goltz, bu hususlar hakkında şöyle demiştir: "Rumların Trabzon için iddialarına gelince buradaki ekonomik faktör, aşırı duygusallıktan daha mükemmel bir ispat olacaktır. 1907'de ithalat ve ihracatçılar, mevcut ticaret yollarını Trabzon'dan Rize'ye, uzak doğuya çevirmek istediler. Trabzon Rumları, zenginliklerinin temel kaynağının başka yöne çevrilmesine yönelik gözdağına şiddetli bir şekilde karşı çıktılar. Türklerin gümrük istatistiklerine göre, 1910-1911 yılları arasında Trabzon ticaretinin toplam ithalat ve ihracatı 2.000.000 pound tutarındadır. Bu ticaretin büyük bir kısmı Ermenistan'ın hinterlandı, Kuzey İran ve kuzeydoğu Anadolu ile yapılmıştır. Ayrıca buna ilave olarak tüm akademik incelemelerde Trabzon'daki Rum tüccar toplulukların bu ticaretin büyük bir kısmından şehirlerini mahrum etmeyi istedikleri görülür. Bu sebeple gelecekteki ilişkileri açısından, ileri sürülen unsurlar arasında bir uzlaşma tahmini yapmak için erken olabilir." **The Christian Science Monitor**, June 30, 1920.

özeti, Ermenistan'ın Trabzon değil, Karadeniz'e çıkış yeri talep ettiğini gösterme temayülündedir.”⁴⁷²

22 Temmuz 1920'ye gelindiğinde Osmanlı Devleti aleyhinde yaşanan bu gelişmelere rağmen Vahdettin'in başkanlığında toplanan Şura-yı Saltanat, tamamen yok olmaktansa zayıf bir mevcudiyeti kabule değer görerek antlaşmanın onaylamasına karar vermiş⁴⁷³ ve 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzalayarak Doğu Anadolu'da Türk topraklarında bağımsız bir Ermenistan Devletinin kurulmasını kabul etmiştir. Böylece nüfusun ancak %4-5'i Ermeni olan Trabzon ile nüfusun 1/3'ünü teşkil etmeyen Doğu Anadolu Ermenilere bırakılıyordu.⁴⁷⁴ Antlaşmanın Ermenilerle ilgili maddeleri ise şunlardır:

Madde 88. Türkiye, Ermenistan'ı müttefik devletler gibi hür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını açıklar.

Madde 89. Osmanlı Devleti ile Ermenistan ve diğer anlaşma yapan devletler Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinde Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın tespiti ABD Cumhurbaşkanı'nın hakemliğine havale ve bunun vereceği kararı ve Ermenistan'ın denize çıkış yerine ve adı geçen sınıra komşu Osmanlı arazisi üzerinde askeri tertibatın ilgasına dair olmak üzere tespit edeceği bütün hükümlerini kabul etmeyi kararlaştırmışlardır.

Madde 90. 89. madde gereğince tespit edilecek sınır adı geçen vilayetlerin kısmen veya tamamen Ermenistan'a bırakılmasına gerek bulunduğu takdirde Osmanlı Devleti adı geçen karar tarihinden itibaren terk edilen arazi üzerindeki bütün hukuk ve tasarruflarından feragat ettiğini şimdiden açıklar. Bu antlaşmanın Türkiye'den ayrılan araziye uygulanacak hükümleri o andan itibaren adı geçen araziye de uygulanacaktır.

Bu antlaşmada çözülmemiş ve düzenlenmemiş bulunan ve adı geçen arazinin devredilmesinden doğabilecek olan bütün meseleler daha sonra diğer sözleşmeler ile çözümlenecek ve düzenlenecektir.

---

⁴⁷² **The Christian Science Monitor**, June 30, 1920.

⁴⁷³ Selvi, a.g.t., s. 99.

⁴⁷⁴ Akgün, “Kurtuluş Savaşı Başlangıcında...”, s. 345.

Madde 91. 89. maddede belirtilen arazinin bir kısmı Ermenistan'a geçtiği takdirde, Osmanlı Devleti ile Ermenistan arasında adı geçen maddede yer alan karara dayanarak tespit edilecek olan sınırı arazi üzerinde tatbik etmek üzere adı geçen kararın alınmasından on beş gün sonra oluşturulma şekli daha sonra belirlenecek olan bir sınır tespit komisyonu kurulacaktır.

Madde 92. Ermenistan'ın Azerbaycan ve Gürcistan ile olan sınır ilgili devletlerle yapılacak görüşmelerle tayin edilecektir. 89. maddede belirtilen karar alındıktan sonra ilgili devletler anlaşarak sınırını tespit etmede başarılı olamadıkları herhangi bir durumda bu sınır büyük Müttefik Devletler tarafından tespit edilecek ve bunun arazi üzerinde uygulanması kendilerine ait olacaktır.

Madde 93. Ermenistan Hükümeti, Ermenistan'da ırk, dil ve din bakımından halkının çoğunluğu dışındaki insanların menfaatlerini himaye için başlıca Müttefik Devletlerin gerekli görecekları hükümleri ve adı geçen devletler ile yapılacak bir anlaşmaya bu hükümlerin konulmasına onay vermek suretiyle kabul eder.

Ermenistan, başlıca Müttefik Devletler ile yapılacak bir anlaşmaya, geçişin serbestçe yapılmasını temine ve diğer milletlerin ticareti için adil bir usul getirilmesine ilişkin olmak üzere Müttefiklerin gerekli görecekları hükümlerin kaydına da razı olurlar.⁴⁷⁵

Antlaşmanın imzalanması sonucunda ABD basını, "Türkiye Ermenistan'ı bağımsız ve özgür bir devlet olarak tanıyor ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın Türkiye ile Ermenistan arasındaki Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetleri ile ilgili sınır problemleri ve Ermenistan'ın denize kıyısının olması gibi sorunların çözümünde arabuluculuk görevini kabul ediyor"⁴⁷⁶ yorumunu yapmıştır.

Sevr Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte ABD, 1919'daki soyut politikasının yerine somut bir anlaşmaya yani Sevr Antlaşması'nın 89. Maddesine dayanarak

---

⁴⁷⁵ Okur, "Karadeniz'den Kafkasya'ya...", s. 28-29.

⁴⁷⁶ **The Christian Science Monitor**, June 25, 1920; **The New York Times**, Nov 19, 1920; **The Boston Daily Globe**, Nov 19, 1920; **The New York Times**, Nov 26, 1920; **The Christian Science Monitor**, Dec 3, 1920.

Ermenistan'a Türkiye'den koparılıp verilen toprakların yani Türkiye-Ermenistan sınırının çizilmesi için harekete geçmiştir.⁴⁷⁷

---

⁴⁷⁷ Armaoğlu, "Sevres Antlaşması...", s.142.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TBMM HÜKÜMETİ'NİN DOĞU HAREKÂTI VE ABD BASINI

Sevr Antlaşması'na karşı Anadolu'da uyanan milli duygular ve Ankara'daki Milli Hükümet tarafından gösterilen tepkiler, meselesinin başından beri Türkiye ile ilgili gelişmeleri Washington'dan çok farklı bir şekilde değerlendiren ABD'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ün bu konu hakkında ülkesini ciddi bir şekilde uyarma ihtiyacına sevk etmiştir. Bristol'ün Ermenistan konusuna dikkat çektiği 18 Eylül 1920 tarihli telgrafı şu şekildedir:

“Şu hususu kesin olarak belirtmek gerekir ki Ermenistan'a (Anadolu'dan) toprak verilmesine karşı Doğu Anadolu vilayetlerinde oluşan tepkiler, şimdiye kadar olduğundan çok daha acı ve kuvvetlidir. Ermenistan'a bırakılan toprakları, Türklerin kuvvet zoru olmaksızın bırakacaklarına hiç kimse inanmamaktadır. Türklerin çok geniş bir çoğunluğunu temsil eden Milliyetçiler, İstanbul Hükümeti tarafından imza edilen antlaşmayı tanımamaktadır ve çok muhtemeldir ki Müttefikler, Yunanistan vasıtasıyla bu antlaşmayı Türklere kabul ettirmeye zorlayacaklardır. Türkiye barışı, Ermenistan'a Başkanın hakemliği ile tespit edilecek Türkiye'nin doğu vilayetlerini vermektedir. Bu bölgelerde bugün fiilen Ermeniler yoktur ve Erivan'daki Ermenileri bu bölgelere yerleştirmek, yeterli koruma sağlanmadığı takdirde karışıklıkların ortaya çıkması sonucunu verecektir.”

Ancak Amiral Bristol'ün bu son derece isabetli değerlendirmesinin, Amerikan Hükümeti ve Başkan Wilson üzerinde tamamen etkisiz kaldığı görünmektedir.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁸ Armaoğlu, “Sevres Antlaşması...”, s.142.

4.1. Amerikan Yardım Heyetlerinin Faaliyetleri

ABD'nin bu süreçte bölgedeki yardım komisyonları vasıtasıyla Ermenilere yönelik desteklerini devam ettirdiği⁴⁷⁹ basında yer alan haberlerden görülmektedir. “Hemen hemen her gün 500 Amerikan çalışanından aldığımız telgraflar vasıtasıyla fakir Ermeni halkına ulaşan kaynaklarımız ve desteklerimiz hakkında hiçbir şüphemiz yoktur” diyen Yakın Doğu Yardım Sekreteri Charles K. Vickery, konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

“Her ay yalnızca Rusya Ermenistan'ına genellikle Batum limanı kullanılarak 7.000 ton unun Ermenistan'ın içlerine nakledildiğini ve bunların da çalışanlarımızla Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin işbirliği ile dağıtıldığını biliyoruz. Her bir çabanın, dehşet verici bir engel altında olsalar bile kendilerini ayakta tutmaları için Ermeniler ve heyetlerimiz tarafından yapıldığını biliyoruz. Şu an 80.000'in üzerinde işçi, Yakın Doğu Yardımı tarafından idare edilen muhtelif endüstriyel işletmelerimizde işe alındı. Yiyecek sorununun çözümüne yardım için geçen bahar Ermenistan'da 700 ton buğday tohumu ithal edildi. Ve şimdi aldığımız telgraflara göre bu tohumlar büyüyor ve tamamen olmasa da gelecek yılki yiyecek probleminin çözümüne yardım edecektir.

Bu insanlar, hala evlerinden sürgün vaziyettedirler. Barış, bu durumu sonlandırmadı ve eskiden yaşadıkları bu alanda düzen kurulmadı. Onlar, geçtiğimiz üç yılda olduğu gibi hala sürgünün kucağındadırlar. Yardımlarımızın yarısından fazlası hayatta kalan Ermenilerin tam olarak yarısının yaşadığı ve Türklerin hiçbir salahiyetinin olmadığı Rusya Ermenistan'ına yapılıyor. Bir de şu gerçek vardır ki Amerikan Yardım çalışanlarının iyi işleri, Türkler ve oradaki Ermeniler arasındaki barışı yeniden tesis etti. Bugün Maraş'ta 10.000 Ermeni vardır ve bunlar yardım çalışanlarınca desteklenerek hayatta kalmışlardır. Bizim yardımlarımız biter bitmez onlar yok olacaklar. Benzer bir durum Antep'te yaşanıyor. Pek çok Ermeni, Maraş ve Antep'tekilerden daha az tehlikededir. 3.000 öksüz ve yetim Adana'dan İngiliz bayrağı altında daha fazla güvende olacakları Kıbrıs Adası'na taşınıyor.

---

⁴⁷⁹ *The Chicago Daily Tribune*'nin haberine göre Pazar günü okul çocukları ve diğer Amerikalıların katılımıyla Yakın Doğu Yardım hareketi tarafından temin edilen paranın bir kısmı Trabzon'da kadınlarla eğlenmek ve subayları eğlendirmek için şampanya satın almada kullanılmıştır. **The Chicago Daily Tribune**, Oct 3, 1920.

Gecikmeler ve mükemmel barış ile ilgili küçük düşürücü kavgalar, Yakın Doğu’da devam eden huzursuzlukların nedenidir. Eğer Amerika, tecrübeli bir abi olarak onun sorumluluğunu kabul ederse, tüm sorunlar çözülebilir ve bu sadık, tutumlu, gözü pek insanlar tekrar barış içinde evlerine dönebilirler.”⁴⁸⁰

ABD basınında Müttefik Yüksek Barış Konseyi hala Ermeni probleminin çözümü için bir yol bulmaya çalışırken Ermenilere her şartta yardım etmeye çalışan Herbert Hoover’ın yardım kuruluşuna övgüler yağdırılıyordu.⁴⁸¹ Öte yandan Hoover’in ortaklarından biri olan ve Müttefik Yüksek Heyeti tarafından Ermenistan yardım kaynakları yöneticisi ve diğer sosyal yardım organizasyonları için görevlendirilen Albay Haskell’in bölgedeki misyonunu tamamlaması⁴⁸² üzerine İngilizlerin Batum’u tahliyesi ile birlikte görevinden istifa ettiği⁴⁸³ haberi de basında yer alıyordu.

4.2. Doğu Harekâtının Başlaması ve ABD Basını

9 Haziran 1920’ye gelindiğinde ise Doğu’da artan Ermeni baskısı neticesinde Doğu bölgelerinde geçici seferberlik ilan edilmiş⁴⁸⁴, bu arada Ermeniler Oltu’da kurulmuş olan yeni Türk yönetimine karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu olay üzerine 7 Temmuz 1920’de Türk birlikleri karşı saldırıya geçmiş, seferberlikten üç buçuk ay sonra Kötek ve Bardız bölgelerinde savaş başlamıştır.⁴⁸⁵ Bu sürece yönelik olarak ABD basını Kazım Karabekir’in Ermenilere karşı harekete geçtiği ve bunun neticesinde Ermeni katliamlarının

⁴⁸⁰ **The Christian Science Monitor**, June 26, 1920.

⁴⁸¹ **The New York Times**, Sept 4, 1920.

⁴⁸² *The New York Times* gazetesi Albay Haskell’in bölgedeki misyonunun tamamlaması ile ilgili olarak şu ifadeler kullanmıştır: “Ermeni halkı kurtarıldı, ülke barış içinde ve hasattan istenilen şekilde verim alındı. Ülke, en az yedi yahut sekiz ay yetecek kadar yiyeceğe sahiptir. İnsanlar giyinmiş, beslenmiş ve hastalıklardan kurtulmuştur.” Albay Haskell ise “Ermenileri besledik, giydirdik ve onları dezenfekte ettik. Neredeyse tüm halkı çiçek hastalığına, koleraya ve tifoya karşı aşıladık ve onları bitlerden arındırdık. Bundan hoşlanmadılar; fakat ne aşı, ne banyo, ne de yiyecek vardı. Onlara tohum verdik, tarlalarını eklemelerine ve hasat yapmalarına yardım ettik. Yerel endüstriyi başlattık, giyecek dokuma vs. Sonra yemek için çalışmak ve tartışmaya son vermek zorunda olduklarının farkına vardılar. Şimdi, sonunda kendi ayakları üzerinde duruyorlar.” demiştir. **The New York Times**, Sept 4, 1920.

⁴⁸³ **The Boston Daily Globe**, July 9, 1920; **The Hartford Courant**, July 9, 1920; **The New York Times**, Sept 4, 1920.

⁴⁸⁴ Kazım Karabekir’in Ermenilere karşı harekete geçtiği ve bunun neticesinde Ermeni katliamlarının tekrar başlayacağı, son beş yıl içerisinde 800.000 Ermeni kadın ve çocuğun isyan bahanesiyle öldürüldüğü, 200.000 Ermeni’nin ise sürgün edildiği, İstanbul’daki 400 Ermeni’nin de Kürtler tarafından kiliseye hapsedilerek yakılmak suretiyle katledildiği yönündeki iddialar, bu dönemde ABD basınında yer almıştır. **The Odgen Standard-Examiner**, July 16, 1920; **The New York Tribune**, July 18, 1920.

⁴⁸⁵ Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu’nun Kökeni 1878-1918**, İstanbul: Der Yayınevi, 1987, s. 125.

tekrar başlayacağı⁴⁸⁶, son beş yıl içerisinde 800.000 Ermeni kadın ve çocuğun isyan bahanesiyle öldürüldüğü, 200.000 Ermeni'nin ise sürgün edildiği⁴⁸⁷, İstanbul'daki 400 Ermeni'nin de Kürtler tarafından kiliseye hapsedilerek yakılmak suretiyle katledildiği⁴⁸⁸ yönündeki iddiaların yer aldığı haberler gazete sütunlarında yer almaya devam etmiştir.

28 Eylül'de saldırıya geçen Türk birlikleri, 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Eylül'de Merdenek'i ele geçirmiş, 30 Ekim'de Kars'a, 7 Kasım'da Arpaçay'dan Gümrü'ye kadar olan bölgeyi kontrol altına almışlardır.⁴⁸⁹

Bölgede yaşanan bu yeni gelişmenin ABD basınına yansımalarına bakıldığında ilk aşamada Türk Milliyetçilerinin Ermenistan sınırında birbirini izleyen düzensiz taarruzları neticesinde Brest-Litovsk Antlaşması'nın Kars, Ardahan ve Batum'un Türkler tarafından kontrolünü temin eden maddesini uygulamak için resmi bir savaş başlattığı ve Türklerin biri Kars'a, diğeri de Batum'a olmak üzere iki kanattan ilerlediği⁴⁹⁰ şeklinde haberler yer almıştır. *The Boston Daily Globe* gazetesi de "Ermenistan Türk Ordusu Tarafından İşgal Edildi" manşeti ile verdiği haberde Oltu, Bardus ve Karakurt'da faaliyet gösteren Türk ordusunun Kars'a doğru ilerlediği ve Ermenistan'da önemli bir demiryolu noktası olan Sarıkamış'ı ele geçirdiğini⁴⁹¹ yazmaktadır.

The Washington Post gazetesi ise, Kars'a doğru yapılan harekâtın birincisi yalnızca Kars üzerinde değil aynı zamanda artık yürürlükte olmayan Brest-Litovsk antlaşması ile Türklere bırakılan Batum ve Ardahan üzerinde hâkimiyet sağlamak, ikinci olarak ise Bolşeviklere levazım ve askeri manada bir kavşak noktası oluşturmak şeklinde iki amacının olduğu⁴⁹² yönündeki haberlere yer vermiştir. Ayrıca Ermenistan'ın en önemli demiryolu noktası olan Sarıkamış'ın kuşatılması üzerine bu güzergâhın Ermeni askeri yetkililer tarafından alındığı, askerlik çağına gelen tüm Ermenilerin de göreve çağırıldığı⁴⁹³, Azerbaycan'daki Sovyet yetkililerinin güneybatı yönünden istila eden Türk

---

⁴⁸⁶ **The Odgen Standard-Examiner**, July 16, 1920.

⁴⁸⁷ **The New York Tribune**, July 18, 1920.

⁴⁸⁸ **The Lehi Sun**, Sep 2, 1920.

⁴⁸⁹ Mazıcı, a.g.e., s. 125.

⁴⁹⁰ **Chicago Dailty Tribune**, Oct 8, 1920.

⁴⁹¹ **The Boston Daily Globe**, Oct 14, 1920.

⁴⁹² **The Washington Post**, Oct 15, 1920.

⁴⁹³ **The Boston Daily Globe**, Oct 14, 1920; **The Washington Post**, Oct 15, 1920.

birlikleri ile bağlantı kurmak için kuzeydoğudan Ermenistan'a karşı 11. Rus ordusunun 28. ve 32. bölüğünün gönderildiği⁴⁹⁴ şeklindeki bilgiler de basında yer almıştır.

4.3. Doğu Harekâtı Sürecinde Yakın Doğu Yardım Çalışanlarından Gelen Haberler

Savaş sürecinde Yakın Doğu Yardım Komitesi'nden gelen haberler Komite'nin Ermenilere yönelik yardımlarını devam ettirme çabaları da ABD basınına yansıyan haberler arasında yer almış, bu konu hakkında yayınlanan haber şu şekilde olmuştur:

“Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin Orta Asya Müdürü, Albay J. P., Türk Milliyetçileri tarafından Samsun'daki gruplarının göz altına alındığını bildirdi. Samsun'daki Albay Coombs'dan İstanbul'a gönderilen bir rapor şu bilgileri içermektedir:

‘Milliyetçiler, Yakın Doğu Yardımı'nın iç bölgedeki istasyonları ziyaret etmesine müsaade etmedi. Çünkü her şeyden önce Türkler ve Birleşik Devletlerin diplomatik ilişkileri henüz etkin durumda değildir ve Birleşik Devletler Hükümeti, Türk insanının iğrenç Sevr Antlaşması'nı kabul etmesini isteyen siyasi düşünceye mensuptur.

İkinci olarak Amerika, Doğu problemlerinde her zaman Türklerin düşmanı Ermenistan'ın yanında yer almış⁴⁹⁵ ve Türklerin iddialarını hesaba katmaksızın yapılan bu destek Ermenistan'ın moralini yükseltmeye devam etmiştir.⁴⁹⁶

Üçüncü olarak ise savaş durumu Ermenistan ile Türkiye arasında vuku bulmuştur. Şu anda Amerikalıların milliyetçi bölgelerin içine ya da dışına yapacakları seyahat Ankara'dan gelen özel emirle yasaklanmıştır.

Yakın Doğu Yardımının siyasi faaliyetlerini ya da işçilerimizin güvenliğini tehlikeye sokacak üyelerin, bu hususları iyice anlaması gerekmektedir. Burada, Amerika'nın Ermenistan mandasını aldığı ve bölgeye Amerikan askerlerini göndermeye hazırlandığı şeklinde söylentiler mevcuttur.

⁴⁹⁴ **The Boston Daily Globe**, Oct 14, 1920.

⁴⁹⁵ **The New York Times**, Nov 11, 1920.

⁴⁹⁶ **The Washington Post**, Nov 12, 1920.

Harput yöneticimiz çok uzaktaki istasyonları ziyaret etmeyi başaramamıştır. Bayan Annie Allen ve Dr. William S. Dodd, şu an Ankara'dadır. Gelecekteki işlerimiz için milliyetçi liderlerden müsaade istemişlerdir. Eğer bu istek reddedilirse beklenen gelişmeler Samsun ile sınırlı kalacaktır.

4 Kasım Alexandropol⁴⁹⁷ tarihli bir diğer yazı ise mevcut durumla ilgili şu bilgileri vermektedir:

Kars, 3 Ekim'de Türkler ulaşmadan önce düştü. Türklerin hala Alexandropol yolunun yarısında olduğu söylentileri dolaşiyor. Tüm Yakın Doğu Yardım personellerinin bölgeden tahliye edilmeleri kararlaştırılmış; fakat biz ayrılırsak, ilgilendiğimiz insanlar içindeki 25.000 yetimin hayatta kalmak için az bir şansı olabilir diyen yardım işçileri kalmaya karar verdi.⁴⁹⁸

Yakın Doğu Yardım Sekreteri Charles V. Vickery, pes etti. Son beş yılda Yakın Doğu ile ilişkilerimiz yetimhaneler, hastaneler ve Yakın Doğu Yardım'ının kontrolü altındaki diğer kuruluşlar, Amerikan Yardım işçileri tarafından yönetildiğinde Türkler ve diğerlerinin saldırılarından arındırılmıştı. Yalnızca Harput'taki Yakın Doğu Yardım yetimhanesinde 6.000 yetim vardır ve bunlar tüm savaş boyunca burada güvenli bir şekilde korunmuşlardır. Anadolu'nun diğer merkezlerinde de daha az sayıda yetim ve öksüz bulunmakla beraber Yakın Doğu'da Mustafa Kemal Paşa tarafından kontrol edilen şehirlerin merkezinde toplamda 110.000'in üzerinde yetim ve öksüz vardır. Bay Vickery,

---

⁴⁹⁷ Ermenistan'ın ikinci büyük şehri Gümrü'dür. Tarihi boyunca ismi pek çok kere değişmiştir. Bilinen ilk ismi Kumayri veya Gyumri'dir. 1840-1924 yılları arasında Alexandropol, Rus Komünist Devrimi'nden sonra Leninakan (1924-1990), Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Gyumri ismini almıştır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Gümrü> (22.04.2014).

⁴⁹⁸ Bu yardım çalışanlarının isimleri şöyledir: "Ernesta A. Yarrow, Müdür; Bayan Veronica Harris, San Diago, Cal., personel Şefi; Harold Barton, (Barış/Uyum, Elmer Ekman, N.D.; Milton D. Brown, Malden; Robert L. Ferguson, Jacksonville, Fla.; Arthur B. Hammond, Newark, N. J.; Peter J. Jansen, New York; Harison Maynard, Topeka, Kan.; Olive Gray, London; Raymond Hilman, Mission Hill, S. D.; Dr. Jefferson Hawthorne, Flamingham; Dr. J. H. T. Mains, Grinnell, Iowa; Clark D. Martin, Pine Grove, Pa.; Nelson P. Meeks, Yonkers, N. Y.; Florence L. Myers, Hinsdale; Myrtle O. Shane, Kansas; Clayton M. Skinner, Greenfield; Elizabeth A. Thom, London, Canada; Clara L. Bessell, Claremont; Frank J. W. Peers, Topeka, Kan.; Charles F. Grant, New York; Bay ve Bayan George De Forest White, Grinnell, Iowa; Joseph W. Beach, Bangor; Elizabeth Gillespie, Detroit, Mich.; Leonard C. Hubbard, Princeton, W.; Elsie May Kimball, Mount Vernon, N. Y.; Theodore A. Elmer, Oberlin, Ohio; Pauline Jordan, Wolchville; Annette L. Munro, Newton; Margaret Kinne, Ovid, N. Y.; Elizabeth ve Frances Andersoni New York; Charles McBride, W. W. Nelson, Walter Richards, Kaptan J. Dangerfield, Bayan Fossom ve Sillinan. **The New York Times**, Nov 11, 1920.

geçici olarak New York'ta tutulan altıdan fazla yardım çalışanından oluşan bir grubun⁴⁹⁹ dün gece Pannonia'da gemi ile hareket ettiğini de ilave etti.⁵⁰⁰

4.4. TBMM Hükümeti ile Ermenistan Arasında Ateşkes İmzalanması ve ABD Basını

11 Kasım'a gelindiğinde ABD basınında Ermenilerin Türk Milliyetçileri ile bir ateşkes karar verdiği⁵⁰¹ bilgisi yer alırken *The Boston Daily Globe*'un "Ermenistan Türklerle Barış Yapmayı İstiyor" manşeti ile sütunlarına taşıdığı yazıda Ermeni birliklerinin, Türk Milliyetçileri tarafından tamamen geleneksel Ermenistan sınırlarının dışındaki bölgeyi ele geçirene kadar doğuya doğru sürüldüğü, bunun sonucunda Ermenistan'ın savaş döneminde Almanlar ve Türkler tarafından tasarlanan küçük bir Kafkas Cumhuriyeti konumuna indirildiği bilgisi yer alıyordu. Bu durumda Ermenistan, yalnızca Erivan, Novobayazet, Eçmiadzin'den meydana geliyor yorumunu yapan gazete, Türk Milliyetçilerinin, Ermenileri yok etmeyeceklerini ancak Ermenilerin de Türk beklentileri ile uyumlu olan bazı şartları kabul etmelerini istediklerini de ifade ediyordu. Bu habere göre Ermenistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Doktor Alexander Khatissian, Milliyetçilerle barış koşullarının düzenlenmesi için bir murahhas bile görevlendirmişti.⁵⁰²

21 Kasım'da "Türklerin Ermenistan'ı Kontrolü" başlığı ile verilen haberde ise ateşkes koşulları üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Ermenistan Cumhuriyeti'nin büyük demiryolu merkezi Aleksandropol'ün dışına sürülen Ermeni askerlerinin, hala ellerinde tuttıkları Arpa Çayı Nehri kıyısının ötesine çekilmeleri ile ilgili madde mağlup olan Ermeni ordusu bakiyelerinin Gürcistan'ın Ahılkelek bölgesine doğru Gürcistan Cumhuriyeti ve Ermenistan arasındaki sınırları geçmesi gerekliliği şeklinde yorumlanmıştır.

Barış görüşmeleri boyunca Türk silahlı kuvvetleri tarafından Alexandropol ve bu şehre yaklaşık on kilometre mesafe içindeki bölgeyi işgal edilmesi ile ilgili olan madde de

---

⁴⁹⁹ Grup, Bayan Mary L. Morton, New York; Bayan Constance Sheltman, Louisville, Ky.; Bayan Grace Blacwell, Hamilton, N. J.; Dr. Ve Bayan Russel T. Uhls, White City, Kan.; ve McCreedy Eddy, New York'tan meydana geliyordu. **The New York Times**, Nov 11, 1920.

⁵⁰⁰ **The New York Times**, Nov 11, 1920.

⁵⁰¹ **The New York Times**, Nov 11, 1920.

⁵⁰² **The Boston Daily Globe**, Dec 3, 1920.

Ermenistan'ın tek büyük demiryolu kavşağının Türklerin eline geçtiği ve Ermenilerin burayı askeri ya da savunma olarak elde tutacak güce sahip olmadıkları şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca haberde 90.000 Rus askerinin 4/1'inin bulunduğu ilk Rus askeri kışlalarının şu an Yakın Doğu Yardımı Amerikan kadın çalışanlarının bakımı altında, 10.000 Ermeni çocuğun kaldığı ev olarak kullanılmakta olduğu ve kasabanın tahkimatıyla beraber Türklerin eline geçtiği ve bu tavize karşılık Türk silahlı kuvvetlerinin aynı düzenin sürmesi ve Alexandropol'deki her bireyin kişisel güvenliğinin koruması hususlarında güvence verdiği bilgisine de yer verilmiştir.

Ateşkes sürecine gelinceye kadar olan süreçte yaşanan olaylar üzerinde değerlendirmelerin de yapıldığı haberin devamında şu iddialar ileri sürülmektedir:

“Bu, geçen yaz Maraş'ta 12.000 kişinin ve bir aydan daha kısa zaman önce de Haçin'de 10.000 kişinin katliamıyla sonuçlanan Ermeni korumasının benzer bir parçası anlamında gelebilir.

Dünyanın geri kalan kısmının daha fazla uyarılmasıyla Ermenilerin başına gelen felaket, muhtemelen Kırım'da Wrangel'in galibiyetinden daha eksiksizdir. Son iki buçuk yıldır Ermenilerin çaresizliklerine ağlamadıkları bir an bile yoktur. 1918'de İngilizlerin Kars Kalesi'nin 600 parçalık topraklarının bazılarını ellerinden almalarına Ermeni Hükümeti itiraz etmişti. İki yıl sonra hususi ücret 1.250.000\$'a çıkarıldı ve 1918'de onlardan aldıklarını yerine koymak için İngiltere küçük silahlar ve top satın aldı. Bu siparişin %16'sı Ermenilere ulaştı ve onda da top yoktu.

Tam tersine İtalyanlar da, Türklere silah ve cephane satıyor ve dağıtıyordu. Nedenini sorduğumda Kafkasya'daki İtalyan Heyeti'nin bir üyesi bana “onlar ücret ödüyorlar” dedi.

1919 Temmuz'undan itibaren Ankara merkezli büyüyen Türk Milliyetçi hareketi, İtalyan ve Fransızların bilgi ve rızası ile ilerledi. Silahlarla dolu yük arabalarının İngiliz Kontrol Subaylarının burnunun dibinde Samsun içlerine gönderildiğini gördüm. Bu yardımlar olmaksızın Türk Milli Hareketi bir gün bile geçiremezdi. Onlarla Ermenistan yok edildi.

Ermenistan Cumhuriyeti'nin üzerine gerçekleştirilen saldırı, ateşkes hattının 104 mil uzağında, eski Türk-Rus sınırının ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Müslüman Tatarlarının ortalama 25 mil gerisinde olan düzenli Türk ordusu ile işbirliği sonucuydu. Ve tüm bunlar sebebiyle Mart 1918'de Trans Kafkasya Federasyonu'nun dağılmasından beri Ermenistan çatışmalarına maruz kalmaktadır.⁵⁰³

Bu süreçle ilgili The New York Times'ın 21 Kasım tarihli haberi ise şu şekilde olmuştur:

“Türk tarafında Mustafa Kemal, Başkumandan olarak çalışmayı ele aldı. Ülkenin batısında meydana gelebilecek herhangi bir tehlikeli saldırının Rumlarla yapılan gizli antlaşmalar sonucunda giderildiğini söyledi. Ermenistan cephesinde General Nazarbekian yaklaşık 300.000 Ermeni'nin Başkumandanıydı. Eski Komutan General Dro, Nahçıvan'dan gelen Halil Paşa'nın kuvvetlerini karşı çıktı, General Piroumian Erivan'ı savundu, General Selighian, Türklerin Iğdır'daki sağ kanadını karşıladı ve onları yendi ve General Sebouh, Kars kalesini aldı. Ermeniler için bu işin üzüntü verici kısmı, Oltu içlerine ilerleyen Türklerin sol kanadının saldırılarını karşılayacak ve Tatarların Delijan yoluyla kuzeye doğru ilerlemelerini durduracak gücünün olmamasıydı. Saldırıları beş noktada toplamak için yeterli asker yoktu. Aynı anda beş askeri saldırıyı birlikte yürütmek için yeterli ulaşım, silah ve beş cepheye yetecek cephe yoktu. Sonuç belliydi.

30 Ekim'e kadar Ermeni savunması dayandı. O gün, Ermenistan Cumhuriyeti'nin Başkanı Ohandjanian, Washington'a Ermeni legasyonu için telgraf yolladı:

---

⁵⁰³ Haberde, Batı'dan Güney'e üç genel taarruz hattını içeren bir haritadan da söz edilmiştir. Bu haritaya göre taarruz hatları şu şekilde idi:

- 1- Ana Taarruz hattı, deniz seviyesinden 7.840 fit yükseklikte, Soğanlı Dağı'nın içinden Sarıkamış ve Kars'a doğru uzanıyordu. Burada Aralık 1914'te Rus ordusundaki Ermeni gönüllülerinin dördüncü taburu, 30.000 kişilik Onuncu Türk Kolordusunu durdurdu ve Enver Paşa'nın 1914'te Ruslara karşı saldırısı sonlandı. Hücum güçlerinin sol kanadı, Oltu Nehri vadisine doğru ilerledi, Kars'ın batısındaki dağları karşıya geçti ve Karsı savunmaya döndü. Sağ kanat, planlandığı gibi doğuda Türk ateşkes hattının sonu olan Diyadin'den ilerledi, kuzeye Ağrı Dağı'na geçti, Iğdır yakınlarında durdu. Burası Ermenistan'ın başkenti Erivan'dan 28 mil uzaktaydı. Bu Türk ordusu, Kazım Karabekir tarafından komuta ediliyordu ve Karabekir toplam 36.000 askeri dörde böldü.
- 2- Nahçıvan'dan Aras Nehri vadisine olan harekât, Erivan'a karşı yönetildi ve bir yıl önce Enver Paşa tarafından organize edilen harekât bu kez Türk, Kürt ve Tatarlar tarafından düzenlendi ve 1918'de Batum'a karşı Türk kuvvetlerine öncülük eden Halil Paşa tarafından komuta edildi.
- 3- Beklenmedik saldırı, Ermenistan'ın dış dünya ile bağlantısını sağlayan demir yollarına düzenlendi. Bu harekât, doğudan başlatıldı ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ndeki Tatar askeri birlikleri tarafından yapıldı. Bunlar, Ermenistan üzerine yapılan saldırıda Türklerle işbirliği içindeydiler. **The New York Times**, Nov 21, 1920.

‘Kars cephesinin askeri durumu, farklı bir şekilde gelişti. Iğdır cephesinde şiddetli bir şekilde savaşan General Selighian komutasındaki Ermeni güçleri, Türk ordusunu Erivan’da 27 mil uzakta durduruyor. Zangezur’da Bolşevik saldırıları püskürtüldü ve buradaki duruma Ermeni köylüler hâkim oldu.’

Bu, O’nun son mesajıydı. İki gün içinde batıdan Kars’a gerçekleştirilen saldırı büyüdü. Kars, boşaltıldı. Bu büyük kaleyi küçük toplar ve hafif silahlarla savunarak elde tutmak imkânsızdı. General Segouh’un kuvvetleri Kars’tan 43 mil mesafedeki Alexandropol’e çekildi. Müslümanlar, Alexandropol’den 43 mil mesafede ve Çıldır Gölü’nden 9.000 fit yükseklikteki Ağbaba’yı kuşatıyor. Ermenileri geri çekilişi Kuzeybatı yönüne kadar uzandı ve General Segouh, arkadan gelecek saldırıları karşılamak için güçlerini bölmek zorunda kaldı. Bunlar, geçen yaz Alexandropol’de Bolşevik devrimi yapanlarla aynıydı. Mücadelenin sonunda Ermenistan’da bozulmamış organize tek kuvvet Segouh’un birlikleri iki ateş arasında kaldı ve Türkler tarafından yürürlüğe konulan ateşkes şartlarını kabul etti. General Nazarbekian, beklenmedik bir şekilde Tatar saldırılarına maruz kaldı ve Başkenti boşalttı. Fakat kuvvetlerini yeni bir cepheye nakletmeden önce Türklerin, Alexandropol’e gelmeleri onu zor durumda bıraktı.

Erivan’dan gelen kadın ve çocuk sığınmacılarla erkeler 11 Kasım’da açlık ve soğuk kış şartları eşliğinde Ermenistan’ın dağlık arazilerindeki çorak topraklara ölüme doğru yol aldı. Yakın Doğu Yardımı, sığınmacıların 100.000’i korunmasız, kıyafetsiz ya da yiyeceksiz bir şekilde Ermenistan’ın içlerine doğru ilerlediğini bildiren bir resmi telgraf gönderdi.

Üç gün sonra Yakın Doğu Yardımı, Kars ve Alexandropol’den Batum’a Çoruh Nehrini takip eden yolun, Türkler gelmeden önce kaçmak isteyen Ermeni kadın ve çocuklarla dolup taşığını ve Gürcistan Cumhuriyeti’nin başkenti Tiflis içlerine aç ve çıplak ayaklı Ermeni mültecilerin toplandığı yönünde başka bir telgraf aldı. Batum’un Türkler tarafından düşüldüğü haberleri geliyor. Niçin? Oranın savunması 15 Temmuz’da şehri boşaltmadan önce İngilizler tarafından dağıtıldı. Şehirde yalnızca 35.000 kişi yaşıyordu ve aylardır 8.000 mahsur kalmış Rum ve 10.000 yoksul Rus sığınmacıyı

barındırıyordu. Batum'a gitmek için Ardahan-Ardanuç yolunu tıka basa dolduran binlercesi nerede?

Kırım yarımadası etrafında Fransız, İngiliz ve Amerikan deniz kuvvetlerine ait gemiler, Wrangel'in kuvvetlerinin imhasından sonra terkedilen insanları toplamak ve onları güvenli bir yere taşımak için dolaşılıyor. Fakat Ermenistan'ın sahili yok ve dünyanın geri kalan kısmı terkedilen Ermeni insanlarını kurtarmak amacıyla Trans Kafkasya'ya ordu göndermek kaygısıyla oldukça meşgul. Yakın Doğu Yardım çalışanlarından yalnızca 40 Amerikalı ve Kanadalı erkek ve kadınlar var. Onlar yaptıkları işlerle Kars, Alexandropol, Erivan, Karaklisse ve Tiflis'te yaşanan felaketin boyutlarını azaltabilirler.⁵⁰⁴

Yine aynı süreçte Türk Milliyetçilerinin Gürcistan Hükümetine Batum'u tahliye etmeleri yönünde bir nota verdiği⁵⁰⁵ ifade edilirken Gürcistan Hükümeti, Türklerin bölgenin mülkiyeti üzerinde ısrar etmeyeceklerine dair söz verdikleri takdirde demiryollarının kullanım kanalını değiştirmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bunun yanı sıra Türk Milliyetçilerinin, Ermenistan'da Türk koruması altında bir Sovyet Hükümeti kurması hususunda ısrar ettiği⁵⁰⁶, ancak bu şartları kabul etmek Ermenistan'ın egemenlik haklarını kaybedeceği anlamına geldiği için Ermenistan tarafından ret edildiği⁵⁰⁷, Bolşevizm'in hızlıca yayılacağı söylenen Ermenistan'da vaziyetin çok ciddi olduğu, Ermenistan'da ısrar eden Milliyetçilerin, savaş materyallerinin büyük miktarının dağıtılmasına müsaade ettiği ve şehirde toplanan levazım malzemelerinin kısa bir zaman önce götürüldüğü ve Gürcistan'ın payının ise güneye gönderildiği⁵⁰⁸ yönündeki haberler de ABD basınında yer bulmuştur.

Bölgedeki durum, Amiral Bristol 'ün 30 Kasım 1920'de Washington'a gönderdiği telgrafa da yansımış ve Bristol konu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ermenistan konusunun artık bittiği bildirilmektedir. Kars ve Gümrü'deki Ermeni kuvvetleri, çok üstün olmalarına rağmen hezimete uğratılmış ve birçok notalarda Ermeni kuvvetleri kaçmıştır. Türkler, Iğdır'ı ele geçirmiştir... Bir barış antlaşması müzakere edilmektedir. Türk hatları dâhilindeki Amerikalıların güvenlikte olduğu bildirilmektedir.

⁵⁰⁴ **The New York Times**, Nov 21, 1920.

⁵⁰⁵ **The Chicago Daily Tribune**, Nov 15, 1920; **The New York Times**, Dec 10, 1920.

⁵⁰⁶ **The New York Times**, Nov 18, 1920.

⁵⁰⁷ **The Boston Daily Globe**, Nov 19, 1920.

⁵⁰⁸ **The New York Times**, Nov 18, 1920.

Bolşevikler ve Milliyetçi Türkler anlaşma içinde bulunuyor. Gümrü ve Kars'ın Ermeniler tarafından tekrar ele geçirildiğine dair haberler doğru değildir ve Ermenilerin bu iki şehri geri almaları ihtimali de mevcut değildir.”⁵⁰⁹

Bölgedeki durum hakkında Yakın Doğu Yardım çalışanlarından gelen mektuplara da basında yer verilmiştir. *The New York Times*'in 16 Kasım tarihli nüshasındaki bilgiler şu şekildedir:

“Dün, buradaki Yakın Doğu Yardımı ana merkezinden alınan bilgiye göre Ermenistan'ın başkenti Erivan, boşaltılıyor. Alexandropol ve Gürcistan'ın başkenti Tiflis kavşağındaki demiryolu arasında iletişim belirsiz bir tarihe kadar kesildi. Ermenistan, dış dünyadan tamamen soyutlandı ve Ardahan'dan Ardanuç'a giden yol, Çoruh Nehri Vadisi'nden Batum'a doğru kaçan Ermeni kadınları ve çocuklarıyla tıka basa doldu.

Rapor, aynı zamanda Türk Milliyetçilerinin lideri Mustafa Kemal'in Ermenilere karşı faaliyette bulunduğunu, Gürcistan Hükümeti'ne Karadeniz'deki Batum'u boşaltma emri verdiğini ve Gürcistan ordusunun bu limanı savunmak için harekete geçirildiğini doğruluyor.

İlk mesaj Yakın Doğu Yardım Başkanı Edouard Neville ve uluslararası Ermenistan konferansının sekreteri Auguste de Morsier aracılığı ile alındı. Bu mesajda şunlar yazılıydı: ‘Son haberler Ardahan-Ardanuç yolunun Mustafa Kemal'in ordusu Batum'a ilerlemeden önce Kars ve Alexandropol'den kaçan Ermeni kadın ve çocukları ile tıka basa dolu olduğunu bildiriyor. Ermenistan ordusu, Erivan'ı boşaltmaya zorlandı. Cephaneleri tükenmek üzere. Gürcistan, harekete geçiyor. Sığınmacılar, muhtemel güvenlik için Tiflis'e toplanıyor. Phil-Ermenistan Cemiyeti, Uluslararası Kızıl Haç'tan, Yakın Doğu Yardımları'ndan ve Lord Mayor'un Heyeti'nden Batum için acele yiyecek, ilaç ve giyecek yardımı istiyor.’

İkinci mesaj, Tiflis'teki Yakın Doğu yardım işçilerinin geçici başkanı olarak faaliyette bulunan Bayan Veronica Harris'ten geldi. Trans-Kafkasya'daki Yakın Doğu Yardımları'nın Genel Müdürü Kaptan Ernest Yarrow, Türk kuvvetleri ulaştığında Alexandropol'den ayrılmayı reddeden Amerikan yardım işçileriyle bölgede kalmıştır.

---

⁵⁰⁹ Armaoğlu, “Sevres Antlaşması...”, s.143.

Tiflis'teki Fransız Heyeti, Alexandropol'un alındığını bildiriyor. Alexandropol ya da Kars'tan haber yok fakat tüm Amerikalıların güvenli olduğuna inanılıyor. Alexandropol ve Tiflis arasındaki iletişim belirsiz bir süreye kadar kesildi.

Raporlar, Kaptan Serge Bekzetian'dan Yakın Doğu Yardımları genel merkezine ulaşıyor, Tiflis'teki Amerikan Diplomat Temsilcisi Alexandropol'den çekilmekte olan Ermenistan ordusu bakiyesinin, Gürcistan'ın Ahılkelek eyaletindeki Arpa Çayı boyunca kuzey hattına doğru çekildiğini ifade etti. Türkler Ermenistan sınırlarına saldırmadan önce 100.000 sığınmacının Gürcistan içlerine ve ayrıca Ermenistan'ın iç bölgelerine kaçtığı söyleniyor. Bu sığınmacılar yemeksiz, kıyafetsiz ya da barınaksızdır.

Yakın Doğu Yardımları Genel Sekreteri Charles V. Vickery, Kafkasya'da bölge ihtiyaçlarının en azından bir kısmının Yakın Doğu Yardımları tarafından karşıladığını, 5.813.000 çanta, eski ayakkabı ve kıyafetlerden oluşan balyalar, 5.220 pirinç torbası, 1.080 şeker torbası ve 260 ton sabun ve diğer levazım malzemelerinden oluşan kargoların şu an Batum'dan hareket ettiğini söyledi.

Bay Vickery, bir de fasulye, un ve diğer ana yemek malzemelerinin ulaşım sağlanabilirse bir kereliğine İstanbul'dan Batum'a gönderilebileceğini ifade etti. 20 Kasım'da New York'tan ayrılan Gül Cemal, yasaklanmış bölgelere yardım amacıyla 1.000 ton buğday unu, 400 ton pirinç ve 100 ton şeker taşıyor.⁵¹⁰

Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken Başkan Wilson'un Ermenistan'ın sınırlarını belirlediği ve kararını Paris'teki Yüksek Konseye göndermeye hazır olduğu⁵¹¹ ve koruma eksikliğinin bir sonucu olarak Ermenistan'ın Türk Milliyetçileri ile direk iletişime geçmesi sonucu Ermenistan üzerinde Türk koruması tehlikesinin ortaya çıktığı yönünde haberler ABD basınında yer almaya başlamıştır.⁵¹² Müttefik Devletlerin Ermenilere vaatlerini yerine getirmek hususunda yaşadıkları başarısızlık sonucu Ermenilerin böyle bir duruma maruz kaldığı yönündeki haberde Başkan Wilson'un sınırları belirlemiş olması teorik bir durum olarak ifade edilmiş ve haber şu şekilde devam etmiştir:

---

⁵¹⁰ **The New York Times**, Nov 16, 1920.

⁵¹¹ **The New York Times**, Nov 19, 1920; **The Christian Science Monitor**, Dec 3, 1920.

⁵¹² **The Boston Daily Globe**, Nov 19, 1920.

“...Sevr Antlaşması, San-Remo’da sunulduktan hemen sonra Müttefikler antlaşma maddelerini yürürlüğe koymak için hiçbir ciddi hazırlık ya da düzenleme yapmadı. Antlaşmaya göre Yunanistan güvenli ve Venizelos’un liderliğinde olmalıydı. Ermenistan’a rağmen Yunanistan güvenlik altına alındı, Ermenistan ise pazarlıkların sisi arasında düzenli olarak gözden kaybolmaya başladı. Bu sefer Birleşik Devletler de dâhil Büyük Güçler, Türkler tarafından alt ediliyordu. Bir kez daha Türkler, kendisine karşı birleşmiş olan askeri güçleri bölmeyi başardı ve bir kez daha Ermenistan kurban edildi.

Türklerin planı basitti. Üst düzey bürokrat Türkler, vefalıdır ve Müttefiklere can atar. Fakat bu kişiler Mustafa Kemal Paşa gibi isyancı ile ne yapabilir? Eğer Mustafa Kemal, Ermenilere veya Rumlara hatta Fransızlara karşı olan Milliyetçilerin lideri olmak hususunda ısrar ederse, Bolşevikleri kabullenmeye karar verirse ve onlarla birlikte Gürcistan ve İran’a karşı harekâta geçerse üst düzey bürokrat Türkler ne yapabilir ve makul bir şekilde nasıl sorumlu tutulabilir? Yalnızca Bab-ı Âli’nin bu Paşa’dan nasıl kurtarılacağı biliniyor. Müttefiklerin silah filoları, Yıldız Köşk’ünde hazırlanabilir fakat Yıldız Köşk’ü pek çok kaynaktan gelen Ermenilerin acıklı hikâyesinden etkilenmiyor. Alexandropol’un zapt edilmesi ile beraber dış dünya ile bağlantısı kesilen Ermenistan’a, bugün üç düşman ordu tarafından rahat verilmiyor. Kars’tan ve diğer bölgelerden on binlerce göçmen, yiyecek ve yiyecek istemek için Gürcistan’ın içlerine doğru kaçıyor, Ardahan-Ardanuç yolu ise Çoruh Vadisi boyunca Batum’a doğru kaçan Ermeni kadın ve çocuklarla tıka basa dolu. Ermeni göçmenlerin kuzeye kaçmaları için hiçbir ihtimal yok ve tek yol da kar yüzünden kapalı durumda. Güneye Ermenilerin kaçıışı ise onları Mustafa Kemal ile işbirliği içerisinde olan Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Tatarlarının eline düşürecek.

Şimdi, tüm bu olayların devam ettiği esnada Müttefikler görüşme halindedirler. Müttefikler Cenova’da, Paris’te, Londra’da her zaman, her yerde hep görüşme halindeydiler. Onlar, hep planlarını tartıştılar. Her şeyden önce Yüksek Konsül, Birleşmiş Milletlerin üzerindeki Ermeni problemini tümüyle ele aldı. Ardından, Milletler Cemiyeti bu konuyu tekrar üstlendi. Başkan Wilson, görevi kesin olarak kabul etti. Şimdilik oradaki konunun tartışmaları sonlanmalı. Yakın ve Orta Doğu’da hiçbir şey olmayabilir ve hiçbir

şey mümkün değildir. Hiç kimse buranın güvenli olduğunu söylemek hususunda olumlu konuşabilecek bir bilgiye sahip değildir...”⁵¹³

4.5. Gümrü Antlaşması'nın İmzalanması

Sevr Antlaşması ile ortaya atılan “Büyük Ermenistan” kurulamamış, 1920 Sonbaharında Ermenilere karşı harekete geçen Türk ordusu, Ermeni işgalindeki toprakları ele geçirmiş ve Ermenileri barışa mecbur etmişti. Türk Milliyetçileri ve Menşevik Ermeniler arasında Aralık'ın 2'sini 3'üne bağlayan gece Gümrü Antlaşması imzalanmıştır.⁵¹⁴

Bu olay üzerine ABD basını, Ermenistan'ın Azerbaycan'la aynı statüye getirildiği ve Ermenistan'ın Sovyet Hükümetinin prensiplerini kabul etmeye zorlandığı, aynı zamanda anlaşmanın ilk maddesi ile 1918'de Türkiye, Ermenistan ve Gürcistan arasında imzalanan Batum Antlaşması'nın kabulünün sağlandığı, ateşkesin Milliyetçiler için Alexandropol'ün tahliye edilmesini sağladığı fakat Türk bölgesinin Kars, Ardahan ve Batum'u içine alırken Ermenistan'ın sınırlarının ise Erivan ve Gökçe Gölü'ne kadar indirildiği ancak Kars ve Alexandropol mevkilerini içermediği, Ermenilerin hayatları, hürriyetleri ve mülklerinin güvence altına alındığı⁵¹⁵ şeklindeki bilgilere yer vermiştir. Bir başka haberde ise bu antlaşma ile Ermenilerin 1.500 tüfek, 26 ateşleyici ve 3 top haricinde ellerindeki tüm askeri teçhizatlarını⁵¹⁶ Türklere teslim etmek zorunda olduğu, her iki taraftan sıkıştırılan Ermenistan'ın özgür seçimi olmaksızın Bolşevikler ve Türklerle müzakere etmeye zorlandığı ifadelerine yer verilmiş ve haber şöyle devam etmiştir: “...Geçtiğimiz altı aydaki gibi yüksek Ermeni subayları, Rusya'nın kuzeyden Ermenistan üzerinde oluşturduğu baskı sebebiyle istemedikleri halde Ermenistan'da Sovyet hükümetinin kurulma önerisini görüştü.

Ermeniler, güneyden gelecek tehlikeye karşı Türklerle antlaşma yapmaya zorlandı ve Türkler ile Ruslar dış müdahalelere karşı ortaklık için aralarında müzakere yaptılar.

⁵¹³ **The Christian Science Monitor**, Dec 3, 1920.

⁵¹⁴ Özel, **Trabzon'a Yönelik Ermeni Faaliyetleri**, s. 159.

⁵¹⁵ **The Chicago Daily Tribune**, Nov 15, 1920; **The New York Times**, Dec 10, 1920; **The Washington Post**, Dec 10, 1920.

⁵¹⁶ Ateşkes koşullarında Ermeniler, Türklere 200 tüfek, 60 makineli silah, 2 lokomotif ve 560 araba teslim ettiler. **The Washington Post**, Dec 10, 1920.

Başkan Wilson'un Ermeniler lehine düzenlenme yapmayı kabul ettiği Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerini şu an Mustafa Kemal ve birlikleri elinde tutuyor. Mustafa Kemal Milletler Cemiyeti'nin ve Barış Konferansı'nın otoritesini kabul etmiyor. Ermenistan'da silahlı bir birlik olmadan Başkan Wilson herhangi bir taviz verebilir. Ermenistan yaklaşık 20.000.000\$ yardım almaksızın kendini idare edebilecek bir pozisyonda olamayacaktır.⁵¹⁷

Temps gazetesi ise bu durum hakkında Türklerin Ermenistan içine girmesi ve ülkedeki devrimin Milletler Cemiyeti'nin önerdiği koşulları tamamen değiştirdi, Sevr Antlaşması'na dayanarak Ermenilerin Fransa'dan yardım istemesinin tabii olduğu ancak o zamandan beri Ermenistan'da siyasi ve askeri olayların tamamen değişerek bugün bağımsızlıktan yoksun görünen bir Ermeni Hükümetinin Türklerin yürürlüğe koyduğu ateşkesle anlamsız hale getirildiği⁵¹⁸ yorumunu yapmıştır.

Türkler ve Ermeniler arasında Gümrü Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte Ermenistan'daki Amerikan Yakın Doğu Yardım çalışanları, Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel denetimi altında tahliye edilmiş ve güvenli bir şekilde Kars, Trans Kafkasya'ya ulaşmışlardır. Mustafa Kemal'in, Amerikalıları Türk ordusunun koruması altındaki Kars'a yerleştirdiği şeklindeki bilgiye yer veren ABD basını bir kısım Amerikalının⁵¹⁹ Kars'ta yardım çalışmalarına devam ederek 7.000'den fazla öksüz ve yetime yardım ettiği, Ermenistan'da Bolşevik rejim kurulmasına rağmen James Daingerfield, Ralph Thistle ve Charles Pierce adlı yardım çalışanlarının bölgede kalmayı tercih ettiği, Kars ve İstanbul arasındaki iletişimin Trabzon üzerinden gerçekleştirildiği yönündeki bilgileri de sütunlarına taşımıştır.⁵²⁰

---

⁵¹⁷ **The Washington Post**, Dec 10, 1920.

⁵¹⁸ **The New York Times**, Dec 10, 1920.

⁵¹⁹ Yakın Doğu Yardımı'nın Kafkasya Şubesi Genel Müdürü Saygıdeğer Dr. Ernest Yarrow, Bayan V. Harris, Fort Wayne; H. Barton, Worcester; Bayan J. Goodrich, Elmer Eckman ve Grant York, New York; Milton Brown, Malden; Robert Ferguson, Jacksonville; Arthur Hammond, Newark, N.Y.; Peter Jansen, New York; Charles Mac Bride ve H. Maynard, Topeka, Kans.; Christian LEyton, Raymond Gilman ve Dr. Hawthorne, Framingham; Bayan Alma Fossom, Dr. Russel Main, Clark D. Martin, Pine Grove, Pa.; Nelson Weeks, Yonkers, N.Y.; Bayan Florenc Myers, Willard Nelson, Bayan Myrtle Shane, Topeka, Kans.; Caroline Silliman, Clayton Skinner, Greenfield; Elizabeth Gillespie, Leonard Hubbard Princeton, W. Va.; Bayan Elsie M. Kimball, Mount Vernon, N. Y. **The New York Times**, Dec 21, 1920.

⁵²⁰ **The New York Times**, Dec 21, 1920.

Hadisyen ise Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasına ilişkin olarak "1920'de çıkan bütün rezaletlere Taşnaksutyun neden olmuştur. Uzlaşan devletler de Ermenistan'ı bırakınca Türkiye bundan yararlanmışır" şeklinde bir yorum yapmıştır.⁵²¹

Ermenistan'da bu gelişmeler yaşanırken bağımsız Ermenistan'ın sınırlarının çizildiğinin açıklanması hem ABD hem de Müttefiklerin prestijlerine ağır darbe getireceğinden İngiltere'nin girişimi ile Wilson'un çizdiği Ermenistan haritasının kamuoyuna duyurulması durdurulmuştur. Böylece Wilson'un çizdiği Ermenistan sınırları⁵²² hayata geçirilememiştir.⁵²³

4.6. Ermenistan'da Bolşevik Yönetiminin Kurulması

Gümrü Antlaşması ile birlikte Ermeni meselesinin belirli bir ölçüde çözüme kavuşturulmuş, Sovyet Rusya orduları 2 Aralık günü Erivan'ı işgal ederek bölgede Sovyet yönetimini kurmuş ve Ermenistan bağımsız bir Sovyet Cumhuriyeti olmuştur.

The New York Times gazetesinin 6 Aralık nüshasında yer alan habere göre Tiflis'teki Sovyet Ermeni orduları, Bakü'deki Ermeni Devrim Komitesi'ne katılmış, Ermeni Cumhuriyetinin güney sınırlarını geçerek iki şehrin kontrolünü ellerine almışlardır. Ayrıca Müttefik heyetleri, Ermenistan'da Rus Bolşevikler tarafından Sovyet Hükümetinin kurulduğunu beyan eden bildiriye hiçbir şaşkınlık göstermemiş, mevcut duruma Ermeni milletinin askeri başarısızlık ve ekonomik durumlarının kötüleşmesi sonucu umutsuzluğa sürüklenmeye başlamasının bir sonucu olarak bakılmıştır.⁵²⁴ *The Boston Daily Globe* "Sovyet elçisi Legrand, geçtiğimiz günlerde Erivan'da sonuçlandırılan anlaşmanın onaylanmasını sağlamak için Moskova'ya hareket etmek üzere Erivan'dan ayrıldı"⁵²⁵ şeklinde bu olayı sütunlarına taşırken Tiflis'teki Amerikan Konsolosu Moser'in 4 Aralık 1920'de Washington'a gönderdiği:

---

⁵²¹ Mazıcı, a.g.e., s. 127.

⁵²² Wilson'un Ermenistan sınırları çizen raporu 22 Kasım 1920 tarihli olup, iki kısımdır. Raporun birinci kısmında Wilson, Türkiye-Ermenistan sınırlarını çizerken hangi esas ve ilkeleri göz önünde tuttuğunu uzun bir şekilde belirtmektedir. İkinci kısımda ise çizmiş olduğu sınırların geçtiği yeleri ve mevkileri ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Armaoğlu, "Sevres Antlaşması...", s.144.

⁵²³ Armaoğlu, "Sevres Antlaşması...", s.144.

⁵²⁴ **The New York Times**, Dec 6, 1920.

⁵²⁵ **The Boston Daily Globe**, Nov 19, 1920.

“Erivan’da resmen açıklandığına göre Ermenistan bir Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir... Sovyet Rusya Büyükelçisi’nin söylediğine göre Sovyetler, bu yeni Sovyet Cumhuriyeti’ni resmen tanımışlardır. Bir hafta önce kurulan Ermeni Hükümetinin devrilmesinin ardından Bakü’den gelen Rus kuvvetleri, Ermenistan’ın sınır bölgelerini işgale başlamıştır. Rusya, bu harekâtı Bakü’deki Ermeni Bolşevik Komitesi’nin isteği üzerinde yapmıştır. Türkiye ile Ermenistan arasında barış müzakereleri sırasında Gümrü’deki mahalli hükümet de Bolşeviklere katılmıştır”⁵²⁶ ifadelerini içeren telgraf, bu haberi doğrulamaktaydı.

---

⁵²⁶ Armaoğlu, “Sevres Antlaşması...”, s.143-144.

SONUÇ

Amerikan Basınında Ermeni Meselesi (1918-1920) adlı bu çalışma kapsamında kullanılan *The New York Times*, *The Los Angeles Times*, *The Chicago Daily Tribune*, *The Christian Science Monitor*, *The Washington Post*, *The Boston Daily Globe*, *The Atlanta Constitution*, *Wall Street Journal*, *The Sun*, *The Washington Times*, *The Washington Herald*, *The Mansfield Mirror*, *The Odgen Standard*, *Lincoln County Leader*, *The Daily Ardmoreite*, *The Oklahoma City Times*, *The Maui News*, *The Bisbee Daily Review*, *Tulsa Daily World*, *The Evening Caledonian*, *The Evening World*, *The Kentucky*, *The New York Tribune*, *The Evening Missourian*, *The Hays Free Press*, *The Hartford Courant*, *The Evening Public Ledger*, *The Bennington Evening Banner*, *The Bemidji Daily Pioneer*, *The Oklahoma Miner*, *The Sun and The New York Herald*, *El Paso Herald*, *The Odgen Standard-Examiner*, *The Citizen*, *The Laurens Advertiser*, *The Standard Examiner*, *The North Platte Semi-Weekly Tribune* gazetelerinde Ermeni meselesi hakkındaki yazılar incelenmiştir. Araştırma sonucunda özellikle *The New York Times* gazetesinin sözde Ermeni meselesine dair yazılarında bu durumu olabildiğince abartarak okuyucuya sunmuş olduğu ve araştırma kapsamına giren dönemde yayınlanan hemen hemen tüm sayılarında Ermenilerle ilgili yazılara sütunlarında geniş yer verdiği görülmüştür.

Ermeni meselesine bakış konusunda diğerlerinden ayrılan bir diğer gazete de *The Christian Science Monitor* olmuştur. Ermeni olaylarına ayrıntılı bir şekilde yer veren bu gazete kullandığı üslup açısından da diğer gazetelerden farklıdır. *The New York Times* başta olmak üzere diğer gazeteler Ermeni olaylarını ajite eden başlıklar altında okuyucusuna duyururken, *The Christian Science Monitor* konuya daha bilimsel açıdan yaklaşmaya ve öne sürülen iddiaları tarihi bir temel üzerine şekillendirerek açıklamaya çalışan uzun yazılara yer vermiştir.

The Chicago Daily Tribune, *The Washington Post*, *The Washington Times*, *The Boston Daily Globe*, *The Sun* ve *The New York Herald* Ermeni meselesine dair haberlerin en fazla yer aldığı diğer gazeteler olarak göze çarpmaktadır. Geniş bir okuyucu kitlesine sahip olan bu gazeteler de Ermeni meselesinde tıpkı *The New York Times* ve *The Christian Science Monitor* gibi Türkiye karşıtı bir politika izlemiş, Ermenileri mağdur, Türkleri ise katliamcı, Ermeni yurdunu işgal eden halk olarak görmüşlerdir.

Araştırma kapsamında kullanılan bu gazetelerde yer alan yazıların kaynağını genellikle ilgili bölgelerdeki Yakın Doğu Yardım çalışanları, bu çalışanlara bölgedeki yerel halk tarafından aktarılan bilgiler, Amerikalı misyonerler, bölgedeki Ermeni rahipleri ve Avrupalı devletlerin konsolosları oluşturmuştur.

İncelediğimiz gazeteler Ermenilere dair verdikleri haberlerde Ermenilerin Türklere karşı yaptıkları saldırılar bir cesaret timsali olarak anlatılırken Ermenilerin ise sürekli bir Türk zulmü ve katliamına maruz kaldıkları, Türklere tarafından yurtlarından çıkarıldıkları bir parça ekmeğe muhtaç oldukları, Hristiyan oldukları için bilinçli bir kıyıma tabi tutuldukları ve bu yüzden medeni dünyanın insanlarının yardımına ihtiyaç duydukları üzerinde duruyorlardı. Bu yayınların sayısı Başkan Wilson'un Ermenilere olan sempatisi sebebiyle özellikle onun döneminde belirgin bir artış göstermiş, yapılan yayınlarla kamuoyu nezdinde yaratılan mazlum Ermenistan için yalnızca ABD'de değil dünyanın her yerinde çeşitli yardım fonları kurulmuştur.

ABD basınının yoğun Ermeni propagandası sonucu ihtilalci Ermeni örgütleri için yüksek miktarda yardım parası toplanmıştır. Gerek Müttefikler, gerekse Ermeniler tarafından planlı bir şekilde basın yolu ile meselenin içine çekilen ABD Hükümeti, Türkleri bu haberler üzerinden tanımış ve propaganda faaliyetleri neticesinde kendisini dâhil olmadığı bir meselenin muhatabı olarak bulmuştur. Basın üzerinden yapılan Ermeni propagandası zaman zaman hem ABD Hükümeti'nin politikasını hem de Amerikan kamuoyunu etkilemiş, Amerikan kamuoyunu etkileyip davalarında haklı olduklarına inandıran Ermeniler, ABD kamuoyunun Anadolu'da yapacakları isyanlara Ermeniler lehinde bakmalarını sağlamışlardı. Artık Amerikan halkının gözünde Osmanlı Devleti, Ermenileri katleden, onlara işkence yapan, aç bırakan ve dinlerine saygısı olmayan bir devletti. Bu tür propagandalar sayesinde Osmanlı Devleti hakkında en ufak bir bilgiye sahip olmayan ABD halkı, doğal olarak Ermenilerin yanında yer almaktaydı.

ABD'de Türkiye ve Türkler aleyhinde bir kamuoyu oluşmasında etkisi olan bir diğer unsur ise Amerikalı misyonerlerdi. Misyonerler, Ermeni örgütlerinin taleplerini Amerikan kamuoyuna taşıırken, ABD Hükümeti'nin gücünü de Osmanlı coğrafyasına yaymaktaydı. Böylece Ermeni propagandası temeli üzerine oturmuş haberler, ABD

kamuoyunun Ermeniler lehine desteğini sağlamak, Ermeni davasının haklılığına ABD kamuoyunu inandırmak, Ermeni davasına fon oluşturmak ve ABD yönetimini Türkiye üzerinde etkili kılan başlıca araçlarından biri olmuştur.

Ermeni davasına fon oluşturmak için en etkili çalışmalar ise *The Near East Relief* tarafından yapılmış, bu kurum hazırladığı afişlerde işlediği temalarla milyon dolarlık yardım kampanyaları düzenlemiştir.

Mondros Mütarekesi ile birlikte Ermenilerin ve Amerikalı misyonerlerin bu faaliyetleri hız kazanmış, Paris Barış Konferansı, Londra Konferansı ve San-Remo Konferansı dönemlerinde özellikle Amerikan mandası ve Türk barışı meselesi ile Altı Vilayet tartışmalarında da artarak devam etmiştir. “Büyük Ermenistan” hayalini gerçekleştirmek isteyen Ermeniler bu süreçte gazetelere verdikleri demeçlerde nüfus istatistikleri yayınlamak buldukları bölgelerde çoğunlukta olduklarını ispat etmeye çalışmışlar, basında ise yazarı belli olmayan ve üçüncü kişilerin ağzından anlatılan katliam hikâyelerinin yer aldığı haberler yayınlanmaya devam edilmiş, bu iddialara yönelik Türkler tarafından yapılan savunmalara dair yazılar ise basında nadiren yer almıştır.

ABD mandasının tartışıldığı süreçte ise Ermenilerin özellikle Türkiye'nin doğusunda bağımsız bir Ermenistan devleti kurulması hususunda desteklenmeleri için gerek bölgedeki Amerikan çıkarlarını korumak isteyen Amerikan misyonerler gerekse bölgede bir Amerikan mandasını isteyen Ermeniler tarafından gönderilen yazılar basında yayınlanmaya başlanmıştır.

Söz konusu süreçteki olayları ABD basınına göre değerlendirdiğimiz bu çalışmada Ermenilerle ilgili yer alan katliam vb. haberlerin yerli ve yabancı birincil kaynaklarda yer almadığı, dolayısıyla Ermenilerin öne sürdükleri iddiaların doğru olmadığı, bu iddiaların gerek Ermeni örgütlerin gerekse başta İngiltere olmak üzere Müttefik devletlerin siyasi amaçları doğrultusunda üretildiği anlaşılmıştır.

Bu çalışma ile birlikte bir kamuoyu oluşturmak, toplulukları yönlendirmek ve siyasi amaçlar doğrultusunda yapılacak eylemleri meşrulaştırmak noktasında gazetelerin ne derece etkili olduğu ve devletlerin politikasını nasıl etkilediği bir kez daha ortaya

koyulmuştur. Nitekim ABD 100 yıl öncesinde olduğu gibi bugün de Ermeniler ve Ermeni meselesi üzerinde etkin rol oynayan devletlerden biridir ve I. Dünya Savaşının 100. Yılına girdiğimiz şu günlerde Ermeni iddiaları aynı şekilde canlılığını sürdürmekte, basın bu konuda yine öncü rolü oynamaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî
Düstur, Tertib-i Sani, V, Dersaadet, Matbaa-i Amire
The National Archives of the United States,
The National Archives, Public Record Office, Foreign Office
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Sürelî Yayınlar

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi
İkdam
The Bemidji Daily Pioneer
The Bennington Evening Banner
The Bisbee Daily Review
The Boston Daily Globe
The Chicago Daily Tribune
The Christian Science Monitor
The Citizen
The Daily Ardmoreite
The El Paso Herald
The Evening Caledonian
The Evening Missourian
The Evening Public Ledger
The Evening World
The Kentucky
The Hartford Courant
The Hays Free Press

The Laurens Advertiser
The Lincoln County Leader
The Los Angeles Times
The Mansfield Mirror
The Maui News
The New York Times
The New York Tribune
The North Platte Semi-Weekly Tribune
The Odgen Standard-Examiner
The Odgen Standard
The Oklahoma City Times
The Oklahoma Miner
The Sun
The Sun and The New York Herald
The Standard Examiner
The Times
The Tulsa Daily World
The Washington Times
The Washington Post
The Washington Herald

Diğer Kaynaklar

Açıkses, Erdal (2002), “Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi”, Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), **Türkler**, 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 542-557.

Arşiv Belgelerine Göre Trabzon’da Ermeni Faaliyetleri (2007), Süleyman Bilgin- A. Mesut Birinci- Süleyman Demircioğlu- Recep Karacakaya (Haz.), Trabzon.

Akbıyık, Yaşar (1990), **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara, 48-52.

Akgün, Seçil (1981), **General Harbord’un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, İstanbul.

- _____ (1985), “Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk-Ermeni İlişkilerinde ABD’nin Rolü”, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle ilişkileri Sempozyumu**, (8-12 Ekim 1984, Erzurum), Ankara, 331-346.
- Akşin, Sina (2010), **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I**, İstanbul.
- _____ (1986), “Paris Barış Konferansı’nda Yunanlıları İzmir’e Çıkartma Kararı”, **III. Askeri Tarih Semineri**, Ankara, 177.
- Alan, Gülbadi (2001), “Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (10), 153-182.
- America As Mandatary For Armenia** (1919), New York.
- Ar, Kamil Necdet (2009), **Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Armaoğlu, Fahir (1985), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara.
- _____ (1991), **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: TTK Basımevi.
- _____ (1997), “Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri” **AAMD**, 13 (38), Ankara, 630-640.
- _____ (1997), “Harbord Misyonu”, **Bellekten**, 232 (61), Ankara, 701-707.
- _____ (1997), “Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları”, **Bellekten**, 61 (10), Ankara, 133-147.
- Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918** (2005), 1, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları.
- Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918** (2005), 2, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları.
- Atalay, Hamit (1999), **İngilizce-Türkçe Sözlük**, Ankara: AKDITYK Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atnur, İbrahim Ethem (1991), **Tehcirden Dönen Rum ve Ermenilerin İskânı Meselesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Aydın, Mithat (2006), “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, **XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006)**, Ankara, 79-122.

- Aydın, Mustafa (2006), “Osmanlı Döneminde Ermeni Meselesi’nin Ortaya Çıkışı ve İlk Safhaları”, Şafak Ural- Kazım Yetiş- Feridun Emecen (Ed.), **Çeşitli Yönlerden Türk-Ermeni İlişkileri**, İstanbul, 39-48.
- Babacan, Hasan (2007), **Ermeni Sorunu Üzerine Makaleler**, Afyonkarahisar.
- Başak, Tolga (2008), **İngiltere’nin Ermeni Politikası (1830-1923)**, İstanbul.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1991), **Türk İnkılâbı Tarihi III/III**, Ankara.
- Bektaş, Hamza (2001), **Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Belgelerle Ermeni Sorunu** (1983), Ankara: T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Genelkurmay Basımevi.
- Bilgi, Nejdet (2006), **Yozgat Ermeni Tehciri Davası**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Büke, Emrah (2012), “Birleşik Devletler Çatısı Altında Ermeniler: Oluşumlar ve Faaliyetler”, **KÖKSAV**, 12 (2) (Güz 2010), 65-75.
- Büyükkibar, Tuncer (2007), **Cumhuriyet’in İlanına Kadar Olan Süreçte ABD-Osmanlı İlişkileri ve ABD’nin Ermeni Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cardashian, Vahan (1919), “Should America Accept A Mandate For Armenia”, **America As Mandatary For Armenia**, New York, 25-36.
- Çankaya, İsmigül (2002), **Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daniel, Robert L. (1959), “The Armenian Qoestion and American-Turkish Relation, 1914-1927”, **The Mississippi Valley Historical Review**, 46 (2), 252-275.
- Dervişoğlu, Fatih M. (2009), “4 Eylül Şafağında Sivas Şehri ve Bir Ermeni Hâdimi: Miss Graffam”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalara Dergisi**, 2 (6), 148-159.
- Dilek, Mehmet Sait (2009), “Paris Barış Konferansı’nda Ermeni Sorunu”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, (15-16), 79-98.
- Duman, Önder (2002), **I. Dünya Savaşı Sırasında Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Ermeni Terör Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekim, Ahmet Cenk (2010), **King-Crane ve General Harbord Heyetleri’nin Faaliyetleri (The New York Times Gazetesi’ne Göre)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

- Erhan, Çağrı (2001), **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, Ankara.
- Ermeni Sorunu El Kitabı** (2003), Şenol Kantarcı- Kemer Kasım- Kaya İbrahim- Sedat Laçiner- Ömer E. Lütem (Haz.), Ankara: TEİMK ve ASAM Yayınları.
- Erol, Mine (1972), **Türkiye’de Amerikan Mandası Meselesi (1919-1920)**, Giresun.
- _____ (1976), **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Tutumu**, Ankara: Bilgi Basımevi.
- _____ (1988), **Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerika Birleşik Devletleri İle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları**, Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret.
- Evans, Laurance (2003), **Türkiye’nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)**, İstanbul.
- Gerard, James W. (1919), “Why America Should Accept Mandate For Armenia?”, **America As Mandatary For Armenia**, New York, 3-12.
- Gökbilgin, Tayyip (1959), **Milli Mücadele Başlarken I**, Ankara.
- Güler, Ali (1996), “Ermeni Terör Örgütlerinin Ayrılıkçı Faaliyetleri Karşısında Osmanlı Devleti’nin Aldığı Tedbirler: 1916 ve 1918 Düzenlemeleri”, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, 1, 142-149.
- Güler, Yavuz (2000), “Osmanlı Devleti Dönemi Türk- Amerikan İlişkileri”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 6 (1), Ankara, 227-240.
- Gürbüz, Vedat (2002), “Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (29-30) , 87-99.
- Gürün, Kamuran (1983), **Ermeni Dosyası**, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Halaçoğlu, Yusuf (2002), “Ermeni Tehciri ve Gerçekler”, Hasan Celâl Güzel- Kemal Çiçek-Salim Koca (Ed.), **Türkler**, 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 482-502.
- _____ (2004), **Ermeni Tehciri**, İstanbul.
- Haydaroğlu, İlknur (2003), “Ermeni Toplumunu Osmanlı’dan Koparan, Ermeni ve Amerikan Ermeni Okulları”, **Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri**, C. I, Asam Yayınları, Ankara, 467-473.
- Helmreich, Paul (1996), **Sevr Entrikaları**, (Çev. Erol, Şerif), İstanbul.
- Hülagü, Metin (2001), “Osmanlı’da Cumhuriyet’e Misyonerler, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (10), 57-94.
- Hovannisian, Richard G. (1968), “The Allies and Armenia, 1915-1918”, **Journal of Contemporary History**, 3 (1) 147-165.

- İlter, Erdal (2001), “Ermeni İstekleri Karşısında Milli Teşekküllerin Tutumu (1919-1922)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, (27-28), 299-319.
- Kantarıcı, Şenol (2008), “Osmanlı’da Onurlu Bir Diplomat ve Milli Mücadele’nin Önemli Siması: Ahmed Rüstem Bey”, **Atatürk Yolu Dergisi**, (42), 247-285.
- Kara, Safiye Işıl (2010), **Milli Mücadele Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri (1919-1923)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, Ali (2006), “Ermeni Meselesi’nin Çözüm Arayışları (13 Temmuz 1878-30 Mayıs 1915)”, Şafak Ural-Kazım Yetiş-Feridun Emecen (Ed.), **Çeşitli Yönlerden Türk-Ermeni İlişkileri**, İstanbul, 97-129.
- Karabekir, Kazım (1993), **Ermeni Dosyası**, İstanbul.
- Karacakaya, Recep (2001), **Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi**, İstanbul.
- Kılıç, Davut (2001), “İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi (1850-1896)”, Hasan Celal Güzel (Ed.), **Yeni Türkiye**, Ankara, 145-157.
- _____ (2003), “1915’te Tehcir Edilmeyen Ermeniler”, **Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri II**, Ankara, 145-157.
- Kocabaşoğlu, Uygur (1989), **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İstanbul.
- Kodaman, Barçın (2002), **Sevr ve Lozan’da Ermeni Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demiral Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kodaman, Bayram (2002), **Ermeni Macerası (Siyasi ve Tarihi Bir Değerlendirme)**, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Köse, Osman (2010), “İstanbul’daki Amerikalı Diplomat ve Misyonerlere Göre Türkiye’de Amerikan Manda İdaresi’nin Kurulma Gerekçeleri”, **History Studies**, 2 (1), 207-218.
- Kuran, Ercüment (2001), “Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu 1877-1897”, Hasan Celal Güzel (Ed.) **Yeni Türkiye**, Ermeni Sorunu Özel Sayısı: I, 7 (37) Ankara, 105-121.
- _____ (2001), “Tarihte Türkler ve Ermeniler”, Hasan Celal Güzel (Ed.), **Yeni Türkiye**, Ankara, 39-46.
- Kutay, Cemal (1975), **Örtülü Tarihimiz II**, İstanbul.
- Küçükvatan, Mahir (2012), “Techir Kararı Üzerine Amerika Kamuoyunda Ermeni Propagandası”, **CTTAD**, 21 (24), 87-107.

- Mazıcı, Nurşen (2005), **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermeni Sorunu 1919-1921**, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- _____ (1987), **Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1918**, İstanbul: Der Yayınevi.
- McCarthy, Justin (2006), "Kim Başlattı?", **Ermeni Soykırım İddiaları- Yanlış Hesap Talât'dan ve 'Tehcir'den Dönünce-**, Ankara: Cedit Neşriyat, 11-34.
- Okur, Mehmet (2006), **Milli Mücadelede Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri**, Ankara.
- _____ (2010), "Kafkasya'dan Karadeniz'e "Büyük Ermenistan Projesi": İddialar ve Gerçekler", KÖKSAV, **Ermeni Araştırmaları II**, 12 (2), 13-34.
- _____ (2014), "Büyük Devletlerin Ermeni Politikaları (1878-1914)", **Sekin ve İskânın 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri**, (Yay. Haz. Haluk Selvi), İstanbul: İstanbul Belediyesi Yayınları, 61-81.
- Okur, Mehmet ve Dilek, Mehmet Said (2011), "Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı Devleti İle Siyasi İlişki Kurma Girişimleri", Deniz Ünver (Ed.), **International Turkish Art Workshop**, Jacksonville, Florida U.S.A., 253-260.
- Orel, Şinasi ve Yuca, Süreyya (1983), **Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü**, Ankara.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)** (1995), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri I-II** (2007), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri (1907-1921) III** (2007), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı, (1878-1920)** (2007), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Öke, Mim Kemal (1991), **Ermeni Sorunu (1914-1923)**, Ankara: TTK Yayınları.
- _____ (1991), **Unutulan Savaşın Kronolojisi (1950-1953)**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ökse, Necati (1985), "Ermeni Sorununun Doğuşu, Tehcir Kanunu ve Uygulaması", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuyla İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984, Erzurum)**, Ankara, 273-274.

- Öney, Celal (2011), “Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD’nin Rolü Nasıl Başlamıştır?”, **History Studies (ABD ve Büyük Orta Doğu İlişkileri Özel Sayısı)**, 229-244.
- Özdemir, Hikmet (2006), “Dünya Savaşı’nda Salgınlar ve Ölümler”, **Ermeni Soykırım İddiaları-Yanlıı Hesap Talât’dan ve ‘Tehcir’den Dönünce-**, Cedit Neşriyat, Ankara, 231-260.
- Özkan, Kenan (2006), **1918-1923 Türkiye-ABD İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Ayhan (2007), “Amerikan Board’un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti’nde Kurduğu Misyonlar”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (23), 63-74.
- Papazian, Dennis R. (1986), “The Changing American View of the Armenian Question: An Interpretation”, **Armenian Review**, 39 (4-156), 47-72.
- Perinçek, Mehmet (2009), “Ermeni Arşivlerinden Yeni Belgeler Ermenistan’da Amerikan Mandası”, **Aydınlık**, 9-11.
- Red House İngilizce-Türkçe Sözlük** (2003), (Haz. Robert Avery-Serap Bezmez-Anna G. Edmonds-Mehlika Yaylalı), İstanbul: Sev Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Rockwell, William Walker (1919), “American Mandate Alone Can Insure The Independence Of Armenia”, **America As Mandatary For Armenia**, New York.
- Sarısamam, Sadık (1997), “Birinci Dünya Savaşı’nda Şebinkarahisar Ermeni İsyanı”, **Giresun Tarihi Sempozyumu**, 24-25 Mayıs 1996, Bildiriler, 203-205.
- Selçuk Şirin, Funda (2009), “Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri (1918-1919)”, **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, 28 (45), 207-219.
- Selvi, Haluk (2003), “Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeni Faaliyetleri”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, **I. Türkiye Kongresi Bildirileri**, 3, Ankara: Asam Yayınları, 27-37.
- _____ (2005), “ Birinci Dünya Savaşı Sırasında Doğu Anadolu’da Ermeni Politikaları”, **2023 Dergisi**, (48), Ankara: Atılım Yayınları.
- Selvi, Ömer (2007), **Milli Mücadele Dönemi Türk-Ermeni İlişkileri ve Gümrü Antlaşması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezer, Cemal (2010), “Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkisi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (1-2), 57-69.

- Süslü, Azmi (1995), **Türk Tarihinde Ermeniler**, Ankara: Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Sonyel, Salahi R. (2000), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeni Sorunu Niçin ve Nasıl Başladı?”, **Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, 482-505.
- Şahin, Enis (2002), **Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)**, Ankara.
- Şahin, Gürsoy (2005), “Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin Rollerini Üzerine Bir İnceleme”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7 (11), 84-207.
- Şaşmaz, Musa (2001), “Ermeniler Hakkındaki Reformların Uygulanması (1895-1897)”, Hasan Celal Güzel (Ed.), **Yeni Türkiye**, 173-188.
- Şehirli, Atilla (2003), “Ermeni Tehciri”, **Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri**, 2, Ankara: Asam Yayınları.
- Şimşir, Bilal N. (1985), “Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine”, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim Erzurum)**, Ankara, 79-124.
- _____ (2005), **Ermeni Meselesi (1774-2005)**, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Talat Paşa’nın Anıları (1994)**, (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul.
- Toprak, Zafer (1995), **İttihat Terakki ve Devletçilik**, İstanbul.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi (1991)**, 2, Kısım: II, Ankara.
- Uras, Esad (1987), **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul: Belge Yayınları.
- URL; “American Red Cross”, <http://www.redcross.org/about-us/history> (15.04.2014).
- URL, “They Shall Not Perish ... American Committee for Relief in the Near East”, <http://www.loc.gov/pictures/item/94513740/> (15.04.2014).
- URL, “Feniks”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Feniks> (15.04.2014).
- URL, “The New York Times”, http://en.wikipedia.org/wiki/New_York_Times (22.04.2014).
- URL, “Nathan Cole Jr.”, http://en.wikipedia.org/wiki/Nathan_Cole_Jr. (22.04.2014).
- URL, “Philip Gibbs”, http://en.wikipedia.org/wiki/Philip_Gibbs (22.04.2014).
- URL, “Gümrü”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Gümrü> (22.04.2014).
- URL, “Lest We Perish Campaign for \$30,000,000 ; American Committee for Relief in the Near East”, <http://www.loc.gov/pictures/item/98503175/> (06.07.2014).

URL, “Give or we perish American Committee for Relief in the Near East--Armenia-Greece-Syria-Persia-“, <http://www.loc.gov/pictures/item/2002708878/> (06.07.2014).

URL, “They Shall Not Perish ... American Committee for Relief in the Near East”, <http://www.loc.gov/pictures/item/94513740/> (06.07.2014).

Uyanık, Necmi – Zenginbaş, Mustafa (2011), “Mandalı Günler: The New York Times Gazetesine Göre ABD Senatosu’nun Ermeni Mandasını Reddetmesi Sürecindeki Gelişmeler”, **Tarihin Peşinde**, (6), 215-250.

Yılmaz, Ertuğrul (2006), **Etkin Bir Halkla İlişkiler Uygulaması Olarak Lobilcilik ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeni Lobisi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüceer, Nasır (1996), **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan’ın Bağımsızlığını Kazanması 1918**, Ankara.

EKLER

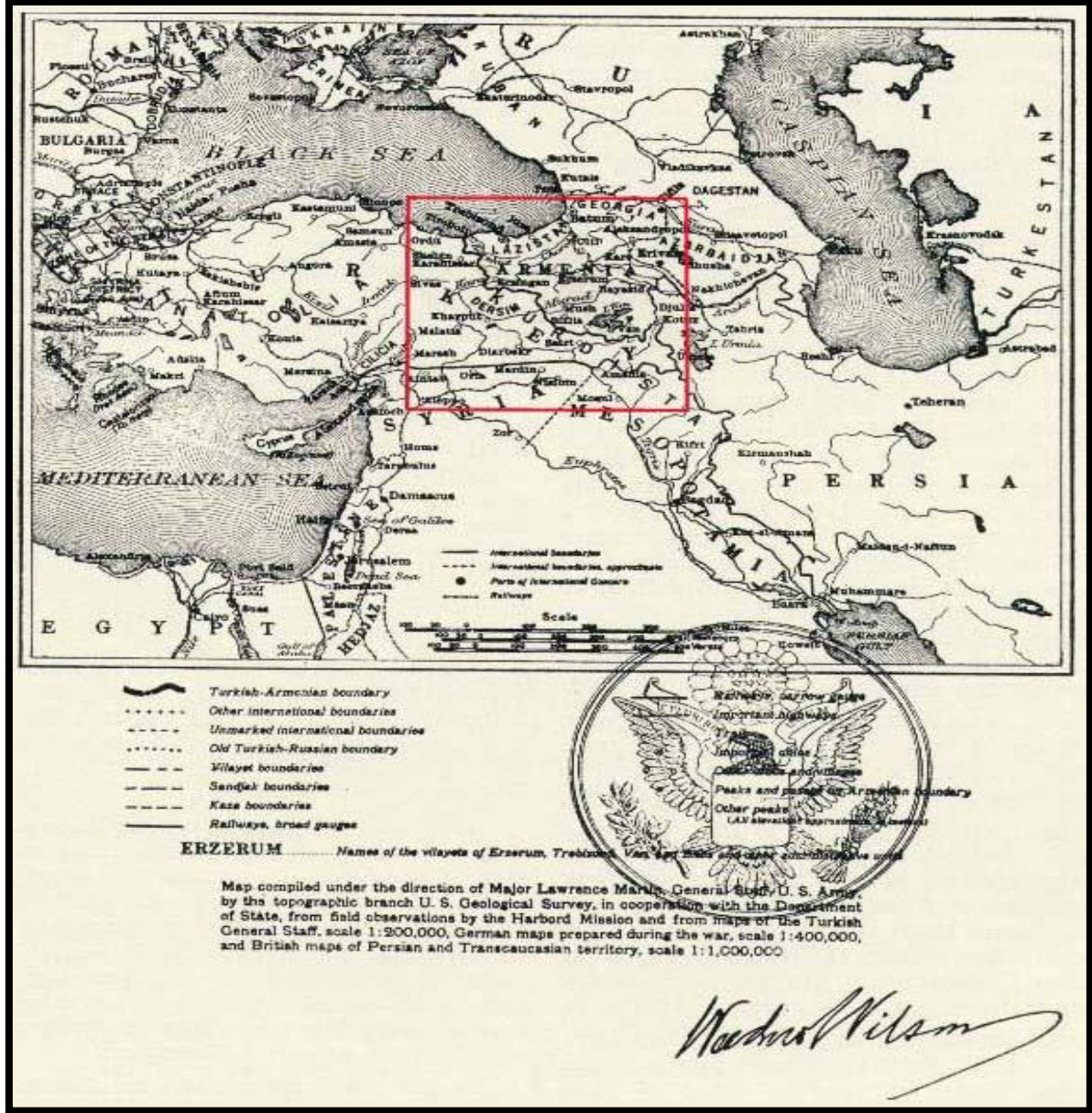
Ek 1: Ermeni Ulusal Heyeti'nin Paris Barış Konferansı'na Sunduğu "Büyük Ermenistan" Haritası

Kaynak: America As Mandatary For Armenia, New York, 1919, s. 2.

Ek 2: Başkan Wilson'un Büyük Ermenistan Haritası

Kaynak: Fahir Armaoğlu, "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", **Belleten**, LXI/10, Ankara, 1997.

TODAY'S METAL PRICES
NEW YORK—Copper steady; electrolytic 23 1/2; zinc 19 1/2; lead 13 1/2; spelter 7.50

The Oregon Standard

FEARLESS INDEPENDENT PROGRESSIVE NEWSPAPER

WEATHER FORECAST
Weather indications for Oregon and vicinity generally fair; light and variable winds; occasional light showers; cooler tonight.

Vol. 11, No. 285 Price Five Cents OGDEN CITY, UTAH, TUESDAY EVENING, OCTOBER 14, 1919. LAST EDITION—3:30 P. M.

League of Nations To Control Fiume Secret Service Finds Plot To Kill Gary Mayor

EAGER TO VISIT ITALY BOARD OF DIRECTORS FOR U. S. FACING CRISIS

JAPAN IS BUILDING FAR EASTERN EMPIRE; WILL MENACE WORLD

INDUSTRIAL CONFERENCE CONSIDERS SIX RESOLUTIONS ON LABOR

ENTIRE POPULATION OF RUSSIA COMMANDED TO BEGIN TRAINING

AGREES TO MAKING FIUME FREE STATE ON CONDITION

EVERY ANARCHIST OR RED IN COUNTRY KNOWN TO SECRET SERVICE

Head of Turkish Nationalists and Kurds Issue Mandate.

ANKARA, Oct. 14.—The head of the Turkish Nationalist movement, Mustafa Kemal Pasha, has issued a mandate to the Kurds in the mountainous regions of the country, ordering them to remain loyal to the Turkish government and to refrain from any further disturbances.

220,000 Workers Are on Strike, or Idle as Result of Strike.

NEW YORK, Oct. 14.—With a total of 220,000 workers either on strike or idle as a result of the strike, the American Federation of Labor has issued a statement regarding the current labor situation.

Japan Is Building Far Eastern Empire; Will Menace World.

WASHINGTON, Oct. 14.—Japan is building a far eastern empire, and this is a menace to the world, according to a statement issued by the State Department.

Industrial Conference Considers Six Resolutions on Labor.

CHICAGO, Oct. 14.—The industrial conference is today considering six resolutions on labor, which are expected to be adopted by the delegates.

Entire Population of Russia Commanded to Begin Training.

MOSCOW, Oct. 14.—The entire population of Russia is commanded to begin training in military drill, according to a decree issued by the government.

Agrees to Making Fiume Free State on Condition.

PARIS, Oct. 14.—Italy has agreed to making Fiume a free state on condition that the Italian government will guarantee the safety of the city.

Every Anarchist or Red in Country Known to Secret Service.

CHICAGO, Oct. 14.—The secret service has been ordered to identify every anarchist or red in the country, according to a report from the department.

RESPECT ARMENIANS

Want America Assume Control Over Armenia Promptly.

SHORTAGE OF FOOD

President of Longshoremen Hopes to Make Men See Right.

DANGER TO AMERICA

Japs Charged With the Breaking of Promises, China and Korea.

PENAL OFFENSES

No Organization or Industry to Refuse to Hear Grievances.

NO GAP ALLOWED

Fiume Not to Be Surrounded by Jugoslavs.

GERMANY CENTER BLOCKED

Germany Center Blocked.

DUKE OF AOSTA LEAVES

Duke of Aosta Leaves.

RESPECT ARMENIANS

Want America Assume Control Over Armenia Promptly.

SIYAS, Armenia, Turkey, Sept. 20.—The American consul in Siyas has received a report from the Armenian government regarding the situation in the region.

SHORTAGE OF FOOD

President of Longshoremen Hopes to Make Men See Right.

NEW YORK, Oct. 14.—The president of the longshoremen's union has issued a statement regarding the current shortage of food in the city.

DANGER TO AMERICA

Japs Charged With the Breaking of Promises, China and Korea.

WASHINGTON, Oct. 14.—Japan is building a far eastern empire, and this is a menace to the world, according to a statement issued by the State Department.

PENAL OFFENSES

No Organization or Industry to Refuse to Hear Grievances.

WASHINGTON, Oct. 14.—The industrial conference is today considering six resolutions on labor, which are expected to be adopted by the delegates.

NO GAP ALLOWED

Fiume Not to Be Surrounded by Jugoslavs.

PARIS, Oct. 14.—Italy has agreed to making Fiume a free state on condition that the Italian government will guarantee the safety of the city.

GERMANY CENTER BLOCKED

Germany Center Blocked.

BERLIN, Monday, Oct. 13.—The German government has issued a statement regarding the current situation in the country.

DUKE OF AOSTA LEAVES

Duke of Aosta Leaves.

PARIS, Oct. 14.—The Duke of Aosta has left Paris for his residence in Italy.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

UNIQUE POWER

Menace to U. S.

INDIANAPOLIS, Ind., Oct. 14.—The United States is in a unique position, according to a statement issued by the State Department.

Ek 6: The Christian Service Monitor, March 18, 1919.

New Moves in Near East

1—The Reds have made an agreement, it is reported, with Mustapha Kemal, chief of the Turkish rebel forces, whereby the latter will take over the Russian positions in Persia and the Caucasus if the former are forced to withdraw. By the agreement the war material in Georgia, Azerbaijan, and the Caucasus will fall to the Turkish Nationalists.

2—Owing to pressure on the Polish and Wrangel fronts the Reds may be forced to abandon Baku and their plans of expansion through the Caucasus.

3—Turkish Armenia is given to Kurdistan. The Kurds are the leading spirits among the Turkish Nationalists, and their king, Enver Pasha, was formerly the leading man in Turkey.

4—Twelve thousand Greek colonists, en route to the portions of Asia Minor seized by the Greeks to swell the votes there, are reported to be starving at Batum, due to a hitch in the shipping program.

5—The Turkish government, aided by the British, has sent 2,000 rifles and 4,000,000 rounds of ammunition to Wrangel in the Crimea.

THE NATIONAL DAILY Registered at the United States Patent Office

WASHINGTON TIMES

WASHINGTON MARCH 17, 1920 Mail Subscriptions: 1 Year (incl. Postage), \$12.00; 3 Months, \$3.75; 1 Month, 40c

Notice the Shadow of the Picture of Mohammed VI.

The Shadow is More Interesting Than the Man.

MUHAMMAD VI.—SULTAN OF TURKEY.

You see above the first motion picture ever taken of the man who is the theoretic ruler (ruling by divine direction) of nearly 250,000,000 people.

The Turkish people believe that God tells the Sultan what he should do, particularly about killing Christians.

This picture was taken by a Hearst News camera man in the throne room of the royal palace at Constantinople, where the successor to the great first Mohammed posed for two minutes.

The queerly shaped shadow which you see on his coat is that of a man who passed by the window near which the Sultan stood while he was being photographed.

That shadow is one of his subjects, but it may well be taken to represent the shadow of that awful record of crime and bloodshed, of untold cruelty and indescribable barbarity which has been the continuous record of Turkish rule for all the centuries of its existence.

How many millions of people have fallen by the Turkish sword no one knows. How many women have been killed after subjection to lust and license of ferocious hounds cannot be enumerated. How much property has been burned and how many farms and factories have been destroyed are past figuring.

The Hearst newspapers have for years told the story of the bloodthirsty massacres of helpless Armenians, and demanded that the civilized world be rid of the monster of Constantinople.

But European politics was stronger than European Christianity or European morals, and the Turk has continued to wave his sword and slaughter his victims.

Even at this moment England, divided within itself, and France, seeking for one more handful of war loot, and Greece, anxious for revenge, are quarreling over how the sundered dominions of the Sultan shall be apportioned and what shall be left to the Turk himself.

The last word of the cables indicates that the final decision is what Mohammed VI in Constantinople, which is what the Turk most of all desired, and that the Armenians who have suffered most from Turkish rule, who fought with the Allies and for the cause of peace in the world, are to be rewarded by having their country cut to pieces and their national integrity and future prospects scattered to the winds.

If ever a holy promise was made to a nation it was that made to Armenia when she was told that the winning of the war by the Allies meant her release from and protection against the Turk.

But the echo of the last gun had scarcely died into silence when Europe's promises, through what is charitably called "ministerial inconsistency," but which was, in fact the grossest sort of governmental dishonesty and official faithlessness, began to deal with the Turk as a man of honor and with the Armenian as a slave.

It is to the credit of a part of the PEOPLE in Europe that they resented being tagged as lacking altogether a sense of decency and a remnant of honor. So forceful were their demands that the original plan of officialdom was changed to give it a semblance of respectability and a veneer of sincerity.

But no settlement of the Turkish question which now seems at all likely will serve to lessen the deplorable state of shadow which you see across the figure of the Mohammed of today.

He has been weakened, but he has not been made impotent.

He has been lessened, but he has not been obliterated. Wiser by far than those who make pretense to throttle him, he not only lives, but will thrive in the shadow of his misdeeds, to plot and scheme for darker, bloodier exploits.

As the history of these postwar days is written, the centuries-old garment which falls across the Turk will touch also the garments of other governments which, although Christian in religion, are pagan in politics.

De Valera, in Greeting, Urges Irish to Unite

President of the Irish Republic Presents, Through The Times, Message to the Irish of America

Some and Daughters of the Gael wherever you be to day, in the name of the motherland, greeting! What ever flag be the flag you cherish and guard it is consistent with your highest duty to band your selves together to raise your united strength to keep from the chains that bind our sweet and Mother.

And now before, have the scattered children of Eire had such an opportunity for noble service to day you can serve not only Ireland but the World;

A cruel war and a more cruel peace have shattered the generous of soul. Apathy mocks the high-minded and heartless cynicism spoils the way of selfishness.

We the children of a race that has never ceased to strive, that has endured for ages the blights of war and the disappointments of peace—who have had the cup of the fruition of hope dashed from our lips in every decade and have not despaired, whose temper has grown soiled but whose heart has always looked forward to the good in tomorrow—the world needs what we can give it to day.

Once before our people gave their soul to a barbarian continent and did but a materialism to an understanding of higher things. It is still our mission "to show the world the might of moral beauty," to lead, mankind peace and happiness in keeping the law of love—doing to our neighbors what we would have our neighbors do to us.

We see the spear points of the bolts in political slavery, we can be the shafts of dawn for the disappearing and the wretched everywhere.

And those of our race who are citizens of this mighty land of America, whose thought will help to mould the policy of the leader among the nations—how much the world looks to you this St. Patrick's Day—hope in you—trust in you.

You can so easily accomplish that which is needed. You have only to have the will—the way is so clear. What would not the people in the old land give for the power which you have.

May God and St. Patrick inspire you to see it and to use it well.

Samon De Valera

St. Patrick's Day 1920

Answers to Correspondents

By BEATRICE FAIRFAX.

DEAR MISS FAIRFAX: Your advice as to how I can be interested in me. I saw some for some months have been interested with a young man four months ago. I am sure that I am interested with me because I received a friendly letter from his brother with whom I am acquainted. This brother is away out in South America. Now he would speak to me, but I am afraid to write him. I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DOWNHEARTED AND DISCOURAGED: Heaven! How tedious the air is around here! Can't you see that I am not in the best of health? I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

DEAR MISS FAIRFAX: Having read with growing interest your wonderful advice to young ladies in the Times, I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

Where Are Married People With Children Going to Live Here?

By BILL PRICE.

Two letters concerning Washington landlords are just a bit out of the ordinary. Read this one: Here's an up-to-date question your readers may throw some light on: Have landlords the moral right to refuse to rent apartments and rooms to married people who have children? Should a stop be put to this practice now so prevalent in Washington?

And then this one: Why is it that a landlord or real estate agent will rent an apartment to refined people, and then rent the apartment over their heads to rough ones, who turn night into day making hideous noises until far into the morning?

The first inquiry concerns a phase of city life that is harassing many of the country's best thinkers. The second is another phase of life which the tenants below might be able to correct by having other tenants join them in listing the facts before landlords or adopting other measures. Bad eggs will occasionally get into a basket of good ones, and the only thing to do is to throw the bad ones out.

But prohibition against children being allowed in apartments and rooms clearly encourages race suicide, lays the foundation for the destruction of American home life, and changes the viewpoint we were brought up as children to have.

Building contractors in Chicago have appeared before the city council committee investigating rents and protested against the one-room flat, with kitchenette and combined bath, as tending to race suicide and as a factor bearing on high rents.

There has been an enormous increase in apartment and flat life in Washington in the last twelve years, and the tendency in all directions is to exclude married couples with children. In some respects Washington is more considerate of children than other cities. Just the other day a man in a West Virginia town attracted wide attention by advertising to exchange his three children for a dog. Inquiry developed that he had done so to bring forcibly to public thought the fact that landlords would not allow him and his family in apartments and houses they owned, but made no objection to dogs and cats galore. He reserved his right to fix the terms for such an exchange.

This problem is, therefore, becoming national in scope and in effect upon American ideals. Some day it may be tackled by Congress, so far as Washington is concerned, and legislation attempted to construct apartments and homes of dwellings. Until that time the only hope lies in the possibility that some of the wealthy philanthropists so plentiful in this city may realize the importance of the question and undertake to construct apartments and homes where children will be welcome, to be sold without exorbitant profit or rented on a basis of reasonable rent. A philanthropist is one who loves and seeks to benefit mankind. He need not necessarily give away his money in an undertaking of this sort. The plans could be so undertaken that there would be proper return on financial investment and on the generous investment in humanity.

HEARD AND SEEN

LEON GORDON, Business High School, cleared this sign on Seventh street: We are not a business school, we are a school of the future. We are not a business school, we are a school of the future. We are not a business school, we are a school of the future.

MICHAEL LOOK AND SAW: How the girls look at me as I pass by. They are all so beautiful. I am sure that I am interested in all young men are alike. Can't I ever find out I can trust and have confidence in? I have gotten a 1 cent stamp, but you as a man to be trusted.

General BARNETT, commander of the Marine Corps, and Mrs. BARNETT, writes an article on the subject of the Marine Corps. It is a very interesting article and one that should be read by all who are interested in the Marine Corps.

HE CAN RHYME ANY WORD: I know a half-dozen who can rhyme any word in the English language. About rhyming the word "cat" with "hat" is a very interesting article and one that should be read by all who are interested in the English language.

QUICK WITH THE ANSWER: Before Mrs. N. STUBBS had a chance to prove that a sheet of ruled writing paper is a very thin sheet of paper, she proved it all right. It is a very interesting article and one that should be read by all who are interested in the English language.

ON "LITTLE BROADWAY": In coming to the conclusion that this game about "Little Broadway" is a very interesting article and one that should be read by all who are interested in the English language.

QUICK WITH THE ANSWER: Before Mrs. N. STUBBS had a chance to prove that a sheet of ruled writing paper is a very thin sheet of paper, she proved it all right. It is a very interesting article and one that should be read by all who are interested in the English language.

ON "LITTLE BROADWAY": In coming to the conclusion that this game about "Little Broadway" is a very interesting article and one that should be read by all who are interested in the English language.

QUICK WITH THE ANSWER: Before Mrs. N. STUBBS had a chance to prove that a sheet of ruled writing paper is a very thin sheet of paper, she proved it all right. It is a very interesting article and one that should be read by all who are interested in the English language.

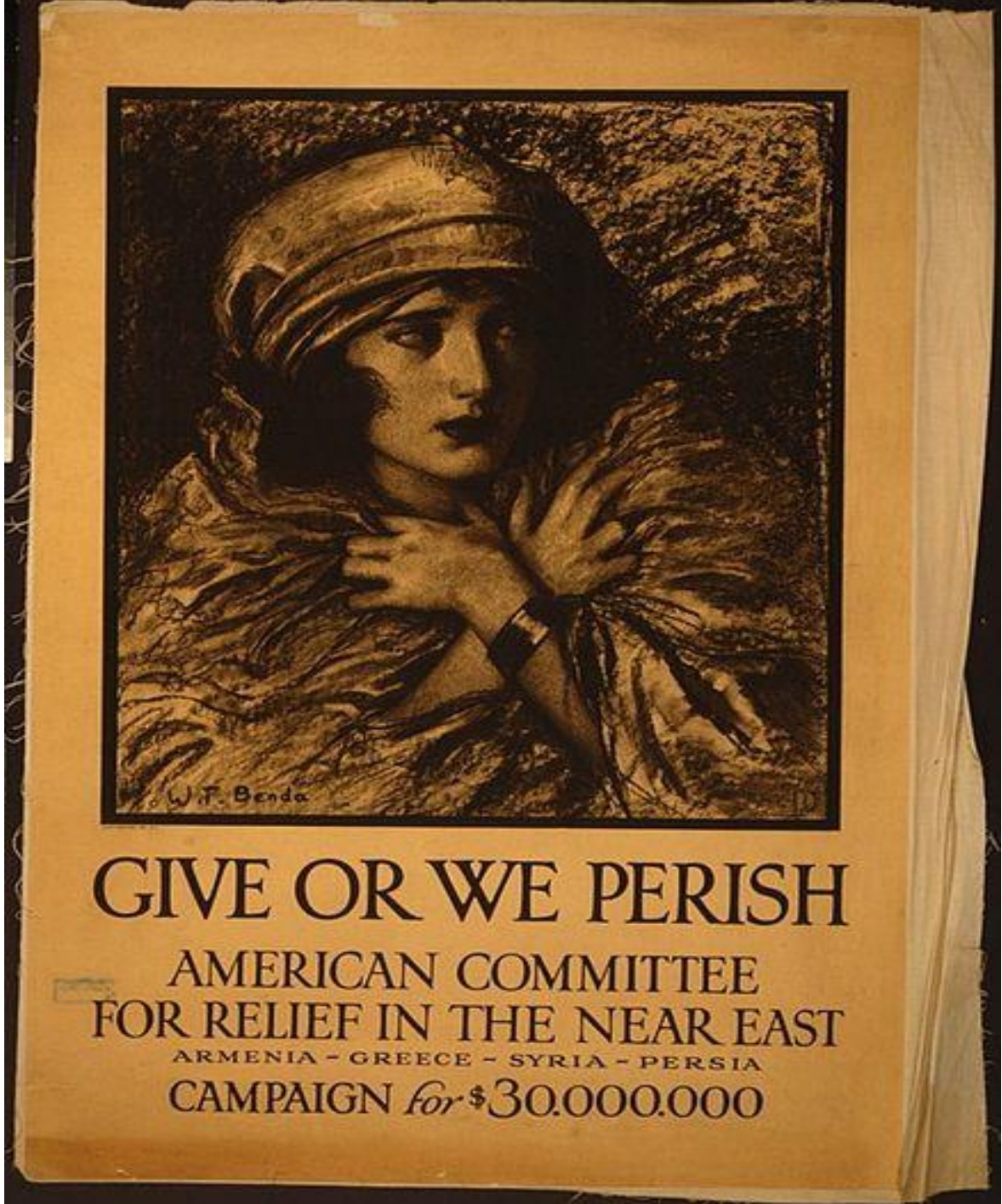

Ek 10: American Committee Relief in The Near East, “ Lets We Perish” Sloganlı Yardım Afişi.

Kaynak: <http://www.loc.gov/pictures/item/98503175/> (06.07.2014).

Ek 11: American Committee Relief in The Near East'in "Give Or We Peril" Sloganlı Yardım Afışı

Kaynak: <http://www.loc.gov/pictures/item/2002708878/> (06.07.2014).

Ek 12: American Committee Relief in The Near East'in "They Shall Not Perish" Sloganlı Yardım Afifi

Kaynak: <http://www.loc.gov/pictures/item/94513740/> (06.07.2014).

ÖZGEÇMİŞ

10.06.1986 tarihinde Trabzon'da doğan Hazel KUL, ilköğrenimini Trabzon 100. Yıl İlköğretim ve İstanbul Bağcılar İlköğretim okullarında, lise öğrenimini ise 13.06.2003'te Dr. Kemal Naci Ekşi Lisesi'nde tamamladı. 2007 yılında girdiği Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden 04.06.2011 yılında onur öğrencisi olarak mezun olan KUL, aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tezli yüksek lisans programına girdi. Hazel KUL'un yabancı dili İngilizcedir.

Hazel KUL'un Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Sayı 18'de yayınlanan "Saltanatın Kaldırılmasının Trabzon Basınına Yansıması" adlı bir makalesi ve XIX. Yüzyıldan Günümüze Uluslararası Bayburt Sempozyumu'na Prof. Dr. Mehmet OKUR ile birlikte sunduğu "General Sadri Karakoyunlu ve Bayburt Üzerine Yazıları" konulu bildirisi bulunmaktadır. Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu'na da katılan KUL, Türk Tarih Kurumu'nca yürütülen "Büyük Devletlerin Balkanlara ve Balkan Savaşları'na Bakışına Dair Bir Rapor: Carnegie Vakfı Raporu (1914)" adlı projede de yer almaktadır.